เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระไตรปิฎก

สำหรับผู้เริ่มศึกษา

๑๔

พระสุตตันตปิฎก

โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

• ภาพพระราชทาน •

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงรับ "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" จากพระพรหมวชิรญาณ
ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดยานนาวา
เมื่อปี ๒๕๔๖

ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระสัมโมทนียกถา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ว่า "...ดูก่อนกิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ เคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา เคารพ

ยำเกรงกันแลกัน นี้แล กิมพิละ เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรม (พระศาสนา) ตั้งอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว"

ศาสนธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่าพระสัท-ธรรม เป็นแสงสว่างนำทางชีวิตของชาวโลก ให้ได้รับประโยชน์ทั้ง ๓ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์สืบๆ ไป และประโยชน์อย่างยิ่งอันได้แก่พระ-นิพพาน ศาสนธรรมนั้นได้รับการบันทึกไว้เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักสำคัญและเป็นหลักฐานทางพระพุทธศาสนา ปัจจุบันมีอยู่หลายฉบับ ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย ควรที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปจักได้ศึกษาค้นคว้าให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้

การเผยแผ่คัมภีร์พระไตรปิฎกโดยไม่ผิดเพี้ยนในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาค้นคว้าได้โดยง่าย ย่อมจะยังผลให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าของพระพุทธศาสนา พากันยึดมั่นในพระรัตนตรัยโดยไม่หวั่นไหว เต็มใจปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาจากภัยทั้งปวง เป็นไปเพื่อความวัฒนาสถาพรแห่งพระสัทธรรมโดยแท้ นอกจากนี้ยังเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยผดุงศีลธรรมของประชาชนในชาติ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาด้านอื่นๆ อีกทั้งเป็นการเฉลิมพระบารมีของพระมหากษัตริย์โดยฐานที่ทรงเป็นเอก-อัครศาสนูปถัมภก และทรงเป็นพุทธมามกะ ให้เป็นที่ปรากฏเกริกไกร นับได้ว่าเป็นกิจที่สอดคล้องต้องตามนัยพระพุทธวจนะที่ได้อัญเชิญมาไว้ในเบื้องต้น

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระ-ราชกรณียกิจอำนวยประโยชน์สุขแก่พสกนิกรเป็นอเนกประการ มีพระ-ราชจริยาหนักแน่นมั่นคงในพระรัตนตรัย ดำรงพระองค์อยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ ทรงบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาทั้งในด้านศาสนธรรมและวัตถุธรรมเป็นนิจกาล ดังนั้น ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎก อันมีพระพรหมวชิรญาณ (เขมงฺกรเถร) เจ้าอาวาสวัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นประธาน จึงได้จัดทำหนังสือพระไตร-

ปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาขึ้น เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านเข้าใจง่าย สามารถนำหลักธรรมไปใช้กับชีวิตประจำวันได้ ขณะเดียวกันก็ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางวิชาการได้ด้วย เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พระไตรปิฎกชุดนี้จะช่วยเพิ่มโอกาสศึกษาพุทธธรรมสำหรับคนทั่วไปได้อีกส่วนหนึ่ง จึงนับเป็นกุศลกรรมที่ควรสรรเสริญ

ขอกุศลบุญราศีอันจะพึงมีแต่การจัดสร้างพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จงสัมฤทธิ์เป็นกุศลปัจจัยเฉลิมพระเกียรติและเฉลิมพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระบรมสุขแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตลอดจิรัฐติกาล.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก*

---

* สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ "คชวัตร" สุวฑฺฒโน ป.ธ.9) สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 19 เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2532 (พระสัมโมทนียกถานี้ ประทาน ณ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2548)

ปรมราชินยาภิฤดิกถา
พระพรหมวชิรญาณ

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงใฝพระราชหฤทัย ศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเนืองนิตย์ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยทศพิธราชธรรมอย่างเคร่งครัดและมั่นคง ทรงเจริญพระราชศรัทธาอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องตลอดมา ทรงกล่อมเกลาพระราชโอรสพระราชธิดา ด้วยขัตติยราชประเพณีและวัฒนธรรมไทยอันงดงามจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น พระราชกรณียกิจทั้งมวลล้วนแสดงออกถึงน้ำพระราชหฤทัยอันเปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรมที่พระองค์ทรงทุ่มเทและเสียสละเพื่อพสกนิกรไทย โดยมิได้ทรงมุ่งหวังประโยชน์สุขส่วนพระองค์เลยแม้แต่น้อย พระเกียรติคุณนี้เป็นที่ประจักษ์และแผ่ไพศาลไปทั่วสากล

ในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์ ๗๒ พรรษา แห่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าฯ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ ซึ่งเป็นพระราชพิธีมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ที่พระองค์ทรงมีต่อพระพุทธศาสนาเป็นอเนกอนันต์หาที่สุดมิได้ จึงขอเสนอ "โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ต่อคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในวโรกาสดังกล่าว ซึ่งมี พันตำรวจโท

ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการอำนวยการฯ เพื่อพิจารณา ซึ่งก็ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการอำนวยการฯ รับโครงการฯ นี้ เป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาด้วยโครงการหนึ่ง

คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา รู้สึกปีติเป็นล้นพ้น ที่ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมสำคัญนี้ ถวายเป็นพระราช-กุศลเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชกรณียกิจ และพระราชปณิธานในพระองค์ ที่ทรงปรารถนาสร้างสรรค์จรรโลงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองและสถิตสถาพรสืบไป

ขอเดชานุภาพคุณพระศรีรัตนัตรัยได้อภิบาลและถวายพระพรชัยมงคล แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ขอพระองค์ทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลสุขทุกประการ ทรงสถิตเป็นพระมิ่งขวัญแห่งปวงชนชาวไทย สนองพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จบรมบพิตรพระ-ราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐสืบไปตลอดกาลนิรันดร์ เทอญ.

พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมงฺกโร)*

กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดยานนาวา

ประธานกรรมการอำนวยการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา

---

* พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ "สุทธิพันธุ์" เขมงฺกโร ป.ธ.3) เป็นผู้เสนอโครงการพระ-ไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษาฯ ในนามเจ้าอาวาสวัดยานนาวา เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2547

อนุโมทนกถา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ณ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗

โดยพระอิสริยฐานะแห่งพระแม่เจ้าของแผ่นดินสยาม พุทธศก ๒๕๔๗ จึงเป็นบวรสมัย ที่พสกนิกร ทั้งรัฐบาลและประชาชนแห่งราชอาณาจักรไทย พร้อมใจกันจัดงานฉลองมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นการพิเศษตลอดสังวัจฉรกาล

ยิ่งเมื่อรำลึกในพระราชกรณียกิจนานัปการ ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยอำนาจแห่งพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติและราษฎร อันเป็นพระราชจริยาแห่งราชสังคหะเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์ กระจายไปในท้องถิ่นทั้งหลายทั่วทั้งแผ่นดินไทย อันเป็นพระราชธรรมและเป็นพระราชกุศลยิ่งใหญ่ องค์กร กลุ่มชนและเอกชนมากมาย ต่างจึงขวยขวายจัดกิจกรรมและสร้างอนุสรณีย์ที่เป็นการเฉลิมฉลองเพิ่มต่างหากในส่วนเฉพาะของตนๆ หลากหลายไปตามฐานานุรูป

ในส่วนแห่งวัดยานนาวา พระพรหมวชิรญาณ เจ้าอาวาสแห่งพระอารามหลวงนั้น ในฐานะที่เคยดำรงตำแหน่งประธานกรรมการสร้างวัดธัมมาราม ณ นครซิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ปรารภพระมหากรุณาธิคุณในการที่สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระเกศโมลี พระพุทธชินธัมโมภาส ภ.ป.ร. เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๘ หลังจากวัดนั้นได้ขยับขยายไปสู่สถานที่ใหม่ใหญ่กว่าเก่าในเนื้อที่ถึง ๒๕ ไร่ ในอาณาเขต

นครชิคาโกแล้ว ยังได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีเปิดศาลาอเนกประสงค์ที่วัดนั้นสร้างขึ้น และได้รับพระราชทานนามว่า "ศาลาเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ซึ่งรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยได้รับเข้าไว้ในโครงการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนม-พรรษา ๕ รอบ

ต่อมาได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ไปทรงประกอบพิธียกฉัตรถวาย "พระพุทธมงคล" พระพุทธปฏิมาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในมหา-มงคลวโรกาส ๗๒ พรรษา ที่สมเด็จบรมบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพิธีเททองหล่อ ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๔๓ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานเป็นพระประธานในอุโบสถวัดพุทธาวาส นครฮิวสตัน รัฐเท็กซัส ซึ่งเป็นวัดที่พระพรหมวชิรญาณเป็นประธานก่อสร้างอีกแห่งหนึ่ง พร้อมกับทรงประกอบพิธีเปิดหน้าบันอุโบสถในพระนามาภิไธยย่อ ส.ก. ที่วัดนั้นด้วย เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๕

สำหรับในประเทศไทย สมเด็จบรมบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพรหมวชิรญาณ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดจักรวรรดิราชาวาสหลายครั้ง กับได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดยางน้อย ตำบลก่อเอ้ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ที่เป็นชาติภูมิของพระพรหมวชิรญาณ พร้อมกับพระราชทานโครงการศิลปาชีพในพระองค์เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนในภูมิภาคนั้น เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โครงการศิลปาชีพในพระองค์อยู่ในความดูแลของพระพรหมวชิรญาณนับแต่นั้นเป็นต้นมา

นอกจากนั้น ยังทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมโครงการศิลปาชีพฯ ดังกล่าว พร้อมกับทรงพระกรุณาประกอบพิธียกช่อฟ้าอุโบสถวัดยางน้อย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม

ต่อมาเมื่อพระพรหมวชิรญาณ ได้รับพระบัญชาจากพระเดช-พระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหา-ปริณายก ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดยานนาวา โดยย้ายมาอยู่ประจำ เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ แล้ว สมเด็จบรมบพิตรยังได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการส่วนพระองค์ที่วัดยานนาวาอีกหลายครั้ง

โดยปรารภพระราชจริยาในสมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถทั้งในส่วนทั่วไป ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาและด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อทวยราษฎร์ และในส่วนเฉพาะ ที่ได้ทรงมีพระเมตตานุทัยโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวโรกาสทรงบำเพ็ญพระ-ราชกุศลในหลายวาระที่ได้อัญเชิญเสด็จนั้น วัดยานนาวาจึงได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ" เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล

พระไตรปิฎก คือ คัมภีร์สามหมวด ที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์อันเป็นแหล่งแห่งพระธรรมวินัย พร้อมทั้งบรรจุไว้ซึ่งเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา

"พุทธพจน์" คือพระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระบรม-ศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา ที่ได้ทรงกล่าวสั่งสอน คือได้ตรัสแสดงธรรมและทรงบัญญัติวินัยไว้

พระพุทธพจน์ เท่าที่รวบรวมเก็บรักษาไว้ได้ มีอยู่ในพระไตรปิฎก บุคคลใดต้องการรู้ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสอะไรไว้อย่างไรหรือไม่ บุคคลนั้นจึงต้องค้นหาในพระไตรปิฎก

อนึ่ง พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะเสด็จดับขันธปริ-นิพพาน ได้ตรัสว่า

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ
เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.–
ดูกรอานนท์ ธรรมและวินัยใด เราแสดงแล้ว

บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น
จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เรา
ล่วงลับไป

เนื่องจากพระพุทธพจน์ ที่ทรงแสดงธรรมบัญญัติวินัยไว้นั้น อยู่ในพระไตรปิฎก ดังนั้น จึงถือว่าพระไตรปิฎกเป็นที่ธำรงสถิตของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จะประกาศพระพุทธศาสนาแทนพระพุทธองค์ เป็นที่อันถือว่าพุทธศาสนิกชนยังสามารถเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาของตน และเป็นเครื่องยืนยันความยังดำรงอยู่แห่งพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกมีความสำคัญสูงสุดดังนี้ จึงเป็นหลักของพระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องยึดถือพระไตรปิฎกเป็นหลัก คือถือพระพุทธศาสนาตามธรรมวินัยอันปรากฏด้วยพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกนั้น

โดยนัยนี้ พระไตรปิฎกจึงเป็นหลักฐานอ้างอิงขั้นสุดท้ายและสูงสุด ที่ชาวพุทธได้ใช้เป็นมาตรฐานที่ตรวจสอบหรือเป็นเกณฑ์ตัดสินว่า คำกล่าว คำสอน ความเชื่อ หรือการปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใด เป็นของพระพุทธศาสนาจริงหรือไม่ กับทั้งถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของพุทธบริษัท ที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ด้วยการศึกษาและรักษาไว้ซึ่งพระไตรปิฎก

"พระไตรปิฎก" ที่กล่าวในที่นี้ หมายถึงพระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นที่รู้และยอมรับกันทั่วไปว่า เป็นประมวลบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมที่สุด ครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องแม่นยำที่สุด เท่าที่มีมาถึงปัจจุบัน

เป็นที่น่ายินดีว่า เวลานี้ พุทธศาสนิกชนในต่างถิ่นต่างแดนต่างนิกาย นอกจากรู้และยอมรับกันทั่วไปว่า พระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแหล่งคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมและครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดแล้ว แม้ยังถือว่าตนมีคำสอนส่วนที่สูงพิเศษเหนือขึ้นไป แต่ได้มีแนวโน้มหันมาถือว่า พุทธศาสนิกชน ไม่ว่าในถิ่นแดนหรือนิกายใด จะต้องหรือควรจะศึกษาพระไตรปิฎกบาลีเป็นพื้นฐาน เพื่อเข้าถึงคำสั่ง

สอนดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระไตรปิฎกบาลีเถรวาทนั้น ก็จะทำให้พระพุทธศาสนาทุกสาขานิกาย แม้แต่ในมหายานที่ประกอบด้วยอาจารยวาทแห่งยุคสมัยต่างๆ อันแตกแยกกระจายกันไปมากมาย มาตั้งอยู่บนฐานร่วมอันหนึ่งอันเดียวกัน*

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกบาลีนั้นเป็นคัมภีร์ใหญ่ มีปริมาณแห่งเนื้อหามากมายอย่างยิ่ง ดังที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยเป็นเล่มหนังสือมีจำนวนถึง ๔๕ เล่ม นับได้เกินกว่า ๒๐,๐๐๐ หน้า ยากนักหนาที่จะมีผู้ใดรู้ได้ทั่วถ้วน หรือได้อ่านแม้เพียงส่วนหนึ่ง จึงปรากฏว่า แม้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย อย่างในประเทศไทยนี้จำนวนมาก เข้าไม่ถึง และแม้แต่ไม่รู้จักพระไตรปิฎก

ดังได้กล่าวแล้วว่า ถ้าปรารถนาจะดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนาไว้ให้ยั่งยืน พุทธบริษัทจะต้องศึกษาและต้องรักษาพระไตรปิฎกไว้ให้ได้ ดังนั้น จึงจะต้องเพียรพยายามหาทางที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายเข้าถึงพระไตรปิฎก หรือมีโอกาสรู้จักพระไตรปิฎก อย่างน้อยพอให้เกิดมีศรัทธาที่เป็นญาณสัมปยุต

วิธีการอันสำคัญที่จะให้สัมฤทธิ์ผลดังกล่าวนั้น คือท่านผู้รู้ช่วยเลือกสรรพระสูตร ข้อความ และคาถาภาษิตต่างๆ จากพระไตรปิฎกมาให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้อ่านได้ศึกษา แม้คราวละเล็กน้อยค่อยทยอยไปโดยลำดับ

ในวิธีการเช่นว่านี้ การปฏิบัติอย่างเป็นหลักฐานที่สุด ได้แก่การเล่าสรุปและเลือกสรรเนื้อความในพระไตรปิฎกนั้นมาแสดงตามลำดับ

---

* หนังสือของท่านผู้รู้ฝ่ายมหายาน ซึ่งน่าอ่าน สำหรับผู้ที่สนใจใคร่รู้เรื่องนี้ ที่เด่นเล่มหนึ่งคือ Kogen Mizuno, **Buddhist Sutras** (Tokyo: Kosei Pubishing Co., ๑๙๘๒), pp.๓๐-๓๔; ๔๓๐-๔๓๓. อนึ่ง ในประเทศญี่ปุ่น ได้มีการแปลพระไตรปิฎกบาลีเป็นภาษาญี่ปุ่นเสร็จแล้ว (ที่ลงท้ายว่า พ.ศ. ๒๕๒๔)

คัมภีร์จนครบถ้วนทั้งหมด ดุจทำพระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนขึ้นมา

การที่วัดยานนาวา โดยกุศลปณิธานของท่านเจ้าคุณพระพรหมวชิรญาณ ได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ขึ้นนี้ เป็นสัมฤทธิการอันจะให้บรรลุผลที่หมายอย่างประเสริฐนั้น

โครงการนี้ ทำให้เกิดมีพระไตรปิฎกขนาดย่อม ชุดหนึ่งๆ จำนวน ๑๘ เล่มเล็ก อันเป็นฉบับย่อหรือฉบับองค์แทน ของพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ที่มีจำนวนชุดละ ๔๕ เล่มขนาดใหญ่ ดังนั้น จึงช่วยให้ผู้เริ่มศึกษาหรือผู้มีเวลาจำกัด สามารถเข้าถึงแหล่งแห่งพระธรรมวินัยได้โดยไม่ยากนัก

งานแห่งโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ นี้ เห็นได้ง่ายว่าเป็นงานที่ยากยิ่งนัก จะสำเร็จมิได้หากมิใช่เพราะอาศัยทั้ง *วิริยะ* คือความพากเพียรมุ่งแน่วที่ต่อเนื่องมั่นคงตลอดกาลเวลายาวนาน และทั้ง *ปัญญา* คือความรู้ความเข้าใจทั้งด้านพระธรรมวินัยและภาษาบาลี พร้อมทั้งวิชาการร่วมสมัย กับทั้งความฉลาดสามารถที่จะจำแนกแยกแยะจัดตั้งวางระบบลำดับหมวดหมู่ เป็นต้น แต่ที่เป็นมูลฐานสำคัญลึกซึ้งที่สุด คือความมีน้ำใจรักต่อพระพุทธศาสนา และมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่ประชาชนด้วยศรัทธาและฉันทะอันแรงกล้า

ด้วยเหตุดังกล่าวมา บุญกิริยาของ อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ จึงเป็นมหากุศลที่ควรแก่การชื่นชมสดุดีอย่างยอดยิ่ง

ผลงานนั้น แสดงให้เห็นว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ ซึ่งเป็นเปรียญธรรม ผู้ได้เล่าเรียนมาในระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และเป็นศาสนศาสตรบัณฑิต ผู้จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย แม้จะได้ไปศึกษาเล่าเรียนวิชาการสมัยใหม่จบปริญญาชั้นสูงจากต่างประเทศมาแล้วด้วย ก็ได้นำเรี่ยวแรงความเพียรและสติปัญญาของตน มาใช้ในการทำงานที่เป็นแกนเป็นฐานของพระพุทธศาสนาอย่างเต็ม

กำลังความสามารถ

จึงควรจะกล่าวย้ำเน้นไว้เป็นที่สังเกตอันสำคัญ โดยพึงถือได้ว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น นั้น เป็นนิทัศนะแห่งการสัมฤทธิ์จุดหมายของสถาบันปริยัติศึกษาและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มุ่งให้นิสิตเล่าเรียนแตกฉานซ่ำซองในพระธรรมวินัยเป็นหลักและรู้เท่าทันวิทยาการสมัยใหม่และร่วมสมัยเป็นเครื่องแวดล้อม แล้วสำเร็จเป็นบัณฑิตผู้ใฝ่ใจและสามารถใช้วิทยาการแวดล้อมนั้น เป็นเครื่องมือที่จะนำพระธรรมวินัยออกสื่อสารสำแดงให้โลกประจักษ์ในคุณค่าของพระพุทธศาสนธรรมโดยรู้เข้าใจ ได้ศรัทธา และสามารถนำไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมอย่างสมสมัย

งานจัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ นอกจากสื่อความหมายในวงกว้าง ที่จะนำพระธรรมวินัยออกเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกแล้ว ในวงใกล้ ก็ช่วยแนะนำแนวทางและเสริมกำลังย้ำเตือนความคิดแก่บัณฑิตแห่งสถาบันอุดมศึกษาในพระพุทธศาสนา ที่จะบำเพ็ญกิจกรณียให้สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์แห่งสถาบันการศึกษาของตน

ดังได้กล่าวข้างต้น พระไตรปิฎกบาลีเป็นจุดร่วมของความเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท และกำลังขยายวงออกไปที่จะเป็นจุดร่วมของพระพุทธศาสนาทั้งหมดทั่วทุกนิกายในโลก แต่ด้วยเหตุว่าพระไตร-ปิฎกบาลีนั้นมีขนาดใหญ่มหึมา คนทั่วไปแทบไม่มีโอกาสเข้าถึง และคนจำนวนมากไม่รู้จักเลย ความเป็นจุดร่วมนั้น จึงยากที่จะเริ่มเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นจริงอย่างนั้น

บัดนี้ งานมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ อันเป็นจุดกำเนิดแห่งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" นี้ ได้ทำให้พระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนสำหรับผู้เริ่มศึกษาเกิดมีขึ้นแล้ว และจะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย ควรจะเป็นนิมิตหมายว่า ได้ถึงวาระเป็นจุดเริ่มแห่งการก้าวสู่ความเป็นจริง แห่งการมีจุดร่วมอันเป็นสากลของพุทธศาสนิกชนทั่วทั้งมวลดังได้กล่าวมา

"พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้า-สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ"นี้ เป็นมหาธรรมทานบุญกิริยา อันเป็นนิมิตหมายแห่งพระราชศรัทธา และพระบรมราชูปถัมภ์ ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ต่อพระบวรพุทธศาสนา ที่ผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระราชจริยาที่ได้ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขแก่ปวงประชาราษฎร

ด้วยเดชานุภาพแห่งคุณพระรัตนตรัย และโดยผลแห่งพระราช-กุศลธรรมทานาทิจริยา ขอสมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรม-ราชินีนาถ จงทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญ เสด็จสถิตสถาพรในพระสิริราชสมบัติ คู่พระบารมีในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชธรรมิกมหา-ราชาธิราช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พร้อมด้วยพระราชโอรส พระราชธิดา และพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง กับทั้งขอให้มวลประชานิกร ภายใต้ฉัตร-ชัยแห่งพระบารมี จงเจริญงอกงามด้วยประโยชน์สุข และทั่วทั้งพระราช-อาณาจักรร่มเย็นชื่นบานเกษมศานต์สถาพร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)*

---

* พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ "อารยางกูร" ปยุตฺโต) ป.ธ.๙. พธ.บ.(เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) วัดญาณเวศกวัน อ.สามพราน จ.นครปฐม (อนุโมทนกถานี้ มอบให้ ณ วันที่ ๖ มิถุนายน 2548)

คำนิยม
พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นแหล่งรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย และเป็นเบ้าหลอมจิตวิญญาณวิถีชีวิตไทยให้สามารถผ่านพ้นวิกฤตการณ์สำคัญทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชนชาติไทยตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา การศึกษาพระไตรปิฎกจึงมีความจำเป็นสำหรับชาวพุทธและเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยให้เข้าถึงหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องแท้จริง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยส่วนรวม

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นหนึ่งในโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ เป็นพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา มีเนื้อหาที่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจในพุทธธรรมและสาระคำสอนที่เป็นแก่นแท้ได้ง่ายขึ้น

สะดวกต่อการศึกษาและเหมาะสมกับประชาชนทุกระดับ เป็นพระไตร-ปิฎกอีกชุดหนึ่งที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสถาพรในประเทศไทยและในสังคมโลกสืบไป

ผมหวังเป็นอย่างยิ่งว่าพระไตรปิฎกชุดนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ได้ศึกษาและทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มุ่งให้ทุกคนตั้งมั่นกระทำความดี เพื่อความสุขความเจริญงอกงามทั้งแก่ตนเองและส่วนรวมตลอดไป

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)*

นายกรัฐมนตรี

---

* พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีคนที่ 23 ของไทย (9 มี.ค. 2544-19 ก.ย. 2549) ประธานอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547. ลงนามอนุมัติเห็นชอบโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เฉลิมพระเกียรติฯ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2547 (คำนิยมนี้ มอบให้ ณ วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2548)

คำโสมนัส
นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง

การทำสังคายนาพระธรรมวินัยมีมาเป็นลำดับ สมัยแรกๆ พระอริยเจ้าทั้งหลายท่องจำสอบทานสืบต่อกันมาด้วยปากเปล่าที่เรียกว่ามุขปาฐะ ต่อมาได้มีการจารึกเป็นอักษรบาลี จัดหมวดหมู่คำสอนเป็นชุดพระคัมภีร์ (ปิฎก) ๓ ชุด เรียกว่า พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกประกอบด้วย ๑. พระวินัยปิฎก เนื้อหาว่าด้วยวินัยสงฆ์และระเบียบวิธีปฏิบัติต่างๆ ของภิกษุและภิกษุณี ๒. พระสุตตันตปิฎก เนื้อหาว่าด้วยพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวก รวมถึงคติธรรมต่างๆ ของบุคคลในสมัยพุทธกาล มีเรื่องราวเหตุการณ์สะท้อนข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ในสมัยพุทธกาลเชื่อมโยงอยู่ในคำสอน ๓. พระอภิธรรมปิฎก เนื้อหาว่าด้วยสภาวธรรมของรูป จิต และเจตสิกล้วนๆ มีลักษณะเป็นวิชาการอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แจ่มชัดขึ้น

การจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร เริ่มขึ้นที่ประเทศลังกาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๕ (ราว พ.ศ. ๔๓๓-๔๕๐) ประเทศไทยมีการจารึกพระไตรปิฎกลงใบลานครั้งแรกที่เมืองเชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ.

๒๐๒๐ และเริ่มมีการพิมพ์เป็นเล่มหนังสือครั้งแรกที่กรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๕ (เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖) โดยปริวรรตจากอักษรขอมเป็นอักษรไทย ได้พระไตรปิฎก ๓๙ เล่มหนังสือในการพิมพ์ครั้งแรก ๑.๐๐๐ ชุด. พิมพ์จบบริบูรณ์ทั้ง ๔๕ เล่มในสมัยรัชกาลที่ ๗ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๓)

พระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๗ นี้เอง ได้มีการส่งไปเผยแพร่ในต่างประเทศ ทำให้มีผู้พยายามอ่านอักษรไทยเพื่อจะได้อ่านพระไตรปิฎกฉบับนี้ได้ พระเถระชาวเยอรมันในลังการูปหนึ่ง คือพระนยานติโลก ได้เขียนยกย่องพระไตรปิฎกของไทยฉบับนี้ว่า มีความสมบูรณ์กว่าฉบับที่พิมพ์ด้วยอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์(P.T.S.) ในประเทศอังกฤษเป็นอันมาก

โดยที่พระไตรปิฎกฉบับดังกล่าว เกิดจากพระราชทรัพย์บริจาคของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และเงินบริจาคโดยเสด็จในพระราชกุศลของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ทวยราษฎร์ชาวสยามทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ประชุมชำระพระไตรปิฎกครั้งนั้น จึงขนานนามพระไตรปิฎกฉบับนั้นว่า"สยามรฏฐสฺส เตปิฏกำ" ซึ่งมีชื่อเป็นไทยว่า "พระไตรปิฎกสยามรัฐ" อันหมายถึงพระไตรปิฎกฉบับของประเทศไทย

การมีพระไตรปิฎกของประเทศครั้งนั้น มีแต่ฉบับภาษาบาลี ผู้ที่จะเข้าถึงเนื้อหาของพระไตรปิฎกยังจำกัดวงผู้อ่านเข้าใจความในพระไตรปิฎกอยู่นั่นเอง เพราะคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นภาษาของพระอริยเจ้า ซึ่งเต็มไปด้วยอรรถและพยัญชนะอันพิเศษ ผู้ศึกษาจะต้องอาศัยคัมภีร์ไขความไขศัพท์เป็นเครื่องมือที่จำเป็น หาไม่แล้วก็ยากที่จะเข้าใจความได้ หรือถ้าคิดว่าเข้าใจ ก็อาจจะเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้โดยง่าย

ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีหนังสือแนวพระไตรปิฎกฉบับเรียบเรียงโดยท่านผู้รู้ ให้เห็นอยู่ประปราย แต่ก็ทำได้เป็นบางส่วนบางตอน ที่ทำได้ครอบคลุมเนื้อหาของพระไตรปิฎกมากกว่าทุกฉบับ คือหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับ

สำหรับประชาชน" โดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ แต่ก็ทำในรูปสรุปความพอได้เป็นแนวทางสืบค้น บางช่วงตอนก็แจ้งไว้แต่เพียงชื่อหมวดหมู่ (เช่น หมวดสังยุตตนิกาย ในฉบับบาลีมี ๕ เล่ม ก็แจ้งชื่อหมวดหมู่ให้จบใน ๕ หน้า เป็นต้น) ทั้งนี้ เป็นเพราะข้อจำกัดด้านการจัดพิมพ์ กระนั้นก็นับเป็นอุปการคุณอันใหญ่หลวงที่ผลงานดังกล่าวมีส่วนอย่างสำคัญในการนำพาผู้คนให้ได้สัมผัสพระไตรปิฎกที่พอจะทำความเข้าใจได้สวนหนึ่ง

และหนังสือพระไตรปิฎกฉบับนั้นเอง ได้จุดประกายให้เกิดโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ขึ้นมา โดยเริ่มงานกันเงียบๆ ตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ เป็นต้นมา

หนังสือพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ อุบัติขึ้นในห้วงเวลาที่พระไตรปิฎกมีเครื่องมือให้ศึกษาเข้าใจได้มากขึ้น มีท่านผู้รู้ฝากคำอธิบายภาษาธรรมไว้มากขึ้น มีคอมพิวเตอร์ช่วยงานอีกทางหนึ่ง จึงสามารถสร้างระบบเนื้อหาสนองความต้องการได้มากขึ้นอีกระดับหนึ่ง

ลักษณะผลงานหนังสือชุดนี้คือ เป็นหนังสือสำหรับให้ชาวบ้านทั่วไปอ่านได้ ขณะเดียวกันก็ให้เป็นหนังสือสำหรับวงการนักเรียน นักศึกษา ครูบาอาจารย์ ใช้ประกอบการเรียนการสอนและการศึกษาค้นคว้าได้ จึงได้จัดทำระบบสารบัญ ดรรชนี และนามานุกรม ไว้ละเอียดเป็นพิเศษ จัดทำระบบให้อิงกับพระไตรปิฎกบาลีอย่างเคร่งครัด ให้สามารถใช้อ้างอิงและสอบทานเนื้อหาได้โดยตลอด

เป็นโอกาสประจวบเหมาะที่งานหนังสือชุดนี้ขับเคลื่อนอยู่ในบรรยากาศอันเป็นมหามงคลของประเทศ คือบรรยากาศแห่งการเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นพระคุณอย่างยิ่งที่ "คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระเกียรติพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗" ได้มีมติเห็นชอบรับหนังสือ

"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เป็นหนังสือที่ระลึกร่วมเฉลิมพระเกียรติฯ และอนุญาตให้พิมพ์ตราสัญลักษณ์ของงานเฉลิมพระเกียรติฯ บนปกหนังสือ

เป็นบุญหาที่สุดมิได้ ที่ได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมร่วมเทิดพระ-เกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ องค์มหาอุบาสิกาแห่งแผ่นดิน ในวโรกาสอันพิเศษยิ่งนี้ ด้วยงานอันเป็นธรรมบูชาครั้งนี้

(นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง)*

บรรณาธิการบริหาร

---

* สุขพัฒน์ ทองเพ็ง ป.ธ.6. ศน.บ., M.A., ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์, อดีตที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร(2548-2549), ผู้ก่อตั้ง "สำนักพิมพ์โพธิเนตร" เพื่อดำเนินงานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา และบริหารโครงการในตำแหน่ง "บรรณาธิการบริหาร"

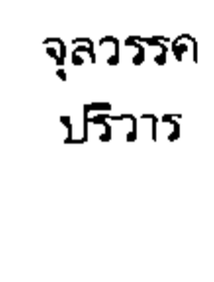
หนังสือ"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เรียบเรียงตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ) 45 เล่ม โดยการสรุปเนื้อหาให้เป็นที่เข้าใจง่าย, โดยการแสดงประเด็นเนื้อหาให้เห็นชัดขึ้น, โดยการขยายความ-เสริมความในส่วนที่เข้าใจได้ยาก หรือที่มีข้อมูลน่าสนใจทางวิชาการ, และโดยการเก็บรวบเนื้อหาเข้าด้วยกันในส่วนที่เป็นคำกล่าวซ้ำๆ จึงกลายเป็นหนังสือชุดจำนวน 18 เล่ม มีระบบเนื้อหาสำหรับให้ตรวจสอบเทียบเคียงกับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลีโดยตลอด

เพื่อให้รู้ว่า พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ ในแต่ละเล่มมีเนื้อหาอะไรบ้าง และเป็นเนื้อหาของพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)เล่มไหนบ้าง จึงได้จัดทำตารางแสดงเนื้อหาของพระไตรปิฎกทั้ง 2 ชุด ให้สามารถใช้เทียบเคียงกันเล่มต่อเล่มตามลำดับ

ตารางเทียบเคียง

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)

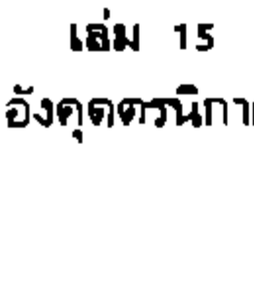
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา 4 เล่ม พระวินัยปิฎก	พระไตรปิฎกบาลี 8 เล่ม	อักษรย่อ	เนื้อหา	ภาคผนวก(ไตร.รศ.)
		วินย.		• อักษรย่อสำหรับพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาคือ"ไตร.รศ."
เล่ม 1 มหาวิภังค์ (ภาค 1-2)	เล่ม 1 มหาวิภังค์	วิ.มหาวิ.	สิกขาบทของภิกษุ(227 สิกขาบท) : ปาราชิก 4-สังฆาทิเสส 13-อนิยต 2	วิธีอ่านภาษาบาลีอักษรไทย-เทียบพยัญชนะบาลีกับอักษรโรมัน-บาลีอักษรไทยในอดีต-สถานที่ทรงจำพรรษาใน 45 พรรษา-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง
	เล่ม 2 มหาวิภังค์		นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30-ปาจิตตีย์ 92	
 เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ภาค 2 ต่อ) ภิกขุนีวิภังค์ มหาวรรค (ภาค 1)	เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ต่อ)		ปาฏิเทสนียะ 4-เสขิยะ 75-อธิกรณสมถะ 4	
	เล่ม 3 ภิกขุนีวิภังค์	วิ.ภิกฺขุนี.	สิกขาบทของภิกษุณี (311 สิกขาบท)	ประมวลสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง : พระไตรปิฎกสยามรัฐ-พระไตรปิฎกภาษาไทย-พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย-พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
	เล่ม 4 มหาวรรค	วิ.มหาวคฺ.	มหาขันธกะ : พุทธประวัติตอนต้น: อุปัชฌาย์-อาจารย์: บรรพชา-อุปสมบท	
 เล่ม 3 มหาวรรค (ภาค 1 ต่อ)	เล่ม 4 มหาวรรค (ต่อ)		มหาขันธกะ(ต่อ) : อันตรายิกธัมมกถา อุโปสถขันธกะ : การทำอุโบสถของภิกษุ วัสสูปนายิกาขันธกะ : เข้าพรรษา-ออกพรรษา ปวารณาขันธกะ : การปวารณาของภิกษุ	แสดงแผนที่ชมพูทวีป-แนะนำหนังสือเพื่อศึกษาเพิ่มเติม : สมุดข่อยเรื่องสีมากถา

	เล่ม 5 มหาวรรค (ต่อ)		จัมมขันธกะ : รองเท้า-หนังสัตว์ เป็นต้น เภสัชชขันธกะ : ยารักษาโรค กฐินขันธกะ : ผ้ากฐิน จัมเปยยขันธกะ : หลักการพิจารณาในสังฆกรรม โกสัมพิขันธกะ : ความแตกแยกของภิกษุชาวโกสัมพี	
 เล่ม 4 จุลวรรค ปริวาร	**เล่ม 6** จุลวรรค	วิ.จุล.	กัมมขันธกะ : สังฆกรรมเกี่ยวกับการลงโทษภิกษุ ปาริวาสิกขันธกะ : การอยู่ปริวาส สมุจจยขันธกะ : วิธีออกจากอาบัติ สมถขันธกะ : วิธีระงับอธิกรณ์	
	เล่ม 7 จุลวรรค (ต่อ)		ขุททกวัตถุขันธกะ : เรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ เสนาสนขันธกะ : ที่อยู่อาศัยของภิกษุ สังฆเภทขันธกะ : พระเทวทัตทำสังฆเภท วัตตขันธกะ : วัตร(ระเบียบปฏิบัติ)ต่างๆ ของภิกษุ ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ : การสวด-การฟังปาฏิโมกข์ ภิกขุนีขันธกะ : เรื่องเกี่ยวกับภิกษุณี ปัญจสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 1 สัตตสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 2	แนะนำคัมภีร์ "สมันตปาสาทิกา" (อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก โดยพระพุทธโฆส)
	เล่ม 8 ปริวาร	วิ.ปริวาร.	ภาคผนวกของพระวินัยปิฎก	
12 เล่ม พระสุตตันตปิฎก 25 เล่ม		สุ.ตนฺ.		
 เล่ม 5 ทีฆนิกาย	**เล่ม 9** สีลขันธวรรค	ที.สี.	พรหมชาลสูตร-สามัญญผลสูตร-อัมพัฏฐสูตร-โสณทัณฑสูตร-กูฏทันตสูตร-มหาลิสูตร-โปฏฐปาทสูตร-สุภสูตร-เกวัฏฏสูตร-โลหิจจสูตร-เตวิชชสูตร	แนะนำคัมภีร์อรรถกถาแห่งพระสุตตันตปิฎก-บัญชีชื่อและผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถา

	เล่ม 10 มหาวรรค	ที.ม.	มหาปทานสูตร-มหานิทานสูตร-มหาปรินิพพานสูตร-มหาสุทัสสนสูตร-ชนวสภสูตร-มหาโควินทสูตร-มหาสมยสูตร-สักกปัญหสูตร	แห่งพระสุตตันตปิฎก
เล่ม 6 ทีฆนิกาย (ต่อ)	เล่ม 10 ทีฆนิกาย : -มหาวรรค(ต่อ)		มหาสติปัฏฐานสูตร-ปายาสิราชัญญสูตร	แนะนำบทสวด "อาฏานาฏิยปริตร"-ตารางแสดงจำนวนพระปริตร(ทั้งเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน)
	เล่ม 11 ทีฆนิกาย : -ปาฏิกวรรค	ที.ปา.	ปาฏิกสูตร-อุทุมพริกสูตร-จักกวัตติสูตร-อัคคัญญสูตร-สัมปสาทนียสูตร-ปาสาทิกสูตร-ลักขณสูตร-สิงคาลกสูตร-อาฏานาฏิยสูตร-สังคีติสูตร-ทสุตตรสูตร	
เล่ม 7 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์	ม.มู.	มูลปริยายวรรค(10 พระสูตร)-สีหนาทวรรค(10 พระสูตร)-โอปัมมวรรค(10 พระสูตร)-มหายมกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบายเจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติ-ลำดับกาลแห่งเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนา
เล่ม 8 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์ (ต่อ) เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์	ม.มู. ม.ม.	จูฬยมกวรรค(10 พระสูตร) คหปติสูตร(10 พระสูตร)-ภิกขุวรรค(10 พระสูตร)-ปริพาชกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบาย"เวทนา"
เล่ม 9 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์ (ต่อ)		ราชวรรค(10 พระสูตร)-พราหมณวรรค(10 พระสูตร)	เรื่อง"องคุลิมาล"ในอรรถกถา

	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์	ม.อุ.	เทวทหวรรค(10 พระสูตร)-อนุปทวรรค (10 พระสูตร)	* อีก 4 พระสูตร ในอนุปทวรรคลันไปอยู่ ใน ไตร.รส. เล่ม 10
 เล่ม 10 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์ (ต่อ)		อนุปทวรรค(อีก 4 พระสูตร)-สุญญตวรรค(10พระสูตร)-วิภังควรรค(12 พระสูตร)-สฬายตนวรรค(10 พระสูตร)	พุทธประวัติ ในอรรถกถา
 เล่ม 11 สังยุตตนิกาย	เล่ม 15 สังยุตตนิกาย : -สคาถวรรค	ส.ส.	เทวตาสังยุตต์(8วรรค)-เทวปุตตสังยุตต์(3วรรค)-โกสลสังยุตต์(3 วรรค)-มารสังยุตต์(3 วรรค)-ภิกขุนีสังยุตต์(1 วรรค)-พรหมสังยุตต์(2วรรค)-พราหมณสังยุตต์(2วรรค)-วังคีสสังยุตต์(1วรรค)-วนสังยุตต์(1วรรค)-ยักขสังยุตต์(1 วรรค)-สักกสังยุตต์(3 วรรค)	เรื่องฤดูกาล ในชมพูทวีป-ปัพพโตปมคาถา และธชัคคปริตร (พร้อมคำแปล)
 เล่ม 12 สังยุตตนิกาย	เล่ม 16 สังยุตตนิกาย : -นิทานวรรค	ส.นิ.	อภิสมยสังยุตต์(10 วรรค)-ธาตุสังยุตต์(4วรรค)-อนมตัคคสังยุตต์(2 วรรค)-กัสสปสังยุตต์(1 วรรค)-ลาภสักการสังยุตต์(4 วรรค)-ราหุลสังยุตต์(1 วรรค)-ลักขณสังยุตต์(2 วรรค)-โอปัมมสังยุตต์(1 วรรค)-ภิกขุสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค	ส.ข.	ขันธสังยุตต์ : มูลปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : มัชฌิมปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : จุลปัณณาสก์(5 วรรค)	

	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค (อีก 12 สังยุตต์)		ราธสังยุตต์(2วรรค)-ทิฏฐิสังยุตต์(4 วรรค)-โอกันตสังยุตต์(1วรรค)-อุปปาทสังยุตต์(1วรรค)-กิเลสสังยุตต์(1วรรค)-สาริปุตตสังยุตต์(1วรรค)-นาคสังยุตต์(1วรรค)-สุปัณณสังยุตต์(1วรรค)-คันธัพพกายสังยุตต์(1วรรค)-วลาหกสังยุตต์(1 วรรค)-วัจฉโคตตสังยุตต์(1วรรค)-สมาธิสังยุตต์(1วรรค)	
เล่ม 13 สังยุตตนิกาย	เล่ม 18 สังยุตตนิกาย : -สฬายตนวรรค	ส.สฬ.	สฬายตนสังยุตต์ : ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์ (5วรรค)-ตติยปัณณาสก์ (5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4 วรรค)-เวทนาสังยุตต์(3วรรค)-มาตุคามสังยุตต์(2วรรค)-ชัมพุขาทกสังยุตต์(1วรรค)-สามัณฑกสังยุตต์(1วรรค)-โมคคัลลานสังยุตต์(1วรรค)-คามณิสังยุตต์(1วรรค)-อสังขตสังยุตต์(2วรรค)-อัพยากตสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 19 สังยุตตนิกาย : -มหาวารวรรค	ส.ม.	มัคคสังยุตต์(13วรรค)-โพชฌังคสังยุตต์(7วรรค)-สติปัฏฐานสังยุตต์(6วรรค)-อินทริยสังยุตต์(8วรรค)-สัมมัปปธานสังยุตต์-พลสังยุตต์-อิทธิปาทสังยุตต์(4วรรค)-อนุรุทธสังยุตต์(2วรรค)-ฌานสังยุตต์-อานาปานสังยุตต์(2วรรค)-โสตาปัตติสังยุตต์(7วรรค)-สัจจสังยุตต์(7 วรรค)	
เล่ม 14 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 20 อังคุตตรนิกาย : -เอกนิบาต	องฺ.เอก.	ว่าด้วยธรรมชุดต่างๆ 2 ชุด-ว่าด้วยกุศลธรรมต่างๆ	เรื่องเมืองมถุรา(มถุรา)กับพุทธศาสนา
	-ทุกนิบาต	องฺ.ทุก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5 วรรค)	
	-ติกนิบาต	องฺ.ติก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์	

			(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 21 อังคุตตรนิกาย : -จตุกกนิบาต	องฺ.จตุก.	ปฐมปัณณาสก์(4วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต	องฺ.ปญฺจก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต (ต่อ)		จตุตถปัณณาสก์(5วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(5วรรค)	
	-ฉักกนิบาต	องฺ.ฉกฺก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(4 วรรค)	
 เล่ม 15 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 23 อังคุตตรนิกาย : -สัตตกนิบาต	องฺ.สตฺตก.	(7 วรรค)	
	-อัฏฐกนิบาต	องฺ.อฏฺฐก.	(7 วรรค)	
	-นวกนิบาต	องฺ.นวก.	(5 วรรค)	
	เล่ม 24 อังคุตตรนิกาย : -ทสกนิบาต	องฺ.ทสก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(2วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(1วรรค)	
	-เอกาทสกนิบาต	องฺ.เอกาทส.	(2 วรรค)	
 เล่ม 16 ขุททกนิกาย	เล่ม 25 ขุททกนิกาย : -ขุททกปาฐะ	ขุ.ขุ.	บทสวด-ธรรมบท-อุทาน-อิติวุตตกะ-สุตตนิบาต	
	เล่ม 26 ขุททกนิกาย : -วิมานวัตถุ	ขุ.วิมาน.	อิตถีวิมานวัตถุ-ปุริสวิมานวัตถุ	

-เปตวัตถุ	ขุ.เปต.	(4 วรรค)
-เถรคาถา	ขุ.เถร.	จัดลำดับเนื้อหาตามจำนวนชุดคาถา ตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 60 คาถา และ มหาคาถา
-เถรีคาถา	ขุ.เถรี.	มีชุดคาถาตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 30 คาถา และ มหาคาถา
เล่ม 27 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 1)	ขุ.ชา.	ว่าด้วยพระโพธิสัตว์ใน 550 พระชาติ
เล่ม 28 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 2)		ปัญญาสนิบาต-สัฏฐินิบาต-สัตตตินิบาต-อสีตินิบาต-มหานิบาต(มหาทศชาติ 10 ชาดก)
เล่ม 29 ขุททกนิกาย : -มหานิทเทส	ขุ.ม.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในอัฏฐกวรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 30 ขุททกนิกาย : -จูฬนิทเทส	ขุ.จู.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในปารายนวรรคและอุรควรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 31 ขุททกนิกาย : -ปฏิสัมภิทามรรค	ขุ.ปฏิ.	คำอธิบายของพระสารีบุตรมี 3 วรรค คือ 1. มหาวรรค 2. ยุคนัทธวรรค 3. ปัญญาวรรค
เล่ม 32 ขุททกนิกาย : -อปทาน (ภาค 1)	ขุ.อป.	ประวัติแห่งจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า, พระปัจเจกพุทธเจ้า, และพระสาวกของพระพุทธเจ้า
เล่ม 33 ขุททกนิกาย : -อปทาน(ภาค 2)		ประวัติของพระอรหันต์(พระเถระ 151 เรื่อง พระเถรี 40 เรื่อง)
-พุทธวังสะ	ขุ.พุทธ.	พุทธประวัติของพระพุทธเจ้า 25 พระองค์ ในเชิงเปรียบเทียบกัน-เรื่องแจกพระบรมสารีริกธาตุ
-จริยาปิฎก	ขุ.จริยา.	พุทธจริยาในการบำเพ็ญบารมี 10 ของพระพุทธเจ้า

 เล่ม 17 ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ	เล่ม 34 ธัมมสังคณี	อภิ.ส.	มาติกา(หัวข้อธรรมที่เป็นแม่บท)-จิตตุปปาทกัณฑ์(การเกิดขึ้นของจิต)-รูปกัณฑ์(อธิบายเรื่องรูป)-นิกเขปกัณฑ์(อธิบายมาติกา)	แนะนำคัมภีร์เพื่อศึกษาเพิ่มเติม : อรรถกถาแห่งพระอภิธรรมปิฎก, คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ และคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี
	เล่ม 35 วิภังค์	อภิ.วิ.	ขันธวิภังค์-อายตนวิภังค์-ธาตุวิภังค์-สัจจวิภังค์-ปัจจยาการวิภังค์-สติปัฏฐานวิภังค์-อิทธิบาทวิภังค์-โพชฌังควิภังค์-ฌานวิภังค์-อัปปมัญญาวิภังค์-ญาณวิภังค์-ขุททกวัตถุวิภังค์-ธัมมหทยวิภังค์	
	เล่ม 36 ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ	อภิ.ธา. อภิ.ปุ.	อธิบายเรื่องขันธ์-อายตนะ-ธาตุ การบัญญัติชื่อเรียกธรรมและบุคคลเพื่อให้รู้ความหมายของธรรม	
	เล่ม 37 กถาวัตถุ	อภิ.ก.	แก้ความเห็นผิดของนิกายต่างๆ โดยพระโมคคัลลีบุตร ติสสเถระ มี 219 หัวข้อ	
 เล่ม 18 ยมก ปัฏฐาน กรรมฐาน	เล่ม 38 ยมก(ภาค 1)	อภิ.ย.	มูลยมก-ขันธยมก-ธาตุยมก-สัจจยมก-สังขารยมก-อนุสยยมก	โคตรภูญาณ-ประวัติพระพุทธโฆส-พระอภิธรรมปิฎกในทัศนะของพระพุทธโฆส-พุทธทาสภิกขุ อธิบายปรมัตถธรรม
	เล่ม 39 ยมก(ภาค 2)		จิตตยมก-ธัมมยมก-อินทริยยมก	
	เล่ม 40-41-42-43-44-45 ปัฏฐาน	อภิ.ป.	อธิบายปัจจัย 24 ที่เป็นเหตุให้เกิดธรรมทั้งหลาย เรื่องกรรมฐาน	

ข้อสังเกต: ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ(45 เล่ม) มีเนื้อหาตรงกัน เมื่อเห็นเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับหนึ่ง ก็สามารถเลิบค้นไปถึงเนื้อหาในอีกฉบับหนึ่งได้ ส่วนในช่อง"ภาคผนวก"(ด้านขวาสุด) คือเนื้อหาความรู้พิเศษที่บรรจุไว้ท้ายเล่มของพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาแต่ละเล่ม

พระสุตตันตปิฎก เล่ม 10

อังคุตตรนิกาย

เอกนิบาต ทุกนิบาต ติกนิบาต (ฉบับบาลี เล่ม 20)

จตุกกนิบาต (ฉบับบาลี เล่ม 21)

ปัญจกนิบาต (ฉบับบาลี เล่ม 22)

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

ศึกษาและจัดทำโดย
อุทัย บุญเย็น
ป.ธ. 8, พ.ม., ศน.บ. (ศาสนา-ปรัชญา), M.A. (Pol.Sc.)

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand in Publication Data
อุทัย บุญเย็น
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา--พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โพธิเนตร, 2550.
18 เล่มชุด.
1. พระไตรปิฎก. I. ชื่อเรื่อง.
294.318
ISBN 974-7384-40-6 (ปกแข็ง)

พิมพ์ครั้งที่ 1/2548 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)
พิมพ์ครั้งที่ 2/2550 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)

● สงวนสิทธิ์ ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ●

จัดพิมพ์และจำหน่ายโดย
บริษัท สำนักพิมพ์โพธิเนตร จำกัด
47 ถนนระนอง 2 แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กรุงเทพ 10300
โทรศัพท์ : 0-2668-6700, 0-2668-6701, 0-2243-1842, 0-2243-4066
โทรสาร : 0-2243-0638 E-mail : bodhinet@dictaphone.co.th

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิต

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สุนทร ณ รังษี
ราชบัณฑิต

บรรณาธิการบริหาร

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

ผู้จัดการ

นางสมศรี ทองเพ็ง

ขอน้อมบูชาพระคุณ

นักปราชญ์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้
ให้งานหนังสือชุดนี้ได้อิงอาศัยอยู่ตลอดเวลา
คือ

พระพุทธโฆสและพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย
ผู้แต่ง-แปลคัมภีร์อรรถกถาและอธิบายความแห่งพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ผู้ทรงรจนา วินัยมุข, นวโกวาท, ธรรมวิภาค, ธรรมวิจารณ์, สมถกัมมัฏฐาน, วิปัสสนากัมมัฏฐาน, พุทธประวัติ, บาลีไวยากรณ์, และอื่นๆ

ท่านพุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ)
พระมหาเถระนักปฏิบัติและนักปราชญ์แห่งสวนโมกขพลาราม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ผู้เรียบเรียงหนังสือพุทธธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, และอื่นๆ

• T.W. RHYS DAVIDS • C.A.F.RHYS DAVIDS

และคณะ
นักปราชญ์ทางบาลีแห่งสมาคมบาลีปกรณ์ (The Pali Text Society, London)

อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ
ผู้จัดทำพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
ผู้ให้แนวทางการศึกษาพระไตรปิฎกแก่ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้โดยตรง

คำนิยม

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2543 อาจารย์อุทัย บุญเย็น ได้มาปรารภที่จะจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย จนสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้กับชีวิตประจำวันได้โดยเน้นให้เป็นตำราทางวิชาการสำหรับสถานศึกษาทั่วไป

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพระไตรปิฎกชุดนี้(จำนวน 18 เล่ม) มีภาพประกอบอยู่ประปราย ใช้สำนวนการเขียนที่เป็นปัจจุบัน เหมาะในการใช้ศึกษาค้นคว้า หรือหยิบมาอ่านเพลินๆ เพิ่มพูนสติปัญญา มิใช่เป็นเพียงคัมภีร์ที่เก็บไว้บูชาเช่นอดีตที่ผ่านมา

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา นอกจากบรรจุพระธรรมวินัย อันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนต่างๆ ของพระพุทธเจ้าแล้ว คณะผู้จัดทำยังได้สอดแซมภาพที่แสดงข้อมูลทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์พระพุทธ-ศาสนาไว้ตามสมควร เป็นการยืนยันในความเป็นบุคคลเดินดินที่มีอยู่จริงของพระพุทธเจ้าในชมพูทวีป

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา ทำรูปเล่มสวยงาม กะทัดรัด เหมาะที่พระสงฆ์ ครูอาจารย์ จะถือเป็นตำราติดตัวเข้าไปในห้องเรียนในชั่วโมงศีลธรรมหรือในห้องบรรยายธรรม เป็นการสร้างความมั่นใจและความภูมิใจให้แก่ผู้เรียนหรือผู้ฟังว่า วันนี้ผู้สอนหรือผู้บรรยายได้ยึดพระไตรปิฎกอันเป็นคำสั่งสอนต้นแบบของพระพุทธเจ้าเมื่อ 2,500 ปีเศษมาแล้วเป็นหลัก และผู้ฟังหรือผู้เรียนก็ภูมิใจและมั่นใจได้ว่า เราได้เรียนและได้ฟังจากพระไตรปิฎกจริงๆ เป็นการป้องกันสัทธรรมปฏิรูป(คำสอนแอบแฝงแปลกปลอม)ที่อาจจะเกิดขึ้นจากผู้สอนหรือผู้บรรยายด้วย

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับผู้เริ่มศึกษาพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นภิกษุสามเณรบวชใหม่ หรือนักเรียนนักศึกษาทั่วไป เมื่อได้อ่านและศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกชุดนี้ ย่อมจะเข้าใจได้ด้วยตนเองอย่างแน่นอน

ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณอาจารย์อุทัย บุญเย็น ที่ให้เกียรติและเปิดโอกาสให้ได้เข้าร่วมสร้างกุศลอันยิ่งใหญ่นี้ และขอกราบขอบพระคุณพระคุณเจ้าและนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาอีกหลายท่าน ที่เมตตาให้คำปรึกษา ทำให้งานเขียนและงานจัดพิมพ์พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาสำเร็จออกสู่สายตาประชาชนในวงกว้างสืบไป

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

บรรณาธิการบริหาร

คำนำ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งที่ 2

งานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เริ่มขึ้นเมื่อปี 2543, ระหว่างจัดทำเนื้อหา ก็ทยอยพิมพ์เป็นเล่มออกมาด้วย พิมพ์เสร็จครบทั้ง 18 เล่มเมื่อต้นปี 2549 และเริ่มเปิดตัวเผยแพร่ออกไปตั้งแต่วันวิสาขบูชาในปีนั้น, เป็นที่น่าปลื้มใจว่า ได้เกิดกระแสตอบรับจากชาวพุทธเราเกินกว่าที่คาดหมาย เพราะยังไม่ถึงปี พระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งพิมพ์จำนวน 1,000 ชุด (นับจำนวนเล่มหนังสือได้ 18,000 เล่ม) ก็ทำท่าจะหมดลงแล้ว จึงต้องมีการพิมพ์ครั้งที่ 2 ไว้หนุนเนื่องต่อไป ไม่ให้ขาดตอน

ถึงวันนี้ จึงพอจะคาดหมายได้ว่า ความแพร่หลายของพระไตรปิฎกชุดนี้ จะเป็นไปตามคำกล่าวในอนุโมทนกถาของพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่กล่าวถึงพระไตรปิฎกชุดนี้ ตอนหนึ่งว่า "...จะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย..." ซึ่งเป็นนิมิตหมายอันดีสำหรับงานดำรงรักษาพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้สถิตสถาพรยาวนานสืบไป

ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 มีการปรับปรุงข้อบกพร่องใน 3 จุดใหญ่ๆ คือ 1. แก้ไขคำผิดและการใช้คำที่ชวนให้เกิดความคลุมเครือ ซึ่งมีอยู่ประปราย 2. เสริมความในส่วนที่ยังเข้าใจได้ยาก ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น (ภายใน

หน้านั้นๆ) 3. เปลี่ยนภาพประกอบที่มีอยู่แล้ว ด้วยภาพที่ถ่ายใหม่ทั้งหมด ซึ่งมีความคมชัดกว่าเดิม และหน้าใดที่ยังมีพื้นที่ว่างอยู่ ก็ถือโอกาสลงภาพไว้อีกตามที่เห็นว่าเหมาะสม เพื่อให้เป็นสีสันแก่เนื้อหามากขึ้น

ยิ่งกว่านั้น ในทุกเล่มได้เพิ่ม"ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)" ซึ่งอยู่ในส่วนของหน้า 4 สี จำนวน 32 หน้า

ประโยชน์ที่จะได้จากตารางเทียบเคียง ก็คือ 1. จะได้เห็นพระไตร-ปิฎกชุดนี้ทุกเล่ม ว่าแต่ละเล่มประกอบด้วยเนื้อหาอะไรบ้าง 2. จะได้เห็นว่าพระไตรปิฎกชุดนี้แต่ละเล่ม บรรจุเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีเล่มไหนบ้าง. เมื่อทำตารางให้เทียบเคียงกันอย่างนี้ ผู้ศึกษาก็สามารถที่จะเริ่มต้นศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกชุดไหนก็ได้

มีอีกอย่างหนึ่งที่เป็นความตั้งใจมาตั้งแต่ต้นของผู้จัดทำ คือการมี"ภาคผนวก"ไว้ท้ายเล่ม ก็เพื่อบรรจุเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎก, เกี่ยวกับคัมภีร์และแหล่งข้อมูลต่างๆ รวมถึงเรื่องที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาด้านต่างๆ ที่น่ารู้น่าศึกษา จึงถือโอกาสนี้บรรจุข้อมูลเรื่อง"ลำดับปีแห่งเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา" ไว้ในเล่ม 7 ด้วย เพื่อให้เห็น"การเดินทาง"ของพระพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นการสืบทอดพระ-ไตรปิฎกจากอดีตถึงปัจจุบันได้ไม่น้อยด้วย

การจัดทำหนังสือพระไตรปิฎกนั้น เป็นงานละเอียดประณีต เพราะเป็นพระคัมภีร์อันสูงส่งของชาวพุทธทั้งมวล ต้องมีความพิถีพิถันทุกขั้นตอน เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย งานปรับปรุงแก้ไขเพื่อการพิมพ์ครั้งที่ 2 นี้ ซึ่งใช้คอมพิวเตอร์เป็นอุปกรณ์หลักในการทำงาน ได้ *คุณธำรง รัตนสุภา* เป็นกัลยาณมิตรช่วยเหลือด้วยความเข้มแข็งยิ่ง จึงขอขอบคุณและขออนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้เป็นพิเศษ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งแรก(ในเล่ม 14)

ในเล่มนี้ เข้าสู่อังคุตตรนิกาย เป็นเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลี เล่ม 20, 21 และส่วนหนึ่งของเล่ม 22, เนื้อหาของอังคุตตรนิกาย มากไปด้วยการแจกแจงข้อธรรม จัดหมวดหมู่ธรรมเป็นชุดๆ ตั้งแต่หมวดหมู่ธรรมประเภท 1 ข้อ ไปจนถึงหมวดหมู่ธรรมประเภท 11 ข้อ ลักษณะของพระสูตรหนึ่งๆ ต่างจากในเล่มก่อนๆ ส่วนใหญ่สั้น ไม่กี่หน้า หรือไม่กี่บรรทัดก็มี จำนวนพระสูตรในแต่ละเล่มบาลีจึงนับได้กว่าพันพระสูตร

อังคุตตรนิกายในเล่มนี้ บรรจุชุดธรรมที่เรียกว่า "นิบาต" ไว้ 5 ชุด คือ เอกนิบาต (ชุดธรรมประเภท 1 ข้อ) ทุกนิบาต (ชุดธรรมประเภท 2 ข้อ) ติกนิบาต (ชุดธรรมประเภท 3 ข้อ) จตุกกนิบาต (ชุดธรรมประเภท 4 ข้อ) ทั้ง 4 นิบาตนี้ ได้ประมวลความไว้จบบริบูรณ์ ส่วนนิบาตที่ 5 คือ ปัญจกนิบาต บรรจุไว้ได้ส่วนหนึ่ง ยังมีต่ออีกในเล่ม 15

การจัดทำเนื้อหาของอังคุตตรนิกาย ยังสามารถเก็บรายละเอียดได้ตามลำดับเหมือนพระสุตตันตปิฎกที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เลขข้อกำกับพระสูตรยังมีอยู่พร้อมเหมือนในฉบับบาลี

คำนำในเล่ม 1 ของหนังสือชุดนี้ ได้กล่าวนำไว้แล้วดังนี้

พระไตรปิฎก เป็นพระคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา, ในฝ่ายเถรวาทสืบทอดมาด้วยภาษาบาลี (ภาษามคธ) ด้วยการจดจำสืบๆ กันมาก่อน จนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 5 คือ พ.ศ. 450 (บางแห่งว่า พ.ศ. 433) จึงมีการจดจารเป็นลายลักษณ์อักษรที่เกาะลังกาในคราวสังคายนาครั้งที่ 5 กล่าวได้ว่าการสังคายนาซึ่งเป็นการชำระสอบทานพระธรรมวินัยมาโดยลำดับนั้นเอง เป็นที่มาของการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยให้เป็น 3 ปิฎก

คือ พระวินัยปิฎก, พระสุตตันตปิฎก, และพระอภิธรรมปิฎก อันรวมเรียกว่า "พระไตรปิฎก" ผู้ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยให้เป็นพระไตรปิฎกนั้น เรียกว่า "พระสังคีติกาจารย์" ซึ่งไม่ใช่ผู้แต่ง, ผู้เขียน, หรือผู้อธิบายพระธรรมวินัย; พระสังคีติกาจารย์ คือพระเถระทั้งหลายที่ช่วยกันทำสังคายนาในแต่ละคราว ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรม-วินัยที่พระสาริบุตร, พระอานนท์, พระอุบาลี เป็นต้น จดจำไว้และทบทวนเทียบเคียงกันไว้จนมีมติเป็นเอกฉันท์ว่าถูกต้องเป็นพระธรรมวินัยที่แท้จริงตรงกัน

ในการจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เป็นความพยายามที่จะทำพระไตรปิฎกซึ่งมีความยากโดยเนื้อหา, โดยภาษาบาลี, และโดยสำนวนแปล ให้พอเข้าใจได้สำหรับบุคคลทั่วไป พร้อมกันนั้นก็ต้องการรักษารูปแบบดั้งเดิมของพระไตรปิฎกไว้ให้มากที่สุด จึงหลีกเลี่ยงการก้าวล่วงไปตีความหรืออธิบายความด้วยความเห็นส่วนตัวในเรื่องที่เห็นว่ามีความลึกซึ้งทั้งหลาย อย่างมากก็เพียงยกเอาทัศนะของนักปราชญ์ที่น่าเชื่อถือมาสอดแทรกไว้ให้พิจารณากันเอาเอง งานนี้จึงไม่ใช่งานเขียนหรืองานเรียบเรียงเหมือนหนังสือทั่วไป หากแต่เป็นการศึกษาและจัดทำหนังสือขึ้นชุดหนึ่งเพื่อสื่อความหมายที่พอเข้าใจได้ของพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ

ได้มีความพยายามในวงการชาวพุทธเพื่อถ่ายทอดพระไตรปิฎกให้เห็นสาระชวนอ่านและเป็นที่เข้าใจกันมากขึ้น แต่งานด้านนี้ก็มักจะทำในรูปย่อความให้สั้น และคัดสรรเฉพาะข้อความที่เห็นว่าน่าสนใจ ละข้ามเนื้อหาที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกเป็นอันมาก ซึ่งเป็นไปตามความมุ่งหมายของผู้จัดทำ, ส่วนงานพระไตรปิฎกชุดนี้ เห็นว่าแก่นสารของพระไตรปิฎกนั้นน่าสนใจ น่าศึกษาน่ารู้ไปทั้งหมดทั้งสิ้น จึงพยายามเก็บรายละเอียดโดย

ลำดับ เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษารู้ว่าในพระไตรปิฎกทุกข้อทุกหน้านั้นมีอะไรบ้าง นี่คือคุณลักษณะพิเศษของหนังสือชุดนี้ (ยกเว้นภาคพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งมุ่งให้ผู้ศึกษาเห็นแนวทางที่จะสำรวจเนื้อหาปรมัตถธรรมตามกำลังสติปัญญากันต่อไป)

ขอชี้ให้เห็นลักษณะงานจัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งมีอยู่ดังนี้

1. ลักษณะเนื้อหา เป็นการถอดความ, สรุปประเด็น, และขยายความเท่าที่จำเป็น โดยอิงคัมภีร์และตำราวิชาการต่างๆ, แม้จะมุ่งย่อความให้กระชับเข้าใจง่าย แต่ก็พยายามเก็บรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ไว้ด้วย เพื่อให้เป็นข้อมูลทางวิชาการ, คำศัพท์หรือข้อธรรมใดที่เข้าใจได้ยาก ได้พยายามกำกับไว้ด้วยศัพท์บาลีและคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของผู้รู้ทางยุโรป เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีทางวิเคราะห์และพิจารณาด้วยตนเอง

2. คำว่า "พระไตรปิฎก" ในงานนี้หมายถึงพระไตรปิฎกฉบับบาลีของนิกายเถรวาท และหมายถึงเฉพาะฉบับบาลีอักษรไทยจำนวน 45 เล่ม (ทั้งฉบับสยามรัฐ, ฉบับหลวง, และ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ไม่รวมถึงคัมภีร์อีก 3 เล่ม คือ เนตติปกรณ์, เปฏโกปเทสปกรณ์, และมิลินทปัญหา (ซึ่งชาวพุทธพม่านับรวมเป็นพระไตรปิฎกด้วย) และถ้ามีการใช้คำว่า "พระบาลี" ในหนังสือชุดนี้ ขอให้เข้าใจว่าหมายถึงพระไตรปิฎก 45 เล่มนั้น

3. คัมภีร์และตำราที่ใช้อ้างอิง ได้ระบุชื่อไว้ทันทีที่อ้างอิงถึง (ไม่ได้ทำเป็นเชิงอรรถ) และมักจะระบุไว้ด้วยอักษรย่อ ถ้าต้องการรู้ชื่อเต็ม ให้ดูที่หน้าบอกอักษรย่อประจำเล่ม, และเนื่องจากมุ่งแนะนำคัมภีร์และตำราที่อ้างอิงเป็นสำคัญ จึงไม่ได้วางรูปแหล่งอ้างอิงอย่างบรรณานุกรมที่เป็นสากล คำว่า"อรรถกถา"ที่อ้างไว้ มักจะไม่ระบุชื่อคัมภีร์ ขอให้เข้าใจว่าเป็น

อรรถกถาของแต่ละปิฎกหรือแต่ละพระสูตรนั่นเอง ซึ่งได้แจ้งไว้ในภาคผนวกท้ายพระวินัยปิฎกเล่ม 4, ท้ายพระสุตตันตปิฎกเล่ม 1, และท้ายพระอภิธรรมปิฎกเล่ม 1

4. คำอ่านสำหรับชื่อเฉพาะและศัพท์ธรรมะทั้งหลาย เป็นปัญหาแก่ผู้ไม่คุ้นเคยกับภาษาบาลี จึงได้แนะนำวิธีอ่านคำบาลีไว้ด้วยในภาคผนวกท้ายเล่ม 1, การสะกดคำ ได้พยายามยึดหลักการของราชบัณฑิตยสถาน แต่ก็มีศัพท์เป็นจำนวนมากที่เห็นว่าน่าจะคงรูปแบบบาลีไว้ ขอให้ถือว่าเป็นศัพท์เฉพาะ (technical term) ของพระไตรปิฎก

5. ภาพถ่าย, ภาพวาด, แผนภูมิ, และแผนที่ ที่นำมาประกอบเนื้อหาอยู่ประปราย ได้รวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ต้องการให้เป็นข้อมูลประกอบทางวิชาการให้เห็นความเชื่อความเลื่อมใส และพอให้เกิดจินตนาการเท่านั้น

6. เลขข้อในวงเล็บ ได้ระบุไว้ตามพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ซึ่งในบางวงเล็บมีหลายเลขข้อรวมกัน บางเลขข้อก็ข้ามไปเมื่อเห็นว่าเนื้อหาของข้อนั้นๆ ได้สรุปประเด็นไว้แล้ว, ถ้าต้องการสืบค้นหรือเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์โดยมหามกุฏฯ (หรือฉบับสยามรัฐ) ให้ใช้เลขข้อในวงเล็บเป็นแนวทาง โปรดอย่าเทียบเคียงด้วยชื่อเรื่องซึ่งตั้งขึ้นใหม่ทั้งสิ้น (ในฉบับบาลีไม่มีชื่อเรื่องย่อย)

7. ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ได้น้อมจิตถ่อมตนอยู่เสมอว่าเป็นผู้ศึกษา มิใช่ผู้รู้หรือผู้เข้าถึงธรรมเหนือกว่าผู้อ่านทั่วไป จึงพยายามแสดงมติ, หลักฐาน, และข้อมูลในเชิงวิชาการ เท่าที่จะสืบค้นได้ มิอาจเอื้อมที่จะชี้ผิดชี้ถูกด้วยความรู้สึกนึกคิดส่วนตน แต่ก็คาดหวังว่าผู้อ่านจะเกิดดุลยพินิจตามสมควร, ในการนี้ จำเป็นต้องมีการสอดแทรกคำอธิบายและ

ทัศนะที่ได้พบเข้าแบบเฉพาะหน้า ซึ่งอาจจะดูกระจัดกระจาย ขาดการสังเคราะห์ให้เป็นเอกภาพ. ภาคผนวกในหนังสือแต่ละเล่มก็เกิดขึ้นด้วยเหตุผลเดียวกัน มุ่งให้เป็นการสะสมเรื่องน่ารู้ทางวิชาการเป็นสำคัญ

8. เกร็ดน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎกในแง่มุมต่างๆ ไม่รวมกล่าวไว้ในเล่มเดียวกัน จะกระจัดกระจายอยู่ในภาคผนวกของทุกเล่ม เพื่อให้ผู้อ่านเก็บสะสมไว้พิจารณาเพิ่มเติม เพราะเห็นว่า "ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก" ในหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน"ของท่านอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ มีความแจ่มแจ้งชัดเจนพอแล้ว

9. งานพระไตรปิฎกชุดนี้ แม้จะมีเนื้อหาจบลงเป็นส่วนๆ ตามจำนวนเล่มและตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลี แต่มีการอ้างถึงกันระหว่างเล่ม และตัดความซ้ำที่กล่าวถึงแล้วในเล่มต้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำศัพท์หรือถ้อยคำสำนวนใดที่เคยให้ความหมายไว้แล้ว ก็ได้หลีกเลี่ยงการให้ความหมายซ้ำอีก หนังสือชุดนี้จึงมุ่งให้มีการจำหน่ายเป็นชุด เพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้ศึกษาเอง

10. วิธีร้อยเรียงเนื้อหาแต่ละปิฎก คำนึงถึงผู้อ่านเป็นหลัก : *พระวินัยปิฎก*-เน้นให้อ่านเข้าใจเพื่อประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทได้ และให้สอดคล้องกับแนวอธิบายในหนังสือ"วินัยมุข"ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนวนแปลสิกขาบทได้พยายามรักษาสำนวนของหนังสือวินัยมุขและหนังสือนวโกวาท ซึ่งใช้เป็นแบบเรียนในหลักสูตรนักธรรมของคณะสงฆ์. *พระสุตตันตปิฎก*-เน้นเก็บรายละเอียดทุกแง่ทุกมุม และพิถีพิถันเป็นพิเศษในการแปลและถอดความในส่วนที่เป็นพุทธวจนะ จำเป็นต้องแทรกเสริมคำบาลีและภาษาแปลของชาวยุโรปไว้ด้วย เพื่อประกอบการพิจารณาของผู้อ่าน. ส่วน *พระอภิธรรมปิฎก*

-เน้นให้เห็นเนื้อหากว้างๆ รวมๆ ในลักษณะสรุปใจความ ให้รู้ว่าปรมัตถ-ธรรมคืออะไร และพระอภิธรรมปิฎกบรรจุเรื่องอะไรไว้บ้าง

11. คำราชาศัพท์ที่ใช้กับพระพุทธเจ้าและพระราชาทั้งหลาย ไม่ได้เคร่งครัดอย่างที่ใช้กับพระมหากษัตริย์ของไทย เช่นคำว่า "กราบทูล" และ "ทูล", ใช้พอให้รู้ว่าเป็นราชาศัพท์ พอให้รู้ว่าเป็นการพูดกับพระพุทธเจ้าและพระราชาเท่านั้น ราชาศัพท์บางคำเป็นที่เข้าใจยากสำหรับคนทั่วไป ก็ใช้คำสามัญแทน เช่น "ปฤษฎางค์" ใช้คำว่า "หลัง", "ฉายา" ใช้คำว่า "เงา" เป็นต้น

12. การกล่าวถึงอิทธิปาฏิหาริย์และเรื่องราวเกี่ยวกับเทวดา, มาร พรหม ฯลฯ ในพระไตรปิฎก หนังสือชุดนี้มองในแง่ที่เป็นปรากฏการณ์จริงทั้งสิ้น ให้อยู่ในวิสัยสติปัญญาและศรัทธาของผู้ศึกษา แต่เรื่องราวเช่นนั้นก็จะไม่เน้นหนักยิ่งไปกว่าสาระของพระธรรมวินัย

13. คำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีความลาด-ลุ่ม-ลึกตามลำดับ คือ เข้าใจได้ง่ายก็มี พอเข้าใจได้ก็มี เข้าใจได้ยาก หรือยากอย่างยิ่งที่จะเข้าใจก็มี, ส่วนที่พอเข้าใจได้นั้น ยังพอจะพินิจพิเคราะห์ด้วยความรู้ทางวิชาการได้ แต่ก็ยังอาจคลาดเคลื่อนได้อยู่นั่นเอง, ส่วนที่ยากจะเข้าใจนั้นอาจจะเกิดจากความยากของภาษา หรืออาจจะเกิดจากความยากของคำสอนจริงๆ ซึ่งความยากนั้นไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยความคิดนึกตรึกตรองธรรมดา, และความแหลมคมทางวิชาการก็อาจเจาะเข้าไม่ถึง เพราะเป็นเรื่องของการเข้าถึงด้วยการปฏิบัติทางจิต ในส่วนนี้จำเป็นต้องรักษาสำนวนแปลไว้ก่อน

การจัดทำหนังสือชุดนี้ แม้จะได้ทุ่มเทความวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่งในการศึกษาและร้อยเรียงเนื้อหาแล้ว แต่ก็คงจะมีข้อผิดพลาดบกพร่องได้

ไม่น้อย ขอน้อมรับไว้ศึกษาปรับปรุงต่อไป และขอบันทึกไว้เป็นเกียรติสำหรับความพิถีพิถันของฝ่ายจัดแต่งหน้าหนังสือและทำดรรชนี-นามานุกรม คือ *คุณอนุวัฒน์ หลอดศิริ, คุณสมจิตร หลอดศิริ, คุณธณัฐศิลป์ ดีใจ* แห่งโปรคอมกราฟฟิกไว้ ณ ที่นี้

งานพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จะอุบัติขึ้นไม่ได้เลย ถ้าไม่ได้รับแรงศรัทธาและแรงบันดาลใจของ **ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง** (ศาสนศาสตร-ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์) ผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วยังใฝ่ใจในทางธรรมอย่างมั่นคง และงานนี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้แน่นอน ถ้าหากไม่อยู่ในยุคสมัยที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้ช่วยกันศึกษาพระธรรมวินัยของพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าสืบๆ กันมา แล้วถ่ายทอดเป็นคัมภีร์-เป็นหนังสือให้ศึกษาใคร่ครวญตามได้ บุญกุศลอันจะพึงเกิดมีจากงานนี้ ขอน้อมอุทิศแด่ทุกท่านผู้มีส่วนสำคัญดังกล่าว จงทั่วถึง เทอญ

อุทัย บุญเย็น*

ผู้ศึกษาและจัดทำ

---

* อุทัย บุญเย็น เกิดปี 2493, อดีต "ชาโนทโยภิกขุ" วัดบวรมงคล (สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร), สำเร็จการศึกษา ป.ธ.๘, พ.ม., ศน.บ.(ศาสนา-ปรัชญา), M.A.(รัฐศาสตร์), เจ้าของนามปากกา "สร้อยรวงข้าว", เป็นผู้ศึกษา-เรียงร้อย และจัดทำหนังสือชุด "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" (18 เล่มชุด) ตั้งแต่ต้นปี 2543 ถึงต้นปี 2549

สารบัญค้นเรื่อง

หน้า

อังคุตตรนิกาย 2

เอกนิบาต 4

เอกธัมมาทิบาลี : ว่าด้วยธรรมต่างๆ ชุดที่ 1, รูปาทิวรรค สิ่งที่ครอบงำจิตของสตรีและบุรุษ 4, **นีวรณปหานวรรค** นิวรณ์ 5 เกิด-ดับเพราะอะไร 4-5, **อกัมมนิยวรรค** ประโยชน์ของจิตที่ได้ฝึกฝนดี 5-6, **อทันตวรรค** 6, **ปณิหิตอัจฉวรรค** ธรรมที่แท้จริงของจิต 6-7, **อัจฉรา-สังฆาฏวรรค** ประโยชน์ของการเจริญเมตตาจิต 7, กุศล-อกุศลเกิดจากอะไร 7-8, **วิริยารัมภาทิวรรค กัลยาณ-มิตตาทิวรรค** 8, ความเสื่อมที่น่ากลัวคือเสื่อมปัญญา 9, **ปมาทาทิวรรค** 9, **อธัมมวรรค** คุณและโทษของการแสดง

ธรรม 9, **อนาปัตติวรรค** 10, **เอกปุคคลบาลี : ว่าด้วยบุคคลชั้นยอด**, พระสาริบุตรประกาศธรรมได้ยอดเยี่ยม 10, **เอตทัคคบาลี : ว่าด้วยเอตทัคคบุคคล** 11-15, **อัฏฐานบาลี : สิ่งที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้**, โลกธาตุหนึ่งมีพระพุทธเจ้าเพียงองค์เดียว 16, สตรีเป็นพระ-พุทธเจ้าไม่ได้ 16-17, **เอกธัมมาทิบาลี : ว่าด้วยธรรมต่างๆ ชุดที่ 2** 17, ระหว่างมิจฉาทิฐิกับสัมมาทิฐิ 17-18, เปรียบมักขลิ โคสาล เหมือนลอบดักปลา 18-19, การปฏิบัติต่อธรรมที่สอนไว้ชั่วและสอนไว้ดี 19, อุปมาให้เห็นโทษของภพ 19-20, **ปสาทกรธัมมาทิบาลี : ว่าด้วยกุศล-ธรรมต่างๆ**, คุณสมบัติที่มีส่วนให้เกิดลาภ 20, ปฏิบัติอย่างไรให้คุ้มกับอาหารที่ชาวบ้านถวาย 21-22, ประโยชน์ของการเจริญกายคตาสติ 22.

ทุกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ 23

กัมมกรณวรรค 23, การลงโทษในภพปัจจุบันและในภพหน้า 23-24, ต้องไม่สันโดษในกุศลธรรม 24-25, เข้าพรรษาต้น-เข้าพรรษาหลัง 25, **อธิกรณวรรค** 25, เหตุที่ทำให้อธิกรณ์ยืดเยื้อหรือไม่ยืดเยื้อ 26-27, คุณและโทษของการทำดี-ทำชั่ว 27-28, **พาลวรรค** คนที่ได้ชื่อว่าบิดเบือนคำสอนของพระพุทธเจ้า 28, ผู้ที่ได้เกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดา 28-29, เหตุที่ทรงโปรดการอยู่ป่า 29,

สมจิตตวรรค อย่างไรจึงเป็นการตอบแทนบุญคุณมารดาบิดา 30, ทรงเป็นทั้งกิริยาวาทีและอกิริยาวาที 30-31, อนาคามี 2 ประเภท 31-32, การเข้าเฝ้าของทวยเทพผู้มีจิตเสมอกัน 32-33, กามและทิฐิเป็นเหตุแห่งการวิวาท 33-34, หนุ่ม-แก่ไม่ขึ้นอยู่กับตัวเลขของอายุ 34-35, ผลกระทบที่เกิดจากพระชั่ว-พระดี 35, **ปริสวรรค** 36, หมู่สงฆ์ที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนา 36-38.

ทุกนิบาต ทุติยปัณณาสก์ 39

ปุคคลวรรค พระพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ, พระอรหันต์ไม่สะดุ้งกับเสียงฟ้าผ่า 39, ลักษณะการอยู่ร่วมของสัตบุรุษและอสัตบุรุษ 40, **สุขวรรค** 40, คู่ของความสุขที่แตกต่างกัน 40-41, **สนิมิตตวรรค** บาปอกุศลจะเกิดหรือไม่เกิดมีเหตุ 41, **ธัมมวรรค** ธรรมหมวดละ 2 ข้อ 41-42, **พาลวรรค** ลักษณะคนพาลและบัณฑิต 42, อาสวะเจริญในคนพาลไม่เจริญในบัณฑิต 42-43.

ทุกนิบาต ตติยปัณณาสก์ 44

อาสาวรรค 44-45, **อายาจนวรรค** พุทธสาวกระดับมาตรฐาน 8 ท่าน 45, ความแตกต่างระหว่างสัตบุรุษกับอสัตบุรุษ 45-46, **ทานวรรค สันถารวรรค** 46, **สมาปัตติวรรค** 47, พระสูตรนอกปัณณาสก์ 47, ความมุ่งหมาย

ของการมีพุทธบัญญัติ 48, อานุภาพของสมถะและวิปัส-
สนา 48-49.

ติกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ 50

พาลวรรค ความแตกต่างระหว่างคนพาลกับบัณฑิต 50-51, **รถการวรรค** 51, ที่ประทับใจชั่วชีวิตของภิกษุ 51-52, ภิกษุกับความหวัง 52-53, จักรพรรดิและพระพุทธเจ้ามีธรรมเป็นใหญ่ 53, ทรงสอนสาวกเหมือนช่างทำล้อรถ 54, ให้ตั้งใจฝึกสมาธิวันละ 3 เวลา 55-56, ทางแห่งความสำเร็จในกุศลธรรม 56, **ปุคคลวรรค** 56, ยากที่จะชี้ขาดความประณีตในมรรคผล 56-59, กายสักขี-ทิฏฐิ-ปัตตะ-สัทธาวิมุตต์ 56-58, เหตุที่ทรงให้มีการแสดงธรรม 59-60, ผลของเจตนาในการทำ-พูด-คิด 60, บุคคลที่ตอบแทนคุณได้ยากยิ่ง 61, จิตของพระอรหันต์เปรียบเหมือนเพชร 61, หลักการเลือกคบคน 61-63, คนบอด-คนตาเดียว-คนสองตา 63, คนฟังธรรม 3 จำพวก 64, **เทวทูตวรรค** 64, บ้านเรือนที่มีการบูชามารดาบิดา 64-65, นิพพานเป็นอารมณ์ให้เกิดสมาธิได้ 65-66, กรรมที่เกิดจากอกุศลมูลและกุศลมูล 66-67, สิ้นราคะ โทสะ โมหะ ย่อมนอนเป็นสุข 67-68, วันที่เทวดาลงมาดูชาวโลก 68-69, ไม่ให้รักษาอุโบสถเพียงเพื่อได้เกิดในสวรรค์ 69, ทรงเห็นทุกข์จึงออกผนวช 69-

71. อัตตาธิปไตย-โลกาธิปไตย-ธัมมาธิปไตย 71-72.
จูฬวรรค 72. ลักษณะของผู้มีศรัทธา 72-73. ลักษณะของสังขตธรรมและอสังขตธรรม 73-74. ภิกษุชั่วเหมือนมหาโจรได้ช่องทำชั่ว 74.

ติกนิบาต ทุติยปัณณาสก์ 75

พราหมณวรรค 75. ตายไปแล้วบุญก็ยังเป็นที่พึ่ง 75. ความหมายของพระธรรมในบทธรรมคุณ 76-77. วิบัติ-ภัยเกิดจากความชั่วร้ายของมนุษย์ 77. หลักการให้ทานที่ทรงสอน 77-79. สังคารวสูตร 79-81. บวชคนเดียวแต่เกิดบุญแก่คนมากมาย 79-80. สุดยอดของปาฏิหาริย์คือคำสอน 80-81. **มหาวรรค** 81. ทรงคัดค้านลัทธิอกิริยวาท 3 จำพวก 81-83. คำสอนที่ใครๆ ก็ลบล้างไม่ได้ 83-84. ภัยที่มารดาและบุตรช่วยเหลือกันไม่ได้เลย 84. ประทับบนที่นอนสูงใหญ่เสมอ 85-86. สึกจากภิกษุไปอวดว่ารู้ธรรมทั่วแล้ว 86-88. **กาลามสูตร (เกสปุตนิย-สูตร)** 88-91. หลักการพิจารณาก่อนปลงใจเชื่อ 88-90. ความอุ่นใจของผู้ทำความดี 90-91. ลักษณะของบุคคลที่ไม่ควรสนทนาด้วย 91-93. ราคะ โทสะ โมหะ ต่างกันอย่างไร 93. ความเป็นอกุศลของโลภะ โทสะ โมหะ 94. **อุโปสถสูตร** 91-99. รักษาอุโบสถอย่างไรให้มีผลมาก 94-97. อานิสงส์การรักษาอุโบสถยิ่งใหญ่กว่าราชสมบัติ

97-98. เทียบปีของโลกกับปีในสวรรค์ 98-99. **อานันท-วรรค** 99. ศีล สมาธิ ปัญญา มี 2 ระดับ 99-101. ทัศนะเรื่องความสิ้นสุดของกรรม 101-102. เหตุแห่งการเกิดในภพใหม่ 102-104. **จูฬนีสูตร** 104-106. ทรงอธิบายระบบจักรวาลในโลกธาตุ 104. พุทธานุภาพอยู่เหนือโลกธาตุใหญ่ 106. **สมณวรรค** 107. หลักปฏิบัติอย่างย่อของภิกษุ 107-108. พระอริยบุคคลยังมีการต้องอาบัติเล็กน้อยได้ 108-109. ทรงอธิบายความหมายของสิกขา 3 109-110. **โลณผลวรรค** 111. ทรงไม่ส่งเสริมการถือเคร่งแต่เปลือกนอก 111-112. เปรียบภิกษุเหมือนผ้าใช้สอย 112-114. **โลณกสูตร**. วิบากของกรรมขึ้นอยู่กับผู้ทำกรรมด้วย 114-116. อุปกิเลส 3 ชั้นในจิต 116-117. วิธีเจริญสมาธิและวิปัสสนาให้ได้ผล 117-118.

ติกนิบาต ตติยปัณณาสก์ 119

สัมโพธิวรรค 119. คุณ โทษ และวิธีสลัดพ้นโลก 119-120. ในหมู่อริยะไม่มีการหัวเราะ 120. เมื่อจิตเสีย กาย วาจาใจก็เสีย 121. ฉันทะที่เป็นเครื่องผูกมัดใจ 121-122. **อาปายิกวรรค** 122. เกิดในอรูปภพเหมือนกันแต่ไม่เหมือนกัน 122-124. ศีล จิต และทิฐิ ที่วิบัติและที่ดีพร้อม 124-125. ใจสะอาดเพราะไม่มีนิวรณ์ 5 125-126. **กุสินาราวรรค** 126. อกุศลวิตกเป็นเหตุให้ภิกษุ

ทะเลาะกัน 126-127. ลักษณะการแสดงธรรมของพระ-พุทธองค์ 127. เพื่อนร่วมสำนักเก่าของพระพุทธองค์ 127-128. หัตถกะไปเกิดในพรหมโลกชั้นอวิหา 128-129. เปรียบอกุศลวิตกเหมือนแมลงวัน 129-130. ก่อนพระอนุรุทธะจะได้สำเร็จอรหันต์ 130-131. ถ้าจะโกรธก็ให้เหมือนรอยขีดในน้ำ 131-132. **โยธาชีววรรค** เปรียบภิกษุเหมือนนักรบของพระราชา 132. ความมีอยู่ของธาตุไม่ขึ้นอยู่กับพระพุทธเจ้า 133. ทรงยืนยันแนวคำสอนของพระองค์ 133-134. พระอรหันต์ไม่ใช่ล้ำเลิศไปทุกอย่าง 134-135. **มงคลวรรค** 136. ฤกษ์ดียามดี อยู่ที่การประพฤติสุจริต 136-137. **พระสูตรนอกปัณณาสก์.** ธรรมที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา 137-138.

จตุกกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ 139

ภัณฑคามวรรค 139. โทษที่ร้ายแรงกว่าเสียการพนันหมดตัว 139-141. เวสารัชชญาณของพระพุทธองค์ 141-142. ความหมายของโยคธรรมและวิสังโยคธรรม 142-143. **จรวรรค** 143. ให้ระวังจิตในอิริยาบถทั้ง 4 143-144. ทรงแสดงความหมายของสัมมัปปธาน 4 144-145. ผลแห่งความรู้ละเอียดลึกซึ้งในขันธ์ 5 145-146. โทษของการมีความลำเอียง (อคติ) 146-147. ทรงเคารพธรรมและเคารพสงฆ์ 147. เหตุที่ทรงไม่แสดงความเคารพต่อ

ผู้เฒ่า 148, เหตุที่ทรงได้พระนามว่า "ตถาคต" 148-149, ทรงรู้เห็นทุกสิ่ง แต่ไม่ติดในทุกสิ่ง 149-150, จุดหมายปลายทางของพรหมจรรย์นี้ 150-151, ปัจจัย 4 ของภิกษุโดยเฉพาะ 151, แบบแผนชีวิตดั้งเดิมของพระอริย-เจ้า 151-153, **จักกวรรค** 154, ธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวสังคมโลก 154-155, เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ผลก็เลิศ 155-156, ทรงมีคุณสมบัติเป็นมหาบุรุษ 156-157, พระพุทธองค์ไม่เป็นทั้งเทวดาและมนุษย์ 157-158, ภิกษุที่ทรงเรียกว่าผู้หลีกเร้น 158, ท่าทีของพระพุทธองค์ที่มีต่อการบูชายัญ 158-159, **โรหิตัสสวรรค** 159, วัตถุประสงค์ของสมาธิภาวนา 4 อย่าง 159-160, วิธีตอบปัญหา (ปัญหาพยากรณ์) 4 อย่าง 161, ลักษณะการแสดงธรรมที่ทรงยกย่อง 161-162, สัญญา-จิต-ทิฐิ ที่วิปลาส 162-163.

จตุกกนิบาต ทุติยปัณณาสก์ 164

ปุญญาภิสันทวรรค 164, ภิกษุที่ได้ชื่อว่าเป็นท่อธารบุญกุศล 164-165, คู่สามี-ภรรยา 4 ประเภท 165-166, สามี-ภรรยา ที่ปรารถนาไปเกิดเป็นคู่ครองกันอีก 166-167, อานิสงส์ของทานที่ให้แก่ผู้ทรงศีล 167-168, **ปัตต-กัมมวรรค** 168, หลักการบริหารจัดการโภคทรัพย์ที่หามาได้ 168-169, สุขที่มีค่าสูงสุดของคฤหัสถ์ 170, การ

ถือประมาณของบุคคลมี 4 ประเภท 170-171. แผ่เมตตาจิตให้งู 4 ตระกูล 171-172. อธิบายโลกเสื่อมด้วยปัญหาลูกโซ่ 172-173. **อปัณณกวรรค** 174. ให้มีใจเหมือนสะใภ้ใหม่อยู่เสมอ 174-175. ไม่มีพระปุถุชน ณ ที่เสด็จปรินิพพาน 175-176. อจินไตย-เรื่องที่ไม่ควรเก็บเอามาคิด 176-177. กรรมที่ส่งผลถึงการค้าขายในปัจจุบัน 177-178. **มจลวรรค** 178. ความเป็นสุขุมาลของพระพุทธองค์ 178-180. **อสุรวรรค** 180. วิธีเจริญสมถะและวิปัสสนาให้ได้ผล 180-181. ประโยชน์ตน-ประโยชน์ผู้อื่น 182-183. ทรงโปรดผู้ติคนที่ควรติ ชมคนที่ควรชม 183-184.

จตุกกนิบาต ตติยปัณณาสก์ 185

วลาหกวรรค 185. เปรียบเทียบให้เห็นลักษณะบุคคลประเภทต่างๆ 185-188. **เกสีวรรค** 188. **เกสีสูตร**. เปรียบเทียบการฝึกคนกับการฝึกม้า 188-190. เปรียบเทียบระหว่างพระอริยสาวกกับม้าชั้นดี 190-191. เปรียบพระอริยสงฆ์เหมือนช้างศึก 192. หลักการของบัณฑิตในการเลือกสิ่งที่พึงทำ 193-194. **ภยวรรค** ความกลัวที่เป็นเหตุให้ทำความดี 194-195. ภัย 4 อย่างของบรรพชิต 195-196. ได้รูปฌานไปเกิดเป็นรูปพรหม 196-197. อนาคามีที่ไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส 198. ได้อัปปมัญญา

ฌานก็ไปเกิดเป็นพรหม 198-199, เรื่องน่าอัศจรรย์ในพระพุทธองค์และพระอานนท์ 199-201, **ปุคคลวรรค** 201, โอรัมภาคิยสังโยชน์กับอริยบุคคล 4 ประเภท 201-202, ดำรงชีพด้วยความหมั่นก็มี ด้วยผลกรรมก็มี 202-204, นักพูดผู้ได้ปฏิสัมภิทา 4 204-205, **อาภาวรรค** 205, ความสำคัญของกาลอันเหมาะสม 205-206,

จตุกกนิบาต จตุตถปัณณาสก์ 206

อินทริยวรรค 206, อสงไขยกัปนับเป็นจำนวนปีไม่ได้ 206-207, พระอรหันต์เท่านั้นไม่มีโรคทางใจ 207-208, พระอานนท์สอนภิกษุณีผู้หลงรัก 208-210, เหตุที่ทำให้พระสัทธรรมเลือนหาย 210-211, **ปฏิปทาวรรค** 211, เหตุที่บรรลุธรรมได้ช้าหรือเร็ว 211-212, แนวปฏิบัติของพระอัครสาวกทั้งสอง 213-214, เหตุให้สำเร็จอรหันต์ในภพนี้-ในภพต่อไป 214-215, วิธีปฏิบัติในสมถะและวิปัสสนา 215-217, **สัญเจตนิยวรรค** ลำพังกายวาจาใจ สุขทุกข์เกิดไม่ได้ 217, ปฏิสัมภิทาของพระสารีบุตร 219, ปัญหาเรื่องผัสสายตนะ 6 ดับ 219-221, สมบูรณ์ด้วยจรณะจึงสิ้นทุกข์ได้ 221-222, ให้เข้าฌานเพื่อเจริญวิปัสสนา 222-224, **โยธาชีววรรค** 224, สิ่งที่ไม่มีใครรับประกันได้ 224-225, เหตุที่ทำให้กลัวตาย-ไม่กลัวตาย 225-226, ให้ปฏิบัติอย่างถูกต้องต่อสัจจะที่ได้รู้ 226-227, ความหมาย

โดยพุทธประสงค์ของคำบางคำ 227-228, คนชั่วไม่รู้ว่าใครเป็นคนชั่ว-คนดี 228-230, จัดประเภทพระอรหันต์เป็น 4 จำพวก 230-231, **มหาวรรค** 231, อานิสงส์ของการได้ฟังธรรมเนืองๆ 231-232, ทรงแนะนำวิธีรู้จักบุคคล 4 ประเภท 233-234, ลือกันว่าทรงมีมายากลับใจคน 234-235, ทรงแสดงธรรมไม่ใช่เพราะหวังได้เขามาเป็นสาวก 235-236, วิธีไม่ให้กรรมส่งผลถึงภพหน้า 237-239, ห้วงกิเลสข้ามไม่ได้ด้วยตบะ 239-240, บุญทำกรรมแต่งให้สตรีแตกต่างกัน 240-242, ตัณหาวิจริต 18 (ตัณหา 108) 242, ความรัก-ความชังไม่มีในฌาน 243, พระสูตรนอกปัณณาสก์ 244, **สัปปุริสวรรค** ดี-ชั่วเพราะชักชวนคนอื่น 244-246, **กัมมวรรค** 246, ธรรมที่เป็นกรรมไม่ดำไม่ขาว 246-247, ในลัทธิอื่นไม่มีอริย-บุคคล 247-248, **อาปัตติภยวรรค** 248, เหตุที่ทำให้ภิกษุคิดทำลายสงฆ์ 248-249, ให้กลัวอาบัติเพื่อจะได้ไม่ต้องอาบัติ 249-250, ประโยชน์ที่มุ่งหมายในพรหมจรรย์นี้ 250-252, นอนอย่างพระพุทธเจ้าคือเข้าฌาน 252-253, **อภิญญาวรรค** 253, ตระกูลร่ำรวยที่ดำรงอยู่ได้ไม่นาน 253-254, **กัมมปถวรรค** 255.

ปัญจกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ 256

เสขพลวรรค 256, พละ 5 ของเสขบุคคล 256-257,

ภิกษุที่ทรงวางพระทัยได้ 258, **พลวรรค** 258, ปัญญาเป็นพละอันสุดยอด 258-259, ประโยชน์ตน-ประโยชน์ผู้อื่น 259-260, **ปัญจังคิกวรรค** 260, เมื่อศีลวิบัติแล้ว การบรรลุธรรมใดๆ ก็มีไม่ได้ 261, สัมมาทิฐิที่จะไปถึงวิมุตติได้ 261-262, จิตถึงวิมุตติได้ 5 ทาง 262-263, ความรู้เฉพาะตนที่เกิดจากโลกุตรสมาธิ 263, การเจริญสัมมาสมาธิที่พร้อมด้วยองค์ 5 264-266, อานิสงส์แห่งการจงกรม 266, ทรงไม่โปรดการส่งเสียงอื้ออึง 266-267, **สุมนวรรค** 268, ทานส่งผลให้บุคคลเหนือกว่ากัน 268-269, พระโอวาทสอนเจ้าสาว 269-271, อานิสงส์ของการให้ทาน 272-275, **มุณฑราชวรรค** 275, หลักบริหารเศรษฐกิจของอริยสาวก 275-276, สิ่งที่ไม่อาจจะได้มาด้วยการอ้อนวอน 276-277, ทรงฉลองศรัทธาของผู้ให้ทาน 277-278, สิ่งที่ใครก็ไม่อาจจะหวังได้ 278-280.

ปัญจกนิบาต ทุติยปัณณาสก์ 281

นีวรณวรรค นิวรณ์เป็นเครื่องขวางกั้นไม่ให้บรรลุธรรม 281, องค์คุณของผู้บำเพ็ญเพียร (ปธานิยังคะ) 282, เมื่อใดบ้างที่ไม่ควรบำเพ็ญเพียร 282-283, ภิกษุภิกษุณีแม่-ลูก เสพเมถุนกัน 283-284, เหตุแห่งความล้มเหลวในการปฏิบัติธรรม 284-285, สิ่งที่ทุกคนควรพิจารณาเนืองๆ 285-286, ทำแล้วเป็นความเจริญสถานเดียว 286-287,

ภิกษุชราที่หาได้ยาก 288, **สัญญาวรรค** 288, **โยธาชีว-วรรค** 290, ธรรมที่มีเจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติเป็นผล 290-291, ลักษณะของผู้อยู่ในธรรม 291-292, เปรียบภิกษุเหมือนนักรบ 5 ประเภท 292-295, วิธีคิดเพื่อจะได้ทุ่มเทใจทำความเพียร 295-296, ภัยที่จะเกิดจากความเสื่อมของภิกษุเอง 296-299, **เถรวรรค** 300, เหตุที่พระเถระน่าเคารพ-ไม่น่าเคารพ 300-301, ดีพร้อมอย่างไรก็อย่าเป็นมิจฉาทิฐิ 301-302, เหตุแห่งความเสื่อมของภิกษุผู้ยังเป็นเสขะ 302-303, **กกุธวรรค** 303, ผู้ประกาศตนเป็นพระอรหันต์มี 5 ประเภท 303-304, วิธีเจริญอานาปานสติให้ได้ผล 304-305, ทรงเป็นศาสดาที่ไม่หวังการปกป้องจากสาวก

ปัญจกนิบาต ตติยปัณณาสก์ 307

ผาสุวิหารวรรค 307, พระอรหันต์ก็ถูกรังเกียจด้วยเรื่องที่ไม่เหมาะสมได้ 307, ภิกษุที่มีพฤติการณ์เป็นมหาโจร 308, วิธีที่จะอยู่ให้ผาสุก 308-310, **อันธวรรค** 310, ภิกษุที่ไม่น่ารักไม่น่าเลื่อมใส 310, ภิกษุที่ไม่เหมาะเป็นผู้ติดตาม 310-311, หลักปฏิบัติเบื้องต้นสำหรับภิกษุบวชใหม่ 311, ลักษณะภิกษุณีที่ทรงติเตียน 311-313, **คิลานวรรค** 313, ธรรมที่เจริญแล้วเห็นผลในไม่ช้า 313-314, ธรรมสำหรับผู้ป่วยและผู้พยาบาล 314, เหตุให้อายุสั้นและอายุยืน 314-

315. ภิกษุผู้ไม่ควรปลีกอยู่คนเดียว 315. ความเสื่อมที่ไม่เป็นเหตุให้ตกนรก 316. **ราชวรรค** 316. ภิกษุผู้เปรียบเหมือนพระเจ้าแผ่นดิน-พระราชโอรส 317-319. คนหลับน้อยตื่นมาก 5 จำพวก 319. เปรียบเทียบภิกษุกับช้างทรงของพระราชา 319-321. **ติกัณฑกีวรรค** 321. การตักเตือนด้วยการตั้งเป้าหมายให้ 321-322. ให้ละวางทั้งสิ่งที่ปฏิกูลและไม่ปฏิกูล 322-324. ภิกษุที่ไม่ควรคบเป็นมิตร 324-325. ทานของสัตบุรุษและอสัตบุรุษต่างกัน 325-326. เหตุที่ทำให้จิตหลุดพ้นชั่วคราวเสื่อมได้ 326-327.

ภาคผนวก **329**

เมืองมธุรากับพระพุทธศาสนา 329-333.

ดรรชนี–นามานุกรม **334**

อักษรย่อที่ใช้ในเล่มนี้

ขุ.ปฏิ.	ขุทฺทกนิกาย ปฏิสมฺภิทามคฺค
ชา.อ.	ชาตกฏฺฐกถา
ที.ปา	ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺค
ปฏิสं.อ.	ปฏิสมฺภิทามคฺค อฏฺฐกถา
พุ.ธ.	หนังสือพุทธธรรม โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ม.มู.	มชฺฌิมนิกาย มูลปณฺณาสก
องฺ.ติก.	องฺคุตฺตรนิกาย ติกนิปาต
องฺ.นวก.	องฺคุตฺตรนิกาย นวกนิปาต
องฺ.อ.	องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐกถา (มโนรถปูรณี)
GS.	Gradual Sayings (หนังสือแปลอังคุตตรนิกาย ของสมาคมบาลีปกรณ์ (P.T.S.))

การอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถาในพระสุตตันตปิฎก(ชุดนี้)ทุกเล่ม ถ้าระบุแต่เพียงว่า"**อรรถกถา**" โดยไม่มีชื่อของคัมภีร์ต่อท้าย ขอให้เข้าใจว่า หมายถึงอรรถกถาแห่งพระสุตตันตปิฎกเล่มนั้นๆ (ดูภาคผนวกของเล่ม 5)

ระบบเนื้อหา

เพื่ออำนวยประโยชน์แก่ผู้ใช้หนังสือชุดนี้

เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษาพระไตรปิฎก ได้ประโยชน์จาก"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" ชุดนี้ ขอแนะนำระบบเนื้อหาของงานที่จัดทำ ว่ามีอย่างไร ดังนี้

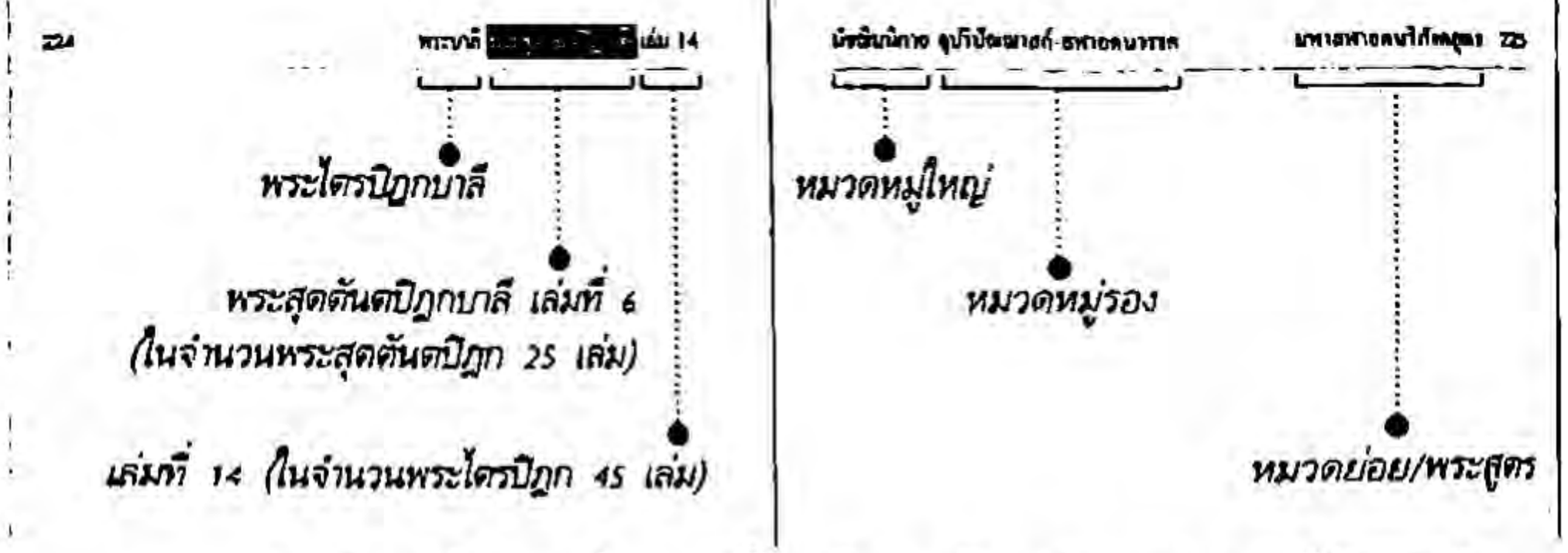
1. เนื้อหาโดยรวม ได้ร้อยเรียงความตามลำดับเล่มพระไตรปิฎกสยามรัฐ(ฉบับบาลีของไทย). ในส่วนพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ทำในรูปเก็บความ-สรุปความ และเพิ่มเติมข้อมูลประปราย เพื่อเสริมความเข้าใจ. ในส่วนพระสุตตันตปิฎก ได้เก็บรายละเอียดของเนื้อหามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ระบุเลขข้อประจำพระสูตรไว้ในวงเล็บโดยตลอด สามารถที่จะใช้ตรวจสอบเทียบเคียงกับฉบับบาลีได้ง่ายขึ้น

2. การบอกเล่มพระไตรปิฎกฉบับบาลี ทำไว้ 2 ส่วน ส่วนแรกอยู่หน้าแรกสุด(คือหน้าเปิดของเล่ม) ซึ่งนอกจากระบุว่าเป็น"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เล่มที่เท่าไรแล้ว ยังระบุว่าเป็นพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก หรือพระอภิธรรมปิฎก(ฉบับบาลี) เล่มที่เท่าไรด้วย พร้อมกับบอกหมวดหมู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกนั้นว่ามีอะไรบ้าง

(32) ระบบเนื้อหา

ตัวอย่าง

หน้าซ้าย *หน้าขวา*

เป็นอันว่า ได้บอกที่มาของเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีไว้ทุกหน้า นอกเหนือจากที่ได้ระบุ"เลขข้อ"ในวงเล็บตรงตามพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)ไว้ส่วนหนึ่ง

3. เพื่อการค้นหาเรื่องราวหรือเนื้อหาที่ต้องการ ได้จัดทำระบบสารบัญอย่างละเอียด คือนอกจากบอกหมวดหมู่เนื้อหาและชื่อพระสูตรแล้ว ยังยกเอา"หัวเรื่อง"ที่ตั้งไว้ในเล่ม มาเรียงบอกหน้าไว้ด้วย ทำให้รู้ได้ว่า ในหมวดหมู่เนื้อหาหรือในพระสูตรหนึ่งๆ มีประเด็นอะไรบ้าง ประเด็นที่ตั้งเป็นหัวเรื่องนี้ เป็นบทสรุปเนื้อหาหรือคำสอนอยู่ในตัว ขอแนะนำให้เลือกที่จะอ่านเนื้อหาภายในเล่มจากสารบัญ ซึ่งเป็นการเริ่มจากความสนใจ ของตัวเองก่อน

4. อีกทางหนึ่งที่จะเข้าสู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกได้ตามต้องการ คือการสืบจากคำในดัชนีและนามานุกรม ซึ่งหนังสือชุดนี้ได้พยายามเก็บเรียงไว้ค่อนข้างละเอียดหยุมหยิมไปบ้าง ทั้งนี้ เป็นการทำไว้เผื่องานทางวิชาการที่จะเกิดตามมาอีก

อังคุตตรนิกาย

เอกนิบาต ทุกนิบาต ติกนิบาต
จตุกกนิบาต
ปัญจกนิบาต (ปฐมปัณณาสก์-ทุติยปัณณาสก์-ตติยปัณณาสก์)

อังคุตตรนิกาย

อังคุตตรนิกาย เป็นนิกาย (หมวดใหญ่) ลำดับที่ 4 ของพระสุตตันตปิฎก อยู่ในพระไตรปิฎกบาลีจำนวน 5 เล่ม คือเล่ม 20-21-22-23-24 เนื้อหาว่าด้วยชุดธรรมระบุจำนวน คำว่า "ชุดธรรม" บาลีใช้คำว่า"นิบาต" ชุดธรรมประเภท 1 ข้อใช้คำว่าเอก-นิบาต ชุดธรรมประเภท 2 ข้อใช้คำว่าทุกนิบาต, ชุดธรรมประเภท 3 ข้อใช้คำว่าติกนิบาต ฯลฯ, จนถึงชุดธรรมประเภท 11 ข้อใช้คำว่า เอกาทสกนิบาต

ชุดธรรมทั้ง 11 ประเภทบรรจุอยู่ในพระไตรปิฎกดังนี้

เล่ม 20 มี เอกนิบาต(ชุดธรรมประเภท 1 ข้อ) ทุกนิบาต (ชุดธรรมประเภท 2 ข้อ), ติกนิบาต(ชุดธรรมประเภท 3 ข้อ)

เล่ม 21 มี จตุกกนิบาต(ชุดธรรมประเภท 4 ข้อ)

เล่ม 22 มี ปัญจกนิบาต(ชุดธรรมประเภท 5 ข้อ), ฉักก-นิบาต(ชุดธรรมประเภท 6 ข้อ)

เล่ม 23 มี สัตตกนิบาต(ชุดธรรมประเภท 7 ข้อ), อัฏฐก-นิบาต(ชุดธรรมประเภท 8 ข้อ), นวกนิบาต(ชุดธรรมประเภท 9 ข้อ)

เล่ม 24 มี ทสกนิบาต(ชุดธรรมประเภท 10 ข้อ), เอกา-ทสกนิบาต(ชุดธรรมประเภท 11 ข้อ)

ขอให้เข้าใจอย่างหนึ่งว่า ธรรมหมวดหนึ่งๆ ในอังคุตตร-นิกาย ก็คือพระสูตรหนึ่งๆ แต่ในบางวรรคและบางพระสูตรมีแต่หัวข้อธรรม จึงไม่ได้วางชื่อพระสูตรไว้

ส่วนอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย ซึ่งแต่งโดยพระพุทธโฆสมีชื่อว่า"มโนรถปูรณี"

เอกนิบาต

เอกธัมมาทิบาลี : ว่าด้วยธรรมต่างๆ ชุดที่ 1

สิ่งที่ครอบงำจิตของสตรีและบุรุษ

(1-11) **รูปาทิวรรค** เชตวัน พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ทรงไม่เห็นอะไรที่จะครอบงำจิตของบุรุษได้เท่ากับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ของสตรีเลย และทรงไม่เห็นอะไรที่จะครอบงำจิตของสตรีได้เท่ากับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ของบุรุษ เช่นกัน

นิวรณ์ 5 เกิด-ดับเพราะอะไร

(12-21) **นีวรณปหานวรรค** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สุภนิมิต(สิ่งที่ปรากฏให้เห็นว่าสวยงาม)ทำให้กามฉันท์เกิด. ปฏิฆนิมิต (สิ่งที่ปรากฏให้ใจหงุดหงิดไม่ยินดีพอใจ) ทำให้เกิดพยาบาทและทำให้พยาบาทที่เกิดขึ้นแล้วลุกลามใหญ่โตขึ้น. ความไม่ยินดี (อรติ) ความคร้าน (ตนฺทิ) ความบิดขี้เกียจ (วิชมฺภิกา) ความเมาอาหาร (ภตฺตสมฺมโท) ความหดหู่แห่งจิต (เจตโส ลีนตฺต) ทำให้ถีนมิทธะเกิด

และทำให้ถีนมิทธะที่เกิดแล้วยิ่งเพิ่มมากขึ้น, ความไม่สงบใจ(เจตโส อวูปสโม) ทำให้เกิดอุทธัจจกุกกุจจะ และทำให้อุทธัจจกุกกุจจะที่เกิดขึ้นแล้วยิ่งเพิ่มมากขึ้น, ความคิดที่ไม่แยบคาย (อโยนิโสมนสิการ)ทำให้เกิดวิจิกิจฉา และทำให้วิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้วยิ่งเพิ่มมากขึ้น

ในการดับนิวรณ์ 5 นั้น ตรัสว่า อสุภนิมิตดับกามฉันท์, เมตตาเจโตวิมุตติดับพยาบาท, อารัมภธาตุ (ความริเริ่มบำเพ็ญเพียร) นิกกมธาตุ(ความมุ่งมั่น) ปรักกมธาตุ(ความบากบั่น) ดับถีนมิทธะ, เจตโสวูปสมะ(ความสงบใจ)ดับอุทธัจจกุกกุจจะ, โยนิโสมนสิการ(ความคิดที่แยบคาย) ดับวิจิกิจฉา

ประโยชน์ของจิตที่ได้ฝึกฝนดี

อกัมมนิยวรรค (22-31) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า จิตที่ไม่อบรมแล้ว(อภาวิตๆ)ย่อมไม่พร้อมที่จะใช้งาน(อกมฺมนิยๆ) จิตที่อบรมแล้วย่อมพร้อมที่จะใช้งาน, จิตที่ไม่อบรมแล้วย่อมเป็นไปเพื่อเสื่อมประโยชน์อย่างใหญ่หลวง จิตที่อบรมแล้วย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่หลวง, จิตที่ไม่อบรมแล้ว ไม่ปรากฏแล้ว (อปาตุภูตๆ-ไม่แล่นสู่วิปัสสนาเพื่อมรรคผล) ย่อมเป็นไปเพื่อเสื่อมประโยชน์อย่างใหญ่หลวง จิตที่อบรมแล้วปรากฏแล้วย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่หลวง, จิตที่ไม่อบรมแล้วไม่ทำให้มากแล้ว (อพหุลีกตๆ-ไม่กระทำบ่อยๆ) ย่อมเป็นไปเพื่อเสื่อมประโยชน์อย่างใหญ่หลวง จิตที่อบรมแล้วทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่หลวง, จิตที่ไม่อบรมแล้วไม่ทำให้มากแล้วย่อมนำทุกข์มาให้

จิตที่อบรมแล้วทำให้มากแล้วย่อมนำสุขมาให้ (ตรัสว่า ไม่มีอะไรให้คุณให้โทษเท่ากับจิตที่อบรมแล้วหรือที่ไม่ได้อบรมแล้ว)

อทันตวรรค (32-41) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า จิตที่ไม่ฝึกแล้ว(อทนฺตํ) จิตที่ไม่คุ้มครองแล้ว(อคุตฺตํ) จิตที่ไม่รักษาแล้ว(อรกฺขิตํ) จิตที่ไม่สำรวมแล้ว(อสංวุตํ) ย่อมเป็นไปเพื่อเสื่อมประโยชน์อย่างใหญ่หลวง(จิตที่ฝึกแล้ว ฯลฯ มีนัยตรงกันข้าม)

ธรรมชาติที่แท้จริงของจิต

ปณิหิตอัจฉวรรค (42-43) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะทำลายอวิชชา ยังวิชชาให้เกิด ทำให้แจ้งซึ่งนิพพานด้วยจิตที่ตั้งไว้ผิด (มิจฺฉาปณิหิตं จิตฺตं) เหมือนหางแหลมเมล็ดข้าวเปลือกที่ตั้งไว้ผิด เอามือเท้าเหยียบทับก็ไม่ได้เลือด(จิตที่ตั้งไว้ถูกมีนัยตรงกันข้าม) (44-45) ผู้มีจิตเสียหายแล้ว(ปทุฏฐจิตฺตสฺ-จิตที่ถูกอกุศลธรรมทำร้ายแล้ว) เมื่อตายลงย่อมเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ผู้มีจิตผ่องใส(ปสนฺนจิตฺตสฺ) เมื่อตายลง ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ (46-47) เป็นไปไม่ได้ที่จะรู้ประโยชน์ตน รู้ประโยชน์ผู้อื่น รู้ทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น ทำให้แจ้งซึ่งอุตริมนุสสธรรม ด้วยจิตที่ขุ่นมัว(อาวิลจิตฺต) เหมือนคนที่ไม่สามารถมองเห็นหอยโข่ง ก้อนกรวด และฝูงปลาในน้ำขุ่น ส่วนผู้มีจิตผ่องใสมีนัยตรงกันข้าม

(48) จิตที่อบรมแล้วทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นธรรมชาตินุ่มนวล(มุทุ) เหมาะที่จะใช้งาน(กมฺมนิยं) เหมือนไม้จันทน์ที่ถือกันว่าเป็นยอดของไม้ที่นุ่มและใช้งานได้ดี (49) ไม่มีอะไรที่จะพลิก-

ผันได้เร็ว (ลหุปริวตฺตฺ)เหมือนจิต จนไม่รู้จะเปรียบด้วยอะไร

(50-51) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! จิตนี้ประภัสสร (บริสุทธิ์ผุดผ่อง) แต่ว่าจิตนั้นขุ่นมัวด้วยอุปกิเลสที่จรมา ภิกษุทั้งหลาย! จิตนี้ประภัสสรและจิตนั้นย่อมหลุดพ้นอย่างเด็ดขาดจากอุปกิเลสที่จรมาได้"

ประโยชน์ของการเจริญเมตตาจิต

อัจฉราสังฆาฏวรรค (52-53) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า จิตเป็นธรรมชาติประภัสสร แต่เศร้าหมองไปเพราะอุปกิเลสที่จรมา และหลุดพ้น (จากกิเลส) ได้ ปุถุชนไม่ทราบจิตตามความเป็นจริง จึงไม่มีการอบรมจิต ส่วนอริยสาวกทราบจิตนั้นตามความเป็นจริง จึงมีการอบรมจิต

(54-56) ตรัสว่า ถ้าภิกษุส้องเสพเมตตาจิต แม้ชั่วขณะลัดนิ้วมือเดียว (อจฺฉราสงฺฆาฏมวตฺตฺปิ-ชั่วขณะดีดนิ้ว) ก็เรียกได้ว่าไม่ว่างจากฌาน (อริตฺตฌาโน-ไม่ทิ้งฌาน) ได้ปฏิบัติตามคำสอน ไม่ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านเสียเปล่า ไม่ต้องกล่าวถึงผู้เจริญเมตตาให้มาก (เจริญเมตตาจิต, ใส่ใจเมตตาจิต ก็มีผลเหมือนกัน)

กุศล-อกุศลเกิดจากอะไร

(57-58) ตรัสว่า อกุศลธรรมที่เป็นไปทางชั่ว และกุศลธรรมที่เป็นไปทางดี ล้วนมีใจนำหน้ามีใจเกิดก่อน (59-60) ความประมาทเป็นเหตุให้เกิดอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด และเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่เกิดแล้วเสื่อมไป ส่วนความไม่ประมาทมีนัยตรงกัน

ข้าม (61) เมื่อบุคคลเกียจคร้าน(กุสีโต) อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมไป

วิริยารัมภาทิวรรค (62) การระดมความเพียร(วิริยารมฺโภ) เป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด และเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป (63) ความเป็นผู้มีความมักมาก (มหิจฺฉตา) เป็นเหตุให้เกิดอกุศลธรรม...(64) ความเป็นผู้มีความมักน้อย(อปฺปิจฺฉตา) เป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรม...(65) ความเป็นผู้ไม่สันโดษ (อสนฺตุฏฺฐิตา) เป็นเหตุให้เกิดอกุศลธรรม...(66) ความเป็นผู้มีความสันโดษ (สนฺตุฏฺฐิตา) เป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรม...(67) อโยนิโสมนสิการ เป็นเหตุให้เกิดอกุศลธรรม...(68) โยนิโสมนสิการ เป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรม (69) ความเป็นผู้ไม่รู้สึกตัว (อสมฺปชญฺญ-ไม่มีสัมปชัญญะ)เป็นเหตุให้เกิดอกุศลธรรม...(70)ความเป็นผู้รู้สึกตัว (สมฺปชญฺญ) เป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรม...(71) ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว (ปาปมิตฺตตา) เป็นเหตุให้เกิดอกุศลธรรม...

กัลยาณมิตตาทิวรรค (72) ความเป็นผู้มีมิตรดี (กลฺยาณมิตฺตตา)เป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรม...(73) การประกอบอกุศลธรรมเนืองๆ ไม่ประกอบกุศลธรรมเนืองๆ เป็นเหตุให้เกิดอกุศลธรรม.. (74) การประกอบกุศลธรรมเนืองๆ ไม่ประกอบอกุศลธรรมเนืองๆ เป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรม...

(75) อโยนิโสมนสิการ เป็นเหตุให้โพชฌงค์ไม่เกิด ที่เกิดแล้วก็ไม่ถึงความเจริญบริบูรณ์ (76) โยนิโสมนสิการ เป็นเหตุให้โพชฌงค์เกิด ที่เกิดแล้วก็ยิ่งเจริญบริบูรณ์

ความเสื่อมที่น่ากลัวคือเสื่อมปัญญา

(77-81) ตรัสว่า เสื่อมญาติ เสื่อมโภคะ เสื่อมยศ เป็นเรื่องเล็กน้อย แต่เสื่อมปัญญาเป็นเรื่องเลวร้ายที่สุด ตรงกันข้ามเจริญด้วยญาติ เจริญด้วยโภคะ เจริญด้วยยศ ก็เป็นเรื่องเล็กน้อย เจริญด้วยปัญญาต่างหากเป็นสุดยอด

ปมาทาทิวรรค (82-114) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายถึงธรรมที่เป็นไปเพื่อความเสื่อมประโยชน์อย่างใหญ่หลวง และเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่หลวง ซึ่งมีนัยเหมือนในเรื่องเหตุแห่งอกุศลธรรมและกุศลธรรม (ดู 59-74)

(115-130) ตรัสถึงเหตุแห่งความเสื่อมและความมั่นคงแห่งพระสัทธรรม มีนัยเหมือนในเรื่องเหตุแห่งอกุศลธรรมและกุศลธรรม (ดู 59-74)

คุณและโทษของการแสดงธรรม

อธัมมวรรค (131-134) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่แสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าเป็นธรรม สิ่งที่ไม่ใช่วินัยว่าเป็นวินัย แสดงธรรมที่มิได้ทรงสอนไว้ ไม่แสดงธรรมตามที่ทรงสอนไว้ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล ไม่เป็นความสุขแก่มหาชน หากแต่เพื่อความเสื่อมประโยชน์แก่มหาชน เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุเช่นนั้นย่อมประสบบาปและยังพระสัทธรรมให้อันตรธาน ส่วนภิกษุที่แสดงอธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงธรรมว่าเป็นธรรม...แสดงธรรมตามที่ทรงสอนไว้ มีนัยตรงกันข้าม

อนาปัตติวรรค (135-138) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่แสดงสิ่งที่ไม่ใช่อาบัติว่าเป็นอาบัติ แสดงอาบัติเบาเป็นอาบัติหนัก แสดงอาบัติหนักเป็นอาบัติเบา...(ชื้อาบัติต่างไปจากที่ทรงบัญญัติไว้) มีโทษเหมือนที่ตรัสในอธัมมวรรค

เอกปุคคลบาลี : ว่าด้วยบุคคลชั้นยอด

พระสาริบุตรประกาศธรรมได้ยอดเยี่ยม

(139-144) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นอุบัติขึ้นในโลกก็เพื่อประโยชน์แก่มหาชน เพื่อประโยชน์สุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นบุคคลผู้หาได้ยาก เป็นอัจฉริยมนุษย์ การล่วงลับดับขันธ์ของพระองค์เป็นเหตุเดือดร้อนของมหาชน พระองค์ไม่มีใครเปรียบ ไม่เป็นสองรองใคร ความปรากฏของพระองค์หมายถึงความปรากฏแห่งปัญญา แห่งอนุตริยะ 6 แห่งปฏิสัมภิทา 4 เป็นการรู้แจ้ง(แทงตลอดธาตุต่างๆ มากมาย-อเนกธาตุปฏิเวโธ นานาธาตุปฏิเวโธ) เป็นการกระทำให้แจ้งซึ่งผลคือวิชชาและวิมุตติ เป็นการกระทำให้แจ้งซึ่งอริยผลทั้ง 4

(145) ตรัสว่า ทรงไม่เห็นใครอื่นแม้แต่คนเดียว ที่หมุนธรรมจักรอันยอดเยี่ยมที่ทรงหมุนไว้แล้วให้หมุนตามได้อย่างสมบูรณ์แบบเท่ากับพระสาริบุตร

เอตทัคคบาลี : ว่าด้วยเอตทัคคบุคคล

หมวดที่ 1 ผู้เป็นเลิศฝ่ายภิกษุ : 1-10 (10 รูป)

(146) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า 1. พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นเลิศทางผู้รัตตัญญู (บวชนานมีประสบการณ์มาก) 2. พระสาริบุตร เป็นเลิศทางผู้มีปัญญามาก (มหาปญฺโญ) 3. พระมหาโมคคัลลานะ เป็นเลิศทางผู้มีฤทธิ์ (อิทฺธิมนฺโต) 4. พระมหากัสสปะ เป็นเลิศทางผู้ถือธุดงค์-สรรเสริญการถือธุดงค์ 5. พระอนุรุทธะ เป็นเลิศทางผู้มีทิพยจักษุ (ทิพฺพจกฺขุโก) 6. พระภัททิยะ กาฬิโคธาบุตร เป็นเลิศทางผู้เกิดในตระกูลสูง (อุจฺจากุลิโก) 7. พระลกุณฏกะ ภัททิยะ เป็นเลิศทางผู้มีเสียงไพเราะ(มญฺชุสโร) 8. พระปิณโทละ ภารทวาชะ เป็นเลิศทางผู้บันลือสีหนาท 9. พระปุณณะมันตานิบุตร เป็นเลิศทางผู้เป็นธรรมกถึก (ธมฺมกถิโก-ผู้แสดงธรรม) 10. พระมหากัจจานะ เป็นเลิศทางผู้แจงความย่อให้พิสดาร

หมวดที่ 2 ผู้เป็นเลิศฝ่ายภิกษุ 11-21 (9 รูป)

(47) 11. พระจุลลปันถก เป็นเลิศทางผู้นิรมิตมโนมัยกาย (มโนมยํ กายํ อภินิมฺมินนฺโต) 12. พระจุลลปันถก เป็นเลิศทางผู้ฉลาดในเจโตวิวัฏฏ์ (ธรรมพ้นจากวัฏฏะฝ่ายสมาธิ) 13. พระมหาปันถก เป็นเลิศทางผู้ฉลาดในปัญญาวิวัฏฏ์ (ธรรมพ้นจากวัฏฏะฝ่ายปัญญา-บางฉบับเป็น"สัญญาวิวัฏฏ์") 14. พระสุภูติ เป็นเลิศทางผู้อรณวิหารี (ผู้อยู่อย่างไม่มีอริ) 15. พระสุภติ เป็นเลิศทางผู้เป็นทักขิไณย (ควรแก่ของถวาย) 16. พระเรวตะ ขทิรวนิยะ เป็น

เลิศทางผู้อยู่ป่า (อารญฺญโก) 17. พระกังขาเรวตะ เป็นเลิศทางนักฌาน (ฌายี) 18. พระโสณะ โกลิวิสะ เป็นเลิศทางผู้ระดมความเพียร(อารทฺธวิริโย-ผู้มีความเพียรเด็ดเดี่ยว) 19. พระโสณะ กุฏิกัณณะ เป็นเลิศทางผู้กล่าวกัลยาณพจน์ 20. พระสีวลี เป็นเลิศทางผู้มีลาภ (ลาภี-ผู้อุดมด้วยปัจจัย ๔) 21. พระวักกลิเป็นเลิศทางผู้สัทธาธิมุตต์ (สทฺธาธิมุตฺโต-มีใจน้อมไปด้วยศรัทธา)

หมวดที่ 3 ผู้เป็นเลิศฝ่ายภิกษุ 22-31 (10 รูป)

(148) 22. พระราหุล เป็นเลิศทางผู้ใคร่การศึกษา (สิกฺขากาโม) 23 พระรัฏฐปาละ เป็นเลิศทางผู้บวชด้วยศรัทธา (สทฺธาปพฺพชิโต) 24. พระกุณฑธานะ เป็นเลิศทางผู้จับสลากองค์แรก (ปฐมํ สลากํ คณฺหนฺโต) 25. พระวังคีสะ เป็นเลิศทางผู้มีปฏิภาณ (ปฏิภาณวนฺโต) 26. พระอุปเสนะ วังคันตบุตร เป็นเลิศทางผู้เป็นที่เลื่อมใสทั่วไป (สมนฺตปาสาทิโก) 27. พระทัพพะ มัลลบุตร เป็นเลิศทางผู้จัดแจงเสนาสนะ (เสนาสนปญฺญาปโก) 28. พระปิลินทวัจฉะ เป็นเลิศทางผู้ที่พวกเทพชื่นชอบใจ (เทวตานํ ปิยมนาโป) 29. พระพาหิยะ ทารุจีริยะ เป็นเลิศทางผู้ตรัสรู้ฉับพลัน (ขิปฺปาภิญฺโญ) 30. พระมหาโกฏฐิตะ เป็นเลิศทางผู้บรรลุปฏิสัมภิทา (ปฏิสมฺภิทปฺปตฺโต)

หมวดที่ 4 ผู้เป็นเลิศฝ่ายภิกษุ 32-47 (12 รูป)

(149) 32. พระอานนท์ เป็นเลิศทางผู้เป็นพหูสูต (พหุสฺสุโต) 33. พระอานนท์ เป็นเลิศทางผู้มีสติ (สติมนฺโต) 34. พระ

อานนท์ เป็นเลิศทางผู้มีคติ (คติมนฺโต-มีวิธีเรียนรู้และจดจำคำสอน) 35. พระอานนท์ เป็นเลิศทางผู้มีธิติ (ธิติมนฺโต-มีความเพียร) 36. พระอานนท์ เป็นเลิศทางผู้อุปัฏฐาก (อุปฏฺฐาโก)

37. พระอุรุเวลกัสสปะ เป็นเลิศทางผู้มีคณะศิษย์หมู่ใหญ่ (มหาปริโส) 38. พระกาฬุทายี เป็นเลิศทางผู้ทำให้ตระกูลเลื่อมใส (กุลปฺปสาทโก) 39. พระพักกุละ เป็นเลิศทางผู้มีอาพาธน้อย (อปฺปาพาโธ) 40. พระโสภิตะ เป็นเลิศทางผู้ระลึกบุพเพนิวาส (ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรนฺโต-ระลึกชาติหนหลังได้) 41. พระอุบาลี เป็นเลิศทางผู้เป็นวินัยธร (วินยธโร) 42. พระนันทกะ เป็นเลิศทางผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุณี (ภิกฺขุโนวาทโก) 43. พระนันทะ เป็นเลิศทางผู้คุ้มครองประตูอินทรีย์ (อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร) 44. พระมหากัปปินะ เป็นเลิศทางผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุ (ภิกฺขุโอวาทโก) 45. พระสาคตะ เป็นเลิศทางผู้ฉลาดในเตโชธาตุ (เตโชธาตุกุสโล-เก่งในการเข้าสมาบัติโดยใช้ธาตุไฟเป็นอารมณ์) 46. พระราธะ เป็นเลิศทางผู้ทำให้เกิดปฏิภาณ (ปฏิภาเณยฺยโก-เก่งในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้ง) 47. พระโมฆราช เป็นเลิศทางผู้ใช้จีวรสีหมองคล้ำ (ลูขจีวรธโร)

(จำนวนภิกษุผู้ได้เอตทัคคะทั้งสิ้น 41 รูป)

หมวดที่ 5 ผู้เป็นเลิศฝ่ายภิกษุณี 1-13 (13 รูป)

(150) 1. ภิกษุณีมหาปชาบดี โคตมี เป็นเลิศทางผู้รัตตัญญู 2. ภิกษุณีเขมา เป็นเลิศทางผู้มีปัญญามาก 3. ภิกษุณีอุบลวัณณา เป็นเลิศทางผู้มีฤทธิ์ 4. ภิกษุณีปฏาจารา เป็นเลิศ

ทางผู้เป็นวินัยธร 5. ภิกษุณีธัมมทินนา เป็นเลิศทางผู้เป็นธรรมกถึก 6. ภิกษุณีนันทา เป็นเลิศทางนักฌาน 7. ภิกษุณีโสณา เป็นเลิศทางผู้ระดมความเพียร 8. ภิกษุณีสกุลา เป็นเลิศทางผู้มีทิพยจักษุ 9. ภิกษุณีภัททา กุณฑลเกสา เป็นเลิศทางผู้ตรัสรู้ฉับพลัน 10. ภิกษุณีภัททา กปิลานี(หรือภัททากาปิลานี,ภัททกาปิลานี) เป็นเลิศทางผู้ระลึกชาติหนหลังได้ 11. ภิกษุณีภัททา กัจจานา เป็นเลิศทางผู้ได้บรรลุมหาอภิญญา (ระลึกเหตุการณ์ย้อนหลังได้เป็นพันกัป) 12. ภิกษุณีกีสาโคตมี เป็นเลิศทางผู้ใช้จีวรหมองคล้ำ 13. ภิกษุณีสิคาลมาตา เป็นเลิศทางผู้มีใจน้อมไปด้วยศรัทธา

(จำนวนภิกษุณีผู้ได้เอตทัคคะทั้งสิ้น 13 รูป)

หมวดที่ 6 ผู้เป็นเลิศฝ่ายอุบาสก 1-10 (11 คน)

(151) 1. พ่อค้า 2 พี่น้องคือ ตปุสสะและภัลลิกะ เป็นเลิศทางผู้ถึงสรณะคู่แรก (ปฐมํ สรณํ คจฺฉนฺตา - เป็นอุบาสกคู่แรก) 2. คฤหบดีชื่อสุทัตตะ อนาถบิณฑิกะ เป็นเลิศทางผู้ถวายทาน (ทายโก) 3. คฤหบดีชื่อจิตตะ ชาวเมืองมัจฉิกาสณฑ์ เป็นเลิศทางผู้เป็นธรรมกถึก 4. (เจ้าชาย)หัตถกะชาวเมืองอาฬวี เป็นเลิศทางผู้สงเคราะห์หมู่คณะด้วยสังคหวัตถุ 4 (จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ ปริสํ สงฺคณฺหนฺโต) 5. พระเจ้ามหานามแห่งศากยวงศ์ เป็นเลิศทางผู้ถวายของอันประณีต (ปณีตทายโก) 6. คฤหบดีชื่ออุคคะ ชาวเวสาลี เป็นเลิศทางผู้ถวายโภชนะที่ชอบใจ (มนาปทายโก) 7. คฤหบดีชื่ออุคคตะ เป็นเลิศทางผู้อุปัฏฐากสงฆ์ (สงฺฆุปฏฺฐาโก) 8. บุตรเศรษฐีชื่อสูระ อัมพัฏฐะ เป็นเลิศทางผู้มีความเลื่อมใสอย่างแน่ว

แน่ (อเวจฺจปฺปสนฺโน) 9. หมอชีวก โกมารภัจจ์ เป็นเลิศทางผู้เลื่อมใสในบุคคล (ปุคฺคลปฺปสนฺโน - เลื่อมใสบุคคลผู้น่าเลื่อมใส) 10. คฤหบดีชื่อนกุลปิตา เป็นเลิศทางผู้มีความคุ้นเคย (วิสฺสาสโก-สนิทสนมกับพระพุทธองค์)

(จำนวนอุบาสกผู้ได้เอตทัคคะทั้งสิ้น 11 คน)

หมวดที่ 7 ผู้เป็นเลิศฝ่ายอุบาสิกา 1-10 (10 คน)

(152) 1. นางสุชาดา ธิดาของกุฏุมพีชื่อเสนานี เป็นเลิศทางผู้ถึงสรณะคนแรก 2. นางวิสาขา มิคารมาตา เป็นเลิศทางผู้ถวายทาน(ทายิกา) 3. นางขุชชุตตรา เป็นเลิศทางผู้พหูสูต 4. นางสามาวดี เป็นเลิศทางผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา(เมตฺตาวิหารี) 5. นางอุตตรา นันทมาตา เป็นเลิศทางนักฌาน 6. นางสุปปวาสา ธิดาแห่งโกลิยวงศ์ เป็นเลิศทางผู้ถวายของอันประณีต 7. นางสุปปิยา เป็นเลิศทางผู้พยาบาลคนไข้(คิลานุปฏฺฐากี) 8. นางกาติยานี เป็นเลิศทางผู้มีความเลื่อมใสแน่วแน่ 9. นางนกุลมาตา(คหปตานี) เป็นเลิศทางผู้มีความคุ้นเคย (ในพระพุทธองค์) 10. นางกาลี ชาวกุรรฆระ เป็นเลิศทางผู้มีความเลื่อมใสเพราะการฟัง (อนุสฺสวปฺปนฺนา-ฟังผู้อื่นสรรเสริญพระรัตนตรัยแล้วได้สำเร็จโสดาบัน)

(จำนวนอุบาสิกาผู้ได้เอตทัคคะทั้งสิ้น 10 คน)

อัฏฐานบาลี : สิ่งที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้

โลกธาตุหนึ่งมีพระพุทธเจ้าเพียงองค์เดียว

(153-161) พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฐิ (หมายถึงโสดาบัน) กับปุถุชน สรุปความได้ว่า เป็นไปไม่ได้ที่ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฐิจะยึดถือสังขารว่าเที่ยง ว่าเป็นสุข ว่าเป็นตัวตน เป็นไปไม่ได้ที่ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฐิ จะฆ่ามารดาฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ มีจิตประทุษร้ายยังพระโลหิตของพระพุทธเจ้าให้ห้อ ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน (โสดาบันไม่มีการทำอนันตริยกรรม) เป็นไปไม่ได้ที่ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฐิจะไปนับถือศาสดาอื่น ส่วนปุถุชนมีนัยตรงกันข้าม (162) เป็นไปไม่ได้ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นในโลกธาตุเดียวกันพร้อมกัน 2 องค์

สตรีเป็นพระพุทธเจ้าไม่ได้

(163) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เป็นไปไม่ได้ที่ในโลกธาตุเดียวกันจะมีพระเจ้าจักรพรรดิพร้อมกัน 2 องค์ (164-166) เป็นไปไม่ได้ที่สตรีจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า...จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...จะเป็นท้าวสักกะ ฯลฯ...จะเป็นมาร(เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี) ฯลฯ...จะเป็นพรหม (167-169) เป็นไปไม่ได้ที่กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต จะมีวิบากอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ (170-172) เป็นไปไม่ได้ที่กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต จะมีวิบากอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ (173-175) เป็น

ไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายทุจริต ด้วยวจีทุจริต ด้วยมโนทุจริต เมื่อตายไปจะเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะทุจริต 3 อย่างนั้นเป็นปัจจัย (176-178) เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายสุจริต ด้วยวจีสุจริต ด้วยมโนสุจริต เมื่อตายไปจะเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะสุจริต 3 อย่างนั้นเป็นปัจจัย (นัยตรงกันข้ามคือความเป็นไปได้)

เอกธัมมาทิบาลี : ว่าด้วยธรรมต่างๆ ชุดที่ 2

ระหว่างมิจฉาทิฐิกับสัมมาทิฐิ

(179-180) พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อนุสติ 10 คือ 1. พุทธานุสติ (ระลึกถึงพระพุทธเจ้า) 2. ธัมมานุสติ (ระลึกถึงพระธรรม) 3. สังฆานุสติ (ระลึกถึงพระสงฆ์) 4. สีลานุสติ (ระลึกถึงศีล) 5. จาคานุสติ (ระลึกถึงการบริจาค) 6. เทวตานุสติ (ระลึกถึงเทวดา) 7. อานาปานสติ (สติกำหนดลมหายใจเข้าออก) 8. มรณสติ (สติกำหนดพิจารณาความตาย) 9. กายคตาสติ (สติกำหนดพิจารณากาย (แต่ละอย่าง) เมื่อบุคคลเจริญแล้วทำให้มาก แล้วย่อมเป็นไปเพื่อนิพพิทา เพื่อวิราคะ ฯลฯ เพื่อนิพพาน

(181-184) ตรัสว่า มิจฉาทิฐิเป็นเหตุให้เกิดอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด และเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดแล้วยิ่งเจริญไพบูลย์ ทั้งเป็นเหตุไม่ให้เกิดกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด และเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่เกิดแล้วเสื่อมไป ส่วนสัมมาทิฐิมีนัยตรงกันข้าม

(185-186) ตรัสว่า อโยนิโสมนสิการเป็นเหตุให้เกิดมิจฉาทิฐิที่ยังไม่เกิด และเป็นเหตุให้มิจฉาทิฐิที่เกิดแล้วยิ่งเจริญไพบูลย์ ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นเหตุให้เกิดสัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิด และเป็นเหตุให้สัมมาทิฐิที่เกิดแล้วยิ่งเจริญไพบูลย์

(187-188) ตรัสว่า มิจฉาทิฐิเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเมื่อตายไปแล้วเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัมมาทิฐิเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเมื่อตายไปแล้วเกิดในสุคติโลกสวรรค์

(189-190) ตรัสว่า มิจฉาทิฐิทำให้กรรม 3 (คือกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม)ที่ถือปฏิบัติไปตามทิฐิ(และทำให้)เจตนา ความปรารถนา ความตั้งใจ และสังขาร เป็นไปเพื่อผลที่ไม่น่าปรารถนา...ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เป็นไปเพื่อทุกข์ เหมือนเมล็ดสะเดา เมล็ดบวบขม เมล็ดน้ำเต้าขม ที่หมกไว้ในดินชื้น ทำให้ดินและน้ำที่มันซึมซับพลอยมีรสขมไปด้วย ส่วนสัมมาทิฐิมีนัยตรงกันข้าม เปรียบเหมือนพันธุ์อ้อย พันธุ์ข้าวสาลี พันธุ์ผลจันทน์ที่หมกไว้ในดินชื้น ทำให้ดินและน้ำที่มันซึมซับ พลอยมีรสหวานไปด้วย

เปรียบมักขลิ โคสาล เหมือนลอบดักปลา

(191-193) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า บุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฐิ มีความเห็นวิปริต ผู้ทำให้คนเป็นอันมากออกจากสัทธรรม ให้ตั้งอยู่ในอสัทธรรม เมื่อเกิดขึ้นในโลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล ไม่เป็นความสุขแก่มหาชน...เพื่อความทุกข์ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (บุคคลผู้เป็นสัมมาทิฐิมีนัยตรงกันข้าม) มิจฉาทิฐิมีโทษเป็นอย่างยิ่ง

(194) ตรัสถึงมักขลิ โคสาลว่า เป็นผู้ปฏิบัติ (อย่างคนมิจ-ฉาทิฐิ) เพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล...เพื่อความทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เปรียบเหมือนคนวางลอบไว้ที่ปากน้ำ เพื่อความย่อยยับแก่ปลา มักขลินั้นเป็นเหมือนลอบดักมนุษย์...

การปฏิบัติต่อธรรมที่สอนไว้ชั่วและสอนไว้ดี

(195-196) ตรัสว่า คน 2 ประเภทคือ คนที่ชักชวนเข้าสู่ธรรมวินัยที่สอนไว้ชั่ว และคนที่ถูกชักชวนแล้วปฏิบัติตามอย่างเขา ย่อมประสบสิ่งที่ไม่เป็นบุญเป็นอันมาก ทั้งนี้ก็เพราะธรรมที่สอนไว้ชั่ว (กรณีตรงกันข้ามก็เป็นเพราะธรรมที่สอนไว้ดี)

(197-198) ตรัสว่า สำหรับธรรมที่สอนไว้ชั่ว ทายกต้องรู้จักประมาณ (ในการให้ทาน) ส่วนปฏิคาหกไม่จำต้องรู้จักประมาณ, สำหรับธรรมที่สอนไว้ดี ปฏิคาหกพึงรู้จักประมาณ ทายกไม่จำต้องรู้จักประมาณ

(199) ตรัสว่า ผู้ที่ระดมความเพียรในธรรมวินัยที่สอนไว้ชั่ว ย่อมอยู่เป็นทุกข์ (200) ผู้เกียจคร้านในธรรมวินัยที่สอนไว้ดี ย่อมอยู่เป็นทุกข์ (201) ผู้เกียจคร้านในธรรมวินัยที่สอนไว้ชั่ว ย่อมอยู่เป็นสุข (202) ผู้ระดมความเพียรในธรรมวินัยที่สอนไว้ดี ย่อมอยู่เป็นสุข (ทั้งหมดนั้น ขึ้นอยู่กับธรรมที่สอนไว้ดีหรือชั่ว)

อุปมาให้เห็นโทษของภพ

(203-204) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภพแม้เพียงเล็กน้อยก็เหมือนคูถ (อุจจาระ)...เหมือนมูตร (ปัสสาวะ)...เหมือนน้ำลาย

...เหมือนน้ำหนอง...เหมือนเลือด ที่มีกลิ่นเหม็น ทรงไม่สรรเสริญการเกิดในภพแม้ชั่วขณะดีดนิ้วมือเปาะเดียว (ไม่ให้พระสาวกยินดีพอใจอยู่กับมรรคผลซึ่งยังไม่ถึงที่สุด)

(205-206) ตรัสถึงอัตราส่วนของการเกิดของสัตว์ มนุษย์ เทวดา สัตว์นรก ฯลฯ ว่ามีมากน้อยกว่ากันอย่างไร ทำนองเดียวกับที่ตรัสในอภิสมยวรรคแห่งสัจจสังยุตต์ (ในเล่ม 13)

ปสาทกรธัมมาทิบาลี : ว่าด้วยกุศลธรรมต่างๆ

คุณสมบัติที่มีส่วนให้เกิดลาภ

(207) พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า คุณสมบัติ (ของภิกษุ) ที่มีส่วนให้เกิดลาภ(ปัจจัย 4) คือ 1. ความเป็นผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร 2. ความเป็นผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร 3. ความเป็นผู้ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร 4. ความเป็นผู้ถือทรงไตรจีวร(ใช้จีวร 3 ผืน)เป็นวัตร 5. ความเป็นพระธรรมกถึก 6. ความเป็นพระวินัยธร 7. ความเป็นผู้ได้สดับตรับฟังพุทธพจน์มาก(พาหุสจฺจ) 8. ความเป็นผู้มั่นคง (ถาวเรยฺย) 9. ความมีกิริยามารยาทดี (อากปฺปสมฺปทา) 10. ความมีบริวาร(ปริวารสมฺปทา-มีบริวารดี) 11. ความเป็นผู้มีบริวารมาก(มหาปริวารตา) 12. ความเป็นกุลบุตร (กุลปุตฺติ-เป็นคนมีตระกูล) 13. ความเป็นผู้มีผิวพรรณงาม (วณฺณโปกฺขรตา) 14. ความเป็นผู้เจรจาไพเราะ(กลฺยาณวากฺกรณตา) 15. ความเป็นผู้มักน้อย(อปฺปิจฺฉตา) 16. ความเป็นผู้มีอาพาธน้อย(อปฺปาพาธตา-ไม่เป็นคนขี้โรค, มีสุขภาพดี)

ปฏิบัติอย่างไรให้คุ้มกับอาหารที่ชาวบ้านถวาย

(208-224) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่ได้ชื่อว่าอยู่ไม่เหินห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสดา ไม่ฉันบิณฑบาตของชาวบ้านเสียเปล่า คือผู้เจริญ(ปฏิบัติ)ในธรรมต่อไปนี้ (อย่างใดอย่างหนึ่ง)

เจริญปฐมฌาน ฯลฯ เจริญจตุตถฌาน(ในรูปฌาน 4). เจริญเมตตาเจโตวิมุตติ ฯลฯ เจริญอุเบกขาเจโตวิมุตติ(ในอัปปมัญญา 4). พิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมในธรรม(ในสติปัฏฐาน 4) เพียรไม่ให้อกุศลธรรมเกิดขึ้นได้ ฯลฯ เพียรรักษากุศลธรรมให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น(ในสัมมัปปธาน 4) เจริญฉันทสมาธิ ฯลฯ เจริญวิมังสาสมาธิ(ในอิทธิบาท 4). เจริญสัทธินทรีย์ ฯลฯ เจริญปัญญินทรีย์(ในอินทรีย์ 5). เจริญสัทธาพละ ฯลฯ เจริญปัญญาพละ(ในพละ 5). เจริญสติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์(ในโพชฌงค์ 7). เจริญสัมมาทิฐิ ฯลฯ เจริญสัมมาสมาธิ(ในอริยมรรคมีองค์ 8)

ตรัสว่า การปฏิบัติธรรม(อย่างใดอย่างหนึ่ง)ดังกล่าวนี้ แม้ชั่วลัดนิ้วมือเดียว(ชั่วขณะดีดนิ้วมือเปาะเดียว) ก็ชื่อว่าไม่เหินห่างจากฌาน...ไม่ต้องกล่าวถึงผู้ได้กระทำให้มาก

(210-224) เจริญฌานโดยเพ่งรูป เพื่อครอบงำรูปที่ได้รู้ได้เห็นในฌาน(ที่เรียกว่าอภิภายตนะ). เจริญรูปฌาน 4 จนบรรลุถึงสัญญาเวทยิตนิโรธ. เจริญ(เพ่ง)กสิณ 10. เจริญสัญญา 10 (มีอนิจจสัญญาเป็นต้น). เจริญอนุสติ 10. เจริญอินทรีย์ 5-พละ 5 ไปพร้อมกับรูปฌาน 4 หรืออัปปมัญญา 4 ก็ล้วนได้ชื่อว่าไม่เหิน

ห่างจากฌาน..(น่าสังเกตว่าในพระบาลีตอนนี้ ไม่มีคำว่า "แม้ชั่วลัดนิ้วมือเดียว")

ประโยชน์ของการเจริญกายคตาสติ

(225-246) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายถึงประโยชน์อันเกิดจากการเจริญกายคตาสติ ประมวลได้ดังนี้

1. กุศลธรรมฝ่ายวิชชาย่อมหยั่งลงภายในจิต 2. เป็นไปเพื่อความสลดใจ(สังเวช)ที่ทำให้คิดได้ เพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ เพื่อปลอดจากโยคะ เพื่อสติและสัมปชัญญะ เพื่อได้ญาณทัสสนะ เพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน เพื่อทำให้แจ้งซึ่งผลคือวิชชาและวิมุตติ 3. ให้กายสงบจิตสงบ วิตกวิจารสงบ ธรรมฝ่ายวิชชาทั้งหมดถึงความเจริญบริบูรณ์ 4. ทำให้อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้นไม่ได้ ละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วได้ 5. ให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้นได้ และกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น 6. ให้ละอวิชชาได้ วิชชาเกิดขึ้น ละอัสมิมานะเสียได้ ถอนอนุสัยได้ ละสังโยชน์ได้ 7. เป็นไปเพื่อความแตกฉานแห่งปัญญา เพื่ออนุปาทาปรินิพพาน 8. ให้แทงตลอด(รู้ชัดแจ้ง)ธาตุมากหลาย มีความแตกฉานในธาตุมากหลาย 9. เป็นไปเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอริยผลทั้ง 4 10. เป็นไปเพื่อความมีปัญญามากมาย 11. ชื่อว่าได้บริโภคอมตะ... ได้ทำให้แจ้งซึ่งอมตะ

เอกนิบาตจบบริบูรณ์

ทุกนิบาต ปฐมปัณณาสก์

การลงโทษในภพปัจจุบันและในภพหน้า

กัมมกรณวรรค (247) เชตวัน : พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า การลงโทษมี 2 อย่างคือ การลงโทษใน(ภพ)ปัจจุบันและการลงโทษในภพหน้า การลงโทษในปัจจุบันคือการลงโทษโดยพระราชาเมื่อจับโจรได้ มีการโบยตี ตัดมือตัดเท้าเป็นต้น ส่วนการลงโทษในภพหน้า(สมฺปรายิกํ วชฺชี) ได้แก่วิบากอันเลวร้ายซึ่งเกิดจากกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ที่ผู้กระทำจะได้รับในภพหน้า คือเมื่อตายไปย่อมไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เมื่อกลับจะได้รับโทษในภพหน้าก็อย่าประพฤติทุจริตทุกอย่าง

(248) ทรงสอนเรื่องความเพียร 2 อย่าง คือ ความเพียรในการทำปัจจัย 4 ให้เกิดขึ้นของคฤหัสถ์ และความเพียรเพื่อละกิเลสของบรรพชิต ความเพียรของบรรพชิตได้ชื่อว่าเป็นเลิศ ภิกษุทั้งหลายควรเริ่มตั้งความเพียรเพื่อละกิเลสทั้งปวง

(249-250) ทรงสอนเรื่องธรรม 2 อย่างที่ทำให้เดือดร้อน. อย่างหนึ่งคือ เมื่อทำทุจริตทางกายวาจาใจ โดยไม่ได้ทำสุจริตทางกายวาจาใจ ก็เดือดร้อนว่าได้ทำทุจริต เดือดร้อนว่าไม่ได้ทำ

สุจริต (ธรรม 2 อย่างที่ไม่ทำให้เดือดร้อน มีนัยตรงกันข้าม)

ต้องไม่สันโดษในกุศลธรรม

(251) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรงเห็นคุณค่าของธรรม 2 อย่างคือ 1. ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรม(อสนฺตุฏฐิตา กุสเลสุ ธมฺเมสุ) 2. ความเป็นผู้ไม่ย่อหย่อนในความเพียร(อปฺปฏิ-วาณิตา ปธานสฺมึ) ทรงกล่าวถึงความเพียรอันไม่ย่อหย่อนของพระองค์เองว่า ทรงยอมให้เหลือแต่หนัง เอ็น และกระดูก แม้เนื้อและเลือดในสรีระจะเหือดแห้งไปก็ตาม เมื่อยังไม่บรรลุผลที่พึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของคน ก็จักไม่หยุดความเพียร ในที่สุดก็ทรงบรรลุโพธิญาณได้ด้วยความไม่ประมาท ภิกษุทั้งหลายก็สามารถที่จะทำได้อย่างที่พระองค์ทำมาแล้ว

(252) ตรัสถึงธรรม 2 อย่าง คือ 1. การพิจารณาเห็นสิ่งอันเป็นปัจจัยแห่งสังโยชน์ด้วยความพอใจ 2. การพิจารณาเห็นสิ่งอันเป็นปัจจัยแห่งสังโยชน์ด้วยความหายติด(นิพพิทา). อย่างแรกเป็นเหตุให้ละราคะโทสะโมหะไม่ได้ ซึ่งทำให้ไม่พ้นจากทุกข์ไปได้ อย่างหลังเป็นเหตุให้ละราคะโทสะโมหะได้...

(253) ตรัสถึงธรรมฝ่ายดำ(กณฺหา ธมฺมา) ว่ามี 2 อย่าง คือ 1. อหิริกะ(ความไม่ละอายต่อบาป) 2. อโนตตัปปะ(ความไม่เกรงกลัวต่อบาป) (254) ตรัสถึงธรรมฝ่ายขาว(สุกฺกา ธมฺมา) ว่ามี 2 อย่างคือ 1. หิริ(ความละอายต่อบาป) 2. โอตตัปปะ(ความเกรงกลัวต่อบาป) (255) ตรัสว่า ถ้าหิริและโอตตัปปะซึ่งเป็นธรรมฝ่ายขาว ไม่คุ้มครองโลก ก็จะไม่มีใครรับรู้คำว่า มารดา น้า

ป้า ภรรยาของอาจารย์ หรือภรรยาของครู โลกจักถึงความสำสอนไม่ต่างอะไรกับแพะ แกะ ไก่ หมู สุนัขบ้าน และสุนัขจิ้งจอก...

เข้าพรรษาต้น-เข้าพรรษาหลัง

(256) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า วัสสูปนายิกา(วันเข้าพรรษา) มี 2 อย่างคือ 1. วัสสูปนายิกาต้น 2. วัสสูปนายิกาหลัง

(อรรถกถากล่าวว่า ใน 20 ปีแรก(ปฐมโพธิกาล) พระพุทธองค์มิได้ทรงบัญญัติวันเข้าพรรษา ภิกษุทั้งหลายมีการจาริกกันตามสบาย ไม่เลือกฤดูกาล ไปเหยียบย่ำข้าวกล้าเขาเสียหาย ชาวบ้านก็บ่นว่าเอา พวกเดียรถีย์ก็ตำหนิติเตียน เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติวันเข้าพรรษา โดยให้การจำพรรษาอยู่ในช่วงฤดูฝน 3 เดือน แบ่งวันเข้าพรรษาเป็น 2 วาระ คือ วันเข้าพรรษาต้น จากวันแรม 1 ค่ำเดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 และวันเข้าพรรษาหลัง จากวันแรม 1 ค่ำเดือน 9 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 12)

ปฏิสังขานพละและภาวนาพละ

อธิกรณวรรค (257-259) ตรัสถึงพละ 2 อย่างคือ 1. ปฏิสังขานพละ 2. ภาวนาพละ, ปฏิสังขานพละ ได้แก่การที่บุคคลพิจารณาเห็นว่า วิบากของกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ต่ำทรามทั้งในภพนี้และภพหน้า เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนั้นแล้วก็ละทุจริตทั้ง 3 นั้นเสีย แล้วเจริญสุจริตแทน บริหารตนให้บริสุทธิ์ (เป็นพละที่เกิดจากการพิจารณา)

ส่วนภาวนาพละ อย่างหนึ่งคือพละของเสขะ ซึ่งเป็นพละเพื่อละราคะโทสะโมหะได้เด็ดขาด อย่างหนึ่งคือการเจริญโพชฌงค์ 7 และอีกอย่างหนึ่งคือการเข้าฌาน(รูปฌาน) 4

เหตุที่ทำให้อธิกรณ์ยืดเยื้อหรือไม่ยืดเยื้อ

(260) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การแสดงธรรมของพระองค์มี 2 แบบ คือ 1. แสดงโดยย่อ 2. แสดงโดยพิสดาร

(261) ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า อธิกรณ์ใดที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติและภิกษุผู้โจทก์ไม่พิจารณาตนเองให้ดีในอธิกรณ์นั้น ก็หวังได้ว่า จักเป็นไปเพื่อความยืดเยื้อ เพื่อการพูดจาหยาบคาย เพื่อความรุนแรง และภิกษุทั้งหลาย(ที่อยู่ด้วยกัน)ก็จักอยู่ไม่ผาสุก (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

ตรัสถึงภิกษุต้องอาบัติซึ่งมีการพิจารณาตนให้ดีว่า ได้แก่ภิกษุที่สำเหนียกว่า เพราะตนต้องอาบัติบางอย่างทางกาย เขาจึงได้เห็น ถ้าไม่ต้องอาบัติให้เขาเห็น เขาก็ไม่เห็น เมื่อเขาได้เห็น เขาก็ไม่ชอบใจ จึงได้ว่ากล่าวเอา แล้วเราก็ไม่ชอบใจ เขาก็ยิ่งไปบอกเล่าให้คนอื่นฟัง เป็นอันว่าโทษตกแก่เราคนเดียว เหมือนผู้เสียภาษีจำต้องเสียภาษี

ตรัสสำหรับภิกษุผู้โจทก์ ให้สำเหนียกว่า เพราะภิกษุนี้ต้องอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งทางกาย เราจึงได้เห็น ถ้าเธอไม่ต้องอาบัติให้เห็น เราก็ไม่เห็น เมื่อเห็นแล้วก็ไม่ชอบใจ เมื่อไม่ชอบใจก็ว่ากล่าวไป เป็นเหตุให้เธอไม่ชอบใจ แล้วก็บอกเล่าให้คนอื่นฟัง โทษก็ตกแก่เราคนเดียว เหมือนผู้เสียภาษีจำต้องเสียภาษี

(สรุปว่า ทั้งผู้ต้องอาบัติและผู้โจทก์ ต้องมองเข้ามาที่ตัวเอง อย่าต่างฝ่ายต่างมุ่งร้ายต่อกัน ให้มองเห็นผลเสียที่เกิดขึ้นจากการต้องอาบัติและการโจทก์อาบัติ และยอมรับผลที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นเรื่องธรรมดา)

คุณและโทษของการทำดี-ทำชั่ว

(262) พราหมณ์คนหนึ่งทูลถามว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก พระพุทธ-องค์ตรัสชี้ไปที่การประพฤติชั่ว (เหตุปัจจัยให้บุคคลไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ มีนัยตรงกันข้าม)

(263) พราหมณ์ชานุสโสณีทูลถามว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บุคคลตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ตรัสตอบว่า เป็นเพราะกระทำก็มี เป็นเพราะไม่กระทำก็มี. เป็นเพราะกระทำ คือทำแต่ทุจริต เป็นเพราะไม่กระทำ คือไม่ทำสุจริต

(264) ตรัสแก่พระอานนท์ว่า สิ่งที่ไม่ควรทำโดยเด็ดขาดคือกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต บุคคลทำทุจริต 3 อย่างนี้จะได้รับโทษ 5 อย่างคือ 1. ตนเองก็ติเตียนตนเองได้ 2. ผู้รู้ใคร่-ครวญแล้วก็ติเตียนได้ 3. ชื่อเสียงเสียหายไปทั่ว 4. ตายอย่างคนไม่มีสติ(สมฺมูโฬฺห กาลํ กโรติ) 5. เมื่อตายไปย่อมเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนผู้กระทำกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต มีนัยตรงกันข้าม

(265) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า จงละอกุศล ถ้าบุคคลละอกุศลไม่ได้ก็จะไม่ทรงสอนให้ละอกุศล ถ้าละอกุศลได้แล้ว ไม่

เป็นไปเพื่อประโยชน์ แต่เป็นไปเพื่อทุกข์ ก็จะไม่ทรงสอนให้ละอกุศล...ตรัสถึงการยังกุศลให้เกิดโดยนัยตรงกันข้าม

(266) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ความเลอะเลือนดับสูญแห่งพระสัทธรรม เกิดได้จากเหตุ 2 อย่าง คือ 1. บทพยัญชนะ(คำบาลี)วางไว้ผิด 2. อรรถนำมาใช้ไม่ถูก เมื่อบทพยัญชนะผิดอรรถก็พลอยเสียไปด้วย (ตรัสถึงนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

คนที่ได้ชื่อว่าบิดเบือนคำสอนของพระพุทธเจ้า

พาลวรรค (267) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีคนพาล(คนโง่)อยู่ 2 จำพวกคือ พวกหนึ่งไม่เห็นโทษว่าเป็นโทษ (ไม่รู้ว่าตัวเองผิด) อีกพวกหนึ่งไม่ยอมรับผิดด้วยดีเมื่อเขาชี้โทษ

(268) ตรัสว่า คนบิดเบือน(กล่าวตู่)คำสอนของพระองค์มี 2 จำพวกคือ พวกหนึ่งเป็นคนมุ่งร้าย(ทุฏฺโจ) มีโทสะอยู่ในจิต(โทสนฺตโร) อีกพวกหนึ่ง มีความเชื่อที่ผิด(สทฺโธ ทุคฺคหิเตน)

(269) ตรัสว่า คน 2 จำพวกได้ชื่อว่ากล่าวตู่(บิดเบือน)คำสอนของพระองค์ คือ 1. คนสอนสิ่งที่มิได้ทรงสอนไว้ อ้างว่าเป็นพุทธภาษิต 2. คนสอนสิ่งที่ทรงสอนไว้ ว่าไม่ใช่พุทธภาษิต

(270) ตรัสว่า คน 2 จำพวกได้ชื่อว่ากล่าวตู่(บิดเบือน)คำสอนของพระองค์คือ 1. คนที่ไม่อธิบายคำสอนอันควรอธิบาย 2. คนที่ตีความคำสอนผิดเพี้ยนไป

ผู้ที่ได้เกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดา

(271) ตรัสว่า คติ 2 อย่างคือ 1. นรกหรือกำเนิดสัตว์

เดรัจฉาน คนทำบาปพึงหวังได้ 2. (เกิดเป็น)เทวดาหรือมนุษย์ คนที่ไม่มีบาปกรรมพึงหวังได้ (272) นรกหรือกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน คนมิจฉาทิฐิพึงหวังได้. (เกิดเป็น)เทวดาหรือมนุษย์ คนที่ไม่มีบาปกรรมพึงหวังได้ (273) ฐานะที่ต้อนรับคนทุศีลมี 2 อย่าง คือ นรก หรือกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ฐานะที่ต้อนรับคนมีศีลมี 2 อย่างคือ มนุษย์หรือเทวดา

เหตุที่ทรงโปรดการอยู่ป่า

(274) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรงพิจารณาเห็นประโยชน์ 2 อย่าง จึงอยู่เสนาสนะอันสงัด คือป่า(อรญฺญ) และดง(วน) ประโยชน์ 2 อย่างนั้นคือ 1. เห็นการอยู่ผาสุกในปัจจุบันของตน 2. อนุเคราะห์หมู่ชน(สาวก)รุ่นหลัง (อรญฺญ หมายถึงป่านอกเมือง หรือป่าใกล้เมือง มีผู้คนเข้าไปทำไร่ทำสวนอยู่, วน หมายถึงป่าดงที่อยู่ห่างไกลจากบ้านเมือง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ป่าเปลี่ยว)

(275) ตรัสว่า ธรรมฝ่ายวิชชา(วิชฺชาภาคิยา) มี 2 อย่าง คือ 1. สมถะ 2. วิปัสสนา สมถะที่บุคคลเจริญแล้วให้ประโยชน์คือ อบรม(ฝึกฝน)จิต จิตที่อบรมแล้วย่อมละราคะได้ วิปัสสนาที่อบรมแล้วให้ประโยชน์คืออบรมปัญญา ปัญญาที่อบรมแล้วให้ประโยชน์คือละอวิชชาได้

(276) ตรัสว่า จิตที่เศร้าหมองด้วยราคะ ย่อมไม่หลุดพ้น, ปัญญาที่เศร้าหมองด้วยอวิชชา ย่อมไม่เจริญ. เมื่อสำรอกราคะ (ราควิราคา-หมดใคร่) ได้ชื่อว่าเจโตวิมุตติ เมื่อสำรอกอวิชชาได้ ได้ชื่อว่าปัญญาวิมุตติ

อย่างไรจึงเป็นการตอบแทนบุญคุณมารดาบิดา

สมจิตตวรรค (277) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภูมิ(ปกติวิสัย)ของอสัตบุรุษ คือเป็นคนอกตัญญูอกตเวที(ไม่รู้คุณและไม่ตอบแทนคุณ) และได้รับการสรรเสริญจากพวกอสัตบุรุษด้วยกัน ภูมิของสัตบุรุษคือเป็นคนกตัญญูกตเวที และได้รับการสรรเสริญจากพวกสัตบุรุษด้วยกัน

(278) ตรัสว่า การที่จะตอบแทนคุณของมารดาและบิดาไม่ใช่ทำได้ง่ายๆ ถึงจะเอาบ่าแบกท่านทั้งสองไว้ข้างละคนชั่วชีวิต 100 ปี ถึงจะปฏิบัติต่อท่านด้วยการอบ การนวด การอาบน้ำ การดัด(กาย)ให้ ถึงท่านจะถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ่าที่แบกทั้งสองข้าง ก็หาได้ชื่อว่าเป็นการตอบแทนคุณมารดาบิดาไม่ ถึงจะสถาปนาท่านไว้ในราชสมบัติยิ่งใหญ่เพียงใด ก็หาได้ชื่อว่าเป็นการตอบแทนคุณไม่ เพราะมารดาบิดามีอุปการะมาก เป็นผู้ชุบเลี้ยง สอนบุตรให้เข้าใจโลก ส่วนบุตรคนใดยังมารดาผู้ไม่มีศรัทธาให้มีศรัทธาตั้งมั่น ยังมารดาบิดาผู้ทุศีลให้มีศีลตั้งมั่น ยังมารดาผู้ตระหนี่ให้มีจาคะตั้งมั่น ยังมารดาบิดาผู้ทรามปัญญาให้มีปัญญาตั้งมั่น บุตรคนนั้นชื่อว่าได้ตอบแทนคุณมารดาบิดา

ทรงเป็นทั้งกิริยวาทีและอกิริยวาที

(279) พราหมณ์คนหนึ่งทูลถามว่า ทรงมีคำสอนในลักษณะใด? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ทรงเป็นทั้งกิริยวาที(สอนให้ทำ) และอกิริยวาที(สอนไม่ให้ทำ)...กิริยวาทีคือสอนไม่ให้ทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ไม่ให้ทำอกุศลธรรมอันเป็นบาปหลายอย่าง

กิริยวาทีคือสอนให้ทำกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ให้ทำกุศลธรรมหลายอย่าง (ความเป็นอกิริยวาทีของพระพุทธองค์ต่างจากอกิริยวาทีของพวกมิจฉาทิฐิ)

(280) อนาถบิณฑิกเศรษฐีทูลถามว่า ทักขิไณยบุคคล(บุคคลผู้ควรแก่การทำบุญให้ทาน)มีกี่ประเภท? ตรัสตอบว่า มี 2 ประเภท คือ เสขบุคคล(อริยบุคคล 3 จำพวกแรก) และอเสขบุคคล (พระอรหันต์) ตรัสในพระคาถาอีกว่า ทั้งเสขะและอเสขะ เป็นผู้ตรงทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ทานที่ให้แก่บุคคลเหล่านี้มีผลมาก

อนาคามี 2 ประเภท

(281) ครั้งหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวันพระสารีบุตรซึ่งอยู่ในมิคารมาตุปราสาทวัดบุพพาราม (กรุงสาวัตถี) ได้แสดงธรรมให้ภิกษุทั้งหลายฟังด้วยเรื่องบุคคลผู้มีสังโยชน์ภายใน(อชฺฌตฺตสญฺโญชน์)และบุคคลผู้มีสังโยชน์ภายนอก(พหิทฺธาสญฺโญชน์) ดังนี้

1. ผู้มีศีล สำรวมระวังในปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจาระ (ความประพฤติ) และโคจร(วิถีดำรงชีวิต) มีปกติเห็นภัยในความผิดแม้เล็กน้อย ถือปฏิบัติอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เมื่อตายไป เกิดเป็นเทพพวกใดพวกหนึ่ง เป็น(เทพ)อนาคามี จุติจากอัตภาพนั้นเกิดในภพที่สูงขึ้นไปได้อีก นี้คือบุคคลผู้มีสังโยชน์ภายใน เป็นอนาคามีประเภทหนึ่ง

2. ภิกษุผู้มีศีล สำรวมระวังในปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วย

อาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในความผิดแม้เล็กน้อย ถือปฏิบัติอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เธอบรรลุเจโตวิมุตติ(ได้ฌาน)อันสงบอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อตายไปเกิดเป็นเทพพวกใดพวกหนึ่ง เป็น(เทพ)อนาคามี จุติจากอัตภาพนั้น ก็ไม่เกิด(ในภพไหนๆ)อีก นี้เรียกว่าบุคคลผู้มีสังโยชน์ภายนอก เป็นอนาคามีไม่มีการเกิดอีก.

อีกประเภทหนึ่ง คือภิกษุผู้มีศีล ถือปฏิบัติอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เธอปฏิบัติเพื่อนิพพิทา เพื่อวิราคะ เพื่อความดับภพทั้งหลาย เพื่อความสิ้นตัณหา เพื่อสิ้นความโลภ เมื่อตายไป เกิดเป็นเทพพวกใดพวกหนึ่ง เป็นอนาคามีไม่มีการเกิดอีก...

(อรรถกถากล่าวว่า อนาคามีประเภทแรก คือผู้เกิดในกามภพ อนาคามีประเภทหลัง คือผู้เกิดในรูปภพและอรูปภพ คำว่าเจโตวิมุตติอันสงบ(สันตเจโตวิมุตติ) หมายถึงจตุตถฌาน. และในอรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ได้แสดงที่ประทับจำพรรษาของพระพุทธองค์ไว้อย่างละเอียด)

การเข้าเฝ้าของทวยเทพผู้มีจิตเสมอกัน

เวลาเดียวกันนั้น พวกเทวดาที่มีจิตเสมอกัน(สมจิตฺตาเทวดา)เป็นจำนวนมาก ได้พากันไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลถึงการแสดงธรรมของพระสาริบุตร และทูลอาราธนาให้เสด็จไปที่นั่น

พระพุทธองค์ได้เสด็จไปตามคำทูล โดยหายวับจากวัดเชตวันไปปรากฏองค์ที่มิคารมาตุปราสาท เหมือนชั่วเหยียดแขนที่คู้ออกไป ตรัสกะพระสาริบุตรว่า พวกเทวดาที่ไปเข้าเฝ้าเมื่อสัก

B 11592060

i 16958263

ครู่พากันยืนอยู่ในพื้นที่ขนาดเท่าปลายเข็มจรดลง(อารคฺคโกฏินิ-ตุทนมตฺเตปิ ติฏฺจนฺติ) พื้นที่ละ 10 องค์ก็มี 20 องค์ก็มี 30 องค์ก็มี ฯลฯ 60 องค์ก็มี โดยที่ไม่กระทบกระทั่งกันเลย

"สาริบุตร! เธอคงจะคิดว่า จิตอย่างนั้น ซึ่งเป็นเหตุให้เทวดาเหล่านั้นยืนอยู่ได้ในพื้นที่เท่าปลายเข็มจรด(อย่างนั้น)... เป็นจิตที่พวกเขาอบรม(ฝึกฝน)แล้วในภพนั้นเป็นแน่ เรื่องนี้อย่าได้คิดอย่างนั้น จิตอย่างนั้น..เทวดาเหล่านั้นได้อบรมแล้วในศาสนานี้เอง เพราะฉะนั้น พึงศึกษาว่า จักเป็นผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจสงบ... สาริบุตร! กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ของผู้มีอินทรีย์สงบมีใจสงบ ก็พลอยสงบระงับไปด้วย จึงควรตระหนักว่า จักนำกายและจิตที่สงบระงับแล้วเข้าไปหาเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย... พวกอัญเดียรถีย์ปริพาชกที่ไม่ได้ฟังธรรมเรื่องนี้ ย่อยยับกันหมดแล้ว"

กามและทิฐิเป็นเหตุแห่งการวิวาท

(282) คราวหนึ่ง เมื่อพระมหากัจจานะอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำกัททมททะใกล้เมืองวรณา มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่ออารามทัณฑ์ไปสนทนาธรรมด้วย ถามขึ้นว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดการวิวาทกันระหว่างกษัตริย์กับกษัตริย์ พราหมณ์กับพราหมณ์ คฤหบดีกับคฤหบดี? พระเถระตอบว่า เพราะเวียนเข้าหากามราคะ ตกอยู่ในอำนาจของกามราคะ รักใคร่ในกามราคะ ถูกกามราคะกลุ้มรุม ถูกกามราคะท่วมทับ บุคคลเหล่านั้นจึงวิวาทกัน

พราหมณ์ถามอีกว่า สมณะกับสมณะวิวาทกัน มีอะไรเป็น

PROPERTIES OF
RAMKHAMHAENG UNIVERSITY

เหตุเป็นปัจจัย? พระเถระตอบว่า เป็นเพราะสมณะเวียนเข้าไปหาทิฏฐิราคะ(ยึดติดอยู่กับทิฐิของตน)...

เมื่อพราหมณ์ถามว่า ในโลกนี้มีใครบ้างไหมที่ก้าวล่วงการเวียนเข้าไปหากามราคะและทิฏฐิราคะ? พระเถระตอบว่ามีอยู่ คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งขณะนี้ประทับอยู่ที่สาวัตถีทางทิศบูรพา

พราหมณ์ได้ฟังดังนั้นก็ลุกขึ้นห่มผ้าเฉวียงบ่าคุกเข่าประนมมือไปทางทิศบูรพา เปล่งคำนอบน้อม(นโม ตสฺส ภควโต...) 3 หน และประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

หนุ่ม-แก่ไม่ขึ้นอยู่กับตัวเลขของอายุ

(283) ครั้งหนึ่ง พราหมณ์กัณฑรายนะไปสนทนาธรรมกับพระมหากัจจานะขณะที่ท่านพำนักอยู่ที่ป่าคุนทาวันใกล้เมืองมธุรา (ข้อมูลเกี่ยวกับเมืองมธุรา ได้บันทึกไว้ในภาคผนวกของเล่มนี้แล้ว) ได้กล่าวถึงเรื่องที่คนพูดกันว่า พระมหากัจจานะไม่นบไหว้ไม่ลุกขึ้นต้อนรับพวกพราหมณ์ที่เป็นผู้หลักผู้ใหญ่กว่าตน ไม่มีการเชื้อเชิญพวกพราหมณ์ด้วยอาสนะ วันนี้ได้มาเห็นด้วยตาว่าเป็นอย่างนั้นจริง ซึ่งเป็นการไม่สมควร

พระมหากัจจานะกล่าวในเรื่องนี้ว่า พระพุทธองค์ตรัสถึงชั้น(ภูมิ)คนแก่และเด็กไว้แล้ว คนแก่แม้จะมีอายุ 80 ปี 90 ปี หรือ 100 ปี แต่เมื่อยังบริโภคกามอยู่ ก็ถือว่ายังเป็นผู้เยาว์(พาโล) หาใช่ผู้ใหญ่(เถโร)ไม่ ส่วนคนที่ไม่บริโภคกาม แม้จะยังเป็นเด็กยังเป็นหนุ่มอยู่ในปฐมวัย ก็ถือว่าเป็นบัณฑิตเป็นผู้ใหญ่อย่างแท้จริง

พราหมณ์ได้ฟังก็เลื่อมใส ลุกขึ้นห่มผ้าเฉวียงบ่าไหว้เท้าพระมหากัจจานะซึ่งอยู่ในวัยหนุ่มกว่าตน ยอมรับว่าพระเถระเป็นผู้ใหญ่ ส่วนตนยังเป็นเด็ก และได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

ผลกระทบที่เกิดจากพระชั่ว-พระดี

(284) พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อใดที่ภิกษุชั่วมีกำลัง พวกภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักก็ย่อมถอยกำลังได้นั่งเงียบอยู่ในท่ามกลางสงฆ์(ไม่มีปากมีเสียง) หรือถอยร่นไปอยู่ตามชนบทห่างไกล ไม่ต่างอะไรกับคราวที่โจรมีกำลัง พระเจ้าแผ่นดินถอยกำลัง...สภาพการณ์เช่นนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมประโยชน์ของมหาชน เป็นไปเพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

(285) ตรัสว่า ทรงไม่สรรเสริญความปฏิบัติผิดทั้งของคฤหัสถ์และบรรพชิต เพราะเมื่อปฏิบัติผิดแล้ว ย่อมไม่ยังกุศลธรรมอันจะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ให้สำเร็จได้ แต่ทรงสรรเสริญความปฏิบัติชอบทั้งของคฤหัสถ์และบรรพชิต...

(286) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่คัดค้านอรรถและธรรมด้วยพระสูตรที่ตนเรียนมาผิดๆ ด้วยถ้อยคำอันงดงาม ถือว่าทำลายประโยชน์ของมหาชน...เป็นไปเพื่อทุกข์ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ส่วนภิกษุที่รับรอง(คล้อยตาม)อรรถและธรรมโดยพระสูตรที่ตนเรียนไว้ถูกต้อง ด้วยถ้อยคำอันงดงาม ถือว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของมหาชน...

หมู่สงฆ์ที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนา

ปริสวรรค *ว่าด้วยภิกษุบริษัท คำว่า"บริษัท"เป็นคำสันสกฤต นิยมใช้แทนคำว่า"ปริสะ"ในภาษาบาลี ในที่นี้หมายถึงหมู่สงฆ์หรือหมู่พระสาวกในพระธรรมวินัยนี้*

(287) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า หมู่สงฆ์มี 2 ประเภท ประเภทหนึ่งคือ 1. พวกตื้น 2. พวกลึก พวกตื้นคือหมู่สงฆ์ที่มีภิกษุฟุ้งซ่านเย่อหยิ่ง มีจิตกวัดแกว่ง ปากคอเราะร้าย ขี้หลงขี้ลืม ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่ตั้งมั่น คิดไปในทางสึกหาลาเพศ ไม่สำรวมอินทรีย์ ส่วนพวกลึกมีนัยตรงกันข้าม (288) หมู่สงฆ์ 2 จำพวกประเภทหนึ่ง คือ 1. พวกแตกแยกกัน 2. พวกสามัคคีกัน...(289) หมู่สงฆ์ 2 จำพวกประเภทหนึ่งคือ 1. หมู่สงฆ์ที่ไม่มีอัครบุคคล 2. หมู่สงฆ์ที่มีอัครบุคคล หมู่สงฆ์ที่ไม่มีอัครบุคคลคือหมู่สงฆ์ที่มีพวกพระเถระเป็นคนมักมาก เป็นคนย่อหย่อน เป็นผู้นำในการก้าวไปสู่ทางต่ำ ไม่เอาธุระในการอยู่สงัด ไม่ระดมความเพียร คนรุ่นหลังต่างก็ถือเอาเป็นแบบอย่าง เจริญรอยตามกัน ส่วนหมู่สงฆ์ที่มีอัครบุคคลมีนัยตรงกันข้าม

(290) หมู่สงฆ์ 2 จำพวกประเภทหนึ่ง คือ 1. พวกที่ไม่เป็นอริยะ 2. พวกที่เป็นอริยะ พวกที่ไม่เป็นอริยะคือภิกษุที่ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4. พวกที่เป็นอริยะมีนัยตรงกันข้าม (291) หมู่สงฆ์ 2 จำพวกประเภทหนึ่งคือ 1. หมู่สงฆ์หยากเยื่อ 2. หมู่สงฆ์สะอาด หมู่สงฆ์หยากเยื่อคือหมู่สงฆ์ที่ตกอยู่ในอคติ 4 (มีฉันทาคติเป็นต้น) หมู่สงฆ์สะอาดมีนัยตรงกันข้าม

(292) หมู่สงฆ์ 2 จำพวกประเภทหนึ่งคือ 1. พวกไม่สนใจศึกษาคำสอน 2. พวกสนใจศึกษาคำสอน ตรัสถึงพวกที่ไม่สนใจศึกษาคำสอน(อุกฺกาจิตวินีตา โน ปฏิปุจฺฉาวินีตา) ว่า

"ภิกษุในหมู่สงฆ์ใด เมื่อมีผู้กล่าวสูตรที่เป็นตถาคตภาษิต ลึกซึ้ง มีอรรถล้ำลึกเป็นโลกุตระ เกี่ยวด้วยสุญญตา ก็ไม่ตั้งใจฟัง ไม่เงี่ยโสตลงสดับ ไม่ตั้งใจเพื่อจะรู้ ไม่สำคัญเห็นธรรมเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งอันพึงเล่าเรียน แต่เมื่อเขากล่าวสูตรทั้งหลายที่กวีแต่งเป็นบทกวีมีอักขระพยัญชนะวิจิตร เป็นเรื่องภายนอก เป็นสาวก-ภาษิต กลับตั้งใจฟัง เงี่ยโสตลงสดับ ตั้งจิตเพื่อจะรู้ และสำคัญเห็นธรรมเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งอันพึงเล่าเรียน

"อนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นเล่าเรียนธรรมแล้วท่องขึ้นใจ ไม่ตรวจสอบ(เนื้อหา) ไม่ถามไถ่ซึ่งกันและกัน ว่าถ้อยคำเป็นอย่างไร ความหมาย(อรรถ)แห่งภาษิตเป็นอย่างไร ไม่ชี้แจง(เปิดเผย)อรรถที่ลี้ลับ ไม่อธิบายอรรถให้เข้าใจได้ และไม่คลายความสงสัยในธรรมอันชวนสงสัย"

ส่วนพวกที่สนใจศึกษาคำสอนมีนัยตรงกันข้าม

(293) หมู่สงฆ์ 2 จำพวกประเภทหนึ่ง คือ 1. พวกหนักในอามิส ไม่หนักในสัทธรรม 2. พวกหนักในสัทธรรม ไม่หนักในอามิส ตรัสถึงพวกที่ 1 ว่า ได้แก่พวกภิกษุที่อวดอ้างคุณ-วิเศษของกันและกันให้ชาวบ้านฟัง แล้วได้ลาภ(ปัจจัย 4) และหมกมุ่นไม่เห็นโทษ...ส่วนพวกที่หนักในสัทธรรมไม่หนักในอามิส มีนัยตรงกันข้าม

(294) หมู่สงฆ์ 2 จำพวกประเภทหนึ่งคือ 1. พวกที่ไม่

เรียบร้อย (วิสมา-ไม่ประพฤติตามพระธรรมวินัย) 2. พวกที่เรียบร้อย(สมา)...(295) หมู่สงฆ์ 2 จำพวกประเภทหนึ่งคือ 1. พวกไร้ธรรม(อธมฺมิกา) 2. พวกประกอบด้วยธรรม(ธมฺมิกา)

(296) หมู่สงฆ์ 2 จำพวกประเภทหนึ่งคือ 1. พวกอธรรมวาที 2. พวกธรรมวาที ตรัสถึงพวกอธรรมวาทีว่า ได้แก่พวกภิกษุที่เอาแพ้เอาชนะกันในอธิกรณ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องถูกหรือผิด ไม่ยอมกัน ตกลงกันไม่ได้ ต่างก็ไม่เห็นความผิดของตัวเอง ยืนยันแต่ว่าตัวเองถูก ส่วนพวกธรรมวาทีมีนัยตรงกันข้าม

ทุกนิบาต ทุติยปัณณาสก์

พระพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ

ปุคคลวรรค (297-300) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดินั้น มีคุณลักษณะตรงกันหลายอย่างคือ 1. เมื่อเกิดขึ้นในโลก ก็เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่มหาชน 2. เป็นอัจฉริยมนุษย์ 3. การส่วงลับดับขันธ์(ของพระองค์)เป็นความเดือดร้อนแก่มหาชน 4. เป็นถูปารหบุคคล(คู่ควรแก่การทำสถูปไว้สักการะบูชา)

(301) ตรัสว่า พระพุทธเจ้ามี 2 ประเภท คือ 1. พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า 2. พระปัจเจกพุทธเจ้า(พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้เพียงลำพังตน)

พระอรหันต์ไม่สะดุ้งกับเสียงฟ้าผ่า

(302-304) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระอรหันต์ไม่สะดุ้งกับเสียงฟ้าผ่า(อสนิยา ผลนฺติยา น สนฺตสนฺติ) ส่วนสัตว์ที่ไม่สะดุ้งกับเสียงฟ้าผ่าคือ ช้างอาชาไนย ม้าอาชาไนย พญาราชสีห์

ลักษณะการอยู่ร่วมของสัตบุรุษและอสัตบุรุษ

(305) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า กินนร(กึปุริโส)ไม่พูดภาษามนุษย์เพราะเห็นประโยชน์ 2 อย่างคือ 1. ไม่ต้องการพูดเท็จ 2. ไม่ต้องการกล่าวตู่ผู้อื่นด้วยคำไม่จริง (306) ตรัสว่า สิ่งที่มาตุคามไม่รู้อิ่มไม่รู้ระอาจนตาย คือ 1. การเสพเมถุน 2. การคลอดบุตร

(307) ตรัสว่า การอยู่ร่วม(สนฺนิวาโส)ของอสัตบุรุษและของสัตบุรุษต่างกัน ภิกษุที่ไม่ปรารถนาจะให้ใครว่ากล่าวตน และตนก็ไม่ปรารถนาที่จะว่ากล่าวใคร ถึงใครมาว่ากล่าวตน ก็ไม่ปรารถนาที่จะทำตาม(อยากจะอยู่แบบตัวใครตัวมัน) เป็นลักษณะการอยู่ร่วมของอสัตบุรุษ ส่วนการอยู่ร่วมของสัตบุรุษมีนัยตรงกันข้าม

(308) ตรัสว่า อธิกรณ์ที่มีการด่าตอบกัน แข่งทิฐิกัน มีความเคียดแค้นกันในใจ ย่อมเป็นไปเพื่อความยึดเยื้อรุนแรง ภิกษุทั้งหลายจักอยู่ไม่ผาสุก ส่วนอธิกรณ์ที่มีนัยตรงกันข้าม จักไม่ยึดเยื้อรุนแรง...

คู่ของความสุขที่แตกต่างกัน

สุขวรรค (309-321) ตรัสถึงความสุขที่จัดได้เป็นคู่ๆ คือ 1. สุขของผู้ครองเรือนและสุขอันเกิดแต่บรรพชา 2. กามสุขและเนกขัมมสุข 3. สุขเจือกิเลสและสุขไม่เจือกิเลส 4. สุขมีอาสวะและสุขไม่มีอาสวะ 5. สุขอิงอามิสและสุขไม่อิงอามิส 6. สุขของพระอริยะและสุขของปุถุชน 7. สุขทางกาย(กายิกสุข) และสุข

ทางใจ(เจตสิกสุข) 8. สุขจากฌานที่ยังมีปีติและสุขจากฌานที่ไม่มีปีติ ๑. สุขจากความยินดีและสุขจากความวางเฉย 10. สุขที่ถึงสมาธิและสุขที่ไม่ถึงสมาธิ 11. สุขจากฌานมีปีติเป็นอารมณ์และสุขจากฌานที่ไม่มีปีติเป็นอารมณ์ 12. สุขที่มีความยินดีเป็นอารมณ์และสุขที่มีความวางเฉยเป็นอารมณ์ 13. สุขที่มีรูปเป็นอารมณ์และสุขที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์

บาปอกุศลจะเกิดหรือไม่เกิดมีเหตุ

สนิมิตตวรรค (322-331) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมที่เป็นบาปอกุศลจะเกิดหรือไม่เกิดนั้น มีเหตุต่างๆ กันคือ 1. มีนิมิตจึงเกิด ไม่มีนิมิตก็ไม่เกิด 2. มีต้นเค้า(นิทาน) จึงเกิด ไม่มีต้นเค้าก็ไม่เกิด 3. มีเหตุจึงเกิด ไม่มีเหตุก็ไม่เกิด 4. มีสิ่งปรุงแต่งจึงเกิด ไม่มีสิ่งปรุงแต่งก็ไม่เกิด 5. มีปัจจัยจึงเกิด ไม่มีปัจจัยก็ไม่เกิด 6. มีรูปจึงเกิด ไม่มีรูปก็ไม่เกิด 7. มีเวทนาจึงเกิด ไม่มีเวทนาก็ไม่เกิด 8. มีสัญญาจึงเกิด ไม่มีสัญญาก็ไม่เกิด 9. มีวิญญาณจึงเกิด ไม่มีวิญญาณก็ไม่เกิด 10. มีสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง(สังขตธรรม)เป็นอารมณ์ จึงเกิด ไม่มีสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งเป็นอารมณ์ก็ไม่เกิด

ตรัสว่า เมื่อละเหตุนั้นๆ ได้ บาปอกุศลก็ไม่เกิด

ธรรมหมวดละ 2 ข้อ

ธัมมวรรค (332-342) ว่าด้วยธรรม 11 หมวด หมวดละ 2 ข้อ คือ 1. เจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ 2. ความเพียร(ปค-

คาโห)และความฟุ้งซ่าน(อวิกฺเขโป) 3. นามและรูป 4. วิชชาและวิมุตติ 5. ภวทิฐิ(สัสสตทิฏฐิ) และวิภวทิฏฐิ(อุจเฉททิฏฐิ) 6. ความไม่ละอาย(อหิริก)และความไม่เกรงกลัว(อโนตตัปปะ) 7. หิริและโอตตัปปะ 8. ความเป็นคนว่ายาก(โทวจสฺสตา)และความเป็นผู้มีมิตรชั่ว(ปาปมิตฺตตา) 9. ความเป็นคนว่าง่าย(โสวจสฺสตา)และความเป็นผู้มีมิตรดี(กลฺยาณมิตฺตตา) 10. ความเป็นผู้ฉลาดในธาตุ(ธาตุกุสลตา)และความเป็นผู้ฉลาดในมนสิการ(มนสิการกุสลตา-รู้วิธีพิจารณาธาตุว่าไม่เที่ยงเป็นต้น) 11. ความเป็นผู้ฉลาดในอาบัติ(รู้กองอาบัติว่ามีอะไรบ้าง) และความเป็นผู้ฉลาดในการออกจากอาบัติ(อาปตฺติวุฏฐานกุสลตา)

ลักษณะคนพาลและบัณฑิต

พาลวรรค (343-362) ว่าด้วยคนพาลและบัณฑิตอย่างละ 5 หมวด หมวดละ 2 ข้อ คือ 1. คนพาลชอบทำสิ่งที่ไม่ใช่หน้าที่ และไม่ทำสิ่งที่เป็นหน้าที่ 2. คนพาลเห็นสิ่งที่ควรว่าไม่ควร และเห็นสิ่งที่ไม่ควรว่าควร 3. คนพาลเห็นเรื่องที่ไม่เป็นอาบัติว่าเป็นอาบัติ และเห็นเรื่องที่เป็นอาบัติว่าไม่เป็นอาบัติ 4. คนพาลเห็นสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าใช่ธรรม และเห็นสิ่งที่ใช่ธรรมว่าไม่ใช่ธรรม 5. คนพาลเห็นสิ่งที่ไม่ใช่วินัยว่าเป็นวินัย และเห็นสิ่งที่เป็นวินัยว่าไม่ใช่วินัย (บัณฑิตมีลักษณะตรงกันข้าม)

อาสวะเจริญในคนพาลไม่เจริญในบัณฑิต

อาสวะย่อมเจริญในบุคคลต่อไปนี้คือ 1. คนที่รังเกียจสิ่ง

ที่ไม่น่ารังเกียจ และคนที่ไม่รังเกียจสิ่งที่น่ารังเกียจ 2. คนที่เห็นสิ่งที่ไม่ควรว่าควร และคนที่เห็นสิ่งที่ควรว่าไม่ควร 3. คนที่เห็นเรื่องที่ไม่เป็นอาบัติว่าเป็นอาบัติ และคนที่เห็นเรื่องที่เป็นอาบัติว่าไม่เป็นอาบัติ 4. คนที่เห็นสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าใช่ธรรม และคนที่เห็นสิ่งที่ใช่ธรรมว่าไม่ใช่ธรรม 5. คนที่เห็นสิ่งที่ไม่เป็นวินัยว่าเป็นวินัย และคนที่เห็นสิ่งที่เป็นวินัยว่าไม่เป็นวินัย (อาสวะไม่เจริญในบุคคลที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับที่กล่าวนี้)

ทุกนิบาต ตติยปัณณาสก์

อาสาวรรค (363-374) ในวรรคนี้มีธรรม 12 หมวด หมวดละ 2 ข้อ คือ 1. ความหวังที่ได้โดยยาก คือความหวังในลาภและความหวังในชีวิต 2. บุคคลหาได้ยากในโลก คือบุพการีบุคคลและกตัญญูกตเวทีบุคคล 3. บุคคลหาได้ยาก(อีกประเภทหนึ่ง) คือคนที่พอใจ(ติตฺโต)และคนอิ่ม(ตปฺเปตา) 4. บุคคลที่ให้อิ่มได้ยาก(ทุตฺตปฺปยา) คือคนที่เก็บสะสมของที่ได้มา และคนที่สละของที่ได้มาแล้ว 5. บุคคลที่ให้อิ่มได้ง่าย ตรงกันข้ามกับบุคคลที่ให้อิ่มได้ยาก 6. ปัจจัยให้เกิดราคะ คือสุภนิมิตและอโยนิโสมนสิการ 7. ปัจจัยให้เกิดโทสะ คือปฏิฆนิมิตและอโยนิโสมนสิการ 8. ปัจจัยให้เกิดมิจฉาทิฐิ คือปรโตโฆสะ(เสียงจากผู้อื่น, คำแนะนำสั่งสอนของคนอื่น) และอโยนิโสมนสิการ 9. ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ คือปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ 10. อาบัติมี 2 ประเภท คือลหุกาบัติ(อาบัติอย่างเบา) และครุกาบัติ(อาบัติหนัก) 11. อาบัติ 2

ประเภท(อีกอย่างหนึ่ง) คืออาบัติชั่วหยาบและอาบัติไม่ชั่วหยาบ 12. อาบัติ 2 ประเภท(อีกอย่างหนึ่ง) คืออาบัติมีส่วนเหลือ(สาวเสสา)และอาบัติไม่มีส่วนเหลือ(อนวเสสา)

พุทธสาวกระดับมาตรฐาน 8 ท่าน

อายาจนวรรค (375-378) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สำหรับภิกษุผู้มีศรัทธา ถ้าขอได้ ให้ขอเป็นเช่นพระสาริบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ, สำหรับภิกษุณีผู้มีศรัทธา ถ้าขอได้ ให้ขอเป็นเช่นภิกษุณีเขมาและภิกษุณีอุบลวัณณา, สำหรับอุบาสกผู้มีศรัทธา ถ้าขอได้ ให้ขอเป็นเช่นจิตตคฤหบดีและหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี, สำหรับอุบาสิกาผู้มีศรัทธา ถ้าขอได้ ให้ขอเป็นเช่นนางขุชชุตตราและนางเวฬุกัณฏกี นันทมาตา (ทั้ง 8 ท่านนี้เป็นตราชู(ตุลา) เป็นมาตรฐาน(ปมาณ์)ของพุทธสาวก)

ความแตกต่างระหว่างสัตบุรุษกับอสัตบุรุษ

(378-382) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายถึงอสัตบุรุษกับสัตบุรุษซึ่งมีพฤติกรรมต่างกัน ฝ่ายอสัตบุรุษทำตนเองให้ถูกกำจัดถูกทำลาย แส่หาโทษ เป็นที่ตำหนิของวิญญูชน ต้องประสบบาปมาก ส่วนสัตบุรุษมีลักษณะตรงกันข้าม

พฤติกรรมของอสัตบุรุษคือ 1. ไม่พิจารณาให้ดีไปยกย่องเชิดชูคนที่ควรถูกตำหนิ และไม่พิจารณาให้ดีไปกล่าวโทษคนที่ควรยกย่องเชิดชู 2. ไม่พิจารณาให้ดีไปเลื่อมใสกับสิ่งที่ไม่น่าเลื่อมใส และไม่พิจารณาให้ดีไม่เลื่อมใสกับสิ่งที่น่าเลื่อมใส 3. ปฏิบัติ

ผิดต่อมารดาและบิดา 4. ปฏิบัติผิดต่อพระพุทธเจ้าและสาวกของพระพุทธเจ้า

(384-385) ตรัสถึงธรรมอีก 2 หมวด หมวดละ 2 ข้อ คือ 1. การชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์หมดจด และการไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก 2. การกำจัดความโกรธและการกำจัดความผูกโกรธ

ทานวรรค (386-395) ว่าด้วยธรรม 10 หมวด หมวดละ 2 ข้อ ซึ่งอิงอยู่กับอามิสและธรรม (อามิสในที่นี้หมายถึงวัตถุสิ่งของ) คือ 1. อามิสทานและธรรมทาน 2. อามิสบูชาและธรรมบูชา 3. อามิสจาคะและธรรมจาคะ 4. อามิสปริจาคะและธรรมปริจาคะ 5. อามิสโภคะและธรรมโภคะ 6. อามิสสัมโภคะและธรรมสัมโภคะ 7. จำแนกอามิสและจำแนกธรรม 8. อามิสสงเคราะห์และธรรม-สงเคราะห์ 9. อามิสอนุเคราะห์และธรรมอนุเคราะห์ 10. เกื้อกูลด้วยอามิสและเกื้อกูลด้วยธรรม

สันถารวรรค (396-407) ว่าด้วยธรรม 12 หมวด ซึ่งอิงอยู่กับอามิสและธรรมเช่นกัน คือ 1. อามิสสันถารและธรรมสันถาร 2. อามิสปฏิสันถารและธรรมปฏิสันถาร 3. การแสวงหา(เอสนา)อามิสและการแสวงหาธรรม 4. การเสาะหา(ปริเยสนา)อามิสและการเสาะหาธรรม 5. การแสวงหาถึงที่สุด(ปริเยฏฐี)ซึ่งอามิสและการแสวงหาถึงที่สุดซึ่งธรรม 6. อามิสบูชาและธรรมบูชา 7. ของต้อนรับ(อติเถยฺยานิ)ที่เป็นอามิสและของต้อนรับที่เป็นธรรม 8. ความสำเร็จ(อิทฺธิ)ทางอามิสและความสำเร็จทางธรรม 9. ความเจริญ(วุฑฺฒิ)ด้วยอามิสและความเจริญด้วยธรรม 10. อามิสรัตนะและธรรมรัตนะ 11. การสะสม(สนฺนิจโย)อามิสและการสะสมธรรม

12. ความไพบูลย์แห่งอามิสและความไพบูลย์แห่งธรรม

สมาปัตติวรรค (408-424) ว่าด้วยธรรม 17 หมวด หมวดละ 2 ข้อ คือ 1. ความเป็นผู้ฉลาดในสมาบัติและความเป็นผู้ฉลาดในการออกจากสมาบัติ 2. ความเป็นผู้ซื่อตรง(อาชฺชวํ) และความเป็นผู้อ่อนโยน(มทฺทวํ) 3. ขันติและโสรัจจะ 4. ความเป็นผู้มีวาจาอ่อนหวาน(สาขลฺยํ) และการต้อนรับแขก(ปฏิสนฺถาโร) 5. ความไม่เบียดเบียน(อวิหึสา) และความเป็นคนสะอาด(โสเจยฺยํ) 6. ความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายและความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค 7. ความเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายและความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค 8. กำลังแห่งการพิจารณา(ปฏิสงฺขานพลํ) และกำลังแห่งการอบรม(ภาวนาพลํ) 9. กำลังแห่งสติและกำลังแห่งสมาธิ 10. สมถะและวิปัสสนา 11. สีลวิบัติและทิฏฐิวิบัติ 12. สีลสมบัติและทิฏฐิสมบัติ 13. สีลวิสุทธิและทิฏฐิวิสุทธิ 14. ทิฏฐิวิสุทธิและความเพียร(ปธานํ)ที่สมควรแก่ทิฏฐิ 15. ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลายและความเป็นผู้ไม่หยุดยั้งในความเพียร 16. ความเป็นผู้หลงลืมสติและความไม่รู้สึกตัว 17. สติและสัมปชัญญะ

พระสูตรนอกปัณณาสก์ มีธรรมอีกชุดหนึ่งซึ่งเป็นธรรมหมวดละ 2 ข้อ อยู่นอกปัณณาสก์ทั้ง 3 :

(425-435) ธรรม 5 หมวด หมวดละ 2 ข้อ คือ 1. ความโกรธ(โกโธ) และความผูกโกรธ(อุปนาโห) 2. ความลบหลู่คุณท่าน(มกฺโข)และความตีเสมอ(ปฬาโส) 3. ความริษยา(อิสฺสา)และความตระหนี่(มจฺฉริยํ) 4. ความเจ้าเล่ห์(มายา)และความโอ้อวด(สาเถยฺยํ)

5. ความไม่ละอาย(อหิริกา) และความไม่เกรงกลัวต่อบาป(อโนตฺตปฺปี)

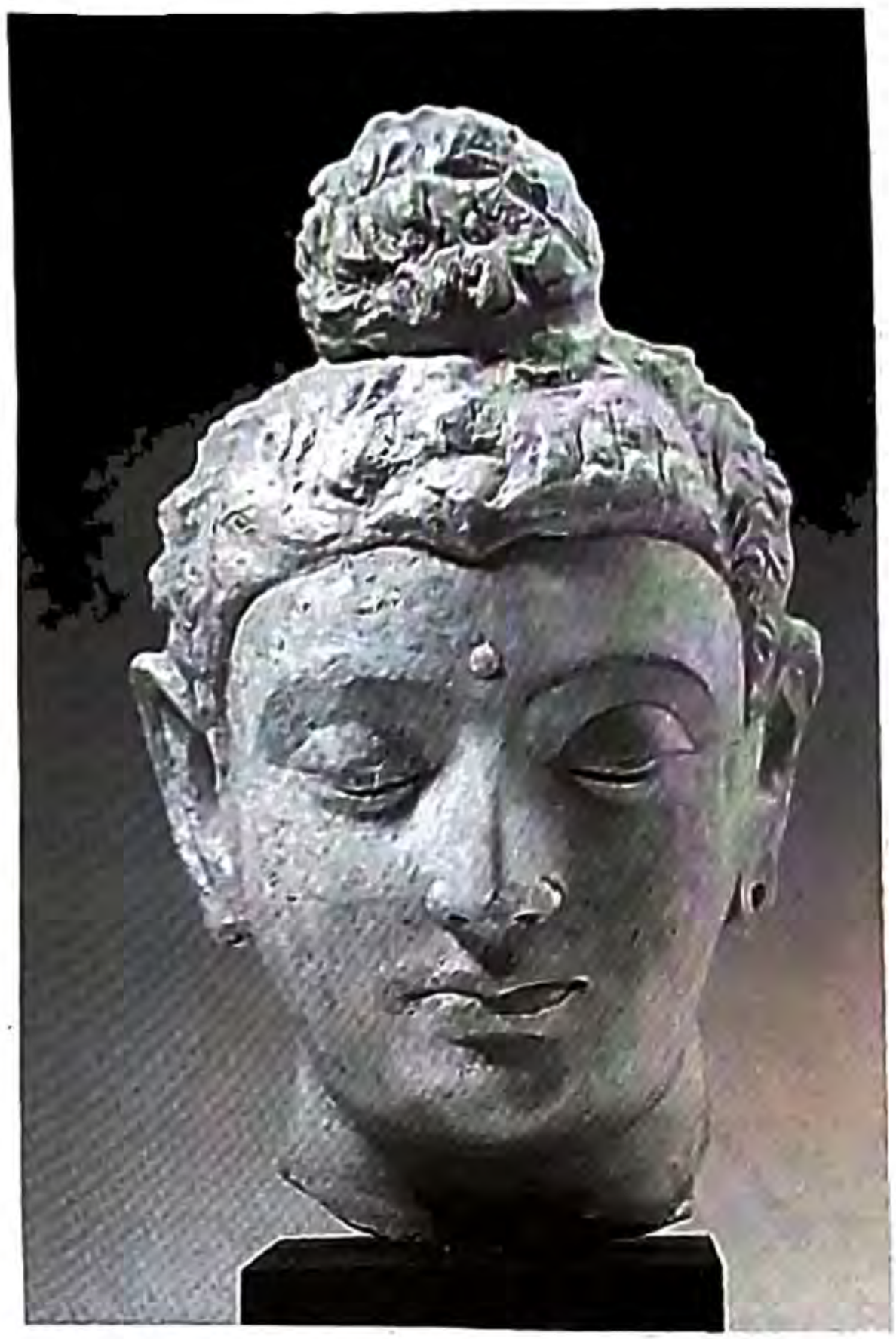
ผู้ประกอบด้วยธรรมเหล่านี้ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุที่เป็นเสขะ(อริยบุคคลที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์) ทำให้บุคคล(ปุถุชน)ไปสู่อบาย ทุคติ วินิบาต นรก... ส่วนธรรมฝ่ายตรงกันข้ามกับธรรม 5 หมวดนั้น มีนัยตรงกันข้าม

ความมุ่งหมายของการมีพุทธบัญญัติ

(436-437) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การที่ทรงบัญญัติสิกขาบทและระเบียบปฏิบัติต่างๆ ในพระวินัย ก็เพื่อประโยชน์ 10 ประการ ซึ่งจัดเป็นคู่ๆ คือ 1. เพื่อความดีงามที่เป็นไปโดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ และเพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ 2. เพื่อกำราบคนหน้าด้านไม่รู้จักอาย และเพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม 3. เพื่อปิดกั้นความเสื่อมเสีย ความทุกข์ความเดือดร้อนที่จะมีในปัจจุบัน และเพื่อบำบัดความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อนที่จะมีในภายหลัง 4. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส และเพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว 5. เพื่อความดำรงมั่นแห่งสัทธรรม และเพื่อส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อยสนับสนุนวินัยให้หนักแน่น

อานุภาพของสมถะและวิปัสสนา

(438-439) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สมถะและวิปัสสนานั้นควรเจริญ เพื่อตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง...เพื่อละซึ่งราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่คุณท่าน ความ

ตีเสมอ ความริษยา ความตระหนี่ ความเจ้าเล่ห์ ความโอ้อวด ความหัวดื้อ(ถัมภะ) ความแข่งดี(สารัมภะ) ความถือตัว(มานะ) ความดูหมิ่น (อติมานะ) ความมัวเมา(มทะ) ความประมาท(ปมาทะ)

ทุกนิบาตจบบริบูรณ์

ติกนิบาต ปฐมปัณณาสก์

ความแตกต่างระหว่างคนพาลกับบัณฑิต

พาลวรรค (440-449) พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวันในเรื่องพาลและบัณฑิต ซึ่งมีความแตกต่างกันด้วยเหตุต่างๆ (ด้วยธรรมหมวดละ 3 ข้อ) ดังนี้

1. ภัย(ความกลัว) อุปัทวะ(อาการที่จิตไม่เป็นสมาธิ) และอุปสรรค(อาการที่จิตข้องอยู่) ล้วนแต่เกิดจากคนพาล เหมือนไฟลุกลามจากเรือนที่มุงด้วยต้นอ้อหรือหญ้าไปไหม้ถึงเรือนยอดฉาบปูนมีประตูหน้าต่างปิดมิดชิด ส่วนบัณฑิตไม่เป็นอย่างนั้น 2. คนพาลประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ส่วนบัณฑิตประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต 3. คนพาลมีปกติคิดเรื่องชั่ว พูดเรื่องชั่ว ทำเรื่องชั่ว ทำให้ผู้รู้ทราบได้ว่าเขามีลักษณะนิมิต และอปทาน(ความประพฤติ)อย่างนั้น ส่วนบัณฑิตมีนัยตรงกันข้าม

4. คนพาลไม่เห็นความผิด(อจฺจย)ว่าเป็นความผิด ไม่แก้ไขให้ถูกต้อง และเมื่อคนอื่นชี้โทษก็ไม่ยอมรับผิด ส่วนบัณฑิตมีนัยตรงกันข้าม 5. คนพาลตั้งคำถามโดยไม่แยบคาย(ทำสิ่งที่ไม่ใช่

ปัญหาให้เป็นปัญหา) ตอบคำถามโดยไม่แยบคาย และเมื่อคนอื่นตอบคำถามได้ดีก็ไม่อนุโมทนา ส่วนบัณฑิตมีนัยตรงกันข้าม 6. คนพาลประกอบด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่เป็นอกุศล ส่วนบัณฑิตไม่ประกอบด้วยกรรมอย่างนั้น 7. คนพาลประกอบด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่เป็นโทษ ส่วนบัณฑิตไม่ประกอบด้วยกรรมอย่างนั้น

8. คนพาลประกอบด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่เป็นการเบียดเบียน ส่วนบัณฑิตไม่ประกอบด้วยกรรมอย่างนั้น 9. คนที่ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต จัดว่าเป็นคนพาล ไม่ฉลาด เป็นอสัตบุรุษ ทำตัวเองเสียหาย...ส่วนบัณฑิตไม่เป็นอย่างนั้น 10. บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม 3 อย่าง คือ เป็นผู้ทุศีล และไม่ละมลทินคือความทุศีลด้วย เป็นผู้ริษยาและไม่ละมลทินคือความริษยาด้วย เป็นผู้ตระหนี่และไม่ละมลทินคือความตระหนี่ด้วย ย่อมตกนรก ส่วนบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรมอันตรงกันข้ามย่อมเกิดในสวรรค์

รถการวรรค

ที่ประทับใจชั่วชีวิตของภิกษุ

(450) **ญาตกสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้มีชื่อเสียง ที่ได้ชื่อว่าทำในสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แก่มหาชน เพราะชักนำให้คนทำชั่ว พูดชั่ว และชักนำให้คนอยู่ในธรรมอันไม่สมควร (ตรัสถึงภิกษุที่มีลักษณะตรงกันข้ามด้วย)

(451) **สรณียสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สถานที่อันเป็นที่ร่าลึกถึงตลอดชีวิตของพระเจ้าแผ่นดิน มีอยู่ 3 แห่งคือ 1. ที่ประสูติ 2. ที่อภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน 3. ที่ชนะศึกสงคราม, ภิกษุก็มีสถานที่ 3 แห่งเป็นที่ร่าลึกถึงตลอดชีวิตคือ 1. ที่ปลงผมและหนวดครองกาสาวพัสตร์ 2. ที่ซึ่งได้รู้ตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 3. ที่ซึ่งได้บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ เป็นพระอรหันต์ (โปรดสังเกตว่า รู้ในอริยสัจ 4 ไม่ได้หมายถึงเป็นพระอรหันต์เสมอไป)

ภิกษุกับความหวัง

(452) **ภิกขุสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลอยู่ 3 ประเภท คือ 1. พวกไร้ความหวัง(นิราโส) 2. พวกมีความหวัง (อาส์โส) 3. พวกปราศจากความหวัง(วิคตาโส)

ทางโลก ผู้ไร้ความหวัง ได้แก่พวกเกิดมาอาภัพอับจน เกิดในตระกูลต่ำต้อย รูปร่างผิวพรรณอัปลักษณ์ ขี้โรค เห็นเขาได้เป็นพระราชามหากษัตริย์ก็อยากจะได้เป็นอย่างนั้นบ้าง ซึ่งย่อมเป็นไปไม่ได้, ผู้มีความหวัง ได้แก่พระราชโอรสองค์ใหญ่ หวังจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็ย่อมมีโอกาสที่จะได้เป็น, ผู้ปราศจากความหวังได้แก่พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเมื่อเห็นใครได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินก็จะไม่คิดหวังอยากจะเป็นอีก เพราะได้เป็นอยู่แล้ว

ในหมู่ภิกษุก็เหมือนกัน ภิกษุทุศีล ขาดจากความเป็นภิกษุแล้ว เห็นเขาได้เป็นพระอรหันต์ อยากได้เป็นอย่างนั้นบ้าง ก็เป็นไปไม่ได้ อย่างนี้เรียกว่าผู้ไร้ความหวัง, ภิกษุผู้มีศีล มีกัลยาณ-

ธรรม เห็นเขาได้เป็นพระอรหันต์ ก็คิดหวังที่จะได้เป็นอย่างนั้น อย่างนี้เรียกว่าผู้มีความหวัง, ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์แล้ว เห็นใครได้เป็นพระอรหันต์ ก็ไม่คิดหวังที่จะได้เป็นอย่างนั้นอีก เพราะตนเองมีความสมหวังแล้ว อย่างนี้เรียกว่าผู้ปราศจากความหวัง

จักรพรรดิและพระพุทธเจ้ามีธรรมเป็นใหญ่

(453) **จักกวัตติสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชานั้น ย่อมไม่อาจยังจักรที่ไม่มีพระราชา(อราชกำ จกฺกำ)ให้หมุนไปได้ ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามว่า ใครคือพระราชาของพระเจ้าจักรพรรดิ

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

ธรรมคือพระราชาของพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิทรงอาศัยธรรม ทรงเคารพนบนอบธรรม มีธรรมเป็นธง...มีธรรมเป็นใหญ่ ดูแลไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทุกหมู่เหล่า รวมไปถึงเนื้อและนก ด้วยธรรม จักรของพระเจ้าจักพรรดิที่หมุนไปนั้นไม่มีมนุษย์ผู้เป็นข้าศึกใดๆ จะต้านทานขัดขวางได้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เหมือนกัน เป็นผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา...ทรงมีการบริหารจัดการปกป้องคุ้มครองที่ประกอบด้วยธรรมในกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ด้วยการสอนให้ประพฤติในสิ่งที่ควรประพฤติ ไม่ให้ประพฤติในสิ่งที่ไม่ควรประพฤติ ทรงยังธรรมจักรอันยอดเยี่ยมให้หมุนไป ธรรมจักรนั้นไม่ว่าสมณะหรือพราหมณ์ ไม่ว่าเทวดา มาร หรือพรหม หรือใครๆ ก็ต้านทานขัดขวางไม่ได้

ทรงสอนสาวกเหมือนช่างทำล้อรถ

(454) **ปเจตนสูตร** อิสิปตนมฤคทายวัน : พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องในอดีตครั้งหนึ่งว่า พระราชาองค์หนึ่งพระนามว่าปเจตนะ รับสั่งให้ช่างทำล้อรถเพื่อเตรียมทำศึกในอีก 6 เดือนข้างหน้า ช่างใช้เวลา 5 เดือนเศษ อีก 6 วันจะครบ 6 เดือน ทำล้อรถเสร็จข้างหนึ่ง พระราชาขอให้ทำล้ออีกข้างหนึ่งโดยให้เวลา 6 วันที่เหลือ ช่างก็ทำได้เสร็จเหมือนกัน พระราชาตรัสถามว่า ล้อทั้งสองล้อดูก็เหมือนกันทุกอย่าง มีอะไรต่างกันหรือ? ช่างได้หมุนกลิ้งล้อทั้งสองให้ทอดพระเนตร ปรากฏว่า ล้อที่ใช้เวลาทำ 6 วันเมื่อหมุนกลิ้งไปจนสุดแรงหมุน ก็ตะแคงล้ม ส่วนอีกล้อหนึ่งหมุนกลิ้งจนสุดแรงหมุนแล้ว ก็ยังตั้งอยู่กับที่ได้เหมือนติดอยู่กับเพลา ช่างกราบทูลว่าเป็นเพราะล้อข้างที่ใช้เวลาทำเพียง 6 วันนั้นทั้งกง ทั้งกำ ทั้งดุม ประกอบด้วยไม้ที่คด มีปุ่มมีปมติดแก่นที่เน่าและมีกระพี้ปน(มีกสาวะ)

พระพุทธองค์ตรัสว่า ช่างทำล้อรถคนนั้นคือพระองค์เองในชาติปางนั้นทรงเชี่ยวชาญในเรื่องไม้ทำล้อรถ แต่ปัจจุบันนี้ ทรงเป็นสัมมาสัมพุทธะ เชี่ยวชาญในเรื่องความคดทางกาย ทางวาจา ทางใจ ภิกษุหรือภิกษุณีที่ยังละความคดทางกายทางวาจาทางใจไม่ได้ ย่อมตกไปจากพระธรรมวินัยนี้ เหมือนล้อรถที่ใช้เวลาทำ 6 วัน ส่วนผู้ที่ละความคดทางกายทางวาจาและทางใจได้แล้ว ย่อมตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัยนี้ เหมือนล้อรถที่ใช้เวลาทำเกือบครบ 6 เดือนนั้น...

ให้ตั้งใจฝึกสมาธิวันละ 3 เวลา

(455) **อปัณณกสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อปัณณก-ปฏิปทา(ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด)มี 3 อย่างคือ 1. มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย(สำรวมอินทรีย์) 2. รู้จักประมาณในโภชนะ 3. หมั่นประกอบความเพียร (ไม่เห็นแก่หลับนอน, ไม่ขี้เกียจ) ธรรม 3 อย่างนี้เป็นข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด และเป็นเหตุแห่งความสิ้นอาสวะทั้งหลาย (456) กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน เพื่อเบียดเบียนคนอื่น และเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและคนอื่นไปพร้อมกัน(สุจริต 3 มีนัยตรงกันข้าม)

(457) **เทวสูตร** ตรัสว่า การที่พวกปริพาชกถามว่า พระสมณโคดมประพฤติพรหมจรรย์เพื่อเกิดในเทวโลกหรือ เป็นเรื่องน่าระอา น่าละอาย น่ารังเกียจ เพราะไม่ว่าจะเป็นอายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ หรือความเป็นใหญ่อันเป็นทิพย์(ในเทวโลก) พวกเธอก็ระอา ละอาย และรังเกียจอยู่แล้ว ไยจะไม่ระอา ละอาย และรังเกียจต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต

(458) **ปฐมปาปณิกสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า พ่อค้าที่อาภัพในการที่จะได้โภคทรัพย์ซึ่งยังไม่ได้มา และในที่การจะทำให้โภคทรัพย์ที่ได้มาแล้วเพิ่มพูนขึ้น คือพ่อค้าที่ไม่ได้ตั้งใจทำการงานให้ดีในตอนเช้า ในตอนกลางวัน และในตอนเย็น เช่นเดียวกัน ภิกษุที่ไม่ตั้งสมาธินิมิตให้ดี(ไม่ตั้งใจฝึกสมาธิ) ในตอนเช้า ในตอนกลางวัน และในตอนเย็น ก็เป็นผู้อาภัพในการที่จะได้บรรลุกุศล-ธรรมที่ยังไม่บรรลุ และในการทำกุศลธรรมที่บรรลุแล้วให้เพิ่มพูน

ขึ้น...(ทรงสอนให้ภิกษุตั้งใจฝึกสมาธิให้ดีทั้งตอนเช้าทั้งตอนกลางวัน ทั้งตอนเย็น คำว่าสมาธินิมิต หมายถึงทั้งตัวสมาธิและอารมณ์ของสมาธิ)

ทางแห่งความสำเร็จในกุศลธรรม

(459) **ทุติยปาปณิกสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า พ่อค้าที่จะร่ำรวยด้วยโภคทรัพย์ได้ในไม่ช้า จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 3 อย่าง คือ 1. มีดวงตา(จกฺขุมา) 2. เป็นคนฉลาด(วิธูโร) 3. เป็นคนมีที่พึ่งพาอาศัย(นิสฺสยสมฺปนโน). มีดวงตาคือรู้ต้นทุนกำไรของสินค้า เป็นผู้ฉลาดคือเก่งในการซื้อการขายสินค้า มีที่พึ่งพาอาศัยคือมีลูกค้าชั้นดีอุดหนุนสินค้า ภิกษุที่จะประสบความสำเร็จในกุศลธรรมในไม่ช้าก็เหมือนกัน คือ 1. ต้องมีดวงตา-รู้ตามความเป็นจริงในอริยสัจ ๔ 2. ต้องเป็นผู้มีความเพียร(วิธูโร) - เพียรละอกุศลธรรม เพียรให้เกิดกุศลธรรม มุ่งมั่นบากบั่นไม่ย่อท้อในกุศลธรรม 3. ต้องมีที่พึ่งพาอาศัย-เข้าไปปรึกษาหาความรู้จากภิกษุผู้เป็นพหูสูตทรงธรรมทรงวินัย ตามโอกาสเหมาะสม

ปุคคลวรรค

ยากที่จะชี้ขาดความประณีตในมรรคผล

กายสักขี-ทิฏฐิปัตตะ-สัทธาวิมุตต์

ก่อนจะเข้าสู่เนื้อหาแห่งสวิฏฐสูตร ขออธิบายลักษณะของอริยบุคคล 3 ประเภท คือ 1. กายสักขี 2.

ทิฏฐิปัตตะ 3. สัทธาวิมุตต์ เป็นเบื้องต้นก่อน อริยบุคคลทั้ง 3 ประเภทนี้ หมายถึง 1. ผู้เป็นโสดาบันแล้ว 2. ผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นสกทาคามี 3. ผู้เป็นสกทาคามีแล้ว 4. ผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นอนาคามี 5. ผู้เป็นอนาคามีแล้ว 6. ผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นพระอรหันต์ รวมความว่าเป็นอริยบุคคลอยู่ในขั้นสกทาคามิมรรคจนถึงอรหัตตมรรค (ยังไม่เป็นพระอรหันต์)

กายสักขี (แปลตามศัพท์ว่า ผู้เป็นพยานด้วยนาม-กายหรือผู้ประจักษ์กับตัว) หมายถึงผู้ได้สัมผัสฌานก่อนจึงบรรลุนิพพานภายหลัง(ขุ.ปฏิ.31/492/378) คือเจริญสมาธิจนได้อรูปสมาบัติก่อนที่กิเลสจะสิ้นไป เพราะเห็นอริยสัจ 4 ด้วยปัญญา (ประเภทนี้ ถ้าได้บรรลุอรหัตตผลจะเป็นพระอรหันต์ประเภทอุภโตภาค-วิมุตต์ คือสิ้นกิเลสทั้งด้วยฌานและปัญญา)

ทิฏฐิปัตตะ(แปลว่าผู้บรรลุสัมมาทิฐิ) หมายถึงผู้เข้าใจในสัจธรรมถูกต้องแล้ว และได้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบกิเลสบางส่วนสิ้นไปเพราะเห็นอริยสัจ 4 ด้วยปัญญา เป็นประเภทมีปัญญาแรงกล้า(มีปัญญินทรีย์นำหน้า-ประเภทนี้ถ้าได้บรรลุอรหัตตผล จะเป็นพระอรหันต์ประเภทปัญญาวิมุตต์ คือสิ้นกิเลสเพราะอาศัยปัญญาเป็นตัวนำ)

สัทธาวิมุตต์(แปลว่าผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา)หมาย

ถึงผู้เข้าใจในสัจธรรมถูกต้องแล้ว และได้ปฏิบัติดีปฏิ-
บัติชอบ กิเลสบางส่วนสิ้นไปเพราะเห็นอริยสัจ 4 ด้วย
ปัญญา เป็นประเภทมีศรัทธาแรงกล้า(มีสัทธินทรีย์
นำหน้า-ประเภทนี้ถ้าได้บรรลุอรหัตตผลจะเป็นพระ-
อรหันต์ประเภทปัญญาวิมุตต์)

(460) **สวิฏฐสูตร** เชตวัน : วันหนึ่ง พระสวิฏฐะและพระมหาโกฏฐิตะพากันไปหาพระสาริบุตร ได้มีการสนทนาธรรมกัน พระสาริบุตรถามพระสวิฏฐะว่า อริยบุคคล 3 ประเภทคือ กาย-สักขี ทิฏฐิปัตตะ และสัทธาวิมุตต์ ท่านเห็นว่าประเภทไหนดีกว่าประณีตกว่ากัน? พระสวิฏฐะยกให้สัทธาวิมุตต์ เพราะเห็นว่ามีสัทธินทรีย์แรงกล้า และเมื่อหันไปถามพระมหาโกฏฐิตะ ก็ได้รับคำตอบว่า กายสักขีดีกว่าประณีตกว่า เพราะเห็นว่ามีสมาธิน-ทรีย์แรงกล้า

และเมื่อพระมหาโกฏฐิตะถามพระสาริบุตรด้วยคำถามเดียวกันบ้าง ก็ได้รับคำตอบว่า ทิฏฐิปัตตะดีกว่าประณีตกว่าอริย-บุคคลอีก 2 ประเภทนั้น เพราะเห็นว่ามีปัญญินทรีย์แรงกล้า

เมื่อเกิดความเห็นต่างกันอย่างนี้ พระสาริบุตรก็ชวนพระเถระทั้งสองไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ด้วยกันเพื่อทูลขอให้ประทานคำตอบที่ถูกต้อง

พระพุทธองค์ประทานคำตอบในเรื่องนี้ว่า ไม่ง่ายเลยที่จะชี้ขาดว่าอริยบุคคล 3 ประเภทนั้นประเภทไหนดีกว่ากันประณีต

กว่ากัน เพราะต่างก็ปฏิบัติเพื่ออรหัตตผล และเป็นสกทาคามี หรือเป็นอนาคามีด้วยกัน (น่าสังเกตว่า อริยบุคคล 3 ประเภทนี้ ตามพระบาลีหมายถึงสกทาคามีและอนาคามี แต่ในอรรถกถา แห่งปุคคลบัญญัติ(พระอภิธรรมปิฎก) ระบุว่าหมายถึงโสดาบัน จนถึงผู้ดำรงอยู่ในอรหัตตมรรค)

เหตุที่ทรงให้มีการแสดงธรรม

(461) **คิลานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า คนไข้มีอยู่ 3 ประเภทคือ 1. ไม่ว่าจะได้อาหาร ยา หรือพยาบาลที่ดีหรือไม่ ก็ไม่หายไข้ได้ 2. ไม่ว่าจะได้อาหาร ยา หรือพยาบาลที่ดีหรือไม่ก็ตาม ไข้ก็หาย 3. ต่อเมื่อได้อาหาร ยา หรือพยาบาลที่ดี จึงจะหายไข้ได้. คนไข้ประเภทที่ 3 นี้แหละเป็นเหตุให้ทรงอนุญาตอาหาร ยา และพยาบาล สำหรับคนไข้ และพลอยทำให้คนไข้อีก 2 ประเภทที่เหลือได้รับการรักษาด้วย

บุคคลอีก 3 ประเภทก็เหมือนกัน คือ 1. เห็นหรือไม่ได้เห็นพระองค์ก็ตาม ได้ฟังธรรมวินัยที่ทรงสั่งสอนหรือไม่ก็ตาม ก็ไม่เข้าถึงความถูกต้องในกุศลธรรมได้ 2. เห็นหรือไม่ได้เห็นพระองค์ก็ตาม ได้ฟังธรรมวินัยที่ทรงสั่งสอนหรือไม่ก็ตาม ก็เข้าถึงความถูกต้องในกุศลธรรมได้ 3. ได้เห็นพระองค์ ได้ฟังธรรม-วินัยที่ทรงสั่งสอน จึงเข้าถึงความถูกต้องในกุศลธรรม เมื่อไม่ได้เห็นพระองค์ ไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่ทรงสั่งสอน ก็ไม่เข้าถึงความถูกต้องในกุศลธรรม. เพราะมีบุคคลประเภทที่ 3 นั่นเอง จึงทรงให้มีการแสดงธรรม และพลอยให้มีการแสดงธรรมแก่บุคคล

อีก 2 ประเภทที่เหลือด้วย

ผลของเจตนาในการทำ-พูด-คิด

(462) **สังขารสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลอยู่ 3 จำพวกคือ 1. พวกปรุงแต่ง(อภิสงฺขโรติ)กายสังขาร(มีเจตนา, มีความจงใจในการกระทำทางกาย)...วจีสังขาร (มีเจตนา, มีความจงใจในการพูด)...มโนสังขาร(มีความคิดนึก) ที่ประกอบด้วยความเบียดเบียน ย่อมเข้าถึงโลก(เกิดในโลก)ที่มีความเบียดเบียน ถูกผัสสะที่มีความเบียดเบียน และเสวยเวทนา(มีความรู้สึก)ที่มีความเบียดเบียน คือเป็นทุกข์อย่างเดียว เหมือนพวกสัตว์นรก 2. พวกปรุงแต่งกายสังขาร...วจีสังขาร...มโนสังขาร ที่ไม่มีความเบียดเบียน ย่อมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน ถูกผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียน ได้เสวยเวทนาที่ไม่มีความเบียดเบียน คือเป็นสุขอย่างเดียว เหมือนพรหมชั้นสุภกิณหา(ซึ่งไปเกิดเป็นพรหมเพราะได้ฌานที่ไม่มีปีติ มีแต่สุขอย่างเดียว) 3. พวกปรุงแต่งกาย-สังขาร...วจีสังขาร...มโนสังขาร ที่มีทั้งความเบียดเบียนและความไม่เบียดเบียนคละเคล้ากัน ย่อมเข้าถึงโลกที่มีทั้งความเบียดเบียนและความไม่เบียดเบียน ถูกผัสสะที่มีความเบียนและความไม่เบียดเบียน ได้เสวยเวทนาที่มีทั้งความเบียนและไม่เบียด-เบียนคละเคล้ากัน คือเป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้างเจือกัน เหมือน-มนุษย์ เทวดาบางเหล่า(เทวดาชั้นกามาวจร) และพวกวินิปาติกะบางประเภท(เวมานิกเปรต)

บุคคลที่ตอบแทนคุณได้ยากยิ่ง

(463) **พหุการสูตร** ตรัสว่า มีบุคคล 3 ประเภทที่มีอุปการะมากคือ 1. บุคคลที่เป็นเหตุให้ได้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ 2. บุคคลที่เป็นเหตุให้ได้รู้อริยสัจ 4 3. บุคคลที่เป็นเหตุให้ได้บรรลุอรหัตตผล บุคคลทั้ง 3 ประเภทนี้ ใช่จะตอบแทนคุณได้ง่ายๆ เพียงด้วยการกราบไหว้ ลุกรับแสดงความเคารพ และด้วยการให้ปัจจัย 4

จิตของพระอรหันต์เปรียบเหมือนเพชร

(464) **วชิรสูตร** ตรัสว่า มีบุคคลอยู่ 3 ประเภท คือ 1. บุคคลที่มีจิตเหมือนแผล(อุรูปมจิตฺโต) ได้แก่คนขี้โกรธ ถูกเขาว่าหน่อยก็ขัดเคืองแสดงอาการเดือดดาลให้ปรากฏ 2. บุคคลที่มีจิตเหมือนสายฟ้า(วิชฺชูปมจิตฺโต) ได้แก่ผู้รู้ตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 เหมือนคนตาดีมองเห็นสิ่งต่างๆ ขณะฟ้าแลบ 3. บุคคลที่มีจิตเหมือนเพชร ได้แก่ผู้กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติเป็นพระอรหันต์ ด้วยความรู้อันยิ่งเองในปัจจุบัน เหมือนเพชรที่เจาะแก้วหรือหินได้ทุกชนิด

หลักการเลือกคบคน

(465) **เสวิตัพพสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลอยู่ 3 ประเภทคือ 1. บุคคลที่ไม่ควรส้องเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าใกล้ ซึ่งได้แก่ผู้ด้อย(กว่า)โดยศีลสมาธิปัญญา เว้นแต่ด้วยความเอ็นดูและมุ่งอนุเคราะห์ 2. บุคคลที่ควรส้องเสพ ควรคบ

ควรเข้าใกล้ ซึ่งได้แก่ผู้เสมอกันโดยศีลสมาธิปัญญา เพราะเวลาพูดกันถึงเรื่องศีลสมาธิปัญญา ก็จะไปกันได้ จะพูดกันอย่างสบายอกสบายใจ 3. บุคคลที่ควรสักการะเคารพแล้วส้องเสพคบหาและเข้าใกล้ ซึ่งได้แก่ผู้ที่เหนือตนโดยศีลสมาธิปัญญา เพราะจะช่วยให้ศีลสมาธิปัญญาที่ยังไม่บริบูรณ์ได้บริบูรณ์ หรือจะได้ประคับประคองศีลสมาธิปัญญาที่บริบูรณ์อยู่แล้วด้วยความฉลาดในธรรมนั้นๆ

(466) **ชิคุจฉิตัพพสูตร** ตรัสถึงบุคคลอีก 3 ประเภท คือ 1. บุคคลที่ควรรังเกียจ ไม่ควรส้องเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าใกล้ ซึ่งได้แก่ผู้ทุศีล มีความประพฤติเสียหาย เป็นสมณะจอมปลอม...เพราะว่า ถึงผู้คบจะไม่เอาเยี่ยงอย่าง แต่ชื่อเสียงก็จะเสียหายว่าคบคนชั่ว เหมือนงูจงมคูถ มันไม่กัดก็จริง แต่คนจับก็เปื้อน 2. บุคคลที่ควรเฉยๆ เสีย ไม่ควรส้องเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าใกล้ ซึ่งได้แก่คนขี้โกรธ ถูกว่าหน่อยก็ขัดเคืองเดือดดาลเหมือนแผลร้ายถูกไม้หรือกระเบื้องสกิดก็ยิ่งหนองไหล...เหมือนหลุมคูถถูกรันด้วยไม้ก็ยิ่งเหม็น...ควรเฉยๆ เสีย ไม่คบหา หลีกเลี่ยงไม่ให้เขาด่าว่าให้เสียหายได้ 3. บุคคลที่ควรส้องเสพ ควรคบ ควรเข้าใกล้ ซึ่งได้แก่ผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม เพราะว่า แม้ผู้คบจะไม่ได้เอาเยี่ยงอย่าง ก็จะมีชื่อเสียงดีงามว่าคบคนดี

ตอนท้ายของ 2 พระสูตรนี้ ตรัสเป็นพระคาถา ความว่า คบคนทรามย่อมเสื่อม คบคนเสมอกันไม่มีเสื่อม คบคนดีกว่าย่อมเจริญรุด จึงควรคบคนที่เหนือกว่าตนเอาไว้

(467) **คูถภาณีสูตร** ตรัสถึงบุคคล 3 ประเภทคือ 1. คูถภาณี(คนพูดเหม็น) ได้แก่ผู้พูดปดทั้งๆ ที่รู้ เพื่อตน เพื่อผู้อื่น

หรือเพราะเห็นแก่อามิส 2. ปุปผภาณี(คนพูดหอม) ได้แก่ผู้ไม่พูดปดทั้งๆ ที่รู้ เพื่อตน เพื่อผู้อื่น หรือเพราะเห็นแก่อามิส 3. มธุภาณี(คนพูดหวาน) ได้แก่ผู้ที่เว้นจากการพูดคำหยาบ พูดแต่คำที่รื่นหู เป็นที่พอใจของผู้คน

คนบอด-คนตาเดียว-คนสองตา

(468) **อันธสูตร** ตรัสถึงบุคคลอีก 3 ประเภท คือ 1. คนตาบอด(อนฺโธ) หมายถึงผู้ที่ไม่มีตา(ปัญญา)ที่จะทำโภคทรัพย์ให้เกิด ที่จะทำโภคทรัพย์ซึ่งมีอยู่แล้วให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น ทั้งไม่มีตา(ปัญญา)ที่จะรู้ธรรมอันเป็นกุศลหรืออกุศล 2. คนตาเดียว(เอกจกฺขุ) หมายถึงผู้มีตา(ปัญญา)ที่จะทำโภคทรัพย์ให้เกิด ที่จะทำโภคทรัพย์ซึ่งมีอยู่แล้วให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น แต่ไม่มีตา(ปัญญา) ที่จะรู้กุศลธรรมและอกุศลธรรม 3. คนสองตา(ทฺวิจกฺขุ) หมายถึงคนมีตา(ปัญญา)ที่จะทำโภคทรัพย์ให้เกิด ที่จะทำโภคทรัพย์ที่มีอยู่แล้วให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น ทั้งมีตา(ปัญญา)ที่จะรู้กุศลธรรมและอกุศลธรรม

ในพระคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า คนตาบอดเป็นพวกไม่มีโภคทรัพย์และไม่ทำความดี คนตาเดียวเป็นพวกไม่สนใจธรรมและอธรรม หาโภคทรัพย์อย่างเดียว ทำได้ทั้งลัก โกง และปลิ้นปล้อน พวกนี้ตายไปย่อมตกนรก ส่วนคนสองตาเป็นคนดี หาทรัพย์ด้วยความขยันและโดยชอบธรรม, ควรหลบหลีกจากคนตาบอดและคนตาเดียว ให้คบแต่คนสองตา(ในความหมายดังกล่าวนี้)

คนฟังธรรม 3 จำพวก

(469) **อวกุชชิตสูตร** ตรัสถึงบุคคลอีก 3 จำพวก คือ 1. พวกมีปัญญาเหมือนหม้อคว่ำ(อวกุชชปญฺโญ) ที่เทน้ำไม่ขัง หมายถึงคนที่ไม่สนใจฟังธรรมทั้งในขณะมีผู้แสดงและขณะที่ตนลุกไปแล้ว 2. พวกมีปัญญาเหมือนหน้าตัก(อุจฺฉงฺคปญฺโญ)ที่วางของไว้ เวลาลุกขึ้นของก็หล่นเรี่ยราด หมายถึงคนที่สนใจฟังธรรมขณะที่มีผู้แสดง แต่เมื่อลุกขึ้นแล้วก็ไม่สนใจ 3. พวกมีปัญญาแน่นหนา (ปุถุปญฺโญ) หมายถึงคนที่สนใจฟังธรรม ลุกไปแล้วก็ยังสนใจ เปรียบเหมือนหม้อหงาย เทน้ำลงไปน้ำก็ขังอยู่

ในพระคาถาท้ายพระสูตรกล่าวว่า คนมีปัญญาเหมือนหม้อคว่ำ เป็นพวกโง่ทึบ ไม่อาจเรียนเอาธรรมได้ คนมีปัญญาเหมือนหน้าตักดีกว่าคนพวกนั้น เขาฟังธรรมรู้เรื่อง เพียงแต่หลงลืมเมื่อลุกไป เพราะความจำของเขาไม่ดี ส่วนคนมีปัญญาหนาแน่นดีที่สุด ฟังธรรมแล้วจำไว้ได้ มีจิตใจที่ดี ปฏิบัติธรรมถูกหลัก ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

เทวทูตวรรค

บ้านเรือนที่มีการบูชามารดาบิดา

(470) **พรหมสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ตระกูลที่บุตรบูชามารดาบิดาในเรือนของตน ชื่อว่าเป็นตระกูลที่มีพรหม มีบุรพาจารย์ มีอาหุไนย(มีพระให้กราบไหว้) คำทั้ง 3 นี้หมายถึงมารดาบิดา เพราะมารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการะมาก เป็นผู้เลี้ยงดู

สอนให้บุตรเข้าใจโลก

ในพระคาถากล่าวอีกว่า บุตรผู้มีปัญญาควรน้อมสักการะมารดาบิดาด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน เครื่องอบ ด้วยการอาบน้ำให้ และด้วยการล้างเท้าให้ บัณฑิตสรรเสริญบุตรที่ทำได้อย่างนั้น เมื่อบุตรนั้นตายไปย่อมรื่นเริงในสวรรค์

นิพพานเป็นอารมณ์ให้เกิดสมาธิได้

(471) **อานันทสูตร** พระอานนท์ทูลถามว่า มีได้หรือไม่ที่ภิกษุได้สมาธิ ชนิดที่ไม่มีการถือเรา(อหังการ) ถือของเรา(มมังการ) และถือตัวเรา(มานานุสัย)ในกายที่มีวิญญาณครองนี้...(หรือ)ในนิมิตทั้งปวงภายนอก(เช่น รูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น)...(หรือ)ขณะเข้าถึงเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอยู่? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า มีได้ โดยการน้อมนึกเอานิพพานเป็นอารมณ์ ทรงอ้างพระดำรัส(ในรูปพระคาถา)ในปุณณกปัญหาแห่งปรายนวรรค ความว่า ผู้ที่ไม่มีความหวั่นไหวในโลกไหนๆ เพราะพิจารณาเห็นอารมณ์อันยิ่งและหย่อนในโลก เรียกได้ว่าเป็นคนสงบ ไม่มีควันกิเลส ไม่มีทุกข์ใจ ไม่วาดหวัง ไม่มีการเกิดการแก่ต่อไปอีก

(472) **สาริปุตตสูตร** ตรัสกะพระสาริบุตรว่า ธรรมที่ทรงแสดง มีทั้งโดยย่อ มีทั้งโดยพิสดาร และมีทั้งโดยย่อและพิสดารผสมกัน แต่คนรู้ทั่วถึงธรรมก็หาได้ยาก พระสาริบุตรทูลขอให้ทรงแสดงธรรมเพราะคงมีคนรู้ทั่วถึงธรรมได้

ทรงสอนให้สำเหนียกในการที่จะไม่ให้มีอหังการ มมังการ และมานานุสัยในกายอันมีวิญญาณครองนี้ และในนิมิตทั้งปวง

ภายนอก เพื่อเข้าถึงเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ เมื่อเข้าถึงเจโต-วิมุตติปัญญาวิมุตติ ก็หมายถึงตัดตัณหาได้ รื้อสังโยชน์ได้ ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะละมานะได้อย่างสมบูรณ์แบบ

ทรงอ้างถึงพระดำรัส(ในรูปพระคาถา)ในอุทยปัญหาแห่งปรายนวรรคความว่า เมื่อละกามสัญญา(นึกรัก) และโทมนัส (นึกชัง)เสียได้ คลายถีนะ(ความท้อแท้) และสกัดกั้นกุกกุจจะ (ความหงุดหงิดรำคาญ)เสียได้ ก็เรียกได้ว่าเป็นอัญญาวิโมกข์(หลุดพ้นด้วยอรหัตตผล)อันหมดจดอย่างแท้จริง ด้วยอุเบกขาและสติ มีความดริกในธรรมนำหน้าเป็นเครื่องทำลายอวิชชา

กรรมที่เกิดจากอกุศลมูลและกุศลมูล

(473) **นิทานสูตร** ตรัสถึงมูลเหตุ(รากเหง้า)ของกรรมว่า ฝ่ายอกุศลคือ โลภะ โทสะ โมหะ ฝ่ายกุศลคืออโลภะ อโทสะ อโมหะ กรรมที่ทำเพราะโลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้นเหตุ ให้ผลในที่ที่บุคคลนั้นเกิด, ให้ผลในอัตภาพใด บุคคลนั้นก็ได้เสวยผลของกรรมนั้นในอัตภาพนั้นในปัจจุบัน(ทิฏเฐว ธมฺเม)ก็มี ในที่ที่เกิด(อุปปชฺเช)ก็มี ในลำดับต่อๆ ไป(อปเร ปริยาเย)ก็มี เปรียบเหมือนพืชที่รากยังไม่ขาดไม่เน่าไม่เฉา ให้แก่นได้ หยั่งรากอยู่ดี ปลูกไว้ในดินที่เตรียมไว้ดีบนไร่ที่ดี ฝนก็ตกดี ย่อมงอกงามได้. กรรมที่ทำเพราะอโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นต้นเหตุ เป็นกรรมที่ขาดรากเหง้าเหมือนตาลยอดด้วนไม่เกิดได้อีกต่อไป เปรียบเหมือนพืชที่รากไม่ขาดไม่เน่า...หยั่งรากอยู่ดี แต่มีคนเอาไฟเผาจนเป็นผุยผง พืชนั้นก็ไม่เกิดได้อีกต่อไป

ในพระคาถาท้ายพระสูตรมีพระดำรัสความว่า คนโง่ย่อมทำกรรมที่เกิดจากโลภะโทสะโมหะ กรรมที่เขาทำไม่ว่าจะน้อยหรือมาก ก็ย่อมให้ผลในอัตภาพนี้แหละ ไม่เป็นอย่างอื่นไปได้ ฉะนั้น ภิกษุผู้รู้ จึงละโลภะโทสะโมหะ ยังวิชชาให้เกิด ก็จะละทุคติได้หมด

(ในอรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ ได้อธิบายเรื่องกรรมอย่างละเอียดว่ามีการให้ผล(วิบาก)อย่างไรบ้าง มีเรื่องกรรม 11 กรรม 12 (ตามแนวสุดตันตะ) และกรรม 16 (ตามแนวอภิธรรม) เรื่องการให้ผลของกรรมศึกษาเพิ่มเติมได้จากพุ.ธ.หน้า 219-222)

สิ้นราคะ โทสะ โมหะ ย่อมนอนเป็นสุข

(474) **หัตถกสูตร** วันหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับบนลาดใบไม้(ปณฺณสนฺถเร - ใช้ใบไม้ที่หล่นอยู่บนพื้นรองนั่ง) ในสิงสปาวันใกล้ทางโค ในแคว้นอาฬวี เจ้าชายหัตถกะ อาฬวะ ทรงดำเนินมาเห็น จึงเข้าไปเฝ้า ทูลถามว่า บรรทมเป็นสุขอยู่หรือ พระเจ้าข้า? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เป็นสุขดีอยู่ ในบรรดาคนที่นอนเป็นสุขในโลก ตถาคตเป็นคนหนึ่ง (ที่นอนเป็นสุข) เจ้าชายทูลว่า ค่ำคืนในหน้าหนาว หนาวหนัก ยิ่งใกล้คืนพระจันทร์เต็มดวง (อนฺตรฏฺฐโก-ระหว่าง 8 วันก่อนและหลังวันขึ้น 15 ค่ำ) หิมะก็พร่างพรู พื้นดินก็ขรุขระไปด้วยรอยโค ลาดใบไม้ก็บาง ร่มไม้ก็โปร่ง จีวรก็เย็น ลมเย็นก็พัดกระหน่ำ ถึงเพียงนี้พระองค์ก็ยังรับสั่งว่าบรรทมเป็นสุขดีอยู่?

พระพุทธองค์ทรงย้อนถามเจ้าชายหัตถกะว่า การที่คนคนหนึ่งอยู่ในเรือนยอดอันมิดชิด เพียบพร้อมด้วยเตียงและฟูก

ชั้นดี มีคู่รักเฝ้าปรนเปรออยู่ไม่ห่าง เขาย่อมเป็นคนหนึ่งล่ะที่เรียกได้ว่านอนเป็นสุข แต่ถ้ากายและใจเขาเกิดความเร่าร้อนเพราะราคะ โทสะ โมหะ เขาจะนอนเป็นทุกข์ไหม? เมื่อเจ้าชายหัตถกะกราบทูลว่า เขาก็ต้องนอนเป็นทุกข์ จึงตรัสต่อไปว่า เขาคนนั้นนอนเป็นทุกข์เพราะความเร่าร้อนอันเกิดจากราคะ โทสะ โมหะ ส่วนราคะ โทสะ โมหะของพระองค์ ไม่มีรากเหลืออยู่แล้ว มันเหมือนตอตาลที่ไม่มีวันงอกได้อีกแล้ว ฉะนั้นพระองค์จึงบรรทมเป็นสุข...

(475) **ทูตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องเทวทูต 3 ประเภท คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย ใจความเหมือนในเทวทูตสูตร แห่งมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์(ในเล่ม 10 หน้า 125-133) ต่างกันที่ในพระสูตรนั้น กล่าวถึงเทวทูต 5 ประเภท คือ 1. เด็กอ่อน 2. คนแก่ 3. คนเจ็บ 4. นักโทษ 5. คนตาย

วันที่เทวดาลงมาดูชาวโลก

(476) **ปฐมราชสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า วัน 8 ค่ำ พวกอำมาตย์ของเทพจาตุมหาราชมาดูโลก, วัน 14 ค่ำ บุตรของเทพจาตุมหาราชมาดูโลก, วัน 15 ค่ำ ท้าวจาตุมหาราช(ทั้ง 4 องค์) มาดูโลกด้วยตนเอง มาดูว่ามีใครบ้างที่ปรนนิบัติเลี้ยงดูมารดาบิดา อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ อ่อนน้อมต่อผู้หลักผู้ใหญ่ในตระกูล อธิษฐานอุโบสถ ถือปฏิชาครอุโบสถ ทำบุญ ถ้าได้พบว่าคนประเภทนี้มีน้อย ก็จะไปรายงานให้ทวยเทพชาวดาวดึงส์ซึ่งอยู่กันพร้อมเพรียงที่สุธัมมาสภาได้ทราบ ทวยเทพได้ฟังก็จะพากันเสียใจว่า หมู่เทพ(ทิพฺพา กายา)จักร่อยหรอลงสิหนอ พวกอสูร

(อสุรกายา)จักเต็มไปหมด แต่ถ้าฟังรายงานที่ตรงกันข้ามก็จะพากันชื่นชมยินดีที่หมู่เทพจะมีมากขึ้น พวกอสูรจะลดจำนวนลง

ไม่ให้รักษาอุโบสถเพียงเพื่อได้เกิดในสวรรค์

(477) **ทุติยราชสูตร** ทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ท้าวสักกะนั้นเมื่อจะปลุกใจชาวดาวดึงส์ ก็ใช้คำพูดว่า ใครอยากจะเป็น(จอมเทพ)อย่างข้าพเจ้าก็ให้ถืออุโบสถอันประกอบด้วยองค์ 8 (อุโบสถศีล 8) ในดิถีที่ 14 ที่ 15 และที่ 8 แห่งปักษ์ และถืออุโบสถปาฏิหาริยปักษ์เถิด คำพูดของท้าวสักกะเช่นนั้น ไม่ใช่คำพูดที่ดี เพราะท้าวเธอยังมีราคะโทสะโมหะอยู่ และยังไม่พ้นจากชาติชรามรณะโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาส(ไม่ควรชี้ชวนให้คนอื่นปรารถนาที่จะมีราคะโทสะโมหะและมีทุกข์ต่อไปอีก) แต่จะเป็นคำพูดที่ดี ถ้าพูดโดยพระอรหันต์ (เพราะเท่ากับว่า พระอรหันต์ชี้ชวนให้รักษาอุโบสถเพื่อจะได้ปราศจากราคะ โทสะ โมหะอย่างท่าน)

(เรื่องการรักษาอุโบสถศีลประเภทต่างๆ มีกล่าวไว้แล้วในเล่ม 11 หน้า 243-245)

ทรงเห็นทุกข์จึงออกผนวช

(478) **สุขุมาลสูตร** พระพุทธองค์ทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังถึงชีวิตของพระองค์ก่อนจะเสด็จออกผนวชว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เราเป็นสุขุมาลยิ่ง(มีความละเอียดอ่อน, มีความเป็นผู้ดี, มีชาติดระกูลอันสูงส่ง)...ในพระราชนิเวศน์ พระ

บิดาของเราโปรดให้สร้างสระโบกขรณี สระหนึ่งปลูกอุบล(บัวสายหลากสี) สระหนึ่งปลูกปทุม(บัวหลวง,บัวก้านสีแดง) อีกสระหนึ่งปลูกบุณฑริก(บัวก้านสีขาว) เพื่อเราโดยเฉพาะ, ประการหนึ่งเรามิใช่ใช้แต่ไม้จันทน์กาสีเท่านั้น ผ้าโพก(เวธน์-turban)ก็เป็นผ้ากาสี เสื้อ...ผ้านุ่ง...ผ้าห่มก็เป็นผ้ากาสี(สินค้าชั้นดีของแคว้นกาสี) เขากั้นเศวตฉัตรให้เราทั้งกลางคืนทั้งกลางวัน เพื่อมิให้สัมผัสหนาวร้อนฝุ่นละออง หญ้า น้ำค้าง เรามีปราสาท 3 หลัง หลังหนึ่งสำหรับอยู่ฤดูหนาว หลังหนึ่งสำหรับอยู่ฤดูร้อน หลังหนึ่งสำหรับอยู่ฤดูฝน เรานั้นได้รับการปรนเปรอด้วยดุริยนารีล้วนไม่มีบุรุษเจือปนเลยในปราสาทหลังสำหรับฤดูฝน 4 เดือน มิได้ลงไปข้างล่างเลย ในพระราชนิเวศน์นั้น พวกทาสและกรรมกรได้กินข้าวสาลีและเนื้อ(อย่างดี) ในขณะที่บ้านเรือนทั่วไปพวกทาสและกรรมกรกินปลายข้าวกับน้ำผักดอง

"ภิกษุทั้งหลาย! เรานั้น แม้จะพรั่งพร้อมด้วยอำนาจวาสนาและเป็นสุขุมาลเหลือเกินถึงเพียงนี้ ก็ยังได้คิดว่า ปุถุชนผู้มิได้เรียนรู้ ตัวเองมีอันจะต้องแก่...ต้องเจ็บ...ต้องตาย หนีไม่พ้น แต่เมื่อเห็นคนอื่นแก่...เห็นคนอื่นเจ็บ...เห็นคนอื่นตาย แล้วอึดอัดระอารังเกียจ ลืมไปว่าตนก็จะเป็นอย่างนั้น การเป็นอย่างนั้นไม่สมควรแก่เราเลย เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้ ความเมาในความเป็นหนุ่ม...ในความไม่มีโรค...ในชีวิต ก็ได้หายไปสิ้น"

ตรัสต่อไปว่า ความเมา(มโท)มี 3 อย่างคือ 1. เมาในความหนุ่ม 2. เมาในความไม่มีโรค 3. เมาในชีวิต ปุถุชนผู้เมาใน 3 อย่างนั้นย่อมประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อ

ประพฤติทุจริตก็ย่อมเข้าถึงอบายทุคติวินิบาตนรก ส่วนภิกษุผู้มีความเมาใน 3 อย่างนั้นย่อมลาสิกขา (ท้ายพระสูตรมีพระคาถาย้ำถึงความคิดของพระองค์ซึ่งเป็นเหตุให้สละโลก ทรงละความเมา 3 อย่างนั้นได้แล้วจึงเสด็จออกผนวช มุ่งสู่นิพพาน)

อัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย ธัมมาธิปไตย

(479) **อธิปเตยยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเรื่องความหมายของอธิปไตย 3 อย่างคือ 1. อัตตาธิปไตย 2. โลกาธิปไตย 3. ธัมมาธิปไตย ดังนี้

อัตตาธิปไตย ได้แก่การที่ภิกษุพิจารณาเห็นว่า บวชเข้ามาก็เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ มิใช่เพื่อมีหรือไม่มีจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เมื่อละกามออกบวชแล้วแสวงหากามอย่างนั้นหรือกามที่เลวยิ่งกว่านั้น ย่อมไม่สมควรสำหรับเรา คิดได้ดังนี้แล้วภิกษุนั้นตั้งใจทำความเพียรเพื่อให้จิตเป็นสมาธิ อย่างนี้เรียกว่าเอาตนเป็นใหญ่(เอาตนเป็นอธิปไตย)

โลกาธิปไตย ได้แก่การที่ภิกษุพิจารณาเห็นว่า เราบวชเข้ามาก็เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ บวชแล้วมาคิดนึกเรื่องกาม(กามวิตก) เรื่องความเกลียดชัง(พยาบาทวิตก) เรื่องความเบียดเบียน(วิหิงสาวิตก). โลกสันนิวาสนี้กว้างใหญ่ มีสมณพราหมณ์ได้ทิพยจักษุรู้จิตคนอื่นได้ เทวดามีทิพยจักษุรู้จิตคนอื่นได้ก็มีอยู่ ท่านเหล่านั้นมองเห็นไกลด้วย มาใกล้เราก็เห็นไม่ได้ด้วย ท่านก็จะตำหนิเราได้ว่า บวชเข้ามาแล้วยังวุ่นด้วยสิ่งอันเป็นบาปอกุศลอยู่ เมื่อคิดได้ดังนี้แล้วภิกษุนั้นก็ตั้งใจทำความเพียรเพื่อให้จิตเป็นสมาธิ อย่าง

นี้เรียกว่าเอาโลกเป็นใหญ่(โลกาธิปไตย-คิดเห็นคนอื่นแล้วทำดี)

ธัมมาธิปไตย ได้แก่การที่ภิกษุตระหนักในคุณค่าของพระธรรม(ตามนัยแห่งบทสรรเสริญพระธรรมคุณ มีสฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม เป็นต้น) แล้วมาคิดได้ว่า บวชเข้ามาแล้วมัวเกียจคร้านและประมาทอยู่ ไม่สมควรสำหรับเราเลย แล้วตั้งใจทำความเพียรเพื่อให้จิตเป็นสมาธิ อย่างนี้เรียกว่าเอาธรรมเป็นใหญ่(ธัมมาธิปไตย-เอาธรรมเป็นประมาณ)

ท้ายพระสูตร ตรัสเป็นพระคาถาความว่า ขึ้นชื่อว่าความลับย่อมไม่มีในโลกสำหรับผู้ทำการบาป ตัวเองนั่นแหละรู้ว่าจริงหรือไม่จริง เมื่อมีบาปอยู่ในตัว ก็ดูหมิ่นตัวเอง พยานรู้เห็นก็คือตัวเอง เทวดาและพระพุทธเจ้าย่อมเห็นคนประพฤติผิดในโลก จึงควรมีตนเป็นใหญ่ มีโลกเป็นใหญ่ และมีธรรมเป็นใหญ่...(อธิปไตยทั้ง 3 อย่างนั้นดีกันคนละแง่ อำนวยประโยชน์ทั้งสิ้น)

จูฬวรรค

ลักษณะของผู้มีศรัทธา

(480) **สัมมุขีสูตร** ตรัสว่า เมื่อมีปัจจัยครบทั้ง 3 อย่าง (สัมมุขีธรรม) คือ 1. ศรัทธา 2. ไทยธรรม 3. ทักษิไณยบุคคล ผู้ทำบุญย่อมได้บุญมาก (481) **ฐานสูตร** ตรัสว่า คนผู้มีศรัทธาเลื่อมใส(สทฺโธ ปสนฺโน) ดูได้จากคุณสมบัติ 3 อย่าง คือ 1. เป็นผู้ปรารถนาที่จะได้เห็นผู้มีศีล 2. เป็นผู้ปรารถนาที่จะได้ฟังธรรม 3. เป็นผู้ไม่ตระหนี่ ยินดีในการสละแบ่งปัน

(482) **ปัจจยวัตตสูตร** ตรัสว่า เมื่อเห็นแก่ประโยชน์ 3 อย่างก็ควรแสดงธรรมแก่คนอื่น คือ 1. ผู้แสดงธรรรมเองก็ได้อรรถรสธรรมรส 2. ผู้ฟังธรรมก็ได้อรรถรสธรรมรส 3. ทั้งผู้แสดงธรรมและผู้ฟังธรรม ต่างได้อรรถรสธรรมรสไปพร้อมกัน (483) **ปเรสสูตร** ตรัสว่า การกล่าวธรรมย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ 3 อย่าง(เหมือนในปัจจยวัตตสูตร) (484) **ปัณฑิตสูตร** ตรัสว่า บัญญัติ(หลักแห่งความประพฤติ)ของบัณฑิตและของสัตบุรุษมี 3 อย่างคือ 1. ทาน 2. บรรพชา 3. มาตาปิตุอุปัฏฐาน(เลี้ยงดูมารดาบิดา) ในพระคาถากล่าวอีกว่า ธรรม 5 อย่างคือ 1. ทาน 2. อหิงสา 3. สัญญมะ(ศีล) 4. ทมะ(ความข่มใจ) 5. มาตาปิตุ-อุปัฏฐาน เป็นบัญญัติของสัตบุรุษ

ลักษณะของสังขตธรรมและอสังขตธรรม

(485) **สีลสูตร** ตรัสว่า บรรพชิตผู้มีศีลเข้าอยู่อาศัยในหมู่บ้านใด คนในหมู่บ้านนั้นย่อมได้บุญมากใน 3 ทาง คือทางกาย ทางวาจา และทางใจ

(486) **สังขตสูตร** ตรัสว่า ลักษณะของสังขตธรรม(สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง)มี 3 อย่างคือ 1. อุปปาทะ(ความเกิดขึ้น) 2. วยะ(ความเสื่อม) 3. อัญญถัตตะ(เมื่อดำรงอยู่ก็ปรากฏความแปร-เปลี่ยน-จิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ) (487) **อสังขตสูตร** ตรัสว่า ลักษณะของอสังขตธรรม(นิพพาน) มี 3 อย่างคือ 1. ไม่ปรากฏความเกิด 2. ไม่ปรากฏความเสื่อม 3. เมื่อดำรงอยู่ก็ไม่ปรากฏความแปรเปลี่ยน

(488) **ปัพพตสูตร** ตรัสว่า ต้นไม้ใหญ่ทั้งหลายได้อาศัยขุนเขาหิมพานต์ ย่อมเจริญได้ 3 ทางคือ 1. เจริญด้วยกิ่ง ใบอ่อน ใบแก่ 2. เจริญด้วยเปลือกและกะเทาะ(ปฏิกา) 3. เจริญด้วยกระพี้และแก่น. เช่นเดียวกัน ญาติมิตรพวกพ้องบริวารได้อาศัยหัวหน้าวงศ์ตระกูล(กุลบดี) ย่อมเจริญด้วย 1. ศรัทธา 2. ศีล 3. ปัญญา

ภิกษุชั่วเหมือนมหาโจรได้ช่องทำชั่ว

(489) **อาตัปปสูตร** ตรัสว่า ความเพียร(อาตปฺป)นั้นควรใช้ใน 3 กรณีคือ 1. เพียรเพื่อไม่ให้บาปอกุศลเกิดขึ้นได้ 2. เพียรเพื่อให้เกิดกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด 3. เพียรเพื่ออดกลั้นต่อเวทนา(ความเจ็บปวด)ทางกายซึ่งล่อแหลมถึงเสียชีวิต

(490) **มหาโจรสูตร** ตรัสว่า มหาโจรได้องค์ประกอบ 3 อย่าง จึงตัดช่องย่องเบา ปล้นสะดม ดีชิงวิ่งราวได้ คือ 1. ได้อาศัยที่อันขรุขระ เช่น แม่น้ำเขิน หุบเขา เป็นต้น 2. ได้อาศัยป่าชัฏ 3. ได้อาศัยผู้มีอิทธิพล(พลวนิสฺสิโต) ภิกษุชั่วก็เหมือนกันคือ 1. ได้อาศัยที่อันขรขระ คือมีกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมอันไม่สมควร 2. ได้อาศัยป่าชัฏ คือมีความเห็นผิดสุดโต่ง(อันตคาหิกทิฐิ) 3. ได้อาศัยผู้มีอิทธิพล คือท้าวพระยาหรือมหาอำมาตย์เป็นต้น ภิกษุชั่วผู้มีลักษณะดังกล่าวนี้ ได้ชื่อว่าครองตนให้เสียหาย ตายแล้ว(จากคุณความดี) มีความผิด วิญญูชนติเตียน ต้องได้รับบาปเป็นอันมาก

ติกนิบาต ทุติยปัณณาสก์
พราหมณวรรค

ตายไปแล้วบุญก็ยังเป็นที่พึ่ง

(491) **ปฐมชนสูตร** เชตวัน : วันหนึ่ง พราหมณ์ชรา 2 คน วัย 120 ปี เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลว่า พวกตนอายุปูนนี้แล้วไม่ได้ทำคุณงามความดี ไม่ได้ทำกุศลไว้เป็นที่พึ่งเลย ขอได้ประทานพระโอวาทด้วยเถิด พระพุทธองค์ตรัสสอนว่า โลกนี้ถูกความแก่ ความเจ็บ ความตาย ไล่ต้อน ความสำรวม(ไม่ทำบาป) ทางกาย ทางวาจา ทางใจ คือที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวของผู้จากโลกนี้ไป แล้วตรัสด้วยพระคาถาโดยนัยเดียวกัน (492) **ทุติยชนสูตร** กล่าวถึงพราหมณ์วัย 120 ปี 2 คน กราบทูลเหมือนในปฐมชนสูตร ทรงสอนพราหมณ์ทั้งสองว่า เมื่อเรือนถูกไฟไหม้ อะไรที่เจ้าของขนออกได้ก็เป็นประโยชน์แก่เจ้าของ ส่วนที่ขนออกไม่ทันก็ถูกไฟไหม้อยู่ในนั้น โลกนี้ถูกความแก่ความตายเผาไหม้อยู่ ชาวโลกต้องขน(สิ่งของ. ทรัพย์สิน)ออก ด้วยการให้ทาน ความสำรวมทางกายวาจาใจ และการทำบุญย่อมอำนวยสุขแก่ผู้ละโลกนี้ไป

ความหมายของพระธรรมในบทธรรมคุณ

(493) **พราหมณสูตร** พราหมณ์คนหนึ่งทูลถามว่า ที่ว่าพระธรรมเป็นสันทิฏฐิโก ฯลฯ เป็นปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ หมายความว่าอย่างไร? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า การที่บุคคลเมื่อเกิดราคะ...โทสะ...โมหะ แล้ว ถูกมันครอบงำกลุ้มรุมจิต ทำให้ตนเองลำบากบ้าง ทำให้คนอื่นลำบากบ้าง ทำให้ทั้ง 2 ฝ่ายลำบากบ้าง ทำให้ได้รับทุกข์โทมนัสทางใจบ้าง ครั้นละราคะ...โทสะ...โมหะเสียได้ เขาก็ไม่คิดที่จะทำตนให้ลำบาก ฯลฯ ไม่ได้รับทุกข์โทมนัสทางใจ นั่นแหละ พระธรรมเป็นสันทิฏฐิโก ฯลฯ เป็นปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ...

(494) **ปริพาชกสูตร** พราหมณ์ปริพาชกคนหนึ่งทูลถามด้วยคำถามเดียวกันกับในพราหมณสูตร ทรงตอบเป็น 3 ตอน ตอนที่ 1 ทรงตอบเหมือนในพราหมณสูตร ตอนที่ 2 เพิ่มว่า คนที่ถูกราคะ...โทสะ...โมหะครอบงำกลุ้มรุมจิต ย่อมประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อละราคะ...โทสะ...โมหะได้แล้ว ย่อมไม่ประพฤติทุจริตอีก ตอนที่ 3 เพิ่มอีกว่า คนที่ถูกราคะ...โทสะ...โมหะครอบงำกลุ้มรุมจิตแล้ว ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงทั้งประโยชน์ตนทั้งประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสองนั้น แต่เมื่อละราคะ...โทสะ...โมหะได้อย่างเด็ดขาดแล้ว ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งประโยชน์ทุกอย่าง นั่นแหละ พระธรรมเป็นสันทิฏฐิโก ฯลฯ เป็นปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ...

(495) **นิพพุตสูตร** พราหมณ์ชานุสโสณีทูลถามว่า ที่ว่านิพพานเป็นสันทิฏฐิกัง ฯลฯ เป็นปัจจัตตัง เวทิตัพพัง วิญญูหิ

หมายความว่าอย่างไร? พระดำรัสตอบมีนัยเหมือนในพราหมณสูตร

วิบัติภัยเกิดจากความชั่วร้ายของมนุษย์

(496) **ปโลภสูตร** พราหมณ์มหาศาลคนหนึ่งกราบทูลว่า คนรุ่นก่อนๆ บอกว่า ในอดีตโลกนี้เต็มไปด้วยผู้คนราวกับอเวจี-มหานรก. คามนิคมชนบทและราชธานีแน่นขนัดไปด้วยบ้านเรือนหลังคาชนกัน แต่สมัยทุกวันนี้ผู้คนดูบางตา ที่ที่เคยเป็นคาม-นิคมชนบทก็รกร้าง อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เป็นอย่างนั้น?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า คนทุกวันนี้ร่านราคะอันเป็นอธรรม ละโมบเกินเหตุ มุ่งแต่ทางมิจฉาธรรม เป็นเหตุให้ 1. จับอาวุธประหัตประหารกัน 2. ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดทุพ-ภิกขภัย 3. ยักษ์ทั้งหลายปล่อยอมนุษย์ร้ายสู่โลก(ยกฺขา วาเฬ อมนุสฺเส โอสฺสชฺชนฺติ)

หลักการให้ทานที่ทรงสอน

(497) **ชัปปสูตร** ปริพาชกชื่อวัจฉโคตต์ทูลถามพระพุทธ-องค์เรื่องที่มีคนพูดกันว่า พระองค์ตรัสว่า ทานนั้นควรถวายแก่พระองค์และพระสาวกเท่านั้นจึงจะมีผลมาก ให้แก่คนอื่นไม่มีผลมาก ตรัสอย่างนั้นจริงหรือ? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า คำกล่าวนั้นไม่เป็นความจริง คนที่ห้ามคนอื่นให้ทาน ได้ชื่อว่าทำอันตรายแก่คน 3 คน คือ 1. ทำอันตรายต่อบุญของทายก(ขัดขวางการทำบุญของทายก) 2. ทำอันตรายต่อลาภของปฏิคาหก(ขัดขวางการได้ปัจจัย 4 ของผู้รับทาน) 3. ตัวเองทำลายตัวเอง(ให้ตายจาก

ความดี)

"วัจฉะ! เรากล่าวอย่างนี้ต่างหากว่า แม้สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ตามหลุมตามท่อโสโครก ใครที่เทน้ำล้างหม้อหรือน้ำล้างชามลงไปด้วยเจตนาให้สัตว์เหล่านั้นได้เลี้ยงชีพ ก็ยังถือว่าได้บุญเพราะกิริยาที่ทำอย่างนั้นเป็นเหตุ จะกล่าวไยถึงการให้ทานแก่ผู้เป็นมนุษย์

"วัจฉะ! เรากล่าวว่า ทานที่ให้แก่ผู้มีศีลมีผลมาก ไม่ได้บอกว่าให้แก่ผู้ทุศีลจะมีผลมาก และผู้มีศีลนั้นก็ละองค์ธรรม 5 อย่าง ประกอบด้วยองค์ธรรม 5 อย่าง ละองค์ธรรม 5 อย่างคือ ละกามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา (นิวรณ์ 5) ประกอบด้วยองค์ธรรม 5 อย่าง คือประกอบด้วยสีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ วิมุตติขันธ์ วิมุตติญาณทัสสน-ขันธ์(ธรรมขันธ์ 5 หรือสาระ 5)อันเป็นอเสขะ"

(หมายความว่า ทานที่ให้แก่พระอรหันต์นั้นมีผลมากเป็นพิเศษ)

ท้ายพระสูตร ตรัสเป็นพระคาถาความว่า โคผู้ตัวที่ฝึกแล้ว ทนงาน มีกำลัง ฝีเท้าดี จะเกิดจากแม่โคสีอะไรก็ไม่สำคัญ คนเขาใช้มันในงานหนักเท่านั้น หาได้พิถีพิถันกับสีของมันไม่ ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน คนที่ฝึกตนดีแล้ว...ตั้งอยู่ในธรรม...อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว...ดับกิเลสได้สิ้นเชิงแล้ว จะเกิดในวรรณะอะไรก็ไม่สำคัญ ทานที่ให้แก่บุคคลเช่นนั้นย่อมมีผลไพบูลย์...

(498) **ติกัณณสูตร** พราหมณ์คนหนึ่งชื่อ ติกัณณะ กราบทูล(ด้วยความภาคภูมิใจ)เรื่องพราหมณ์ผู้จบไตรเพทมีดีอะไรบ้าง

คือเป็นพราหมณ์บริสุทธิ์โดยชาติกำเนิด(ทั้งฝ่ายมารดาบิดาไม่เคยแต่งงานกับคนในวรรณะอื่นตลอด 7 ชั่วโคตร) ฯลฯ เล่าเรียนจำมนต์ได้มากมาย พระพุทธองค์ตรัสว่า ไตรเพทของพราหมณ์เป็นคนละอย่างกับวิชชา 3 ในอริยวินัย กล่าวคือ ในอริยวินัยนี้ภิกษุผู้ได้รูปฌาน 4 แล้วบรรลุบุพเพนิวาสานุสติญาณ จุตูปปาตญาณ และอาสวักขยญาณ เมื่อบรรลุวิชชาแต่ละอย่าง ยังผลให้อวิชชาหายไป วิชชาเกิดขึ้น ความมืดหายไป ความสว่างเกิดขึ้น...

พราหมณ์ติกัณณะได้ฟังก็เลื่อมใสว่า ไตรเพทกับวิชชา 3 เป็นคนละอย่างจริง ผู้จบไตรเพทนั้นเทียบไม่ได้เลยกับภิกษุผู้ได้วิชชา 3 เขาได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่บัดนั้น

(499) **ชานุสโสณีสูตร** กล่าวถึงพราหมณ์ชื่อชานุสโสณีกราบทูลเรื่องคุณลักษณะของพราหมณ์ผู้จบไตรเพท และพระพุทธองค์ก็ได้มีพระดำรัสถึงภิกษุผู้ได้วิชชา 3 ใจความเหมือนในติกัณณสูตรทุกประการ พราหมณ์ได้ประกาศตนเป็นอุบาสก(อีกครั้งหนึ่ง)

สังคารวสูตร

บวชคนเดียวแต่เกิดบุญแก่ผู้คนมากมาย

(500) วันหนึ่ง พราหมณ์ชื่อสังคารวะกราบทูลพระพุทธองค์ว่า พวกตนซึ่งเป็นพราหมณ์ ได้บูชายัญเองบ้าง ให้ผู้อื่นได้บูชายัญบ้าง การทำอย่างนั้นเป็นทางให้เกิดบุญเนื่องกับคนเป็นจำนวนมาก ไม่เหมือนผู้ที่ออกบวชตัวคนเดียว หาความสงบแก่ตัวคนเดียว ไปนิพพานคนเดียว จัดว่าเป็นทางบุญที่มาจากบรรพชา

เป็นเรื่องของคนคนเดียว

พระพุทธองค์ทรงตั้งคำถามให้พราหมณ์ตอบว่า การที่พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก เมื่อตรัสรู้แล้วก็สอนผู้คนให้รู้ตาม และผู้คนทั้งหลายก็ได้ตรัสรู้ตาม ซึ่งมีจำนวนมากมาย อย่างนี้เป็นทางบุญที่มาจากบรรพชา เรียกว่าเป็นเรื่องของคนคนเดียวหรือเนื่องกับคนจำนวนมาก? พราหมณ์ทูลว่าเป็นบุญที่เนื่องกับคนจำนวนมาก

พระอานนท์ซึ่งเข้าเฝ้าอยู่ด้วย ได้ถามพราหมณ์ขึ้นว่า ทางบุญ 2 ทางนี้ ท่านเห็นว่าอย่างไหนสิ้นเปลืองน้อยกว่า แต่ได้ผลมากมาย? พราหมณ์สังคารวะไม่ยอมตอบคำถามนี้ กล่าวแต่เพียงว่า พระพุทธองค์กับพระอานนท์นั้นน่ายกย่องบูชาเหมือนกัน พระอานนท์ถามถึง 3 ครั้ง ก็ไม่ได้คำตอบจากพราหมณ์เป็นอย่างอื่น

พระพุทธองค์ตรัสถามพราหมณ์ว่า วันนี้การประชุมในราชสำนัก พูดกันเรื่องอะไร? พราหมณ์กราบทูลว่า มีการพูดกันว่าสมัยก่อนมีภิกษุจำนวนน้อย แต่มีภิกษุแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ซึ่งเป็นธรรมเหนือวิสัยมนุษย์(อุตริมนุสสธรรม)ได้มากกว่า ตกมาสมัยนี้มีภิกษุมากมาย แต่ภิกษุผู้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์กลับมีน้อยมาก

สุดยอดของปาฏิหาริย์คือคำสอน

พระพุทธองค์ตรัสแก่พราหมณ์สังคารวะว่า ปาฏิหาริย์มี 3 อย่างคือ 1. **อิทธิปาฏิหาริย์** แสดงฤทธิ์ได้อย่างน่าอัศจรรย์ เช่น คนเดียวให้ปรากฏเป็นหลายคนได้ เป็นต้น 2. **อาเทสนาปาฏิหาริย์**

ดักใจ-อ่านรู้ใจคนอื่นได้อย่างน่าอัศจรรย์ 3. **อนุสาสนีปาฏิหาริย์** สอนได้อย่างน่าอัศจรรย์

ทรงถามพราหมณ์ว่า ชอบปาฏิหาริย์อย่างไหน? พราหมณ์กราบทูลว่า อิทธิปาฏิหาริย์ก็เหมือนภาพลวง อาเทสนาปาฏิหาริย์นั้น ถึงจะอ่านรู้ใจคนอื่นได้ ก็ไม่ช่วยให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในตัวผู้ถูกอ่านรู้แต่อย่างใด ก็ยังเป็นภาพลวงอยู่นั่นเอง ส่วนอนุสาสนีปาฏิหาริย์ต้องถือว่าดีที่สุด เพราะเป็นการสั่งสอนให้ละให้ทำ (เป็นประโยชน์แก่ผู้ได้รับคำสั่งสอนโดยตรง)

พราหมณ์กราบทูลต่อไปว่า พระพุทธองค์คงจะมีปาฏิหาริย์ทั้ง 3 อย่างนั้นครบถ้วน ซึ่งก็ได้มีพระดำรัสตอบว่า ทรงเพียบพร้อมด้วยปาฏิหาริย์ทั้ง 3 อย่างนั้น และเมื่อพราหมณ์ทูลถามอีกว่า นอกจากพระองค์แล้วมีพระสาวกรูปใดมีปาฏิหาริย์ 3 อย่างนั้นหรือไม่ ตรัสตอบว่า มีอยู่มากมาย ไม่ใช่แค่ร้อย-สองร้อย หรือสี่ร้อย-ห้าร้อย พราหมณ์ทูลถามว่า ท่านเหล่านั้นอยู่ไหน? ตรัสตอบว่า อยู่ในหมู่ภิกษุนี้เอง

วันนั้น พราหมณ์สังคารวะได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

มหาวรรค

ทรงคัดค้านลัทธิกิริยาวาท 3 จำพวก

(501) **ติตถสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีลัทธิเดียรถีย์อยู่ 3 ลัทธิ คือ 1. **ปุพเพกตเหตุวาท(ปุพเพกตวาท)** ถือว่าสุข

ทุกข์ทั้งปวงเกิดจากกรรมเก่า **2. อิสสรนิมมานเหตุวาท(อิศวรกรรม-วาท หรืออิศวรนิรมิตวาท)** ถือว่าสุขทุกข์ทั้งปวงเป็นเพราะการบันดาลของเทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ **3. อเหตุอปัจจยวาท(อเหตุวาท)** ถือว่าสุขทุกข์ทั้งปวงเป็นไปสุดแต่โชคชะตาลอยๆ ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย

ตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ลัทธิเดียรถีย์ทั้ง 3 ลัทธินี้ ถูกบัณฑิตไต่ถามชักไซ้ไล่เลียงเข้า ย่อมอ้างการถือสืบๆ กันมา ยืนกรานอยู่ในหลักอกิริยา(การไม่กระทำ)...บรรดาสมณพราหมณ์ 3 จำพวกนั้น เราเข้าไปหา(พวกที่ 1) ถามเขาว่า ทราบว่าท่านทั้งหลายมีคำสอนว่า...จริงหรือ? พวกเขาตอบว่าจริง เราจึงถามต่อไปว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านก็จักต้องเป็นผู้ทำปาณาติบาต เพราะกรรมที่ทำไว้ในปางก่อนเป็นเหตุ จะต้องเป็นผู้ทำอทินนาทาน...จะต้องเป็นผู้ประพฤติอพรหมจรรย์ ฯลฯ จะต้องเป็นมิจฉาทิฐิ เพราะกรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อนเป็นเหตุ ใช่ไหม?

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อบุคคลมายึดเอากรรมที่ทำไว้ในปางก่อนเป็นสาระ, ฉันทะก็ดี ความพยายามก็ดี ว่าสิ่งนี้ควรทำสิ่งนี้ไม่ควรทำ ก็ย่อมไม่มี เมื่อไม่กำหนดถือเอาสิ่งที่ควรทำและสิ่งที่ไม่ควรทำโดยจริงจังมั่นคงดังนี้ สมณพราหมณ์พวกนี้ก็เท่ากับอยู่อย่างหลงสติ ไร้เครื่องรักษา จะมีสมณวาทะที่ชอบธรรมเฉพาะตนไม่ได้ นี้แหละเป็นนิคหะ(คำคัดค้าน,คำทักท้วง)อันชอบธรรมอย่างแรกของเราต่อสมณพราหมณ์ผู้มีวาทะ มีทิฐิอย่างนี้"

กับสมณพราหมณ์พวกที่ 2 และพวกที่ 3 ก็เหมือนกัน กล่าวคือ เมื่อยึดเอาการบันดาลของเทพเจ้าผู้เป็นใหญ่เป็นสาระ หรือเมื่อยึดเอาความไม่มีเหตุเป็นสาระ ฉันทะและความพยายามว่าสิ่งนี้ควรทำสิ่งนี้ไม่ควรทำ ก็ย่อมไม่มี...

คำสอนที่ใครๆ ก็ลบล้างไม่ได้

ตรัสต่อไปว่า ธรรมที่ทรงสั่งสอน ซึ่งใครก็ลบล้างและคัดค้านไม่ได้ มีอยู่ 4 เรื่อง คือ 1. ธาตุ 6 2. ผัสสายตนะ 6 3. มโนปริจาร 18 4. อริยสัจ 4

ธาตุ 6 คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ วิญญาณธาตุ

ผัสสายตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

มโนปวิจาร (ความท่องเที่ยวไปแห่งใจในอารมณ์ 6) 18 คือ อารมณ์ 6 (รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ, ธัมมารมณ์) x เวทนา 3 (สุขเวทนา, ทุกขเวทนา, อทุกขมสุขเวทนา)=18

อริยสัจ 4 คือ ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ตรัสว่า เหตุที่คำสอนของพระองค์ไม่มีใครลบล้างและคัดค้านได้ เพราะเป็นเรื่องที่อิงอยู่กับธรรม 4 เรื่องนี้ทั้งสิ้น และเมื่อถึงอริยสัจ 4 พระองค์ตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เพราะอาศัยธาตุ 6 (ที่ประกอบพร้อมเข้าด้วยกัน) การตั้งครรภ์(คพฺภสฺสาวกฺกนฺติ)ย่อมมี เมื่อมีความตั้งครรภ์ นามรูปย่อมมี มีนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายตนะ มี

สฬายตนะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ มีผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เราบัญญัติทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา สำหรับบุคคลผู้เสวยเวทนา(อริยสัจ ๔ เป็นเรื่องของสิ่งมีชีวิต-มีความรู้สึกนึกคิด)"

(เป็นที่น่าสังเกตว่า ในพระสูตรนี้ทรงอธิบายอริยสัจข้อทุกข์กับทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหมือนที่อธิบายทั่วไป แต่ทุกข-สมุทัยทรงอธิบายด้วยหลักปฏิจจสมุปบาทสายเกิดตลอดสาย และทุกขนิโรธทรงอธิบายด้วยหลักปฏิจจสมุปบาทสายดับตลอดสาย ไม่ชี้ไปที่ตัณหา)

ภัยที่มารดาและบุตรช่วยเหลือกันไม่ได้เลย

(502) **ภยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีภัย ๓ อย่าง เรียกว่าอมาตาปุตติกภัย(ภัยที่ทำให้มารดาและบุตรพลัดพรากจากกัน ช่วยเหลือกันไม่ได้) คือ ๑. ไฟไหม้ใหญ่(มหาอคฺคิฑาโห) ๒. ฝนตกใหญ่(มหาเมโฆ) ๓. โจรปากำเริบ(อฏวีสงฺโกโป) เมื่อเกิดภัยเหล่านี้ มารดาและบุตรย่อมพลัดกันไป ปุถุชนถือว่าเป็นอมาตา-ปุตติกภัย แต่ความจริง ภัยทั้ง ๓ นี้ยังจัดว่าเป็นสมาตาปุตติกภัย เพราะมารดาและบุตรยังมีโอกาสที่จะได้พบกันได้อีก

ส่วนภัย ๓ อย่างที่จัดว่าเป็นอมาตาปุตติกภัยอย่างแท้จริง คือ ชราภัย พยาธิภัย มรณภัย เพราะเมื่อถึงเวลาแก่ เจ็บ ตาย ทั้งมารดาและบุตรก็แก่เจ็บตายแทนกันไม่ได้ วิธีที่จะล่วงพ้นทั้งสมาตาปุตติกภัยและอมาตาปุตติกภัย คือดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ ๘

ประทับบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่เสมอ

(503) **เวนาคสูตร** ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นโกศลพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ไปถึงหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อเวนาคปุระ พราหมณ์และคฤหบดีที่นั่นเมื่อได้ทราบการเสด็จมาก็พากันไปเข้าเฝ้า พราหมณ์วัจฉโคตต์ได้ทูลชื่นชมพุทธลักษณะว่า พระอินทรีย์สดใสเหลือเกิน พระฉวีวรรณผุดผ่องดังพุทราสุกในฤดูสารท...ดังผลตาลสุกที่เพิ่งหลุดจากขั้ว...ดังทองชมพูนท (ทองคำบริสุทธิ์แถบแม่น้ำชมพูในอินเดียสมัยโบราณ) ซึ่งช่างทองฝีมือเยี่ยมบรรจงประดิษฐ์ประดอยอย่างดีวางไว้บนผ้าบัณฑุกัมพล สุกปลั่งอร่ามตา พระองค์คงจะพรั่งพร้อมด้วยที่นั่งที่นอนสูงใหญ่(อุจฺจา-สยนมหาสยน์)พร้อมสรรพไปทุกอย่าง (แจกแจงประเภทของที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ ระดับที่เรียกว่า"อุจจาสยนมหาสยนะ" รวมทั้งสิ้น 20 ประเภท)

พระพุทธองค์ตรัสว่า สิ่งที่เรียกว่าอุจจาสยนมหาสยนะทั้งหลายนั้นเป็นของหาได้ยากสำหรับบรรพชิต ถึงได้มาก็ไม่สมควร แต่เรามีอุจจาสยนมหาสยนะ 3 อย่างอีกประเภทหนึ่งอย่างเพียงพอ หาได้ไม่ยาก คือ 1. อุจจาสยนมหาสยนะทิพย์ 2. อุจจาสยน-มหาสยนะพรหม 3. อุจจาสยนมหาสยนะอริยะ

ทรงขยายความว่า การที่ทรงเข้าไปอาศัยหมู่บ้านหรือตำบลใด(เป็นที่โคจรบิณฑบาต)อยู่ ตอนเช้านุ่งสบงถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาต ฉันเสร็จแล้วก็เข้าป่า ปัดกวาดสถานที่แล้วนั่งขัดสมาธิ(คู้บัลลังก์) ตั้งกายตรง จ่อสติไว้กับอารมณ์กรรมฐาน สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าปฐมฌาน ฯลฯ เข้า

จตุตถฌานตามลำดับ ขณะอยู่ในฌานนั้น ถ้าเดินจงกรมอยู่ ที่จงกรมก็เป็นที่จงกรมทิพย์ ถ้ายืนอยู่ ที่ยืนก็เป็นที่ยืนทิพย์ ถ้านั่งอยู่ ที่นั่งก็เป็นที่นั่งทิพย์ ถ้านอนอยู่ ที่นอนก็เป็นอุจจาสยนมหาสยนะทิพย์...เมื่อทรงจ่อสติไว้กับอารมณ์กรรมฐาน เข้าฌานด้วยการเจริญเมตตา...กรุณา...มุทิตา...อุเบกขา, ที่จงกรม ที่ยืน ที่นั่ง ที่นอน ก็ล้วนแต่เป็นที่พรหม เป็นอุจจาสยนมหาสยนะพรหม...เมื่อทรงจ่อสติไว้กับอารมณ์กรรมฐาน แจ้งแก่ใจว่า ราคะ โทสะ โมหะ สิ้นแล้ว ไม่มีการเกิดได้อีก, ในขณะนั้น ที่จงกรมที่ยืนที่นั่งที่นอน ก็ล้วนแต่เป็นที่อริยะ เป็นอุจจาสยนมหาสยนะอริยะ

พราหมณ์วัจฉโคตต์ได้ฟังพระดำรัสดังนี้ก็เลื่อมใสยิ่ง ยอมรับว่าไม่มีใครที่มีอุจจาสยนมหาสยนะอย่างที่ตรัสนั้นเทียมเท่าพระพุทธองค์ได้เลย เขาได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

สีกจากภิกษุไปอวดว่ารู้ธรรมทั่วแล้ว

(504) **สรภสูตร** ครั้งหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ปริพาชกคนหนึ่งชื่อสรภะ บวชเป็นภิกษุแล้วลาสิกขาได้ไม่นานก็ไปประกาศทั่วกรุงราชคฤห์ว่า ธรรมของสมณะศากยบุตร ตนรู้ทั่วถึงแล้ว เพราะรู้หมดแล้วจึงสึกออกมา ภิกษุทั้งหลายไปบิณฑบาตได้ฟังคำประกาศอย่างนั้น จึงทูลรายงานให้ทรงทราบและทูลนิมนต์ให้เสด็จไปยังริมฝั่งแม่น้ำสัปปินี ซึ่งสรภะอยู่ที่นั่น พระพุทธองค์ทรงรับด้วยพระอาการดุษณี ตกเย็นจึงเสด็จออกจากที่หลีกเร้นไปยังริมฝั่งแม่น้ำสัปปินี ทรงถามสรภะว่า จริงหรือที่พูดว่ารู้ทั่วถึงธรรมของสมณะศากยบุตรแล้ว สรภะ

ไม่ตอบ ได้แต่นั่งนิ่ง พระพุทธองค์ตรัสกะเขาเป็นครั้งที่ 2 ว่า ขอให้พูดเถิดว่ารู้ทั่วถึงอย่างไร ถ้าคำกล่าวยังไม่บริบูรณ์ ก็จะเติมเต็มให้บริบูรณ์ ถ้าบริบูรณ์ดีแล้ว ก็จะอนุโมทนา สรภะยังคงนั่งนิ่งไม่มีคำตอบ ตรัสเป็นครั้งที่ 3 ว่า ธรรมของสมณะศากยบุตรนั้น ทรงบัญญัติเอง พูดเถิดว่ารู้ทั่วถึงอย่างไร...สรภะนั่งนิ่งเหมือนเดิม พวกปริพาชกด้วยกันพูดกะเขาว่า พระสมณโคดมให้โอกาสเต็มที่แล้ว พูดออกมาเถิดว่ารู้ทั่วถึงธรรมของพระองค์อย่างไร แต่ก็ไม่เป็นผล สรภะได้แต่นั่งคอตกก้มหน้าซึม

พระพุทธองค์ตรัสกะปริพาชกเหล่านั้นว่า ถ้าจะมีใครพูดว่าพระองค์ไม่ได้ตรัสรู้เป็นสัมมาสัมพุทธะ ก็จะทรงซักไซ้ไล่เลียงเขาคนนั้นในเรื่องนี้ให้ถึงที่สุด เมื่อเขาถูกซักไซ้ไล่เลียงอย่างหนักก็เป็นไปไม่ได้ที่เขาจะไม่ตกอยู่ในฐานะ 3 อย่างคือ 1. จะต้องพูดกลบเกลื่อนหรือเฉไฉออกนอกเรื่อง 2. จะต้องแสดงความขุ่นเคืองโกรธแค้นหงุดหงิด 3. จะต้องนิ่งอึ้ง คอตกก้มหน้าซึม เหมือนสรภะนี้แหละ ถ้าจะมีใครพูดว่าพระองค์ไม่ได้เป็นพระอรหันต์สิ้นอาสวะ...ถ้าจะมีใครพูดว่า ธรรมที่พระองค์สั่งสอน ไม่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติตามสิ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง ก็จะทรงซักไซ้ไล่เลียงเขาในเรื่องนั้นๆ จนถึงที่สุด แล้วเขาก็จะตกอยู่ในฐานะ 3 อย่างนั้นอย่างแน่นอน

วันนั้น พระพุทธองค์ทรงเหาะกลับ(เวหาสๆ ปกฺกามิ) พวกปริพาชกรุมกล่าวเย้ยหยันสรภะว่า เหมือนสุนัขจิ้งจอกแก่ในป่าใหญ่ที่ทะยานใจจะร้องให้เหมือนเสียงราชสีห์...เหมือนไก่ตัวเมีย

อยากจะขันให้เหมือนเสียงไก่ตัวผู้ เสียงก็ยังเป็นเสียงกะต๊ากอยู่นั่นแหละ...เหมือนโคในคอกว่าง คิดว่าเสียงตัวเองก้องลึก...ท่านก็ดีแต่พูดใหญ่เมื่ออยู่ลับหลังพระสมณโคดมเท่านั้นเอง

กาลามสูตร(เกสปุตติยสูตร)

หลักการพิจารณาก่อนปลงใจเชื่อ

(505) ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงจาริกอยู่ในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จไปถึงเกสปุตตนิคมของชาวกาลามะ ชาวกาลามะได้ยินกิตติศัพท์ของพระองค์ จึงพากันไปเฝ้าแสดงอาการต่างๆ กันเพราะยังไม่เคยนับถือมาก่อน ได้ทูลถามว่ามีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมาที่นี่ เชิดชูแต่วาทะ(ลัทธิ)ของตน กระทบกระเทียบ ดูหมิ่น พูดกดวาทะฝ่ายอื่น ซักจูงไม่ให้เชื่อสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง มาที่นี่เหมือนกัน และพูดยกแต่ตัวเองเหมือนกัน ทำให้สงสัยกันว่า ในบรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น ใครพูดจริง ใครพูดเท็จ?

พระพุทธองค์ตรัสแก่ชาวกาลามะว่า

"ชาวกาลามะทั้งหลาย! สมควรแล้วที่ท่านทั้งหลายจะเคลือบแคลงสงสัย ความเคลือบแคลงสงสัยของพวกท่านเกิดในเหตุอันควรสงสัย ท่านทั้งหลายอย่าปลงใจเชื่อโดยการฟัง(เรียน)ตามกันมา(อนุสสวะ)...โดยการถือสืบๆ กันมา(ปรัมปรา)...โดยการเล่าลือ(อิติกิรา)...โดยการอ้างตำรา(ปิฎกสัมปทาน)...โดยตรรก(ตักกะ)...โดยการอนุมาน(นยะ)...โดยการคิดตรองตามแนวเหตุผล

(อาการปริวิตักกะ)...เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน(ทิฏฐินิชฌานักขันติ)...เพราะมองเห็นรูปลักษณ์น่าเชื่อ (ภัพพรูปตา)... เพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา(สมโณ โน ครูติ)

"ชาวกาลามะทั้งหลาย! เมื่อใดท่านทั้งหลายรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้วิญญูชนติเตียน ธรรมเหล่านี้ใครยึดถือปฏิบัติถึงที่แล้วจะเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ เมื่อนั้นท่านทั้งหลายพึงละเสีย"

ทรงยกโลภะโทสะโมหะขึ้นถามให้ชาวกาลามะตอบตามลำดับ ดังนี้

พระพุทธองค์ : โลภะ เมื่อเกิดขึ้นในใจ เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์หรือเพื่อมิใช่ประโยชน์?

ชาวกาลามะ : เพื่อมิใช่ประโยชน์ พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : คนมีโลภะครอบงำจิต ฆ่าสัตว์บ้าง ลักทรัพย์บ้าง เป็นชู้กับภรรยาเขาบ้าง พูดเท็จบ้าง ชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างนั้นบ้าง อะไรที่เป็นไปเพื่อสิ่งที่มิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์แก่ผู้อื่นตลอดไป คนโลภย่อมชักชวนผู้อื่นไปทางนั้นใช่หรือไม่?

ชาวกาลามะ : จริงอย่างนั้น พระเจ้าข้า

ทรงยกโทสะและโมหะถามให้ชาวกาลามะตอบ ซึ่งก็ได้คำตอบเหมือนกัน จนในที่สุดได้คำตอบสุดท้ายว่า ธรรมเหล่านี้เป็น

อกุศล มีโทษ ผู้รู้ติเตียน และเมื่อยึดถือปฏิบัติถึงที่แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์ จึงควรละเสีย ต่อจากนั้นทรงยกอโลภะอโทสะอโมหะขึ้นถาม ให้ชาวกาลามะตอบอีกตามลำดับ ซึ่งมีนัยตรงกันข้ามกับโลภะโทสะโมหะ อันเป็นฝ่ายอกุศล

จากนั้นได้ตรัสถึงอริยสาวกซึ่งเป็นผู้ปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ มีแต่ใจที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ปกแผ่ไปยังหมู่สัตว์ไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่มีปริมาณจำกัด

ความอุ่นใจของคนผู้ทำความดี

แล้วตรัสว่า

"ชาวกาลามะทั้งหลาย! อริยสาวกนั้นผู้มีจิตปราศจากเวรอย่างนี้ มีจิตปราศจากความเบียดเบียนอย่างนี้ มีจิตไม่เศร้าหมองอย่างนี้ มีจิตบริสุทธิ์อย่างนี้ ย่อมได้ประสบความอุ่นใจ (อสฺสาโส)ถึง ๔ ประการ ตั้งแต่ในปัจจุบันนี้แล้ว ประการที่ ๑ อุ่นใจว่า ถ้าปรโลกมีจริง ผลของกรรมที่ทำไว้ดีทำไว้ชั่วมีจริง การที่ว่า เมื่อเราตายไปแล้วจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ก็ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ประการที่ ๒ อุ่นใจว่า ถ้าปรโลกไม่มี ผลของกรรมที่ทำไว้ดีทำไว้ชั่วไม่มี เราก็ครองตนอยู่โดยไม่มีทุกข์ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขอยู่แต่ในชาติปัจจุบันนี้แล้ว ประการที่ ๓ อุ่นใจว่า ถ้าเมื่อคนทำชั่วก็เป็นอันทำ(กรรมชั่วมีผลได้จริง) เรามิได้คิดการชั่วร้ายต่อใครๆ ที่ไหนทุกข์จักมาถูกต้องเราผู้มิได้ทำบาปกรรมเหล่า ประการที่ ๔ อุ่นใจว่า ถ้าเมื่อคนทำความชั่วไม่ชื่อว่าเป็นอันทำ(กรรมชั่วไม่มีผลจริง) ในกรณีนี้ เราก็มองเห็นตน

เป็นผู้บริสุทธิ์ทั้งสองด้าน"

ชาวกาลามะได้ฟังคำสอนดังนี้ ก็เห็นจริงตามเหตุผลที่ทรงแสดงทุกประการ ได้พากันประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่บัดนั้น

(506) **สาฬหสูตร** ครั้งหนึ่ง ขณะพระนันทกะอยู่ในมิคารมาตุปราสาท นายสาฬหะ หลานชายของมิคารเศรษฐี และนายโรหนะ-หลานชายของเปขุณิยเศรษฐี พากันไปสนทนาธรรมกับพระนันทกะ พระนันทกะแนะนำให้ใช้หลักการพิจารณาก่อนปลงใจเชื่อ 10 อย่าง และถามให้ตอบในทำนองเดียวกับที่พระพุทธองค์ทรงใช้กับชาวกาลามะ ตอนท้ายกล่าวว่า อริยสาวกนั้นรู้ชัดในความมีอยู่ของขันธ์ 5 และรู้ชัดในอริยสัจ 4 จึงหลุดพ้นจากอาสาวะทั้งหลาย เป็นพระอรหันต์...

ลักษณะของบุคคลที่ไม่ควรสนทนาด้วย

(507) **กถาวัตถุสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า กถาวัตถุ (เรื่องที่ใช้พูดกัน,ที่มาของคำพูด)มีอยู่ 3 อย่างคือ 1. เรื่องที่เกี่ยวกับอดีต 2. เรื่องที่เกี่ยวกับอนาคต 3. เรื่องที่เกี่ยวกับปัจจุบัน จะดูว่าใครควรสนทนาด้วยหรือไม่ควรสนทนาด้วย ดูเวลาโต้ตอบกัน(กถาสัมปโยค) บุคคลที่ไม่ควรสนทนาด้วย มีลักษณะดังต่อไปนี้

ตอบคำถามไม่ตรงกับประเภทของคำถาม ประเภทของคำถามมี 4 อย่างคือ 1. เอกังสพยากรณียปัญหา(คำถามต้องการคำตอบแง่เดียว คือให้ตอบชี้ขาดลงไป) 2. วิภัชชพยากรณียปัญหา (คำถามต้องการการจำแนกแยกแยะ) 3. ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา

(คำถามที่ให้ตอบโดยการย้อนถาม) 4. ฐปนียปัญหา(คำถามที่ให้ตอบด้วยการนิ่ง คือปฏิเสธที่จะตอบ)

- ไม่ยอมรับในเรื่องที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ ไม่อยู่ในกติกาที่กำหนดไว้ ไม่ยึดหลักคำสอนของใคร ไม่ยึดหลักปฏิบัติอะไร

- เมื่อถูกถามปัญหา ก็พูดกลบเกลื่อน เฉออกไปนอกเรื่อง มีอาการขุ่นเคืองโกรธแค้นน้อยใจ(กับคู่สนทนา)

- เมื่อถูกถามปัญหา ก็พูดพล่าม พูดเหยียบย่ำ หัวเราะเยาะ คอยแต่จับผิดในคำพูด

- เป็นคนไม่ตั้งใจฟัง(ไม่เงี่ยโสตสดับ) เรียกว่าเป็นคนไม่มีอุปนิสัยปัจจัย(อนุปนิโส) คนมีอุปนิสัยปัจจัยนั้นเป็นคนรู้แจ้งในธรรม มีจิตหลุดพ้น

ตรัสว่า การพูดกัน(กถา) มีประโยชน์ การปรึกษากัน(มนฺตนา)มีประโยชน์ อุปนิสัยปัจจัยมีประโยชน์ การเงี่ยโสตสดับ(โสตาวธานํ)มีประโยชน์ ประโยชน์ที่ว่านี้หมายถึงความหลุดพ้นแห่งจิตเพราะไม่มีอุปาทาน (หมายความว่า การพูดการฟัง ต้องมีเป้าหมายอยู่ที่ความสิ้นกิเลสเป็นสำคัญ)

ท้ายพระสูตรมีพระคาถา ความว่า อริยชนไม่พูดให้ผิดใจกัน ไม่ต่างคนต่างพูดไปคนละทาง ไม่กระทบกระเทียบกัน ไม่จ้องจับผิดกัน แต่จะรู้จักกาละในการพูด พูดกันด้วยเหตุผล ไม่โกรธ ไม่ยกตน ไม่ตีเสมอ ไม่รุนแรง ไม่เอาหน้า รู้ถูกต้องแล้วจึงพูด เมื่อเขาพูดถูกก็อนุโมทนา ไม่รุกไล่เมื่อเขาพูดผิด...สัตบุรุษทั้งหลายพูดเพื่อให้เกิดความรู้ความเลื่อมใส

ราคะ โทสะ โมหะ ต่างกันอย่างไร

(508) **ติตถิยสูตร** ทรงแนะวิธีตอบปัญหาของพวกปริพาชกแก่ภิกษุทั้งหลายในเรื่องราคะ โทสะ โมหะ ดังนี้

ถามว่า ราคะ โทสะ โมหะ ต่างกันอย่างไร? ให้ตอบว่า ราคะมีโทษน้อยแต่คลายช้า(ทนฺธวิราคี) โทสะมีโทษมากแต่คลายเร็ว(ขิปฺปวิราคี) โมหะมีโทษมากด้วย คลายช้าด้วย

ถามว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยยังราคะ...โทสะ...โมหะที่ยังไม่เกิดให้เกิด ยังราคะ...โทสะ...โมหะที่เกิดแล้วให้มากยิ่งขึ้น? ให้ตอบว่า การไม่พิจารณาให้แยบคาย(อโยนิโสมนสิการ)ซึ่งสุภนิมิต(อารมณ์ที่สวยงาม)ยังราคะให้เกิด และที่เกิดแล้วก็ยิ่งมากขึ้น การไม่พิจารณาให้แยบคายซึ่งปฏิฆนิมิต(อารมณ์ที่ไม่พอใจ) ยังโทสะให้เกิด และที่เกิดแล้วก็ยิ่งมากขึ้น อโยนิโสมนสิการคือตัวการทำให้โมหะเกิดขึ้นและที่เกิดแล้วก็ยิ่งมากขึ้น

ถามว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยยังราคะ...โทสะ...โมหะที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น ยังราคะ...โทสะ...โมหะที่เกิดขึ้นแล้วให้เสื่อมไป? ให้ตอบว่า การใส่ใจพิจารณาให้ดี (โยนิโสมนสิการ) ซึ่งอสุภนิมิต ทำให้ราคะเกิดขึ้นไม่ได้ และที่เกิดแล้วก็เสื่อมไป การใส่ใจพิจารณาให้ดีซึ่งเมตตาเจโตวิมุตติ (เข้าฌานด้วยการเจริญเมตตา) ทำให้โทสะเกิดขึ้นไม่ได้ และที่เกิดแล้วก็เสื่อมไป โยนิโสมนสิการคือเหตุปัจจัยทำให้โมหะเกิดขึ้นไม่ได้และที่เกิดแล้วก็เสื่อมไป

ความเป็นอกุศลของโลภะ โทสะ โมหะ

(509) **มูลสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า อกุศลมูลทั้ง 3 คือ โลภะ โทสะ โมหะ นั้น ตัวมันเองก็เป็นอกุศล กรรมที่บุคคลเกิดโลภะโทสะโมหะแล้วทำด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจ ก็เป็นอกุศล คนถูกโลภะโทสะโมหะครอบงำจิต หาเรื่องก่อทุกข์ให้ผู้อื่นด้วยวิธีต่างๆ นั่นก็เป็นอกุศลธรรม คนที่พูดไม่ถูกกาละ(อกาลวาที) พูดสิ่งที่ไม่จริง(อภูตวาที) พูดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ (อนัตถวาที) พูดสิ่งที่ไม่เป็นธรรม (อธรรมวาที) พูดสิ่งที่ไม่เป็นวินัย (อวินยวาที) ก็จัดเป็นพวกหาเรื่องก่อทุกข์ให้ผู้อื่น เป็นพวกถูกโลภะโทสะโมหะครอบงำจิต ปัจจุบันเขาก็อยู่เป็นทุกข์ มีความคับแค้นเร่าร้อน ตายไปก็พึงหวังทุคติ เปรียบเหมือนต้นรัง ต้นตะแบก หรือต้นตะคร้อ ที่ถูกเถาย่านทราย 3 เถาเลื้อยรัด ย่อมเจริญงอกงามไม่ได้

ฝ่ายกุศลธรรม ตรัสโดยนัยตรงกันข้าม ทรงเปรียบบุคคลผู้ตัดรากเหง้าของอกุศลได้เด็ดขาดแล้วว่า เหมือนต้นรัง...ที่ถูกเถาย่านทราย 3 เถาเลื้อยรัด แต่มีคนเอาจอบเสียมมาขุดรากถอนโคนเถาย่านทราย แล้วสับละเอียดเอาไปผึ่งแดดลมจนแห้งกรอบ และเผาด้วยไฟจนเป็นผุยผง...

อุโปสถสูตร

รักษาอุโบสถอย่างไรให้มีผลมาก

(510) ครั้งหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่มิคารมาตุปราสาทในวัดบุพพาราม วันนั้นเป็นวันอุโบสถ นางวิสาขาเข้าไป

เฝ้า ทรงถามนางว่าไปไหนมาแต่เช้า นางวิสาขากราบทูลว่า วันนี้นางมารักษาอุโบสถ

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดด้วยเรื่องอุโบสถ 3 ประเภท คือ 1. โคปาลกอุโบสถ 2. นิคัณฐอุโบสถ 3. อริยอุโบสถ

โคปาลกอุโบสถ ได้แก่อุโบสถที่เหมือนนายโคบาล กล่าวคือ นายโคบาลนั้นจะมอบคืนโค(ที่ตนรับจ้างเลี้ยง)ในเวลาเย็น แล้วครุ่นคิดแต่ว่า วันนี้พาโคกินดื่มที่ไหนมาบ้าง พรุ่งนี้จะพามันไปกินไปดื่มที่ไหนบ้าง คนรักษาอุโบสถบางคนก็เหมือนนายโคบาล รักษาอุโบสถไป คิดถึงอาหารที่กินในวันนี้ไป และคิดถึงว่าพรุ่งนี้จะได้กินอะไร เป็นการรักษาอุโบสถไปพร้อมกับความอยาก ใช้วันให้หมดไปด้วยความอยากนั้น อุโบสถที่รักษาอย่างนี้ไม่มีผลมาก

นิคัณฐอุโบสถ ได้แก่อุโบสถที่เหมือนนิครนถ์ กล่าวคือ พวกนิครนถ์นั้นสอนสาวกให้ออกตระเวนทำร้ายสัตว์รอบทิศในรัศมี 100 โยชน์ โดยให้เอ็นดูกรุณาสัตว์บางประเภท ไม่เอ็นดูกรุณาสัตว์บางประเภท พอถึงวันอุโบสถ นิครนถ์ก็เกณฑ์ให้หมู่พวกเป็นซีเปลือย บอกว่าสละสิ้นแล้วทุกอย่าง ไม่ข้องอยู่กับใครอะไรที่ไหน แต่ความจริง มารดาบิดาบุตรภรรยาของเขาก็รับรู้อยู่ว่าเขาเป็นบุตรเป็นสามีเป็นบิดา และเขาก็รู้แก่ใจอยู่ว่า ตนเป็นบุตรเป็นสามีเป็นบิดาของคนเหล่านั้น เขาสอนคนอื่นให้ถือสัจจะพร้อมกับที่ตัวเองพูดเท็จ เท่ากับว่าลักเขากิน อุโบสถที่รักษาอย่างนี้ก็ไม่มีผลมาก

อริยอุโบสถ ตรัสสอนนางวิสาขาในเรื่องอริยอุโบสถโดยจำแนกเป็น 5 อย่าง คือ

1. **พรหมอุโบสถ(อุโบสถเนื่องด้วยพรหม)** คือการทำจิตที่เศร้าหมองให้ผ่องแผ้วด้วยความพยายาม โดยการระลึกถึงพระ-พุทธเจ้า(ตามนัยแห่งบทสรรเสริญพุทธคุณ) ซึ่งจะทำให้จิตผ่องใส เกิดปราโมทย์ ละอุปกิเลสได้ เหมือนการสระผมให้สะอาดด้วยตะกรัน(น้ำผลไม้) ดินเหนียว น้ำ และความพยายามประกอบกัน (เรียกวิธีนี้ว่า พรหมอุโบสถ เพราะเปรียบพระพุทธเจ้าเหมือนพรหม)

2. **ธรรมอุโบสถ(อุโบสถเนื่องด้วยพระธรรม)** คือการทำจิตที่เศร้าหมองให้ผ่องแผ้วด้วยความพยายาม โดยการระลึกถึงพระธรรม (ตามนัยแห่งบทสรรเสริญธรรมคุณ)...เหมือนการอาบน้ำชำระกายให้สะอาดด้วยฝุ่นหิน จุณ น้ำ และความพยายามประกอบกัน

3. **สังฆอุโบสถ(อุโบสถเนื่องด้วยพระสงฆ์)** คือการทำจิตที่เศร้าหมองให้ผ่องแผ้วด้วยความพยายาม โดยการระลึกถึงพระสงฆ์(ตามนัยแห่งบทสรรเสริญสังฆคุณ)...เหมือนการซักผ้าให้สะอาดด้วยดินเค็ม ขี้เถ้า โคมัย น้ำและความพยายามประกอบกัน

(อุโบสถทั้ง 3 อย่างนี้ เป็นการน้อมจิตให้อยู่กับพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งจะยังจิตให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้วตลอดเวลาที่อยู่รักษาอุโบสถ)

4. **ศีลอุโบสถ(อุโบสถเนื่องด้วยศีล)** คือการทำจิตที่เศร้าหมองให้ผ่องแผ้วด้วยความพยายาม โดยการระลึกถึงศีลของตนที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย...เหมือนการขัดแว่นที่มัวให้ใส

ด้วยน้ำมัน ขี้เถ้า แปรง และความพยายามประกอบกัน

5. **เทวตาอุโบสถ(อุโบสถเนื่องด้วยเทวดา)** คือการทำจิตที่เศร้าหมองให้ผ่องแผ้วด้วยความพยายาม โดยการระลึกถึงเทวดา (และธรรมที่ทำบุคคลให้เป็นเทวดา) ว่าเทวดาทั้งหลายนั้นเป็นผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา จึงได้ไปเกิดในภพนั้นๆ ตัวเราก็มีธรรมทั้ง 5 อย่างนั้นครบถ้วนเหมือนกัน...เหมือนการทำทองที่หมองให้วาววับด้วยเตา ดินเค็ม ดินเหลือง(เครุ-แปลว่าดินสอแดง,ยางไม้ ก็ได้) สูบ คีม และความพยายามประกอบกัน

อรหันตอุโบสถ(อุโบสถเนื่องด้วยพระอรหันต์) คือการพิจารณาเห็นความสมบูรณ์ด้วยอุโบสถศีล 8 ของพระอรหันต์ทั้งหลาย มีเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นต้น ซึ่งตน(ในวันอุโบสถนั้น)ก็สมบูรณ์ด้วยอุโบสถศีล 8 เช่นเดียวกับพระอรหันต์ทั้งหลาย (ตรัสถึงอุโบสถประเภทนี้ต่างจากอุโบสถ 5 ประเภทก่อน คือไม่ได้ระบุชื่ออุโบสถ แต่จับความได้ว่า เป็นวิธีรักษาอุโบสถอีกอย่างหนึ่งอยู่ในกลุ่มของอริยอุโบสถ)

อานิสงส์การรักษาอุโบสถยิ่งใหญ่กว่าราชสมบัติ

อริยอุโบสถ(ทั้ง 6 อย่าง)ดังกล่าว พระพุทธองค์ตรัสแก่นางวิสาขาว่า มีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก(มหาชุติโก) มีความกว้างใหญ่ไพศาลมาก(มหาวิปผาโร) กล่าวคือ เมื่อเทียบกับราชสมบัติที่ใครสักคนแม้จะได้ครอบครองทั้ง 16 แคว้นในชมพูทวีปทั้งหมด พร้อมด้วยรัตนะ 7 ประการ ก็มีค่าไม่ถึง 1 ใน 16 ส่วนของอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ 8 (หมาย

ถึงอุโบสถศีล) เพราะอะไร? เพราะราชสมบัติของมนุษย์นั้นเมื่อเทียบกับทิพยสุข(สุขของเทวดา) กลายเป็นของน้อยนิด

เทียบปีของโลกกับปีในสวรรค์

ทรงเทียบปีของมนุษย์กับปีของเทวดาชั้นต่างๆ ตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชถึงชั้นปรนิมมิตวสวัตดี(อันเป็นสวรรค์ชั้นกามาจร) ดังนี้

50 ปีมนุษย์ เป็นวันคืนหนึ่งของเทพจาตุมหาราช อายุโดยประมาณของเทวดาชั้นนี้ 500 ปีทิพย์

100 ปีมนุษย์ เป็นวันคืนหนึ่งของเทพดาวดึงส์ อายุโดยประมาณของเทวดาชั้นนี้ 1,000 ปีทิพย์

200 ปีมนุษย์ เป็นวันคืนหนึ่งของเทพยามา อายุโดยประมาณของเทวดาชั้นนี้ 2,000 ปีทิพย์

400 ปีมนุษย์ เป็นวันคืนหนึ่งของเทพดุสิต อายุโดยประมาณของเทวดาชั้นนี้ 4,000 ปีทิพย์

800 ปีมนุษย์ เป็นวันคืนหนึ่งของเทพนิมมานรดี อายุโดยประมาณของเทวดาชั้นนี้ 8,000 ปีทิพย์

1,600 ปีมนุษย์ เป็นวันคืนหนึ่งของเทพปรนิมมิตวสวัตดี (เทพมาร) อายุโดยประมาณของเทวดาชั้นนี้ 16,000 ปีทิพย์

(หมายความว่า ความสุขระหว่างชั้นต่อชั้น แตกต่างกันเท่าตัว ถ้าอยากจะรู้ว่าอายุของเทวดาชั้นต่างๆ ดังกล่าว คิดเป็นปีมนุษย์ได้เท่าไร ให้ตั้งจำนวนปีทิพย์ คูณด้วยปีมนุษย์ และอย่าลืมว่า วันคืนหนึ่งของสวรรค์ชั้นต่างๆ นั้นเมื่อเทียบกับปีมนุษย์ก็

ต่างกันเป็นเท่าตัวด้วย ทั้งนี้บนมาตรานับวันเดือนปีที่ว่า 30 วัน เป็น 1 เดือน 12 เดือนเป็น 1 ปี)

พระคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ 8 (อัฏฐังคิกมหาอุโบสถ)นี้ ประกาศไว้โดยพระพุทธเจ้า (ต่างจากอุโบสถในลัทธิอื่นซึ่งมีมาก่อน) เมื่อเทียบความยิ่งใหญ่ระหว่างดวงจันทร์ ดวงอาทิพย์ และรัตนะล้ำค่าต่างๆ กับอุโบสถที่ประกาศโดยพระพุทธเจ้านี้ ก็เหมือนแสงดาวกับแสงจันทร์ เพราะฉะนั้น ไม่ว่าหญิงหรือชายผู้มีศีล พึงรักษาอุโบสถโดยทั่วกัน

(อริยสาวก ซึ่งหมายถึงบุคคลผู้เป็นโสดาบันอย่างนางวิสาขาเป็นต้น เมื่อถึงวันอุโบสถ ก็จะพากันรักษาอุโบสถชนิดที่เรียกว่า"อริยอุโบสถ"นี้)

อานันทวรรค

ศีล สมาธิ ปัญญา มี 2 ระดับ

(511) **ฉันนสูตร** ปริพาชกคนหนึ่งชื่อฉันนะ ถามว่า พวกท่านก็สอนเรื่องราคะโทสะโมหะหรือ? พระอานนท์ตอบว่า พวกเรานี่แหละสอนเรื่องราคะโทสะโมหะ และได้กล่าวถึงโทษของกิเลสเหล่านี้ว่า คนที่ถูกราคะโทสะโมหะครอบงำจิตแล้ว ย่อมคิดเพื่อทำให้ตัวเองลำบากบ้าง เพื่อทำให้คนอื่นลำบากบ้าง เพื่อทำให้ตัวเองและคนอื่นลำบากด้วยกันบ้าง ย่อมรู้สึกทุกข์กายทุกข์ใจบ้าง ย่อมประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ย่อมไม่รู้ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น หรือทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์

ผู้อื่น ราคะโทสะโมหะทำให้มืดบอด ทำให้โง่เขลา เป็นเครื่องขัดขวาง ไม่เป็นทางสูนิพพาน เมื่อละราคะโทสะโมหะได้แล้วก็มีผลดรงกันข้าม วิธีเพื่อละราคะโทสะโมหะ ก็คือปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8

(512) **อาชีวกสูตร โฆสิตาราม**(กรุงโกสัมพี) : คฤหบดีผู้เป็นสาวกของอาชีวกคนหนึ่ง ถามพระอานนท์ว่า ระหว่างเรา 2 ฝ่าย ธรรมของใครได้ชื่อว่าสอนไว้ดี(สวากฺขาโต) ใครได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติดี(สุปฏิปนฺนา) ใครได้ชื่อว่าดำเนินไปดี(สุคตา)?

พระอานนท์ตอบด้วยวิธีย้อนถามว่า ธรรมของบุคคลที่สอนให้ละราคะโทสะโมหะดีหรือไม่? บุคคลที่ปฏิบัติเพื่อละราคะโทสะโมหะดีหรือไม่? บุคคลที่ละราคะโทสะโมหะได้เด็ดขาดแล้วเป็นผู้ดำเนินไปดีหรือไม่? คฤหบดีตอบว่า เป็นเรื่องที่ดีทั้งหมด และกล่าวยกย่องพระอานนท์ว่า เป็นผู้ตอบปัญหาโดยเนื้อธรรมล้วนๆ ไม่มีการยกธรรมของตนข่มฝ่ายอื่น ไม่มีการจ้วงจาบธรรมของฝ่ายอื่น ไม่เอาตนออกหน้า...เขาได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

(513) **สักกสูตร นิโครธาราม**(กรุงกบิลพัสดุ์) : ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์เพิ่งหายจากประชวรเป็นไข้ เจ้ามหานามะ(พี่ชายของพระอนุรุทธะ มีศักดิ์เป็นพระญาติผู้น้องของพระพุทธองค์)เข้าไปเฝ้า ทูลถามว่า ที่เคยตรัสว่า "ญาณย่อมเกิดแก่บุคคลผู้มีจิตเป็นสมาธิ หาเกิดแก่บุคคลผู้มีจิตไม่เป็นสมาธิไม่" ขอทูลถามว่า สมาธิเกิดก่อน ญาณเกิดหลัง หรือว่า ญาณเกิดก่อน สมาธิเกิดหลัง?

พระอานนท์เห็นว่าพระพุทธองค์เพิ่งหายจากประชวร ไม่อยากให้เจ้ามหานามะทูลถามปัญหาลึกๆ จึงจูงแขน(พาหายํ คเห-

ตฺวา) พาไปที่มุมหนึ่ง และตอบคำถามนั้นเองว่า ศีล...สมาธิ...ปัญญา ที่เป็นเสขะก็มี ที่เป็นอเสขะก็มี ศีลที่เป็นเสขะคือการที่ภิกษุสำรวมในปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร เห็นภัยในความผิดแม้เล็กน้อย ถือปฏิบัติตามสิกขาบททั้งหลาย สมาธิที่เป็นเสขะคือการที่ภิกษุสงัดจากกาม...จากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าปฐมฌาณ ฯลฯ เข้าจตุตถฌาน ปัญญาที่เป็นเสขะคือการที่ภิกษุรู้ตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4

"มหานามะ! อริยสาวกนั้น ถึงพร้อมด้วยศีล...ด้วยสมาธิ...ด้วยปัญญาอย่างนี้ แล้วกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลายด้วยความรู้ยิ่งเองในปัจจุบัน ฉะนั้น ศีล...สมาธิ...ปัญญา ตามคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงมีทั้งที่เป็นเสขะทั้งที่เป็นอเสขะ"

(อรรถกถาอธิบายว่า วิปัสสนาญาณที่เป็นเสขะและผลญาณที่เป็นอเสขะ(อรหัตตผล)เกิดหลังสมาธิที่เป็นเสขะ. ผลสมาธิที่เป็นอเสขะ(สมาธิของพระอรหันต์)เกิดหลังวิปัสสนาญาณที่เป็นเสขะ ส่วนสมาธิที่เป็นธรรมเกิดร่วมกัน(สัมปยุตตธรรม) ย่อมเกิดพร้อมกับวิปัสสนาญาณ)

ทัศนะเรื่องความสิ้นสุดของกรรม

(514) **นิคัณฐสูตร** กูฏาคารศาลา (ป่ามหาวัน) : วันหนึ่ง เจ้าลิจฉวี 2 องค์ คือเจ้าอภัยและเจ้าบัณฑิตกุมารกะ พากันไปสนทนาธรรมกับพระอานนท์ เจ้าอภัยตั้งปัญหาถามพระอานนท์ว่า ศาสดานิครนถ์ นาฏบุตร ซึ่งประกาศตนว่าเป็นพระสัพพัญญู

รู้ทุกอย่างในทุกอิริยาบถ ทั้งขณะหลับและตื่น สอนว่ากรรมเก่าสิ้นสุดได้ด้วยตบะ ความขาดตอน(เสตุฆาต-ซักสะพาน, งดเว้น, เลิกทำ)ของกรรมใหม่มีได้ด้วยการไม่กระทำ เมื่อกรรมสิ้นสุดโดยอาการอย่างนี้ ทุกข์ก็สิ้นสุด เมื่อทุกข์สิ้นสุด เวทนาก็สิ้นสุด เมื่อเวทนาสิ้นสุด ทุกข์ทั้งปวงก็สลายสิ้น ความหมดจดเพราะความสลายสิ้นของทุกข์(นิชชราวิสุทธิ) เป็นความพ้นทุกข์ เรื่องนี้พระพุทธองค์ทรงสอนไว้อย่างไร?

พระอานนท์ตอบว่า นิชชราวิสุทธิที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้ คือการที่ภิกษุเป็นผู้มีศีล ถือปฏิบัติตามสิกขาบททั้งหลาย ได้ฌาน 4 และกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ โดยทุกขั้นตอนไม่มีการทำกรรมใหม่(นวๆ กมฺมๆ น กโรติ) ส่วนกรรมเก่าที่ได้รับผล ก็ทำให้สิ้นไป(ปุราณๆ กมฺมๆ ผุสฺส ผุสฺส พฺยนตีกโรติ)...

เจ้าลิจฉวีทั้งสองได้ฟังแล้วต่างชื่นชอบใจ

(515) **สมาทปกสูตร** ตรัสแก่พระอานนท์ว่า มหาภูตรูป(ธาตุ) 4 ยังมีการแปรเป็นอื่นได้ ส่วนอริยสาวกผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ไม่มีการแปรเปลี่ยนไปได้เลย จึงเป็นไปไม่ได้ที่อริยสาวกจะตกนรก เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือเกิดเป็นเปรต

เหตุแห่งการเกิดในภพใหม่

(516) **นวสูตร** พระอานนท์ทูลถามพระพุทธองค์ว่า ที่ตรัสว่า ภพ ภพ นั้น อะไรเป็นเหตุให้มีภพ? ทรงย้อนถามว่า ถ้าไม่มีกรรมที่อำนวยผลในกามธาตุ(กามธาตุเวปกฺกำ กมฺมๆ)แล้ว กาม-

ภพจะปรากฏได้ไหม?...ถ้าไม่มีกรรมที่อำนวยผลในรูปธาตุ (รูป-ธาตุเวปกฺกำ กมฺมำ)แล้ว รูปภพจะปรากฏได้ไหม?...ถ้าไม่มีกรรมที่อำนวยผลในอรูปธาตุ(อรูปธาตุเวปกฺกำ กมฺมำ)แล้ว อรูปภพจะปรากฏได้ไหม?

เมื่อพระอานนท์ทูลตอบตามลำดับว่า ภพนั้นๆ ปรากฏไม่ได้ จึงตรัสว่า

"อานนท์! เพราะเหตุนี้ กรรมจึงได้ชื่อเป็นนา(กมฺมำ เขตฺตำ) วิญญาณจึงได้ชื่อว่าเป็นพืช(วิญฺญาณำ พีชำ) ตัณหาจึงได้ชื่อว่าเป็นยางเหนียว(ตณฺหา สิเนโห), วิญญาณยังดำรงมั่นเพราะธาตุอย่างเลว(กามธาตุ)...เพราะธาตุอย่างกลาง(รูปธาตุ)...เพราะธาตุอย่างประณีต(อรูปธาตุ)ของผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องขวางกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องมัดใจอย่างนี้ จึงมีการเกิดในภพใหม่ต่อไปอีก (เอวำ อายตึ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ โหติ) ภพย่อมมีได้ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้"

(517) **ภวสูตร** ว่าด้วยคำทูลถามของพระอานนท์และพระดำรัสตอบในเรื่องเหตุให้มีการเกิดในภพใหม่ ซึ่งมีใจความเหมือนในนวสูตร ที่ต่างออกไปคือพระดำรัสตอนหนึ่งว่า "เจตนา(ความตั้งใจที่จะทำกรรม) และความปรารถนา(ที่จะทำกรรม) ที่ยังดำรง-มั่นเพราะธาตุอย่างเลว...เพราะธาตุอย่างกลาง...เพราะธาตุอย่างประณีตของผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องขวางกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องมัดใจอย่างนี้ จึงมีการเกิดในภพใหม่ต่อไปอีก..."

(518) **สีลัพพตสูตร** พระพุทธองค์ทรงตั้งปัญหาถามพระอานนท์ว่า ศีลพรต ชีวิต(หมายถึงความเพียรที่ทำได้ยาก) พรหม-จรรย์ มีแก่นสารมีประโยชน์(ทั้งหมด)หรือ? พระอานนท์

กราบทูลว่า ชี้ขาดเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ขึ้นอยู่กับผู้ส้องเสพ (ประพฤติ) ถ้าส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลงก็เป็นสิ่งที่ไม่มีแก่นสาร ไม่มีประโยชน์(กราบทูลด้วยนัยตรงกันข้ามด้วย) หลังจากพระอานนท์ทูลลาไปไม่นาน พระพุทธองค์ทรงชมท่านให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า แม้ท่านยังเป็นพระเสขะ แต่ในทางปัญญาก็หาผู้เสมอได้ยาก

(519) **คันธสูตร** พระอานนท์ทูลถามว่า รากไม้หอม แก่นไม้หอม ดอกไม้หอม หอมไปตามลมได้ หอมทวนลมไม่ได้ มีอะไรที่หอมได้ทั้งตามลมและทวนลม? มีพระดำรัสตอบว่า หญิงหรือชายก็ตาม ผู้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ มีศีลมีกัลยาณธรรม มีใจไม่ตระหนี่ ยินดีในการสละแบ่งปัน ย่อมเป็นที่สรรเสริญของสมณพราหมณ์ทั่วทิศ เทวดาก็สรรเสริญ เรียกว่าหอมทั้งตามลมและทวนลม

จูฬนีสูตร

ทรงอธิบายระบบจักรวาลในโลกธาตุ

(520) ครั้งหนึ่ง พระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ กราบทูลว่า ได้ฟังต่อพระพักตร์เองว่า พระอัครสาวกของพระสิขีพุทธเจ้า ชื่ออภิภู พูดจากพรหมโลกให้ได้ยินไปทั่ว 1,000 โลกธาตุได้ แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งเป็นสัมมาสัมพุทธะทรงสามารถตรัสให้ได้ยินไปถึงโลกธาตุทั้งหลายได้เท่าไร? ตรัสตอบว่า พระอภิภูนั้นเป็นสาวก เปรียบกับพระตถาคตทั้งหลายหาได้ไม่

พระอานนท์กราบทูลเพื่อขอทราบเรื่องนี้ 2 ครั้ง พระพุทธองค์ก็รับสั่งเหมือนเดิม จนครั้งที่ 3 จึงตรัสถามว่า เคยได้ฟังเรื่องสหัสสจูฬนิกาโลกธาตุ(โลกธาตุขนาดเล็กมีจำนวน 1,000 โลกธาตุ) หรือไม่? พระอานนท์กราบทูลว่า ถึงเวลาแล้วที่จะทรงเผยเรื่องนี้เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายได้ฟังจากพระโอษฐ์โดยตรงแล้วจดจำเอาไว้

พระพุทธองค์ตรัสแก่พระอานนท์ สรุปความได้ดังนี้

โลกธาตุมี 3 ขนาด(ตามจำนวนของระบบสุริยจักรวาล ซึ่งบาลีใช้คำว่า"โลก") คือ

1. **สหัสสีจูฬนิกาโลกธาตุ** เป็นโลกธาตุขนาดเล็ก มีโลกจำนวน 1,000 อยู่ในรัศมีที่ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ส่องแสงไปถึง, แต่ละโลก(จักรวาล)มีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ภูเขาสิเนรุ อย่างละ 1,000 มีทวีปทั้ง 4 อย่างละ 1,000 มีมหาสมุทร มีท้าวมหาราช อย่างละ 4,000 มีเทวโลก 16 ชั้น และพรหมโลกอย่างละ 1,000

2. **ทวิสหัสสีจูฬนิกาโลกธาตุ** เป็นโลกธาตุขนาดกลาง มีโลก(จักรวาล)จำนวน 1,000x1,000 (เท่ากับ 1 ล้านจักรวาล)

3. **ติสหัสสีมหาสหัสสีโลกธาตุ** เป็นโลกธาตุขนาดใหญ่ มีโลก(จักรวาล)จำนวน 1,000,000x1,000 (เท่ากับ 1 แสนโกฏิจักรวาล)

(ข้อความดังกล่าว อย่างน้อยก็เป็นหลักฐานว่า พระพุทธองค์มีพระปรีชาหยั่งรู้ระบบสุริยจักรวาลตามทฤษฎีทางดาราศาสตร์ปัจจุบัน และโปรดสังเกตว่า คำว่าโลกธาตุนั้น คลุมไปถึงเทวโลกและพรหมโลกด้วย บอกเป็นนัยว่า ในแต่ละจักรวาลมีเทวโลกและพรหมโลกประจำของใครของมัน)

พุทธานุภาพอยู่เหนือโลกธาตุใหญ่

พระพุทธองค์ตรัสแก่พระอานนท์ต่อไปว่า เมื่อมีพระประสงค์จะตรัสให้ได้ยินไปถึงติสหัสสีมหาสหัสสีโลกธาตุ(โลกธาตุขนาดใหญ่) ก็ทรงจำได้ หรือจะมีพระประสงค์อีกเท่าไรก็ได้

เมื่อพระอานนท์ทูลถามว่า ทรงทำได้ด้วยวิธีใด? ตรัสตอบว่า ขณะประทับอยู่ ณ ที่ตรงนี้ ทรงสามารถแผ่พระรัศมีไปทั่วโลกธาตุใหญ่ทั้งหมด เมื่อชาวโลกธาตุใหญ่นั้นเห็นแสงพระรัศมีจึงส่งพระสุรเสียงให้พวกเขาได้ยินทั่วกัน

สิ้นสุดพระดำรัสเรื่องนี้ พระอานนท์ได้กราบทูลแสดงความปลาบปลื้มที่ตนได้พระศาสดาผู้ทรงฤทธานุภาพปานฉะนี้ ส่วนพระอุทายี (โลลุทายี) ซึ่งนั่งฟังพระดำรัสอยู่ด้วย ได้ถามพระอานนท์ขึ้นว่า ได้ประโยชน์อะไรจากการได้ฟังเรื่องอย่างนี้?

พระพุทธองค์ตรัสกะพระอุทายีว่า อย่าได้พูดอย่างนั้น เพราะพระอานนท์นั้น ถ้ายังไม่สิ้นราคะ (ยังเป็นโสดาบันอยู่) ขณะมรณภาพไป, ด้วยจิตที่เลื่อมใสนั้น เธอจะได้เกิดเป็นเทวราชาในเทวโลก 7 ชาติ เป็นมหาราชในชมพูทวีปนี้ 7 ชาติ แต่ความจริงแล้ว พระอานนท์จักสำเร็จอรหันต์ในชาติปัจจุบันนี้

(อรรถกถากล่าวว่า วิสัยของพระสาวกส่งกระแสเสียงให้ได้ยินถึงโลกธาตุขนาดเล็กเท่านั้น ส่วนโลกธาตุขนาดกลางและโลกธาตุขนาดใหญ่ อยู่ในวิสัยของพระพุทธเจ้า)

สมณวรรค

หลักปฏิบัติอย่างย่อของภิกษุ

(512) **สมณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า กิจที่สมณะต้องทำ(สมณกรณียะ)มี 3 อย่างคือ การถือปฏิบัติในศีลสิกขา ในจิตตสิกขา ในปัญญาสิกขา โดยให้มีฉันทะอย่างแรงกล้าในการถือปฏิบัติ (522) **คัทรภสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่ไม่ถือปฏิบัติในอธิศีลสิกขา ในอธิจิตตสิกขา ในอธิปัญญาสิกขา ก็เป็นแต่ภิกษุเดินตามเขา(ไม่เป็นภิกษุที่แท้จริง) เหมือนลาเดินตามฝูงโค ถึงมันจะร้องบอกว่าตัวเองเป็นโค แต่สี เสียงร้อง และรอยเท้าของมันก็ไม่เป็นโคไปได้ (523) **เขตตสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า กิจที่ภิกษุต้องทำก่อน(บุพกรณียะ) คือถือปฏิบัติในอธิศีลสิกขา ในอธิจิตตสิกขา ในอธิปัญญาสิกขา เช่นเดียวกับชาวนามีกิจที่ต้องทำก่อน คือไถคราดที่นา แล้วลงกล้า แล้วไขน้ำเข้านา-ไขน้ำออกนา

(524) **วัชชีปุตตสูตร** กูฏาคารศาลา(ป่ามหาวัน) : ภิกษุวัชชีบุตรรูปหนึ่งทูลถามว่า สิกขาบทหลัก 150 ข้อที่นำมาสวด(ในวันอุโบสถ)ทุกกึ่งเดือนนั้นมากมายจนไม่รู้จะถือปฏิบัติได้อย่างไร พระพุทธองค์ตรัสถามว่า แล้วพอที่จะถือปฏิบัติในอธิศีลสิกขา ในอธิจิตตสิกขา ในอธิปัญญาสิกขา ได้หรือไม่? เมื่อภิกษุรูปนั้นกราบทูลว่าได้ จึงทรงแนะนำให้ถือปฏิบัติในสิกขา 3 นั้น ซึ่งสามารถที่จะละราคะโทสะโมหะได้ เมื่อละราคะโทสะโมหะได้ ก็จะไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล จะไม่ส้องเสพกรรมที่เป็นบาป และเมื่อภิกษุ

รูปนั้นถือปฏิบัติตาม ก็ได้ผล

(สิกขาบทอันมาในพระปาฏิโมกข์ 150 ข้อนั้น มีเป้าหมายอยู่ที่การละราคะโทสะโมหะ เมื่อถือปฏิบัติในสิกขา 3 ได้บริบูรณ์ก็เท่ากับได้ถือปฏิบัติในสิกขาบท 150 ข้อนั้นครบถ้วน)

พระอริยบุคคลยังมีการต้องอาบัติเล็กน้อยได้

(525) **ปฐมเสขสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามว่า ผู้ที่ได้ชื่อว่าเสขะ คือบุคคลเช่นไร? ตรัสตอบว่า เสขะคือบุคคลผู้ยังต้องศึกษา(ถือปฏิบัติ)ในอธิศีลบ้าง ในอธิจิตบ้าง ในอธิปัญญาบ้าง คือ(ยังไม่บริบูรณ์ในสิกขา 3) คาถาท้ายพระสูตร กล่าวถึงเสขะอีกว่า เมื่อขยญาณเกิดขึ้น อรหัตตผลจึงเกิดตามมา(คำว่า"ขยญาณ" ได้แก่ มรรคญาณ ซึ่งทำให้กิเลสสิ้นไป)

(526) **ทุติยเสขสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สิกขาบทหลัก 150 ข้อของภิกษุนั้น ก็รวมลงในสิกขา 3 นั่นเอง ภิกษุที่ทำให้บริบูรณ์พอประมาณในศีล ในสมาธิ ในปัญญา(คือถือปฏิบัติในศีลในสมาธิหรือในปัญญาได้เป็นบางส่วน ซึ่งหมายถึงพระโสดาบันและพระสกทาคามี) ก็ยังมีการละเมิดสิกขาบทเล็กน้อย หรือมีการแสดงอาบัติอยู่ ไม่ใช่ว่าจะบรรลุโลกุตรธรรมไม่ได้ แต่เธอมั่นคงแน่วแน่ในสิกขาบทประเภทอาทิพรหมจรรย์(ไม่มีการละเมิดอาบัติปาราชิก) พระอนาคามีซึ่งทำให้บริบูรณ์ในศีลในสมาธิได้แล้วอยู่ระหว่างทำให้บริบูรณ์พอประมาณในปัญญา และพระอรหันต์ก็เหมือนกัน ยังมีการละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยได้อยู่... ตรัสในตอนท้ายว่า ถือปฏิบัติในสิกขาบทได้บางส่วน ก็เป็นการทำได้ดีบางส่วน

ถือปฏิบัติได้บริบูรณ์ ก็เป็นการทำได้ดีบริบูรณ์ กล่าวได้ว่า สิกขาบทั้งหลายมีผลทั้งนั้น

(คำว่า สิกขาบทเล็กน้อย แปลจากคำว่า "ขุทฺทานุขุทฺทกานิ สิกฺขาปทานิ" อรรถกถากล่าวว่า หมายถึงสิกขาบททั้งหมดยกเว้นปาราชิก 4, แต่ก็มีคำอธิบายอีกว่า สังฆาทิเสสจัดเป็นขุทฺทกสิกขาบท(สิกขาบทเล็ก) ถุลลัจจัยจัดเป็นอนุขุทฺทกสิกขาบท(สิกขาบทน้อย), หรืออีกนัยหนึ่ง ปาจิตตีย์จัดเป็นขุทฺทกสิกขาบท,ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และทุพภาสิตจัดเป็นอนุขุทฺทกสิกขาบท แต่ในพระสูตรนี้ถือเอานัยแรก คือยกเว้นปาราชิก 4 นอกนั้นเป็นสิกขาบทเล็กน้อยทั้งสิ้น)

(527) **ตติยเสขสูตร** ทรงแจกแจงประเภทของอริยบุคคลทั้ง 4 ว่า แต่ละประเภทละสังโยชน์ได้กี่อย่าง และมีประเภทย่อยอะไรบ้าง (528) **จตุตถเสขสูตร** มีใจความเหมือนในตติยเสขสูตร เพียงแต่แจกแจงประเภทอริยบุคคลตั้งแต่พระอรหันต์ย้อนไปหาโสดาบัน

ทรงอธิบายความหมายของสิกขา 3

(529) **ปฐมสิกขาสูตร** ทรงอธิบายสิกขา 3 แก่ภิกษุทั้งหลายว่า การที่ภิกษุเป็นผู้มีศีล ถือปฏิบัติในสิกขาบททั้งหลาย เรียกว่าอธิศีลสิกขา การที่ภิกษุสงัดจากกาม...จากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าปฐมฌาน ฯลฯ เข้าจตุตถฌาน เรียกว่าอธิจิตตสิกขา การที่ภิกษุรู้ตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 เรียกว่าอธิปัญญาสิกขา

(530) **ทุติยสิกขาสูตร** ใจความเหมือนในปฐมสิกขาสูตร

ต่างกันเฉพาะตอนปัญญาสิกขาที่ตรัสว่า ได้แก่การที่ภิกษุทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ(เป็นพระอรหันต์)ในปัจจุบัน...ในคาถาท้ายพระสูตรมีความตอนหนึ่งว่า พระอรหันต์นั้นเมื่อวิญญาณ(จริมกวิญญาณ-จิตดวงสุดท้าย)ดับลง ความหลุดพ้นแห่งใจย่อมมี เปรียบเหมือนความดับของตะเกียง(ปชฺโชตสฺเสวนิพฺพานำ-ดับเพราะหมดเชื้อไฟ)

(531) **ปังกธาสูตร ครั้งหนึ่ง** พระพุทธองค์เสด็จจาริกไปถึงนิคมปังกธาในแคว้นโกศลพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ทรงพำนัก(ในวัด)ที่นั่น ซึ่งมีพระกัสสปโคตต์เป็นเจ้าอาวาส ทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายด้วยธรรมที่เกี่ยวกับสิกขา พระกัสสปโคตต์ฟังแล้วก็ไม่พอใจ คิดเห็นไปว่าทรงเข้มงวดเหลือเกิน เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่นั่นพอสมควรแล้วก็เสด็จจาริกสู่กรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ พระกัสสปโคตต์จึงได้สำนึกว่าตนมีความผิดอย่างใหญ่หลวง ได้ตามไปสารภาพผิดต่อพระพุทธองค์ถึงที่ประทับ ซึ่งก็ได้รับประทานอภัยโทษด้วยดี ทรงสั่งสอนพระกัสสปโคตต์ว่า ไม่ว่าจะเป็นพระผู้ใหญ่ พระปูนกลาง หรือพระใหม่ ถ้าเป็นผู้ไม่สนใจในสิกขา ไม่ชื่นชูสิกขา ไม่ชักชวนภิกษุอื่นให้ใฝ่ใจในสิกขา ก็ทรงไม่สรรเสริญทั้งนั้น เพราะถ้าสรรเสริญภิกษุเช่นนั้น ภิกษุอื่นก็จะเอาอย่างเธอ ซึ่งจะเป็นทางแห่งความเสื่อม เกิดทุกข์แก่ผู้คบหาเธอไปชั่วกาลนาน...(มีพระดำรัสโดยนัยตรงกันข้ามด้วย)

โลณผลวรรค

ทรงไม่ส่งเสริมการถือเคร่งแต่เปลือกนอก

(532) **อัจจายิกสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า กิจที่ต้องรีบทำ(อัจจายิกกรณียะ)ของภิกษุ คือการบำเพ็ญอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา แต่ภิกษุนั้นก็ไม่มีฤทธิ์ไม่มีอำนาจที่จะบันดาลให้จิตของตนหลุดพ้นจากอาสวะในวันนี้ วันพรุ่งนี้ หรือในวันมะรืนได้ หากเมื่อถึงเวลา(อันสมควร) จิตจึงจะหลุดพ้นจากอาสวะได้ เปรียบเหมือนชาวนาที่ต้องรีบคราดไถ รีบปลูก รีบไขน้ำเข้าออก แต่ก็ไม่มีฤทธิ์ไม่มีอำนาจที่จะบันดาลให้ข้าวออกรวงในวันนี้ วันพรุ่งนี้ หรือในวันมะรืนได้ ต้องรอเวลาที่ข้าวนั้นจะเปลี่ยนสภาพไปตามฤดู...

(533) **วิวิตตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พวกปริพาชกสอนการถือเคร่งเพื่อปลอดกิเลส(ปวิเวก)ไว้ 3 อย่าง คือ 1. จีวรปวิเวก-ใช้ผ้าชั้นเลว มีผ้าเปลือกปาน ผ้าห่อศพ ผ้าคลุกฝุ่น เป็นต้น 2. ปิณฑปาตปวิเวก-กินอาหารชั้นเลว เช่น ผัก ยางไม้ รำ หญ้า เป็นต้น 3. เสนาสนปวิเวก-อยู่อาศัยอย่างลำบาก เช่น อยู่ในป่า อยู่ตามโคนไม้ อยู่กลางแจ้ง เป็นต้น ส่วนปวิเวกของภิกษุในธรรมวินัยนี้มี 3 อย่างคือ 1. เป็นผู้มีศีล ละความทุศีล ปลอดจากความทุศีล 2. เป็นผู้มีความเห็นชอบ(สัมมาทิฐิ) ละความเห็นผิด ปลอดจากความเห็นผิด 3. เป็นขีณาสพ ละอาสวะทั้งหลาย ปลอดจากอาสวะทั้งหลาย ภิกษุเช่นนี้ จัดว่าเป็นผู้ถึงยอดถึงแก่น บริสุทธิ์ ตั้งตนอยู่ในสาระ เปรียบเหมือนชาวนาเมื่อ

ข้าวสาลีออกรวง(แก่) ก็รีบเกี่ยวรีบขนขึ้นลาน ทำการนวดการสงฟาง...สี ซ้อม ฝัด ข้าวนั้นก็เรียกได้ว่าถึงที่สุด...เป็นข้าวสาร (ให้เล็งที่เป้าหมายสูงสุดเป็นสำคัญ)

เปรียบภิกษุเหมือนผ้าสำหรับใช้สอย

(534) **สรทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ในฤดูสารท ท้องฟ้าแจ่ม ปราศจากเมฆ ดวงอาทิตย์เจิดจ้า เหมือนอริยสาวกเกิดธรรมจักษุ(หมายถึงโสดาบัน) ละสังโยชน์ 3 คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส จากนั้นละอภิชฌาและพยาบาท(พ้นจากความรัก-ความชัง)ได้อีก สงัดจากกาม...จากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าปฐมฌาน ถ้าเธอสิ้นชีวิตในเวลานั้น สังโยชน์ที่จะเป็นเหตุให้เธอกลับมาสู่โลกนี้อีกย่อมไม่มี (หมายถึงอนาคามี)

(535) **ปริสาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า หมู่คณะ(ปริสา-ในที่นี้หมายถึงหมู่สงฆ์)มี 3 ประเภทคือ 1. หมู่คณะที่มีแต่คนดี(อคฺควตี ปริสา) ได้แก่หมู่คณะที่มีพระผู้ใหญ่ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี พระรุ่นหลังก็ถือเป็นเยี่ยงอย่างเจริญรอยตาม 2. หมู่คณะที่เป็นฝักเป็นฝ่าย(วคฺคา ปริสา) ได้แก่หมู่คณะที่เกิดการแก่งแย่งทะเลาะวิวาทกัน 3. หมู่คณะที่ปรองดองกัน(สมวคฺคา ปริสา) ได้แก่หมู่คณะที่มีความพร้อมเพรียงรักใคร่กัน

ทรงสอนว่า เมื่อภิกษุทั้งหลายมีความปรองดองสามัคคีกันย่อมได้บุญมาก เรียกได้ว่าอยู่อย่างพรหม คืออยู่ด้วยมุทิตา ผู้มีความปราโมทย์(มุทิตา) ย่อมเกิดปีติ กายของผู้มีปีติย่อมสงบระงับ ผู้มีกายสงบระงับย่อมเป็นสุข จิตของผู้มีใจเป็นสุขย่อมเป็นสมาธิ...

(536) **ปฐมอาชานียสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ม้าอาชาไนยของพระราชามีคุณลักษณะ 3 อย่างคือ สีสวย กำลังดี และฝีเท้าดี จึงเป็นพาหนะคู่ควรแก่พระราชา เหมือนหนึ่งเป็นอวัยวะของพระราชาเลยทีเดียว ภิกษุก็เหมือนกัน ต้องมีคุณสมบัติ 3 อย่างคือ 1. มีวรรณะงาม ได้แก่เป็นผู้มีศีล...ถือปฏิบัติอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย 2. มีความเข้มแข็ง ได้แก่มีความเพียร มุ่งมั่นไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย 3. มีเชาว์ (ปัญญา) ได้แก่รู้ตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 (เป็นโสดาบัน) ภิกษุเช่นนี้จัดว่าเป็นอาหุไนย ฯลฯ เป็นเนื้อนาบุญของชาวโลก (537) **ทุติยอาชานียสูตร** ใจความเหมือนในพระสูตรก่อน ต่างเฉพาะข้อว่ามีเชาว์ ที่หมายถึงพระอนาคามี (538) **ตติยอาชานียสูตร** ใจความเหมือนในพระสูตรก่อน ต่างกันในข้อว่ามีเชาว์ ที่หมายถึงพระอรหันต์

(539) **นวสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายด้วยการเปรียบเทียบว่า ภิกษุผู้ทุศีลมีบาปธรรมก็เหมือนผ้าเปลือกไม้ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นผ้าใหม่หรือกลางเก่ากลางใหม่ หรือเป็นผ้าเก่าก็ตาม สีก็ทราม สัมผัสก็หยาบ และราคาก็ถูก และผ้าเปลือกไม้ที่คร่ำคร่าแล้วเขาก็ทำเป็นผ้าเช็ดหม้อข้าวบ้าง ทิ้งกองขยะบ้าง ภิกษุก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นพระผู้ใหญ่ พระปูนกลาง หรือพระใหม่ ถ้าเป็นผู้ทุศีลมีบาปธรรม ก็เรียกว่ามีสีทราม เหมือนผ้าเปลือกไม้สีทราม ภิกษุเช่นนั้นทำให้ผู้คบหาสมาคมด้วยต้องเสียหาย เป็นทุกข์ ก็เรียกว่ามีสัมผัสหยาบ เหมือนผ้าเปลือกไม้มีสัมผัสหยาบ ภิกษุเช่นนั้นรับปัจจัย 4 ของใคร ก็ไม่อำนวยอานิสงส์แก่เขาได้มาก เรียกว่ามีราคาถูก เหมือนผ้าเปลือกไม้ราคาถูก และสำหรับพระ

ผู้ใหญ่ที่เป็นเช่นนั้น เมื่อกล่าวอะไรในท่ามกลางสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายก็จะไม่เชื่อฟัง เห็นว่าเป็นคนโง่เขลา เธอก็จะน้อยใจแล้วพูดจาหาเหตุให้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม(ห้ามใครคบหาสมาคมด้วย) ไม่ต่างอะไรกับผ้าเปลือกไม้คร่ำคร่าที่เขาทิ้งกองขยะ

ทรงเปรียบภิกษุผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมเหมือนผ้ากาสี ซึ่งไม่ว่าจะเป็นผ้าใหม่ ผ้ากลางเก่ากลางใหม่ หรือเป็นผ้าเก่า สีก็สวย สัมผัสก็นุ่ม ราคาก็แพง และถึงแม้จะเป็นผ้าเก่าคร่ำคร่าแล้ว เขาก็ยังใช้เป็นผ้าห่อรัตนะบ้าง เก็บไว้ในคันธกรณฑ์(หีบอบของหอม)บ้าง ภิกษุก็เหมือนกัน...(มีนัยตรงกันข้ามกับภิกษุทุศีล) ทรงเตือนภิกษุทั้งหลายให้เป็นอย่างผ้ากาสี อย่าได้เป็นอย่างผ้าเปลือกไม้

(อรรถกถากล่าวว่า ผ้ากาสี(กาสิกํ วตฺถึ) เป็นผ้าที่ทอโดยปั่นด้ายจากฝ้าย และเป็นผ้าชั้นดีของแคว้นกาสี)

โลณกสูตร

วิบากของกรรมขึ้นอยู่กับผู้ทำกรรมด้วย

(540) พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ผู้ที่กล่าวว่า คนทำกรรมไว้อย่างไร ย่อมได้เสวยกรรมนั้นอย่างนั้น ถ้าเป็นอย่างที่กล่าวนี้ การประพฤติพรหมจรรย์ก็มีไม่ได้(ไม่มีประโยชน์) เป็นอันมองไม่เห็นช่องทางที่จะทำความสิ้นทุกข์ให้สำเร็จได้เลย

"ภิกษุทั้งหลาย! แต่ผู้ที่กล่าวว่า คนทำกรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งเวทนาอย่างใด ย่อมได้เสวยวิบากของกรรมนั้นอย่างนั้น

ถ้าเป็นอย่างที่กล่าวนี้ การประพฤติพรหมจรรย์จึงมีได้(สำเร็จประโยชน์) เป็นอันเห็นช่องทางที่จะทำความสิ้นทุกข์ให้สำเร็จได้

"ภิกษุทั้งหลาย! บุคคลบางคนทำกรรมชั่วเพียงเล็กน้อย กรรมนั้นก็นำเขาไปนรกได้ ส่วนบุคคลบางคนทำกรรมชั่วเล็กน้อยอย่างเดียวกันนั้นแหละ กรรมนั้นเขาเสวยเสร็จไปเสียแต่ในปัจจุบัน ทั้งส่วนที่เล็กน้อยก็ไม่ปรากฏด้วย ปรากฏแต่ที่มากๆ เท่านั้น"

(ประโยคว่า "ทั้งส่วนที่เล็กน้อยก็ไม่ปรากฏด้วย ปรากฏแต่ที่มากๆ เท่านั้น" แปลได้อีกอย่างหนึ่งว่า "ทั้งส่วนที่น้อยก็ไม่ปรากฏเป็นมาก" มาจากบาลีว่า "นานุปี ขายติ พหุเทว" อรรถกถาแปลประโยคนี้ว่า "ทั้งกรรมที่เล็กน้อยก็ไม่ปรากฏผลต่อไป กรรมที่มากเท่านั้นจึงจะปรากฏผลต่อไป" (องฺ.อ. 2/299)

ตรัสต่อไปว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! บุคคลประเภทไหนเมื่อทำกรรมชั่วเพียงเล็กน้อย กรรมนั้นนำเขาไปนรกได้? คือบุคคลบางคนเป็นผู้ไม่ได้อบรมกาย ไม่ได้อบรมศีล ไม่ได้อบรมจิต ไม่ได้อบรมปัญญา มีคุณ(ความดี)น้อย มีอัตภาพเล็ก(มีใจคับแคบ, มีใจต่ำทราม) มีปกติอยู่เป็นทุกข์เพราะวิบากเล็กๆ น้อยๆ บุคคลประเภทนี้ทำกรรมชั่วเพียงเล็กน้อย กรรมชั่วนั้นก็นำเขาไปนรกได้ (เหมือนใส่ก้อนเกลือในขันน้ำน้อย)

"บุคคลประเภทไหนเมื่อทำกรรมชั่วเล็กน้อยอย่างเดียวกันนั่นแหละ กรรมนั้นเขาเสวยเสร็จไปเสียแต่ในปัจจุบัน ทั้งส่วนที่เล็กน้อยก็ไม่ปรากฏด้วย ปรากฏแต่ที่มากๆ เท่านั้น? คือบุคคลบางคนเป็นผู้ได้อบรมกาย อบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญา

มีคุณ(ความดี)ไม่น้อย เป็นมหาตมะ(มีใจกว้างขวาง, มีใจสูงส่ง) มีธรรมเครื่องอยู่หาประมาณมิได้(อัปปมาณวิหารี-เป็นคนไม่มีกิเลสที่จะให้ใครประมาณได้) บุคคลประเภทนี้ทำกรรมชั่วเช่นเดียวกันนั่นแหละ กรรมชั่วนั้นเขาเสวยเสร็จไปเสียแต่ในปัจจุบัน ทั้งส่วนที่เล็กน้อยก็ไม่ปรากฏด้วย ปรากฏแต่ที่มากๆเท่านั้น (เหมือนใส่ก้อนเกลือในแม่น้ำ)"

ทรงอธิบายเสริมเรื่องนี้ด้วยการเปรียบเทียบว่า กรณีทำกรรมชั่วเพียงเล็กน้อยไปตกนรกได้ เหมือนใส่ก้อนเกลือลงในขันน้ำน้อย...เหมือนคนจนมีทรัพย์เพียงไม่กี่กหาปณะ ก็มีใจผูกพันทวงแหน...เหมือนนายพรานจนๆ ได้แกะมาก็ฆ่ากินได้...กรณีทำกรรมชั่วเล็กน้อยก็เหมือนกัน ส่วนที่เล็กน้อยไม่ปรากฏ ปรากฏแต่ที่มากๆ นั้น เหมือนใส่ก้อนเกลือลงในแม่น้ำ...เหมือนคนรวยไม่ผูกพันกับทรัพย์ไม่กี่กหาปณะ...เหมือนนายพรานฐานะดีหรือพระราชามหาอำมาตย์ได้แกะมาก็อาจจะไม่ฆ่า(กิน)

อุปกิเลส 3 ชั้นในจิต

(541) **สังฆสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทองและจิตต่างก็มีอุปกิเลส(สิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง) ทั้งอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด ทองนั้นมีทรายปนดินเป็นอุปกิเลสอย่างหยาบ กรวดหินเป็นอุปกิเลสอย่างกลาง ทรายละเอียดและฝุ่นผงเป็นอุปกิเลสอย่างละเอียด เมื่อล้างชาวจนเหลือแต่แร่ทองแล้วจึงใส่เบ้าสูบเป่าให้หมดราคี แล้วทองก็จะมีความอ่อนนุ่มพร้อมที่จะดัดแต่งทำเครื่องประดับได้

อุปกิเลสของจิตอย่างหยาบคือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต, อย่างกลางคือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก, อย่างละเอียดคือ ญาติวิตก(ความตรึกถึงญาติ) ชนปทวิตก(ความตรึกถึงถิ่นที่ต่างๆ) อนวัญญัตติปฏิสังยุตตวิตก(ความตรึกที่ไม่อยากให้ใครดูหมิ่น) ผู้เจริญสมาธิจะต้องละกิเลสทั้ง 3 ชั้นนี้ก่อน ให้เหลือแต่ธรรมวิตก(ความตรึกในธรรม) แต่ก็ยังไม่ใช่สมาธิที่ละเอียดประณีต ยังไม่ดิ่งเป็นหนึ่ง ยังต้องใช้ความเพียรข่มไว้อยู่ ต่อเมื่อจิตแน่วนิ่งเป็นหนึ่งเดียวอยู่ภายใน จึงเป็นสมาธิละเอียดประณีต ไม่ต้องใช้ความเพียรข่มไว้(เป็นขั้นฌาน) จิตที่เป็นสมาธิอย่างนั้นแหละ ภิกษุน้อมไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยอภิญญา เมื่อมีความพยายามก็สามารถที่จะบรรลุอภิญญา 6 (คืออิทธิวิธี ฯลฯ อาสวักขยญาณ)ได้

วิธีเจริญสมาธิและวิปัสสนาให้ได้ผล

(542) **สมุคคตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ประกอบอธิจิต(เจริญสมาธิและวิปัสสนา)ควรมนสิการ(ใส่ใจ,กำหนดในใจ)ซึ่งนิมิต 3 อย่าง ตามโอกาสอันควร คือ 1. มนสิการสมาธินิมิต(ใส่ใจอยู่กับความเป็นสมาธิของจิต) 2. มนสิการปัคคาหนิมิต(ใส่ใจอยู่กับการประคองจิตให้เป็นสมาธิ) 3. มนสิการอุเบกขานิมิต(ใส่ใจอยู่กับภาวะเป็นกลางของจิต)

ตรัสว่า ถ้าใส่ใจอยู่กับสมาธินิมิตอย่างเดียว ก็เป็นไปได้ที่จิตจะน้อมไปทางเกียจคร้าน ซึมเซื่อง(โกสัชชะ) ถ้าใส่ใจอยู่กับปัคคาหนิมิตอย่างเดียว ก็เป็นไปได้ที่จิตจะฟุ้งซ่าน(อุทธัจจะ) ถ้าใส่

ใจอยู่กับอุเบกขานิมิตอย่างเดียว ก็เป็นไปได้ที่จิตจะไม่ตั้งมั่นเพื่อความสิ้นอาสวะ (แสดงว่า อธิจิตหรือสมาธิจิตที่ทรงกล่าวถึงนี้ เป็นทั้งสมถะและวิปัสสนา) ทรงเปรียบกับการหลอมทอง เริ่มจากการเบ้าติดไฟ เกลี่ยถ่าน คีบทองวางบนถ่าน แล้วสูบไฟเผา พรมน้ำ หยุดพักดูเป็นระยะๆ ถ้าเอาแต่สูบเผาทอง ทองก็จะแก่ไฟ ถ้าเอาแต่พรมน้ำ ทองก็จะอ่อนไฟ ถ้าเอาแต่หยุดพักดู ทองก็จะไม่สุกดี ต่อเมื่อมีการสูบเผา พรมน้ำ และหยุดพักดูเป็นระยะๆ ที่พอเหมาะ ทองก็จะอ่อนนุ่มให้ดัดแต่งได้ สีก็จะสุกและไม่เปราะแตก ใช้ทำอะไรก็ได้...การเจริญอธิจิตก็เหมือนกัน ถ้ามีการมนสิการนิมิตทั้ง 3 อย่างให้เหมาะสม จิตก็จะอ่อนนุ่มพร้อมใช้งาน เป็นจิตผุดผ่องและตั้งมั่นเพื่อความสิ้นอาสวะ จิตเช่นนั้นแหละ สามารถที่จะน้อมไปเพื่อบรรลุอภิญญา 6 ในเมื่อมีความพยายามอยู่

ติกนิบาต ตติยปัณณาสก์

สัมโพธิวรรค

คุณ โทษ และวิธีสลัดพ้นโลก

(543) **ปุพพสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อก่อนจะได้ตรัสรู้ ทรงคิดคำนึงว่า อะไรเป็นส่วนที่น่าชื่นชมยินดี(อัสสาทะ) ของโลก อะไรเป็นส่วนที่ไม่น่าชื่นชมยินดี(อาทีนพ)ของโลก อะไรเป็นความสลัดพ้น(นิสสรณะ) จากโลก (โลกในที่นี้หมายถึงสังขารโลก)? ได้นึกเห็นว่า โลกส่วนที่ทำให้เกิดสุขโสมนัสเป็นอัสสาทะ ความที่โลกไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีความแปรปรวนเป็นอื่น เป็นอาทีนพ การกำจัดฉันทราคะ(ความรักใคร่ติดใจ)ในโลก เป็นนิสสรณะ เมื่อทรงรู้แจ้งชัดโลกใน 3 เรื่องนี้ จึงยืนยันความตรัสรู้ของพระองค์ ญาณทัสสนะได้เกิดแก่พระองค์ว่า วิมุตติของพระองค์ไม่กลับกลายได้แล้ว ไม่มีการเกิดต่อไปอีกแล้ว

(544) **มนุสสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรงได้พบทั้งส่วนดีทั้งส่วนเสียของโลก และความสลัดพ้นจากโลก(ใจความเหมือนในปุพพสูตร) (545) **อัสสาทสูตร** ตรัสว่า เพราะโลกมีส่วน

ที่น่าชื่นชมยินดี สัตว์ทั้งหลายจึงติดใจในโลก เพราะโลกมีส่วนที่ไม่น่าชื่นชมยินดี สัตว์ทั้งหลายจึงมีการหายติด(นิพพิทา)ในโลก และเพราะมีความสลัดพ้นจากโลกได้ สัตว์ทั้งหลายจึงออกไปจากโลกได้ เมื่อยังไม่รู้ชัดซึ่งโลกใน 3 เรื่องนี้ สัตว์ทั้งหลายก็ยังมีใจถูกขัง ยังไม่หลุดพ้นไปจากโลก และจากเทวโลก มารโลก พรหมโลก...(546) **สมณสูตร** ตรัสว่า สมณะหรือพราหมณ์ที่ไม่รู้จักโลกใน 3 เรื่องนี้ ทรงไม่ถือว่าเป็นสมณะหรือเป็นพราหมณ์อย่างแท้จริง...

ในหมู่อริยะไม่มีการหัวเราะ

(547) **โรณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ในอริยวินัย ถือว่าการขับร้อง(คีตๅ)คือการร้องไห้ การฟ้อนรำ (นจฺจๅ) คือความเป็นบ้าการหัวเราะ จนเห็นฟันอย่างพร่ำเพรื่อ (อติเวลๅ ทนฺตวิทๆสกหสิตๅ) คือความเป็นเด็ก เพราะฉะนั้น พึงเลิกละการขับร้องและการฟ้อนรำเมื่อเกิดธรรมปราโมทย์(บันเทิงในธรรม) เพียงยิ้มแย้มก็พอแล้ว

(548) **อติตตสูตร** ตรัสว่า มีอยู่ 3 สิ่งที่คนเสพไม่รู้จักอิ่มคือ 1. ความหลับ 2. การดื่มสุราเมรัย 3. การสมสู่ (คือเสพเท่าไรก็ยังติดใจพอใจอยู่ เฉพาะการเสพสุราเมรัยนั้น อรรถกถากล่าวเสริมว่า ต่อให้น้ำในมหาสมุทรกลายเป็นสุรา และถ้านักดื่มสุราเกิดเป็นปลา เขาก็จะแหวกว่ายและหลับนอนอยู่ในนั้นไม่รู้อิ่ม)

เมื่อจิตเสีย กรรมทางกายวาจาใจก็เสีย

(549) **ปฐมกุฏสูตร** ทรงแสดงธรรมแก่อนาถบิณฑิกเศรษฐี ว่า เมื่อบุคคลไม่รักษาจิต ก็เท่ากับไม่รักษากายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ซึ่งจะเป็นเหตุให้กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เปียก(ด้วยกิเลส) แล้วกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็จะเสีย การตายของคนเช่นนั้นไม่เป็นการตายดี เปรียบเหมือนเรือนยอดที่มุงไม่ดี, ทั้งยอด ทั้งจันทัน ทั้งฝาผนังก็เป็นอันไม่ได้รักษา ก็จะต้องเปียกต้องผุไป...(ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย) (550) **ทุติยกุฏสูตร** ตรัสสอนอนาถบิณฑกเศรษฐีว่า เมื่อจิตร้ายแล้ว(พฺยาปนฺน-จิตสูญเสียความเป็นปกติ) กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็พลอยร้ายไปด้วย...(มีนัยเหมือนในปฐมกุฏสูตร)

ฉันทะที่เป็นเครื่องผูกมัดใจ

(551) **ปฐมนิทานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ต้นเหตุให้เกิดกรรมทั้งหลายคือ โลภะ โทสะ โมหะ กรรมที่บุคคลทำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ เป็นอกุศลกรรม มีโทษมีทุกข์เป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อกรรมสมุทัย (ความเกิดขึ้นพร้อมมูลแห่งกรรม) ไม่เป็นไปเพื่อกรรมนิโรธ (ความดับแห่งกรรม) ส่วนอโลภะ อโทสะ อโมหะ มีนัยตรงกันข้าม

(552) **ทุติยนิทานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีมูลเหตุ (นิทาน) 3 อย่างที่เป็นเหตุให้เกิดกรรม(กรรมสมุทัย) คือ 1. ความพอใจ(ฉันทะ)ที่เกิดขึ้นเพราะคิดไปถึงสิ่งที่ทำให้เกิดฉันทราคะอันเป็นอดีต 2. ความพอใจที่เกิดขึ้นเพราะคิดไปถึงสิ่งที่ทำให้เกิด

ฉันทราคะอันเป็นอนาคต 3. ความพอใจที่เกิดขึ้นเพราะคิดไปถึงสิ่งที่ทำให้เกิดฉันทราคะอันเป็นปัจจุบัน กล่าวคือ เมื่อเกิดความพอใจ 3 อย่างนั้น ก็หมายถึงใจถูกผูกมัดไว้ ความพอใจอย่างนั้นจัดเป็นสังโยชน์. ในทางตรงกันข้าม ถ้าความพอใจไม่เกิดขึ้นอย่างนั้นเพราะรู้ชัดถึงวิบากอันยืดเยื้อของสิ่งที่ทำให้เกิดฉันทราคะแล้วกลับใจเสียจากสิ่งนั้น เมื่อกลับใจเสียได้ คลายใจออกมาได้ ก็จะเห็นชัดแจ้งด้วยปัญญา ความพอใจอย่างนั้นก็จะไม่เกิด

อาปายิกวรรค

เกิดในอรูปภพเหมือนกันแต่ไม่เหมือนกัน

(553) **อาปายิกสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคล 3 ประเภทที่ไปอบายตกนรกเพราะความผิด คือ 1. ไม่เป็นพรหมจารี (นักบวช)ก็แสดงตนว่าเป็นพรหมจารี 2. กำจัดผู้เป็นพรหมจารีที่แท้จริง ด้วยการกล่าวหาว่าเสียความเป็นพรหมจารี โดยไม่มีมูล 3. มีปกติพูดและเห็นว่ากามทั้งหลายไม่มีโทษ ฝังจมอยู่ในกาม

(554) **ทุลลภสูตร** ตรัสว่า มีบุคคล 3 ประเภทที่เกิดมีในโลกได้ยากคือ 1. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2. ผู้แสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 3. ผู้กตัญญูกตเวที

(555) **อัปปเมยยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ในโลกนี้มีบุคคล 3 ประเภทปรากฏให้เห็นอยู่ คือ 1. คนประมาณง่าย (สุปฺปเมยฺโย) 2. คนประมาณยาก(ทุปฺปเมยฺโย) 3. คนประมาณไม่ได้(อปฺปเมยฺโย)

คนประมาณง่าย คือคนประเภทเย่อหยิ่งยกตน หลุกหลิก ปากจัด...ไม่สำรวมอินทรีย์ คนประมาณยาก คือคนประเภทไม่เย่อหยิ่ง ไม่ยกตน...สำรวมอินทรีย์ คนประมาณไม่ได้ คือพระอรหันต์

(556) **อาเนญชสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ในโลกนี้มีบุคคลอีก 3 ประเภทคือ

1. บุคคลที่ก้าวล่วงรูปฌาน เข้าอากาสานัญจายตนฌานแล้วติดใจยินดีอยู่กับฌานนั้น ดิ่งอยู่ในฌานนั้นจนสิ้นชีวิต เขาย่อมไปเกิดในอรูปภพชั้นอากาสานัญจายตนะ ซึ่งมีอายุขัย 20,000 กัป ผู้ที่เป็นปุถุชนก็จะอยู่ในภพนั้นจนสิ้นอายุขัย เมื่อจุดิก็ยังอาจจะไปตกนรกได้ เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานเป็นเปรตได้ ส่วนผู้ที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า(หมายถึงอนาคามี) เมื่ออยู่จนสิ้นอายุขัยแล้วก็จะปรินิพพานที่นั่นเลย

2. บุคคลที่ก้าวล่วงอากาสานัญจายตนฌาน เข้าวิญญาณัญจายตนฌาน แล้วติดใจยินดีอยู่กับฌานนั้น ดิ่งอยู่ในฌานนั้นจนสิ้นชีวิต เขาย่อมไปเกิดในวิญญาณัญจายตนภพซึ่งมีอายุขัย 40,000 กัป ผู้ที่เป็นปุถุชนก็จะอยู่ในภพนั้นจนสิ้นอายุขัย เมื่อจุติก็ยังอาจจะไปตกนรกได้...ส่วนผู้ที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าเมื่ออยู่จนสิ้นอายุขัยแล้วก็จะปรินิพพานที่นั่นเลย

3. บุคคลที่ก้าวล่วงวิญญาณัญจายตนฌาน เข้าอากิญจัญญายตนฌาน แล้วติดใจยินดีอยู่กับฌานนั้น ดิ่งอยู่ในฌานนั้นจนสิ้นชีวิต เขาย่อมไปเกิดในอากิญจัญญายตนภพ ซึ่งมีอายุขัย 60,000 ปี ผู้ที่เป็นปุถุชนก็จะอยู่ในภพนั้นจนสิ้นอายุขัย เมื่อ

จุติก็ยังอาจจะไปตกนรกได้...ส่วนผู้ที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าเมื่ออยู่จนสิ้นอายุขัยแล้วก็จะปรินิพพานที่นั่นเลย

นี่คือความแตกต่างระหว่างปุถุชนกับอริยสาวกในกรณีที่ยังมีการไปเกิด(คติยา อุปปตฺติยา สติ)

ศีล จิต และทิฐิ ที่วิบัติและที่ดีพร้อม

(557) **อยสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า **มีวิบัติ**(ความเสื่อมเสีย) 3 อย่างคือ 1. สีลวิบัติ 2. จิตตวิบัติ 3. **ทิฏฐิวิบัติ** การฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเหลวไหล(เพ้อเจ้อ) คือสีลวิบัติ, **มีอภิชฌา**(เห็นแก่ได้) **มีใจพยาบาท** คือจิตตวิบัติ, **มิจฉาทิฐิ**(อันตคาหิกทิฐิ) 10 อย่าง(มีเห็นว่าทานไม่มีผลเป็นต้น) คือทิฏฐิวิบัติ สัตว์ทั้งหลายตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะสีลวิบัติก็มี เพราะจิตตวิบัติก็มี เพราะทิฏฐิวิบัติก็มี

สัมปทา(ความถึงพร้อม,ความมีพร้อม)มี 3 อย่าง คือ 1. สีลสัมปทา 2. จิตตสัมปทา 3. ทิฏฐิสัมปทา (มีนัยตรงกันข้ามกับวิบัติ 3)

(558) **อปัณณกสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องวิบัติ 3 และสัมปทา 3 เหมือนในอยสูตร เพิ่มคำเปรียบเทียบว่า การที่วิบัติ 3 ทำให้ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก และสัมปทา 3 ทำให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ก็เหมือนการโยนลูกเต๋า 6 เหลี่ยม (อปณณโก มณิ) ซึ่งเมื่อตกลงพื้นมันก็จะตั้งอย่างดี (ผลของวิบัติและสัมปทามีความลงตัว ไม่ยักย้ายเป็นอย่างอื่นได้) (559) **กัม-**

มันตสูตร ตรัสถึงวิบัติและสัมปทาอย่างละ 3 อีกประเภทหนึ่งคือ 1. กัมมันตวิบัติ(ตรงกับสีลวิบัติ) 2. อาชีววิบัติ (ทาเลี้ยงชีพในทางผิด, เป็นอยู่ด้วยมิจฉาชีพ) 3. ทิฏฐิวิบัติ (มีอันตคาหิกทิฐิ 10) ใจความเหมือนในอยสูตร

ใจสะอาดเพราะไม่มีนิวรณ์ 5

(560) **ปฐมโสเจยยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ความสะอาด(โสเจยยะ)มี 3 อย่างคือ 1. ความสะอาดทางกาย(กาย-โสเจยยะ) ได้แก่การที่บุคคลเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม 2. ความสะอาดทางวาจา(วจีโสเจยยะ) ได้แก่การที่บุคคลเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ 3. ความสะอาดทางใจ(มโนโสเจยยะ) ได้แก่การที่บุคคลไม่มีอภิชฌา ไม่มีพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ

(561) **ทุติยโสเจยยสูตร** ตรัสถึงความสะอาด(โสเจยยะ) 3 อย่างสำหรับภิกษุซึ่งต่างกัน 2 จุด คือ เว้นจากความประพฤติผิดในกาม(ในข้อกายโสเจยยะ) เป็นเว้นจากอพรหมจรรย์(คือเว้นจากเมถุน). และข้อมโนโสเจยยะ ได้แก่การที่ภิกษุเมื่อมีนิวรณ์ 5 ชนิดใดอยู่ในใจก็รู้ว่ามี ถ้าไม่มีนิวรณ์ 5 ชนิดได้อยู่ในใจก็รู้ว่าไม่มี ทั้งรู้ทางเกิดของนิวรณ์ 5 ที่ยังไม่เกิด และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็รู้วิธีไม่ให้มันเกิดด้วย

ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า บุคคลผู้สะอาดทางกาย ทางวาจา และทางใจ ปราศจากอาสวะ ปราชญ์เรียกว่า ผู้ล้างบาปแล้ว(นินฺหาตปาปโก)

(562) **โมเนยยสูตร** ตรัสถึงความเป็นมุนี(โมเนยยะ) 3 อย่างคือ 1. กายโมเนยยะ ได้แก่การที่ภิกษุเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์และเว้นจากอพรหมจรรย์ 2. วจีโมเนยยะ ได้แก่การที่ภิกษุเว้นจากวจีทุจริต 4 3. มโนโมเนยยะ ได้แก่การที่ภิกษุกระทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ เป็นพระอรหันต์ ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวว่า ภิกษุเช่นนี้เรียกว่าผู้ละบาปทั้งปวงแล้ว(สพฺพปฺปหายิโน)

กุสินาราวรรค

อกุศลวิตกเป็นเหตุให้ภิกษุทะเลาะกัน

(563) **กุสินาราสูตร** ที่ราวป่าชื่อ พลิหรณะ ใกล้เมืองกุสินารา พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่รับนิมนต์ไปฉันในบ้าน ได้ฉันอาหารที่เขาจัดถวายอย่างดี แล้วติดอกติดใจอยากให้เขานิมนต์ไปฉันอีก เป็นการติดใจหมกมุ่นพัวพัน มองไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาช่วยให้ตนหลุดพ้นออกมาได้ คิดนึกไปทางกามทางพยาบาททางวิหิงสาอยู่บนอาสนะที่ฉันนั่นเอง ทานที่ให้แก่ภิกษุเช่นนี้ไม่มีผลมาก เพราะเธอยังเป็นผู้มัวเมา...(ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

(564) **ภัณฑนสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ในทิศใดมีภิกษุทะเลาะวิวาทกัน แม้แต่นึกถึงทิศนั้น ก็ไม่เป็นที่ผาสุกแก่เราแล้ว ไม่ต้องกล่าวถึงการที่ภิกษุเป็นเช่นนั้น และแน่ใจว่า ภิกษุที่ทะเลาะวิวาทกัน ก็เพราะทิ้งวิตก(ความตรึก) 3 อย่าง คือ เนกขัมม-

วิตก อพยาบาทวิตก อวิหิงสาวิตก พัวพันอยู่กับวิตก 3 อย่างคือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก...(ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

ลักษณะการแสดงธรรมของพระพุทธองค์

(565) **โคตมสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่โคตมกเจดีย์ใกล้กรุงเวสาลีว่า การแสดงธรรมของพระองค์มีลักษณะดังนี้คือ 1. แสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่งเห็นจริง มิใช่ด้วยความไม่รู้ยิ่งเห็นจริง 2. แสดงธรรมมีเหตุผล มิใช่ไม่มีเหตุผล 3. แสดงธรรมมีผลสมจริงเป็นอัศจรรย์ มิใช่ไม่มีผลสมจริงเป็นอัศจรรย์ จึงควรที่บุคคลจะพึงประพฤติตาม ควรที่ภิกษุทั้งหลายจะยินดีเต็มใจและสุขใจว่า ทรงเป็นสัมมาสัมพุทธะ...การแสดงธรรมครั้งนี้เกิดปรากฏการณ์พันโลกธาตุ(สหสฺสีโลกธาตุ)สะเทือนไหว

(อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้กล่าวว่า ใน 20 พรรษาแรก (ปฐมโพธิกาล) พระพุทธองค์ประทับอยู่ตามเทวาลัย(เจดีย์) คือ ที่ปาวาลเจดีย์บ้าง ที่สารันททเจดีย์บ้าง ที่พหุปุตตเจดีย์บ้าง ที่สัต-ตัมพเจดีย์บ้าง (รวมถึงที่โคตมกเจดีย์นี้)

เพื่อนร่วมสำนักเก่าของพระพุทธองค์

(566) **ภรัณฑุสูตร** ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นโกศลไปถึงกรุงกบิลพัสดุ์ รับสั่งเจ้ามหานามศากยะให้หาที่พักรับรองให้เพียงพอแก่พระสาวกที่ตามเสด็จ เจ้ามหานามหาไม่ได้ กราบทูลให้อาศัยพักที่อาศรมของภรัณฑุ กาลามะ ซึ่งเคยเป็นเพื่อนร่วมสำนักประพฤติพรหมจรรย์ของพระพุทธองค์(สำ-

นักอาฬารดาบส กาลามโคตร)ไปก่อน พระพุทธองค์ได้เสด็จเข้าประทับตามคำกราบทูล

รุ่งขึ้น เมื่อเจ้ามหานามเข้าเฝ้า ได้ตรัสว่า ในโลกนี้มีศาสดาอยู่ 3 ประเภท คือ 1. พวกสอนการกำหนดรู้กาม(กามปริญญา) แต่ไม่สอนการกำหนดรู้รูป ไม่สอนการกำหนดรู้เวทนา 2. พวกสอนการกำหนดรู้กามและการกำหนดรู้รูป ไม่สอนการกำหนดรู้เวทนา 3. พวกสอนทั้งการกำหนดรู้กาม ทั้งการกำหนดรู้รูป ทั้งการกำหนดรู้เวทนา ถามว่า ความสำเร็จ(นิฏฐา)ของศาสดาทั้ง 3 ประเภทนี้ เป็นอย่างเดียวกันหรือต่างกัน?

ภรัณฑุ กาลามะ แนะให้เจ้ามหานามตอบว่าเป็นอย่างเดียวกัน ส่วนพระพุทธองค์แนะให้ตอบว่าต่างกัน และต่างก็ยืนยันความเห็นอย่างนั้นถึง 3 ครั้ง จนในที่สุด ภรัณฑุ กาลามะก็สำนึกได้ว่าตนถูกพระพุทธองค์รุกถึง 3 ครั้งต่อหน้าเจ้ามหานามผู้สูงศักดิ์ เห็นท่าไม่ดีจึงหลบหนีออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ ไม่กลับมาอีกเลย

(คำว่า ปริญญา ในคำว่ากามปริญญาเป็นต้น อรรถกถาแปลว่า สมติกฺกโม(ความก้าวล่วง) ชวนให้เข้าใจได้อีกอย่างหนึ่งว่า ก้าวล่วงกามหมายถึงรูปฌาน 4 ก้าวล่วงรูปหมายถึงอรูปฌาน 4 ก้าวล่วงเวทนาหมายถึงนิพพาน พระพุทธองค์ทรงเป็นศาสดาที่สอนทั้งรูปฌาน ทั้งอรูปฌาน ทั้งนิพพาน)

หัตถกะไปเกิดในพรหมโลกชั้นอวิหา

(567) **หัตถกสูตร** หลังปฐมยามคืนหนึ่ง เทวบุตรชื่อหัตถ-

กะ(น่าจะหมายถึงหัตถกอุบาสกแห่งเมืองอาฬวี)ไปยังวัดเชตวัน เพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ เปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่ววัด หมายใจว่าจักยืนเฝ้า แต่ตัวก็ละลายซึมลง ทรงตัวอยู่ไม่ได้ เหมือนเนยใสหรือน้ำมันที่คนราดลงบนทราย พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้เนรมิตตัวให้หยาบ จึงทรงตัวยืนเฝ้าได้

ตรัสถามว่า ธรรมที่เคยประพฤติเมื่อเป็นมนุษย์ เวลานี้ก็ยังประพฤติอยู่หรือ? เทวบุตรกราบทูลว่า ยังคงประพฤติอยู่เหมือนเดิม และยังได้ประพฤติธรรมที่ไม่เคยประพฤติเมื่อครั้งเป็นมนุษย์อีกด้วย, ขณะที่พระองค์รายล้อมอยู่ด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ เดียรถีย์ และสาวกเดียรถีย์ ข้าพระองค์ก็รายล้อมอยู่ด้วยเทวบุตรทั้งหลาย พวกเขามาจากแดนไกลก็มี ตั้งใจมาฟังธรรม

เทวบุตรกราบทูลอีกว่า เมื่อครั้งตนเป็นมนุษย์ ยังไม่ทันจะเต็มอิ่มในธรรม 3 อย่างคือ 1. การเห็นพระพุทธองค์ 2. การฟังธรรม 3. การอุปัฏฐากพระสงฆ์ ก็สิ้นชีวิตเสียแล้ว ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวว่า หัตถกอุบาสกไปเกิดในพรหมโลกชั้นอวิหา(แสดงว่าเป็นอนาคามี)

เปรียบอกุศลวิตกเหมือนแมลงวัน

(568) **กฬิวิยสูตร** อิสิปตนมฤคทายวัน : วันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงพาราณสี ขณะทรงพระดำเนินอยู่ในย่านโคโยคมิลักขะ(ฉบับพม่าเป็นโคโยคปีลักขะ-ย่านตลาดซื้อขายวัว) ได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุรูปหนึ่งกำลังเดินบิณฑบาต

ดูอาการเป็นคนอมทุกข์เหม่อลอยไม่สำรวม จึงตรัสกะเธอว่า อย่าทำตัวเป็นของเน่า เป็นของเน่าแล้วมันส่งกลิ่นเหม็นให้แมลงวันตอม ภิกษุนั้นเมื่อได้ฟังพระดำรัส ใจก็สลดวูบ

กลับจากเสด็จบิณฑบาต พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องนี้ให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามขึ้นว่า ของเน่าหมายถึงอะไร? กลิ่นเหม็นหมายถึงอะไร? แมลงวันหมายถึงอะไร? ตรัสตอบว่า อภิชฌา(ความละโมบ)คือของเน่า พยาบาท(ความเคียดแค้นชิงชัง)เป็นกลิ่นเหม็น ความคิดนึกที่เป็นบาปอกุศล(อกุศลวิตก)เป็นแมลงวัน ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า ความดำริที่เกี่ยวข้องอยู่กับราคะ เป็นแมลงวันตอมไต่ภิกษุผู้ไม่สำรวมอินทรีย์...คนเขลาที่ไม่มีความสงบภายในใจ ไม่ว่าจะอยู่ในบ้านหรือในป่า ก็จะต้องถูกแมลงวันไต่ตอมเรื่อยไป...

ก่อนพระอนุรุทธะจะได้สำเร็จอรหันต์

(569) **ปฐมอนุรุทธสูตร** พระอนุรุทธะทูลถามพระพุทธองค์ว่า ด้วยทิพยจักษุ ได้เห็นสตรีเป็นอันมากตายไปตกอบายทุคติวินิบาตนรก เป็นเพราะอะไร? ตรัสตอบว่า เพราะเหตุ 3 อย่าง คือ 1. มีใจตระหนี่ในตอนเช้า 2. มีใจริษยาในตอนกลางวัน 3. มีกามราคะในตอนเย็น

(570) **ทุติยอนุรุทธสูตร** วันหนึ่งพระอนุรุทธะเรียนถามพระสาริบุตรว่า ตัวท่านเองสามารถมองเห็นโลกได้เป็นพันด้วยทิพยจักษุ ความเพียรก็ไม่เคยย่อหย่อน สติก็ตั้งมั่นไม่ฟั่นเฟือน กายก็สงบระงับดี จิตก็เป็นสมาธิแน่วแน่ แต่ทำไมจิตจึงไม่สิ้น

อุปาทานหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย?

พระสารีบุตรตอบว่า ข้อที่ว่าสามารถมองเห็นโลกได้เป็นพันนั้นเป็นเพราะมานะ(ถือตัว) ข้อที่ว่าความเพียรไม่เคยย่อหย่อน...จิตก็เป็นสมาธิแน่วแน่นั้น เป็นเพราะอุทธัจจะ(ฟุ้งซ่าน) ข้อที่ว่า จิตก็ยังไม่สิ้นอุปาทาน...นั้น เป็นเพราะกุกกุจจะ(หงุดหงิดรำคาญใจ) ต้องไม่ใส่ใจถึงธรรมทั้ง 3 อย่างนั้น ให้น้อมจิตสู่อมตธาตุ(นิพพาน)อย่างเดียว

พระอนุรุทธะได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของพระสารีบุตร ไม่ช้าไม่นานก็ได้สำเร็จอรหันต์

ถ้าจะโกรธก็ให้เหมือนรอยขีดในน้ำ

(571) **ปฏิจฉันนสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีของ 3 อย่างซึ่งปกปิดแล้วดี เปิดเผยไม่ดี คือ 1. มาตุคาม 2. มนต์ของพราหมณ์ 3. ความเห็นผิด(มิจฉาทิฐิ) และมีของ 3 อย่างที่ปกปิดแล้วไม่ดี เปิดเผยแล้วดีคือ 1. ดวงจันทร์ 2. ดวงอาทิตย์ 3. พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า

(572) **เลขสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีคนอยู่ 3 ประเภท คือ 1. คนที่เหมือนรอยขีดในหิน 2. คนที่เหมือนรอยขีดในดิน 3. คนที่เหมือนรอยขีดในน้ำ

คนที่เหมือนรอยขีดในหิน ได้แก่คนที่โกรธเนืองๆ นานๆ มีความโกรธกรุ่นในใจไม่จางหายง่ายๆ เหมือนรอยขีดในหิน ซึ่งแม้จะถูกลมพัดหรือน้ำเซาะก็ไม่ลบได้ง่ายๆ

คนที่เหมือนรอยขีดในดิน ได้แก่คนที่โกรธเนืองๆ แต่

ความโกรธของเขาก็ไม่กรุ่นใจอยู่นาน เหมือนรอยขีดในดิน ถูกลมพัดหรือน้ำเซาะไม่นานก็ลบหาย

คนที่เหมือนรอยขีดในน้ำ ได้แก่คนที่ระงับความโกรธได้แม้จะถูกด่าว่าให้เจ็บก็ทนได้ ยังพูดจาเป็นปกติได้ เหมือนรอยขีดในน้ำ พลันขีดก็พลันหาย

โยธาชีววรรค

เปรียบภิกษุเหมือนนักรบของพระราชา

(573) **โยธสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า นักรบมือหนึ่งของพระราชานั้น มีคุณสมบัติ 3 อย่าง คือ 1. ยิงไกล 2.ยิงเร็ว 3. (ยิง)ทำลายข้าศึกหมู่ใหญ่ได้ ภิกษุก็เหมือนกัน จะได้ชื่อว่าเป็นอริยสงฆ์ ก็เพราะสามารถ 1. ยิงได้ไกล คือเห็นถูกต้องในขันธ์ 5 ทุกชนิด ว่าไม่ใช่ของเรา เราไม่ได้เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา 2. ยิงได้เร็ว คือรู้ตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 3. ทำลายข้าศึกหมู่ใหญ่ได้ คือทำลายอวิชชากองใหญ่ได้

(574) **ปริสาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า หมู่สาวก(ปริสา) มี 3 ประเภท คือ 1. ประเภทที่แนะนำได้ยาก(อุกฺกาจิตวินีตา) 2. ประเภทที่แนะนำได้ง่าย(ปฏิปุจฺฉาวินีตา) 3. ประเภทที่รู้อัธยาศัยแล้วจึงแนะนำได้(ยาวตชฺฌาวินีตา)

(575) **มิตตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มิตรที่ควรคบมี 3 ลักษณะคือ 1. ให้สิ่งที่ให้ได้ยาก(ทุทฺททำ ททาติ) 2. ทำในสิ่งที่ทำได้ยาก(ทุกฺกรํ กโรติ) 3. ทนในสิ่งที่ทนได้ยาก(ทุกฺขมํ ขมติ)

ความมีอยู่ของธาตุไม่ขึ้นอยู่กับพระพุทธเจ้า

(576) **อุปปาทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคต(พระพุทธเจ้า)ทั้งหลายจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ธาตุ(หลัก)นั้นก็ยังคงมีอยู่ เป็นธรรมฐิติ(ดำรงอยู่โดยธรรมชาติ) เป็นธรรมนิยาม(เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ) ว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ สังขารทั้งปวงเป็นอนัตตา ตถาคตตรัสรู้ เข้าถึงหลักนั้นแล้ว จึงบอก แสดง วางเป็นแบบ ตั้งเป็นหลัก เปิดเผยแจกแจง ทำให้เข้าใจง่ายว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ สังขารทั้งปวงเป็นอนัตตา"

ทรงยืนยันแนวคำสอนของพระองค์

(577) **เกสกัมพลสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ในบรรดาคำสอนของเดียรถีย์(คำสอนที่เป็นปฏิปักษ์กับพระพุทธศาสนา)นั้น คำสอนของศาสดามักขลิ โคสาล จัดว่าเลวที่สุด เหมือนผ้าเกสกัมพล(ผ้าที่ทำด้วยผมมนุษย์)ที่คุณภาพเลวกว่าผ้าทุกชนิด เพราะยามหนาวก็เย็น ยามร้อนก็ร้อน ทั้งสีและกลิ่นก็ทราม สัมผัสก็หยาบ มักขลิ โคสาลนั้นปฏิเสธทั้งกรรม ทั้งการกระทำ ทั้งความเพียรว่าไม่มีผล(เป็นพวกอกัมมวาที อกิริยวาที และอวิริยวาที) ซึ่งเป็นแนวคำสอนที่ตรงกันข้ามกับที่พระองค์ทรงสอน ทรงเปรียบมักขลิ โคสาลว่า เหมือนชาวประมงวางลอบไว้ดักปลา มีแต่จะนำสิ่งที่มีใช่ประโยชน์และความทุกข์มาให้ผู้คน

(578) **สัมปทาสูตร** ตรัสถึงสัมปทา(สมบัติ) 3 อย่างคือ สัทธาสัมปทา สีลสัมปทา และปัญญาสัมปทา (579) **วุฑฒิสูตร**

ตรัสถึงวุฒิ(ความเจริญ) 3 อย่างคือ สัทธาวุฑฒิ สีลวุฑฒิ ปัญญาวุฑฒิ

พระอรหันต์ไม่ใช่ล้ำเลิศไปทุกอย่าง

(580) **ปฐมอัสสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุมี 3 ประเภท เช่นเดียวกับม้าที่มี 3 ประเภทเหมือนกันคือ ประเภทที่ 1 ภิกษุรู้ตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 เรียกว่ามีเชาว์ดี แต่เมื่อถูกถามปัญหาในอภิธรรมในอภิวินัย กลับตอบไม่ได้ เรียกว่ามีสีไม่งาม และภิกษุนั้นขาดแคลนลาภปัจจัย เรียกว่ามีทรวดทรงไม่งาม เปรียบเหมือนม้าที่ผีเท้าดีแต่สีกายไม่งาม ทรวดทรงก็ไม่ดี 2. ภิกษุรู้ตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 เรียกว่ามีเชาว์ดี เมื่อถูกถามปัญหาในอภิธรรมในอภิวินัย ก็ตอบได้ไม่จนปัญญา เรียกว่ามีสีงาม แต่เธอขาดแคลนลาภปัจจัย เรียกว่ามีทรวดทรงไม่งาม เปรียบเหมือนม้าที่ผีเท้าดี สีกายก็งาม แต่ทรวดทรงไม่ดี 3. ภิกษุรู้ตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 เรียกว่ามีเชาว์ดี เมื่อถูกถามปัญหาในอภิธรรมในอภิวินัย ก็ตอบได้ไม่จนปัญญา เรียกว่ามีสีงาม และเธอมีลาภปัจจัยไม่ขาดแคลน เรียกว่ามีทรวดทรงดี เปรียบเหมือนม้าที่ผีเท้าดี สีกายก็งาม ทรวดทรงก็ดี

(ภิกษุในที่นี้ เป็นประเภทบุคคลชั้นด้อย(ปุริสขลุงฺโก) เทียบกับม้าชั้นด้อย(อสฺสขลุงฺโก) แต่ภิกษุชั้นด้อยที่ตรัสถึงนี้ น่าจะหมายถึงพระโสดาบันและพระสกทาคามี)

(581) **ทุติยอัสสสูตร** ตรัสถึงภิกษุชั้นดี(ปุริสสทสฺโส) 3 ประเภท เปรียบเทียบกับม้าชั้นดี(อสฺสสทสฺโส) โดยจำแนกเหมือน

ภิกษุชั้นด้อยและม้าชั้นด้อย ต่างเฉพาะคำว่า ภิกษุชั้นดีหมายถึงพระอนาคามี

(582) **ตติยอัสสสูตร** ตรัสถึงภิกษุประเภทอาชาไนย(ปุริสาชานิโย) ซึ่งหมายถึงพระอรหันต์ 3 จำพวก เปรียบเทียบกับม้าอาชาไนย(อสฺสาชานิโย) 3 จำพวก โดยจำแนกเหมือน 2 พระสูตรก่อน สรุปความว่า พระอรหันต์เรียกว่ามีเชาว์ดี เพราะบรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะแล้ว แต่พระอรหันต์บางท่านก็ตอบปัญหาในอภิธรรมในอภิวินัยไม่ได้ บางท่านก็ขาดแคลนลาภปัจจัย บางท่านก็มีความพร้อมทุกอย่าง (คุณสมบัติหลักของพระอรหันต์ คือสิ้นกิเลสทั้งปวง อย่างอื่นอาจจะมีดีมีด้อยได้เหมือนคนทั่วไป)

(583) **ปฐมโมรนิวาปสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่อารามของปริพาชกซึ่งเป็นสวนนกยูง(โมรนิวาป)ว่า ภิกษุผู้มีสีลขันธ์ สมาธิขันธ์ และปัญญาขันธ์ ที่เป็นอเสขะ จัดว่าเป็นผู้ประสบความสำเร็จสูงสุด เป็นพระอรหันต์ ล้ำเลิศในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (584) **ทุติยโมรนิวาปสูตร** ตรัสว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยปาฏิหาริย์ 3 อย่าง คือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทสนาปาฏิหาริย์ และอนุสาสนีปาฏิหาริย์ จัดว่าเป็นผู้ประสบความสำเร็จสูงสุด...(585) **ตติยโมรนิวาปสูตร** ตรัสว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 3 อย่างคือ สัมมาทิฐิ สัมมาญาณ และสัมมาวิมุตติ จัดว่าเป็นผู้ประสบความสำเร็จสูงสุด...

ฤกษ์ดี-ยามดีอยู่ที่การประพฤติสุจริต

มงคลวรรค มี 10 พระสูตร

(586) **อกุสลสูตร** ตรัสว่า ผู้มีกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมที่เป็นอกุศล ย่อมเกิดในนรก, ผู้มีกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมที่เป็นกุศล ย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์ (587) **สาวัชชสูตร** ตรัสว่า กรรม(ฝ่ายชั่ว)มี 3 ประเภทคือ กายกรรมมีโทษ วจีกรรมมีโทษ มโนกรรมมีโทษ กรรม(ฝ่ายดี)มี 3 ประเภทคือ กายกรรมไม่มีโทษ วจีกรรมไม่มีโทษ มโนกรรมไม่มีโทษ (588) **วิสมสูตร** ตรัสว่า บุคคลมีกรรมฝ่ายผิด 3 อย่าง มีกรรมฝ่ายถูก 3 อย่าง (คือกรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจ ฝ่ายผิดหรือฝ่ายถูก) (589) **อสุจิสูตร** ตรัสว่า บุคคลมีกรรมสกปรก 3 อย่าง มีกรรมสะอาด 3 อย่าง (คือกรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจ ที่สกปรกหรือสะอาด)

(590) **ปฐมขตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม 3 อย่างคือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันเป็นอกุศล จัดว่าเป็นคนพาล เป็นคนโง่เขลา เป็นอสัตบุรุษ ทำตัวเองให้เสียหาย ส่วนผู้เป็นบัณฑิตเป็นอสัตบุรุษมีนัยตรงกันข้าม (591) **ทุติยขตสูตร** ตรัสถึงบุคคลผู้ประกอบด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่มีโทษและที่ไม่มีโทษ...(592) **ตติยขตสูตร** ตรัสถึงบุคคลผู้ประกอบด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่ผิดและที่ถูก...(593) **จตุตถขตสูตร** ตรัสถึงบุคคลผู้ประกอบด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่สกปรกและที่สะอาด...(ฝ่ายแรกจัดว่าเป็นคนพาล...ทำตัวเองให้เสียหาย) (594) **วันทนาสูตร** ตรัสว่า การไหว้มี 3 อย่างคือ ไหว้ด้วยกาย ไหว้ด้วยวาจา ไหว้

ด้วยใจ

(595) **สุปุพพัณหสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ประพฤติสุจริตด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ในเวลาเช้า เช้านั้นก็เป็นเช้าที่ดีของเขา...ในเวลากลางวัน กลางวันวันนั้นก็เป็นกลางวันที่ดีของเขา...ในเวลาเย็น เย็นวันนั้นก็เป็นเวลาเย็นที่ดีของเขา ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวว่า กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ความตั้งใจ (ปณิธิ) เป็นฤกษ์งามยามดี(อยู่ในตัวมันเอง)...

พระสูตรนอกปัณณาสก์

ธรรมที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา

(596-597) พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีปฏิปทา(ข้อปฏิบัติ) 3 อย่าง คือ 1. อาคาฬหปฏิปทา(ข้อปฏิบัติอย่างหยาบกร้าน) เป็นข้อปฏิบัติของพวกที่เห็นว่ากามไม่มีโทษ หมกมุ่นอยู่ในกาม(เป็นพวกกามสุขัลลิกานุโยค) 2. นิชฌามปฏิปทา (ข้อปฏิบัติแห้งเกรียม) ได้แก่วัตรปฏิบัติต่างๆ ของพวกทรมานตน เช่น อเจลกะชีเปลือย(เป็นพวกอัตตกิลมถานุโยค) 3. มัชฌิมาปฏิปทา(ข้อปฏิบัติสายกลาง) ได้แก่สติปัฏฐาน 4...สัมมัปปธาน 4...อิทธิบาท 4...อินทรีย์ 5...พละ 5...โพชฌงค์ 7...อริยมรรคมีองค์ 8 (หมายความว่า ธรรมในโพธิปักขิยธรรมหมวดใดหมวดหนึ่ง เป็นมัชฌิมาปฏิปทาทั้งสิ้น)

(598) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ 10 (ฆ่าสัตว์ ฯลฯ มิจฉาทิฐิ) ไม่ว่าจะทำเองหรือมีเอง

หรือชักชวนผู้อื่นให้ทำให้มี หรือมีความพอใจในอกุศลกรรมบถนั้นๆ ย่อมตกนรก ส่วนผู้ประกอบด้วยกุศลกรรมบถ 10 มีนัยตรงกัน เขาย่อมได้ขึ้นสวรรค์

(599) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สมาธิ 3 อย่าง คือ 1. สุญญตสมาธิ(สมาธิอันพิจารณาเห็นความว่าง) 2. อนิมิตตสมาธิ (สมาธิอันพิจารณาเห็นธรรมไม่มีนิมิต) 3. อัปปณิหิตสมาธิ(สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีความตั้งปรารถนา) สมาธิทั้ง 3 นี้(เป็นวิปัสสนา) เพื่อรู้ เพื่อละ เพื่อคลาย เพื่อดับราคะ โทสะ โมหะ โกธะ อุปนาหะ มักขะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาเถยยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ

(โดยทั่วไป สมาธิเป็นสมถะ เป็นความสงบแน่วนิ่งของจิต เป็นฌาน แต่สมาธิทั้ง 3 นี้ เป็นวิปัสสนา(เป็นกรณียกเว้น) สุญญตสมาธิเป็นวิปัสสนาเพ่งพินิจอนัตตลักษณะ อนิมิตตสมาธิเป็นวิปัสสนาเพ่งพินิจอนิจจลักษณะ อัปปณิหิตสมาธิเป็นวิปัสสนาเพ่งพินิจทุกขลักษณะ (ดู ที.ปา 11/228/231 : องฺ.ติก. 20/599/385 : ขุ.ปฏิ. 31/92/70: องฺ.อ. 2/324 : ปฏิสํ.อ. 125 : พุ.ธ. 826)

อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต จบบริบูรณ์

จบพระไตรปิฎกบาลีเล่ม 20

จตุกกนิบาต ปฐมปัณณาสก์

ภัณฑคามวรรค

โทษที่ร้ายแรงกว่าเสียการพนันหมดตัว

(1) **อนุพุทธสูตร** พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่หมู่บ้านภัณฑคามแคว้นวัชชีว่า เพราะไม่รู้แจ้งธรรม(อริยธรรม) 4 อย่างคือ 1. อริยศีล 2. อริยสมาธิ 3. อริยปัญญา 4. อริยวิมุตติ เราและเธอทั้งหลายจึงเวียนว่ายตายเกิดมาเป็นเวลายาวนาน เมื่อรู้แจ้งในธรรมเหล่านั้นแล้ว ความทะยานอยากในภพ(ภวตณฺหา) ก็เป็นอันถอนได้สิ้น ตัณหาคล้องใจไว้ในภพ(ภวเนตฺติ)ก็ดับสิ้น บัดนี้การเกิดในภพใหม่(ปุนพฺภโว)ไม่มีอีกแล้ว (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

(2) **ปปติตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ไม่ประกอบด้วยอริยธรรม 4 อย่าง (ดังกล่าว) เรียกว่าผู้ตกจากพระธรรมวินัยนี้(ปปติโต)...(ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

(3) **ปฐมขตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม(ขตธรรม) 4 อย่าง คือ 1. ยกย่องคนที่ควรตำหนิ

2. ตำหนิคนที่ควรยกย่อง 3. เลื่อมใสในที่ที่ไม่ควรเลื่อมใส 4. ไม่เลื่อมใสในที่ที่ควรเลื่อมใส จัดว่าเป็นคนพาล เป็นคนโง่เขลา เป็นอสัตบุรุษ ทำตนให้เสียหาย ขุดความดีทิ้ง, ทำลายตัวเอง...(ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย) ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวเพิ่มเติมว่า คนที่ตำหนิผู้ที่ควรยกย่องนั้น ถือว่าก่อการร้าย (กลี วิจินาติ) ด้วยปาก ซึ่งจะทำให้ตัวเขาเองไม่มีความสุข เสียการพนันจนสิ้นเนื้อประดาตัวยังไม่ร้ายเท่าการคิดร้ายต่อผู้เป็นอริยะ ซึ่งจะทำให้ตกนรกไปแสนนาน

(4) **ทุติยขตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ปฏิบัติผิดในบุคคล 4 ประเภทคือ 1. มารดา 2. บิดา 3. พระพุทธเจ้า 4. สาวกของพระพุทธเจ้า จัดว่าเป็นคนพาล...ทำตนให้เสียหาย (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)...ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า ผู้ปฏิบัติผิดในบุคคล 4 ประเภทนั้น ย่อมถูกบัณฑิตติเตียน ตายไปแล้วก็ยังตกอบายอีก ส่วนผู้ปฏิบัติชอบในท่านเหล่านั้น เป็นที่สรรเสริญของบัณฑิต และเมื่อตายไปก็บันเทิงในสวรรค์

(5) **อนุโสตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคล 4 ประเภท คือ 1. บุคคลไปตามกระแส (อนุโสตคามี) หมายถึงบุคคลที่ทั้งเสพกามทั้งทำบาปกรรม 2. บุคคลไปทวนกระแส (ปฏิโสตคามี) หมายถึงบุคคลผู้ไม่เสพกามและไม่ทำบาปกรรม แม้จะทุกข์กายทุกข์ใจเพียงใด ก็ยังประพฤติพรหมจรรย์จนถึงที่สุด 3. บุคคลผู้ตั้งตนได้ (ตั้งหลักได้แล้ว) หมายถึงอนาคามี 4. บุคคลผู้ข้ามฝั่งขึ้นบกเป็นพราหมณ์ (ติณฺโณ ปารคโต) หมายถึงพระอรหันต์

(6) **อัปปสุตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลอยู่ 4

จำพวก คือ 1. ผู้สดับน้อย ทั้งเข้าไม่ถึงประโยชน์ด้วยการสดับตรับฟัง ได้แก่ผู้ไม่ค่อยได้ฟังนวังคสัตถุศาสน์ เท่าที่ได้ฟังแล้วก็ไม่เข้าใจอรรถไม่เข้าใจธรรม เพื่อที่จะได้ปฏิบัติให้ถูกหลักธรรม 2. ผู้สดับน้อย แต่เข้าถึงประโยชน์ด้วยการสดับ ได้แก่ผู้ไม่ค่อยได้ฟังนวังคสัตถุศาสน์ แต่เข้าใจอรรถเข้าใจธรรมตามที่ได้ฟังจนปฏิบัติถูกหลักธรรมได้ 3. ผู้สดับมาก(ได้ฟังธรรมมาก) แต่เข้าไม่ถึงประโยชน์ด้วยการสดับมากนั้น ได้แก่ผู้ได้ฟังนวังคสัตถุศาสน์มาก แต่หาได้เข้าใจอรรถและธรรมที่ได้ฟังเพื่อปฏิบัติให้ถูกหลักธรรมไม่ 4. ผู้ได้สดับมาก ทั้งเข้าถึงประโยชน์ด้วยการสดับมากนั้นด้วย ได้แก่ผู้ได้ฟังนวังคสัตถุศาสน์มาก ทั้งเข้าใจอรรถและธรรมที่ได้ฟังจนปฏิบัติได้ถูกหลักธรรม...ในคาถาท้ายพระสูตรระบุว่า ผู้ปฏิบัติไม่ถูกหลักธรรม หมายถึงไม่ตั้งอยู่ในศีล

(7) **สังฆโสภณสูตร** ตรัสว่า พุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ที่ฉลาด(วิยตฺตา) ได้รับการฝึกฝนดี (วินีตา) กล้าหาญ(วิสารทา) เป็นพหูสูต ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมถูกหลัก ย่อมยังหมู่คณะให้งาม

เวสารัชชญาณของพระพุทธองค์

(8) **เวสารัชชสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ญาณที่เป็นเหตุให้กล้าหาญ(มั่นพระทัย, ไม่ครั่นคร้าม) จนได้ประกาศยืนยันว่าทรงเป็นชั้นผู้นำของชาวโลก(อาสภณฺฐานํ ปฏิชานาติ) ประกาศธรรมได้อย่างองอาจท่ามกลางหมู่ชน เรียกว่า เวสารัชชญาณ มี 4 อย่างคือ ไม่ทรงมองเห็นว่าจะมีใครทักท้วงพระองค์ได้โดยชอบ

ธรรมใน 4 เรื่องคือ

1. **สัมมาสัมพุทธปฏิญญา** คือทักท้วงว่า พระองค์ประกาศตนว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ แต่ยังมีธรรมที่พระองค์ยังไม่รู้

2. **ขีณาสวปฏิญญา** คือทักท้วงว่า พระองค์ประกาศตนว่าเป็นพระอรหันต์(ขีณาสพ) แต่ยังมีอาสวะที่ยังไม่ดับหมดสิ้นอยู่

3. **อันตรายิกธัมมวาทะ** คือทักท้วงว่า ธรรมที่พระองค์กล่าวว่าเป็นอันตราย หาได้เป็นอันตรายจริงไม่

4. **นิยยานิกธัมมเทสนา** คือทักท้วงว่า พระองค์แสดงธรรมเพื่อประโยชน์อะไร ประโยชน์นั้นหาได้นำผู้ปฏิบัติตามให้ถึงความสิ้นทุกข์อย่างแท้จริงไม่

เมื่อไม่ทรงเห็นว่าจะมีใครมาทักท้วงได้ในเรื่องเหล่านี้ จึงทรงปลอดโปร่งพระทัย ไม่มีความครั่นคร้าม มีแต่ความกล้าหาญ ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า ถ้อยคำของสมณพราหมณ์ทั้งหลายเมื่อมาถึงพระพุทธองค์ ล้วนแต่ถูกกำราบหมดสิ้น...

(9) **ตัณหาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ตัณหาเมื่อเกิดแก่ภิกษุย่อมเกิดเพราะจีวรบ้าง เพราะอาหารบิณฑบาตบ้าง เพราะเสนาสนะบ้าง เพราะความมีน้อยมีมากอย่างนั้นอย่างนี้(อิติภวาภวเหตุ)บ้าง ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า คนมีตัณหาย่อมเวียนว่ายเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ไปนานแสนนาน เมื่อภิกษุรู้ว่าตัณหาเป็นเหตุเกิดทุกข์ ก็พึงมีสติ ดับตัณหา ไม่ยึดถือ

ความหมายของโยคธรรมและวิสังโยคธรรม

(10) **โยคสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า โยคะ(กิเลส

ผูกมัดสัตว์ไว้ในภพ)มี 4 อย่างคือ 1. กามโยคะ 2. ภวโยคะ 3. ทิฏฐิโยคะ 4. อวิชชาโยคะ. เพราะไม่รู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และทางออกแห่งกาม ภพ และทิฐิ(มิจฉาทิฐิ) ตามความเป็นจริง ทำให้ความยินดี,ความเพลิดเพลิน...ความดิ้นรนในสิ่งที่เป็นโยคะนั้นๆ นอนเนื่องอยู่ในใจ(สานุเสติ) ส่วนอวิชชาโยคะ ได้แก่ การที่บุคคลไม่รู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และทางออกแห่งผัสสายตนะ 6 ตามความเป็นจริง ทำให้ความไม่รู้แจ้ง ความโง่เขลาในผัสสายตนะ 6 นอนเนื่องอยู่ในใจ บุคคลผู้(ละโยคะไม่ได้) พัวพันอยู่ด้วยกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดในภพใหม่ ประกอบด้วยความเร่าร้อน ก็ต้องได้รับทุกข์เป็นผล มีชาติชรามรณะต่อไป จัดว่าเป็นบุคคลประเภทอโยคักเขมี(ผู้ไม่ปลอดจากโยคะ)

แล้วตรัสถึงวิสังโยคะ 4 ซึ่งมีนัยตรงกันข้ามกับโยคะ 4 เรียกผู้ปลอดจากโยคะว่า โยคักเขมี ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า กามและภพ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้(ปริญญา). ทิฐิ(มิจฉาทิฐิ) ควรเพิกถอน(สมูหจฺจ) ส่วนอวิชชาให้ทำลาย(วิราชยฺ-ทำให้จางคลายหมดสิ้น)

จรวรรค

ให้ระวังวิตกในอิริยาบถทั้ง 4

(11) **จารสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ขณะภิกษุเดินอยู่ก็ดี ยืนอยู่ก็ดี นั่งอยู่ก็ดี นอนอยู่(ยังไม่หลับ)ก็ดี กามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตก(อย่างใดอย่างหนึ่ง)เกิดขึ้น และ

เธอรับมันไว้ ไม่ละ ไม่เลิก ไม่ทำให้สิ้นไป อย่างนี้เรียกว่าผู้ไม่มีความเพียรอันแรงกล้า(อนาตาปี) ไม่กลัวต่อบาป(อโนตฺตปฺปี) เป็นคนเกียจคร้าน มีความเพียรอันทรามอยู่ตลอดเวลา (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย) ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า ภิกษุที่ตรึกถึงกามคุณขณะเดิน ยืน นั่ง นอน ได้ชื่อว่าเดินทางผิด ไม่สามารถที่จะตรัสรู้ธรรมได้...

(12) **สีลสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อได้มีความสำรวมระวังไม่ละเมิดสิกขาบทในปาฏิโมกข์แม้ในเรื่องเล็กน้อย คือมีศีลบริบูรณ์แล้ว ขั้นตอนต่อไปในการทำความเพียรคือ ละอภิชฌา (ความโลภ, ความรัก, ความใคร่-หมายถึงกามฉันท์นั่นเอง) พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา ในอิริยาบถทั้ง 4 อย่าลดหย่อนความเพียร ตั้งสติให้มั่น ให้กายสงบระงับ จิตดิ่งเป็นสมาธิ ถ้าทำได้อย่างนี้ เรียกได้ว่าเป็นอาตาปี เป็นอโนตตัปปี เป็นผู้ระดมความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว (ปหิตตฺโต)อย่างต่อเนื่อง ในคาถา ท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า ภิกษุที่สำรวม มีสติอยู่ในทุกอิริยาบถ เพ่งพินิจความเกิดความดับของธรรมและขันธ์ทั้งหลาย (ที่ปรากฏ)ทุกอย่าง เรียกได้ว่า มีใจเด็ดเดี่ยวชนิดกัดไม่ปล่อย (สตต่ ปหิตตฺโต)

ทรงแสดงความหมายของสัมมัปปธาน 4

(13) **ปธานสูตร** ตรัสถึงสัมมัปปธาน(ความเพียรชอบ) 4

(14) **สังวรสูตร** ตรัสอธิบายให้ภิกษุทั้งหลายฟังเรื่องสัมมัปปธาน 4 ดังนี้

1. **สังวรปธาน** ได้แก่การที่ภิกษุเห็นรูปด้วยตา ฯลฯ รู้ธัมมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่ใส่ใจนิมิตและอนุพยัญชนะ ไม่ชอบไม่ชัง ไม่ให้บาปอกุศลผ่านเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้

2. **ปหานปธาน** ได้แก่การที่ภิกษุไม่รับเอากามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก ที่เกิดขึ้น คือทำให้มันดับหายไป

3. **ภาวนาปธาน** ได้แก่การที่ภิกษุเจริญโพชฌงค์ 7 อัน อิงวิเวก อิงวิราคะ อิงนิโรธ น้อมไปทางปล่อยวาง

4. **อนุรักขนาปธาน** ได้แก่การที่ภิกษุตามรักษาสมาธินิมิตที่ดีแล้ว(ภทฺทกํ) เช่น การนึกหมายบริกรรมกระดูกเป็นอารมณ์เป็นต้น เมื่อบริกรรมจนเกิดสมาธิแล้ว ให้รักษาสมาธินั้นให้ได้

(15) **ปัญญัตติสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อัครบัญญัติ (บัญญัติสิ่งสุดยอด) มี 4 อย่าง คือ 1. สุดยอดทางอัตภาพ(ใหญ่) คืออสุรินทราหู 2. สุดยอดทางบริโภคกาม คือพระเจ้ามันธาตุ 3. สุดยอดทางเป็นใหญ่(อาธิปเตยฺย) คือมารใจบาป 4. สุดยอดเหนือโลกทั้งปวง คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ผลแห่งความรู้ละเอียดลึกซึ้งในขันธ์ 5

(16) **โสขุมมสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ญาณรู้ความละเอียด(โสขุมมญาณ-ความรู้ละเอียดลึกซึ้งในขันธ์)มี 4 อย่างคือ 1. รู้ละเอียดลึกซึ้งในรูป 2. รู้ละเอียดลึกซึ้งในเวทนา 3. รู้ละเอียดลึกซึ้งในสัญญา 3. รู้ละเอียดลึกซึ้งในสังขาร เมื่อรู้ถึงความละเอียดลึกซึ้งในรูป ในเวทนา ในสัญญา หรือในสังขาร ก็ไม่อยากจะรู้ถึงความละเอียดลึกซึ้งในเรื่องอื่น (อรรถกถากล่าวว่า

รู้ละเอียดในรูปคือรู้ถึงความละเอียดของรูปขันธ์ รู้ละเอียดในเวทนาคือรู้ถึงที่เกิดของเวทนาขันธ์ รู้ละเอียดในสัญญาคือรู้เหตุเกิดของสัญญาขันธ์ รู้ละเอียดในสังขารคือรู้ถึงความไม่เที่ยงของสังขารขันธ์ (โปรดสังเกตว่า ไม่มีญาณรู้ละเอียดลึกซึ้งในวิญญาณ) ในคาถาท้ายพระสูตร กล่าวอีกว่า เมื่อรู้ความละเอียดแห่งรูป รู้ความเกิดแห่งเวทนา รู้ความเกิดและความดับแห่งสัญญา รู้ความไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาของสังขาร ก็จัดว่าเป็นผู้เห็นชอบ เป็นผู้สงบ...เป็นพระอรหันต์

โทษของการมีความลำเอียง(อคติ)

(17) **ปฐมอคติสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ความลำเอียง(อคติ)มี 4 อย่างคือ 1. ลำเอียงเพราะชอบกัน(ฉันทาคติ) 2. ลำเอียงเพราะชังกัน(โทสาคติ) 3. ลำเอียงเพราะความเขลา(โมหาคติ) 4. ลำเอียงเพราะกลัว(ภยาคติ) ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวว่า ผู้ประพฤติละเมิดธรรม(ความดี,ความถูกต้อง,ความเป็นธรรม) เพราะอคติ ย่อมเสื่อมยศ(ไม่เจริญในยศในตำแหน่ง, ไม่เป็นที่นับถือ,ไม่เป็นที่ยอมรับ) (18) **ทุติยอคติสูตร** มีนัยตรงกันข้ามกับปฐมอคติสูตร (19) **ตติยอคติสูตร** นำความใน 2 พระสูตรก่อนมากล่าวรวมกัน

(20) **ภัตตุเทสกสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระภัตตุเทศก์(ภิกษุผู้แจกภัตซึ่งได้รับแต่งตั้งจากสงฆ์) ที่มีความลำเอียงด้วยอคติ 4 ย่อมตกนรก ส่วนพระภัตตุเทศก์ที่ไม่มีความลำเอียงย่อมไปสวรรค์ ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า ภิกษุผู้มีอคติ 4

เรียกว่าหยากเยื่อในหมู่คณะ

ทรงเคารพธรรมและเคารพสงฆ์

(21) **ปฐมอุรุเวลสูตร** ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวันว่า เมื่อตรัสรู้แล้วใหม่ๆ ขณะนั่งอยู่ที่ใต้ร่มอชปาลนิโครธ ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลา นึกไปว่า คนไม่มีที่เคารพไม่มีที่ยำเกรงย่อมอยู่เป็นทุกข์ เราจะสักการะเคารพพึ่งพิงสมณะหรือพราหมณ์คนไหนดี การมีที่สักการะเคารพพึ่งพิงก็เพื่อยังศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ นึกไม่เห็นใครอื่นไม่ว่าในโลกไหนๆ ที่ถึงพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ไปยิ่งกว่าตน จึงตกลงใจว่า อย่ากระนั้นเลย ธรรมที่เราได้ตรัสรู้นี้แหละพึงเป็นที่สักการะเคารพพึ่งพิง ท้าวสหัมบดีพรหมได้ทราบความนึกคิดนี้ ก็มาคุกเข่าประนมกรกล่าววาจาว่าเป็นความนึกคิดที่ถูกแล้ว เพราะไม่ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ไหนๆ ก็ล้วนแต่สักการะเคารพพึ่งพิงธรรม เมื่อรู้แน่แก่ใจอย่างนั้นแล้ว จึงได้สักการะเคารพพึ่งพิงธรรมที่ได้ตรัสรู้

และตรัสอีกว่า

"เมื่อใด สงฆ์ประกอบด้วยความเติบใหญ่(คือมีจำนวนภิกษุเป็นสงฆ์) เมื่อนั้น เราย่อมเคารพแม้ในสงฆ์"

(การแสดงออกซึ่งความเคารพในสงฆ์ครั้งแรกของพระพุทธองค์ปรากฏในคราวที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีถวายผ้าคู่หนึ่งซึ่งได้มีรับสั่งให้พระนางถวายแก่สงฆ์ และตรัสว่า ถ้าถวายแก่สงฆ์ก็เท่ากับได้บูชาทั้งพระองค์และพระสงฆ์)

เหตุที่ทรงไม่แสดงความเคารพต่อผู้เฒ่า

(22) **ทุติยอุรุเวลสูตร** ครั้งหนึ่ง ทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า เมื่อตรัสรู้แล้วใหม่ๆ ขณะพักอยู่ที่ใต้ร่มอชปาลนิโครธ มีพราหมณ์ผู้เฒ่าหลายคนไปแสดงความชื่นชม พวกเขากล่าวถึงคำร่ำลือว่า พระองค์ไม่แสดงความเคารพนบนอบต่อพราหมณ์ผู้หลักผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง พระองค์เห็นว่าพราหมณ์เหล่านั้นไม่รู้จักเถระ(ผู้ใหญ่)หรือเถรภารณธรรม(ธรรมที่ทำให้คนเป็นผู้ใหญ่) คนเราถึงจะมีอายุ 80-90 ปี หรือ 100 ปี แต่ถ้าเป็นคนพูดจาไม่ถูกกาละ พูดเรื่องไม่จริง พูดไม่เป็นประโยชน์ไม่เป็นธรรมไม่เป็นวินัย...ก็นับว่าเป็นผู้ใหญ่โง่อยู่นั่นเอง ตรงกันข้าม ถึงเป็นเด็กรุ่นหนุ่ม แต่ถ้าเป็นคนพูดถูกกาละ พูดเรื่องจริง พูดเป็นประโยชน์เป็นธรรมเป็นวินัย...ก็นับว่าเป็นผู้ใหญ่ฉลาดโดยแท้

ตรัสว่า เถรภารณธรรมมี 4 อย่างคือ 1. เป็นผู้มีศีล 2. เป็นพหูสูต 3. เป็นผู้เข้าฌานได้ทุกเมื่อตามที่ต้องการ 4. เป็นพระอรหันต์

เหตุที่ทรงได้พระนามว่า“ตถาคต”

(23) **โลกสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรงรู้เองอย่างยิ่งซึ่งโลกแล้วจึงออกจากโลกได้ ทรงรู้เองอย่างยิ่งซึ่งเหตุเกิดแห่งโลก(โลกสมุทัย)แล้วจึงละเหตุเกิดแห่งโลกได้ ทรงรู้เองอย่างยิ่งซึ่งความดับแห่งโลก(โลกนิโรธ)แล้วจึงทำให้แจ้งซึ่งความดับแห่งโลกได้ ทรงรู้เองอย่างยิ่งแล้วซึ่งวิธีปฏิบัติเพื่อความดับแห่งโลก(โลกนิโรธคามินีปฏิปทา)แล้วจึงทำให้มีซึ่งวิธีปฏิบัติเพื่อความ

ดับแห่งโลกได้ (โลกในที่นี้หมายถึงทุกข์)

ตรัสต่อไปว่า เหตุที่ได้พระนามว่าตถาคต เพราะ 1. สิ่งที่ชาวโลกทุกโลกทุกหมู่เหล่าได้เห็นได้ฟัง...ได้แสวงหา ได้คิดค้นแล้ว ทรงได้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองแล้ว 2. ธรรมทุกข้อทุกเรื่องที่ตรัสตั้งแต่วันตรัสรู้จนถึงวันปรินิพพาน ล้วนคงตัวอยู่อย่างนั้น ไม่ผันแปรเป็นอย่างอื่น(ทุกอย่างเป็นไปอย่างที่ได้ตรัสไว้) 3. ตรัสอย่างใดทำอย่างนั้น(ยถาวาที ตถาการี) ทำอย่างใดก็ตรัสอย่างนั้น (ยถาการี ตถาวาที) 4. ในทุกโลก ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่(อภิภู) ไม่มีใครครอบงำได้(อนภิภูโต) เป็นผู้เห็นถ่องแท้ เป็นผู้มีอำนาจ(อย่างแท้จริง)

ทรงรู้เห็นทุกสิ่ง แต่ไม่ติดในทุกสิ่ง

(24) **กาฬกสูตร** ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายที่วัดกาฬการามว่า สิ่งที่ชาวโลกในทุกโลกได้เห็นได้ฟัง... ได้แสวงหา ได้คิดค้นแล้ว ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ทรงได้รู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง สิ่งนั้นปรากฏแก่พระองค์แต่ไม่ปรากฏในพระองค์ (เพราะทรงไม่ติดอยู่กับสิ่งนั้น) ถ้าจะตรัสบอกว่าพระองค์ไม่รู้สิ่งนั้น...หรือบอกว่ารู้บ้างไม่รู้บ้าง...หรือบอกว่ารู้ก็ไม่ใช่ ไม่รู้ก็ไม่ใช่... ก็จะเป็นการพูดเท็จทั้งสิ้น เป็นความเสียหาย

"ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตเห็นสิ่งอันพึงเห็นได้(ทฏฐพฺพ) แต่ไม่สำคัญว่าได้เห็น ไม่สำคัญว่าไม่ได้เห็น ไม่สำคัญว่าต้องเห็น ไม่สำคัญต่อบรรดาสิ่งที่เห็นแล้ว, ตถาคตได้ยินสิ่งที่พึงได้ยิน (โสตพฺพ) แต่ไม่สำคัญว่าได้ยิน ไม่สำคัญว่าไม่ได้ยิน ไม่สำคัญ

ว่าต้องได้ยิน ไม่สำคัญต่อบรรดาสิ่งที่ได้ยินแล้ว, ตถาคตได้ทราบสิ่งที่พึงสบทราบ(โมตพฺพ์-หมายถึงกลิ่น รส และโผฏฐัพพะ) แต่ไม่สำคัญว่าได้ทราบ ไม่สำคัญว่าไม่ได้ทราบ ไม่สำคัญว่าต้องทราบไม่สำคัญต่อบรรดาสิ่งที่ได้ทราบแล้ว, ตถาคตได้รู้สิ่งที่พึงรู้ได้ (วิญฺญาตพฺพ์-หมายถึงธัมมารมณ์) แต่ไม่สำคัญว่าได้รู้ ไม่สำคัญว่าไม่ได้รู้ ไม่สำคัญว่าต้องรู้ ไม่สำคัญต่อบรรดาสิ่งที่รู้แล้ว

"ภิกษุทั้งหลาย! ด้วยเหตุฉะนี้แล ตถาคตจึงเป็นผู้คงที่อยู่เช่นนั้นในธรรมทั้งหลายอันพึงได้เห็นได้ยินได้ทราบได้รู้ พูดได้ว่า ผู้คงที่อื่นใดที่ยิ่งกว่าหรือประณีตกว่าตถาคตไม่มีเลย"

ตรัสด้วยพระคาถาอีก ความว่า สิ่งที่ได้ยินและได้ทราบทุกอย่างที่คนอื่นติดใจหลงใหล เห็นไปว่าเป็นของจริง พระพุทธเจ้ามีพระทัยคงที่กับสิ่งเหล่านั้น ทรงสำรวม ไม่ถือทั้งคำจริงและคำเท็จ ทรงเห็นทุกสิ่งที่คนทั้งหลายเห็นแล้วติดใจ มีใจข้องอยู่กับสิ่งนั้น แต่พระองค์ไม่มีความติดใจเช่นนั้นเลย

(วัดกาฬการามอยู่ในเมืองสาเกต(แคว้นโกศล) เศรษฐีชื่อกาฬกะสร้างถวายแก่สงฆ์ เดิมเศรษฐีคนนี้นับถือลัทธิของพวกชีเปลือย ภายหลังได้หันมานับถือพระรัตนตรัยเพราะลูกสะใภ้ชื่อจูฬสุภัททาซึ่งเป็นธิดาของอนาถบิณฑิกเศรษฐี มีเรื่องเล่าอยู่ในอรรถกถาแห่งพระสูตรนี้)

จุดหมายปลายทางของพรหมจรรย์นี้

(25) **พรหมจริยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! พรหมจรรย์นี้เราประพฤติมิใช่เพื่อลวง

คน(ให้มานับถือ) มิใช่เพื่อเรียกร้องคน(ให้มานับถือ) มิใช่มีลาภสักการะและคำยกย่องสรรเสริญเป็นอานิสงส์ มิใช่หวังผลว่าจะได้เป็นเจ้าลัทธิอย่างนั้นอย่างนี้ มิใช่เพื่อให้คนรู้จักตัวเองอย่างนั้นอย่างนี้ แท้จริงแล้ว พรหมจรรย์นี้เราประพฤติเพื่อการสำรวม เพื่อการละ เพื่อหมดใคร่(วิราคะ) เพื่อดับทุกข์(นิโรธ)"

(26) **กุหสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุเหล่าใดหลอกลวง(กุหา) ดื้อรั้น(ถทฺธา-แข็งกระด้าง) พูดพล่าม(ลปา) หลงตัวเอง(สิงฺคี) เย่อหยิ่ง(อุนฺนฬา) ใจกวัดแกว่ง(อสมาหิตา) ภิกษุเหล่านั้นจัดได้ว่าไม่นับถือพระองค์ และเป็นผู้ออกไปนอกพระธรรมวินัยนี้แล้ว ไม่เจริญงอกงามอยู่ได้(ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

ปัจจัย 4 ของภิกษุโดยเฉพาะ

(27) **สันตุฏฐิสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ปัจจัย 4 ที่ถือว่าเป็นของเล็กน้อย หาได้ง่าย ไม่มีโทษด้วย คือ 1. ผ้าบังสุกุล 2. อาหารที่ได้มาด้วยการเดินบิณฑบาต(ปิณฺฑิยาโลโป) 3. เสนาสนะโคนไม้(รุกฺขมูล) 4. (ยา)น้ำมูตรเน่า(ปูติมุตฺต-หมายถึงน้ำปัสสาวะ แม้จะเป็นของใหม่ก็เรียกว่าน้ำมูตรเน่า) การที่ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยปัจจัย 4 เช่นนี้ เรียกได้ว่ามีคุณสมบัติแห่งความเป็นสมณะ

แบบแผนชีวิตดั้งเดิมของพระอริยเจ้า

(28) **อริยวังสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า แบบแผนการดำเนินชีวิตของพระอริยเจ้า(อริยวงศ์)เป็นของดีเลิศมีมาแต่เก่า

ก่อน มีอยู่ทุกกาลสมัย สมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายไม่มีใครคัดค้าน นั่นคือ 1. เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ และสรรเสริญความสันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ ไม่แสวงหาในทางที่ไม่สมควร ไม่ได้จีวรก็ไม่กระวนกระวาย ได้มาแล้วก็ไม่ติดใจผูกพัน เห็นโทษ รู้วิธีถอนตัวออกเมื่อใช้สอยจีวร ไม่ยกตนข่มผู้อื่นด้วยความสันโดษนั้น เรียกได้ว่า ดำรงอยู่ในอริยวงศ์ 2. เป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้...ไม่ยกตนข่มผู้อื่นด้วยความสันโดษนั้น...3. เป็นผู้สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้...ไม่ยกตนข่มผู้อื่นด้วยความสันโดษนั้น...4. เป็นผู้มีภาวนา(ยังกุศลให้เจริญ) ยินดีในภาวนา เป็นผู้มีปหานะ(ละอกุศล) ยินดีในการละอกุศล ไม่ยกตนข่มผู้อื่นด้วยความเป็นผู้มีภาวนาและมีปหานะนั้น...

(29) **ธัมมปทสูตร** ตรัสว่า มีธรรมบทอยู่ 5 ข้อ ที่ยอมรับกันว่าดีเลิศมีมาแต่เก่าก่อน...ไม่มีใครคัดค้านได้คือ 1. อนภิชฌา(ความไม่มีตัณหา) 2. อพยาบาท(ความมีจิตเป็นปกติภาพ-ไม่แปรผันไปตามอารมณ์ที่มากระทบ) 3. สัมมาสติ 4. สัมมาสมาธิ

(30) **ปริพาชกสูตร** เย็นวันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจากภูเขาคิชฌกูฏไปยังอารามของปริพาชกที่ริมฝั่งแม่น้ำสัปปินี มีปริพาชกชื่อดังหลายคน เช่น ปริพาชกอันนภาระ ปริพาชกวธระ ปริพาชกสกุลุทายี เป็นต้น อยู่ที่นั่น ทรงแสดงธรรมเรื่องธรรมบท 4 ข้อคือ อนภิชฌา อพยาบาท สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ให้ปริพาชกเหล่านั้นฟัง โดยตรัสว่า ธรรมทั้ง 4 ข้อนี้ยอมรับกันว่าดีเลิศเป็นธรรมมีมาแต่เก่าก่อน...ถ้าจะมีใครคัดค้านและบัญญัติธรรมอย่างอื่นขึ้นมาแทน คือยกเลิกอนภิชฌา มาเป็นคนมักมากใน

กาม...ยกเลิกอพยาบาทมาเป็นคนมีใจดุร้าย...ยกเลิกสัมมาสติมาเป็นคนไม่มีสติสัมปชัญญะ...ยกเลิกสัมมาสมาธิมาเป็นคนมีจิตไม่ตั้งมั่น (ว่าเป็นคนดี) จะคอยดูว่าเก่งแค่ไหน ทรงเห็นว่าเป็นเรื่องที่เป็นไม่ได้

ตรัสอีกว่า คนที่คัดค้าน(ปฏิบัติสวนทาง)ธรรมบท 4 ข้อนั้น ย่อมจะตกอยู่ในฐานะที่น่าติเตียน คือเท่ากับว่าเขาบูชายก-ย่องคนมีความมักมากในกาม(อภิชฌา)...บูชายกย่องคนมีใจดุร้าย(พยาบาท)...บูชายกย่องคนสติเลอะเลือนไม่มีสัมปชัญญะ และเท่ากับว่าเขาบูชายกย่องคนผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ธรรมบท 4 ข้อนี้ แม้แต่ปริพาชกชื่อวัสสะและภัญญะชาวอุกกลชนบท ซึ่งเป็นพวกอเหตุกวาท อกิริยวาท นัตถิกวาท ก็ยังยอมรับ ไม่คัดค้าน ทั้งนี้เพราะกลัวถูกนินทาจงเกลียดจงชัง

จักกวรรค

ธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวสังคมโลก

(31) **จักกสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า **มีธรรมที่เป็น**เหมือนล้อรถ(ใช้คำว่าจักร)อยู่ 4 อย่าง คือ 1. ปฏิรูปเทสวาสะ (การอยู่ในถิ่นที่เหมาะ) 2. สัปปุริสูปัสสยะ(การคบหาสัตบุรุษ) 3. อัตตสัมมาปณิธิ(การตั้งตนไว้ชอบ) 4. ปุพเพกตปุญญตา(ความเป็นผู้ได้กระทำความดีไว้ก่อน) ธรรม 4 อย่างนี้เป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายงอกงามไพบูลย์ด้วยโภคทรัพย์โดยไม่ช้านาน ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวถึงโภคทรัพย์ว่าได้แก่ ข้าว ทรัพย์ ยศ เกียรติ และความสุข

(32) **สังคหสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว(สังคหวัตถุ) มี 4 อย่างคือ 1. ทาน(การให้, การแบ่งปัน) 2. เปยยวัชชะ(คำพูดที่ไพเราะน่าฟัง) 3. อัตถจริยา (การทำประโยชน์แก่กัน) 4. สมานัตตตา(ความมีตนเสมอกัน) ในคาถาท้ายพระสูตร เสริมความว่า ธรรมทั้ง 4 อย่างนี้เหมือนสลักที่ยึดคุมรถให้วิ่งไปได้ ถ้าไม่มีธรรมเหล่านี้ มารดาบิดาก็จะไม่ได้ความนับถือบูชาจากบุตร

(เฉพาะข้อ "สมานัตตตา" อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ให้ความหมายว่า ได้แก่การร่วมสุขร่วมทุกข์เท่าเทียมกัน กินอยู่หลับนอนด้วยกันได้ ถ้าเป็นชาวบ้านทั่วไปคือไม่แยกชาติกำเนิดตระกูลซึ่งกันและกัน ถ้าเป็นบรรพชิตคือมีศีลเสมอกัน แต่มีอีกความหมายหนึ่งว่า กำหนดให้สมควร วางตัวให้พอเหมาะพอดี

กับฐานะของอีกฝ่ายหนึ่ง(ปฏิสं.อ.356) มีอีกความหมายหนึ่งว่า ทำตัวให้เสมอต้นเสมอปลาย ไม่ว่าลับหลังหรือต่อหน้า(ชา.อ. 8/208) และมีอีกความหมายหนึ่งว่า เสมอกันโดยคุณธรรม(องฺ.นวก. 23/209/377)

เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ผลก็เลิศ

(33) **สีหบุตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อพระองค์อุบัติขึ้นในโลก ได้สอนเรื่องสักกายะ(ความยึดถือตัวตน) เรื่องสักกาย-สมุทัย เรื่องสักกายนิโรธ เรื่องสักกายนิโรธคามินีปฏิปทา ว่าเป็นอะไรอย่างไรแล้ว แม้แต่เทวดาอายุยืนในวิมานสูงมากด้วยความสุข ได้ฟังแล้วก็ต้องสะดุ้งใจว่า พวกตนล้วนไม่เที่ยงไม่คงทนไม่ยั่งยืน อย่าได้สำคัญตนผิดไป ได้ฟังว่าพวกตนเนื่องอยู่กับสักกายะ(ยังไม่พ้นไปจากขันธ์ 5)

ทรงเปรียบเทียบการอุบัติขึ้นของพระองค์แล้วได้แสดงธรรมดังกล่าวว่า เหมือนราชสีห์แผดคำรามก่อนออกไปหาเหยื่อ. สัตว์น้อยใหญ่ทั้งหลายรวมไปถึงช้างหลวง เมื่อได้ยินเสียงเข้าต่างก็หวาดผวาไปตามๆ กัน

(34) **ปสาทสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า สิ่งที่เป็นเลิศเมื่อบุคคลมีจิตเลื่อมใสแล้วย่อมได้ผลอันเลิศ มีอยู่ 4 อย่างคือ 1. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเลิศกว่าใครทั้งปวง 2. อริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นเลิศกว่าสังขตธรรมทั้งปวง 3. วิราคะ ซึ่งเป็นเลิศทั้งกว่าสังขตธรรมและอสังขตธรรมทั้งปวง วิราคะนั้นได้แก่ธรรมเป็นที่ยังความมัวเมาให้สร่าง เป็นที่ระงับสิ้นซึ่งความหิ่นกระหาย

เป็นที่เพิกถอนอาลัย เป็นที่เข้าไปตัดขาดวัฏฏะ เป็นที่ปลาสนาการซึ่งความใคร่ เป็นที่ดับทุกข์ สรุปว่า วิราคะคือนิพพาน และ 4. พระอริยสงฆ์พุทธสาวก ซึ่งเป็นยอดแห่งสงฆ์ทั้งปวง

ในคาถาท้ายพระสูตร กล่าวอีกว่า เมื่อบุคคลเลื่อมใสในบุคคลและในธรรมอันเป็นเลิศดังกล่าว เขาย่อมงอกงามไพบูลย์ด้วยบุญอันเป็นเลิศ ด้วยอายุ วรรณะ ยศ เกียรติ สุข และพละอันเป็นเลิศ ผู้ให้ของที่เลิศและมั่นคงอยู่ในธรรมอันเลิศแล้ว ไม่ว่าจะเป็นเทวดาหรือมนุษย์ ย่อมถึงงความเป็นเลิศ เป็นสุขใจ

ทรงมีคุณสมบัติเป็นมหาบุรุษ

(35) **วัสสการสูตร** เวฬุวัน : วัสสการพราหมณ์กราบทูลว่าพวกตนตั้งเป็นหลักการว่า คนที่จะได้ชื่อว่าเป็นมหาบุรุษมากด้วยปัญญา ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 4 อย่างคือ 1.เป็นพหูสูต 2. เป็นผู้เข้าใจความแห่งภาษิต 3. เป็นผู้มีสติ 4. เป็นผู้เชี่ยวชาญในหน้าที่การงาน ทูลขอความเห็นในเรื่องนี้

พระพุทธองค์ตรัสแก่พราหมณ์ว่า ทรงมีหลักการไปอีกอย่างหนึ่งว่า บุคคลที่จะได้ชื่อว่าเป็นมหาบุรุษผู้ทรงปัญญานั้น จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 4 อย่างคือ 1. เป็นผู้ปฏิบัติเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่มหาชน ยังมหาชนให้ตั้งอยู่ในญายธรรม (มรรคพร้อมด้วยวิปัสสนา) อันประเสริฐคือกัลยาณธรรมและกุศลธรรม 2. บุคคลนั้นอยากจะตรึกถึงเรื่องใด ไม่อยากจะตรึกถึงเรื่องใดก็ทำได้ อยากจะดำริในเรื่องใดไม่อยากจะดำริในเรื่องใดก็ทำได้ เพราะเป็นผู้ได้เจโตวสี (ภาวะมีอำนาจเหนือจิตในกระบวนความ

คิดทั้งหลาย) 3. เป็นผู้สามารถที่จะเข้าฌาน 4 ได้ตามที่ต้องการ 4. เป็นผู้กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ เป็นพระอรหันต์ (คุณสมบัติดังกล่าวนี้มีอยู่ในพระพุทธเจ้า แต่หลักฐานที่อื่นก็ระบุว่าเป็นคุณสมบัติของพระอรหันต์ทั้งหลายเช่นกัน (ม.มู.12/262/274: 375/401: อง.อ. 2/328,471)

วัสสการพราหมณ์พอใจอย่างยิ่งที่ได้ฟังพระดำรัสนี้ และยอมรับว่าพระพุทธองค์มีคุณสมบัติของมหาบุรุษทั้ง 4 อย่างนี้ ทั้งพระพุทธองค์เองก็ทรงรับรองความเป็นมหาบุรุษของพระองค์เช่นกัน

พระพุทธองค์ไม่เป็นทั้งเทวดาและมนุษย์

(36) **โทณสูตร** ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงเดินทางไกลอยู่ระหว่างเมืองอุกกัฏฐะกับเมืองเสตัพยะ โทณพราหมณ์ (คนเดียวกับพราหมณ์ผู้ทำหน้าที่แบ่งพระสารีริกธาตุที่เมืองกุสินารา) ก็กำลังเดินทางอยู่ที่นั่นเหมือนกัน พราหมณ์ได้เห็นรอยพระบาทซึ่งมีรูปจักร (รูปวงล้อตามที่ระบุในมหาบุรุษลักษณะ) ซึ่งไม่เคยเห็นมาก่อน ไม่อยากจะเชื่อว่าเป็นรอยมนุษย์ จนกระทั่งเดินไปทันพระพุทธองค์ขณะประทับเข้าฌานอยู่ที่โคนไม้ต้นหนึ่ง เห็นพุทธลักษณะงดงามน่าเสื่อมใสยิ่ง จึงเข้าไปทูลถามว่า เป็นเทวดาหรือ?...เป็นคนธรรพ์หรือ?...เป็นยักษ์หรือ?...เป็นมนุษย์หรือ? ทรงปฏิเสธทุกคำถามของพราหมณ์นั้น และตรัสว่า อาสวะที่จะเป็นเหตุให้เป็นเทวดา...เป็นคนธรรพ์...เป็นยักษ์...เป็นมนุษย์ ทรงละสิ้นแล้ว ไม่มีการเกิดเป็นอะไรอีกต่อไปแล้ว เปรียบเหมือนดอกบัวที่

เกิดงอกงามในน้ำ แต่ชูดอกขึ้นเหนือน้ำ น้ำไม่ซึบซับได้ พระองค์ก็เหมือนกัน เกิดในโลก เติบใหญ่ในโลก แต่อยู่เหนือโลก โลกชึมซับพระองค์ไม่ได้ จึงขอให้รับรู้ว่าพระองค์คือพุทธะ

(37) **อปริหานิสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 4 อย่างคือ 1. ถึงพร้อมด้วยศีล 2. สำรวมอินทรีย์ 3. รู้จักประมาณในโภชนะ 4. มีความเพียรตื่นตัวอยู่เสมอ ย่อมไม่มีทางเสื่อม เป็นอยู่ใกล้นิพพาน

ภิกษุที่ทรงเรียกว่าผู้หลีกเร้น

(38) **ปฏิลีนสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้เลิกละปัจเจกสัจจะได้แล้ว ผู้เลิกละการแสวงหาได้แล้ว ผู้มีกายสังขารอันสงบระงับแล้ว เรียกว่าผู้หลีกเร้น

ทรงอธิบายว่า ผู้เลิกละปัจเจกสัจจะได้แล้ว(ปณุนฺนปจฺเจกสจฺโจ) หมายถึงไม่ติดอยู่ในทิฐิ 10 อย่าง มีเห็นว่าโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง เป็นต้น. ผู้เลิกละการแสวงหาได้แล้ว(สมวยสฏฺจสโน) หมายถึงไม่มีการแสวงหากาม ภพ และพรหมจรรย์. ผู้มีกายสังขารอันสงบระงับแล้ว(ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร) หมายถึงผู้ได้จตุตถฌาน. ผู้หลีกเร้น (ปฏิลีโน) หมายถึงผู้ละอัสมิมานะ (การถือว่ามีตัวเรา. ถือเราถือเขา) ได้แล้ว

ท่าทีของพระพุทธองค์ที่มีต่อการบูชายัญ

(39) **อุชชยสูตร** พราหมณ์คนหนึ่งทูลถามว่า ทรงสรรเสริญยัญหรือไม่? ตรัสตอบว่า ไม่สรรเสริญไปทั้งหมด และไม่ติ

เตียนไปทั้งหมด ยัญที่มีการฆ่าสัตว์บูชายัญ ทรงไม่สรรเสริญ เพราะพระอรหันต์ทั้งหลายและผู้ดำเนินตามรอยพระอรหันต์ไม่เข้าไปข้องแวะกับยัญเช่นนั้น ยัญที่ทรงสรรเสริญ(ส่งเสริมให้ทำ)คือ นิจทาน(การให้ทานที่ทำอยู่เป็นประจำ) ซึ่งเป็นประเพณีสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ(อนุกุลยัญ) ในคาถาท้ายพระสูตรระบุว่า มหายัญที่มีการเตรียมการใหญ่โตอย่างพิธีอัศวเมธ พิธีปุริสเมธ พิธีสัมมาปาสะ พิธีนิรัคคฬะ หาใช่ยัญที่มีอานิสงส์มากไม่...(40) **อุทายิสูตร** เนื้อหาเหมือนในอุชชยสูตร ทรงตอบคำถามของพราหมณ์ชื่ออุทายีในเรื่องยัญเหมือนกัน ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวตอนหนึ่งว่า การให้ทานตามปกติ(ยัญ)และการทำบุญอุทิศผู้ตาย(สัทธะหรือศราทธะ)แก่พระสงฆ์ ย่อมมีอานิสงส์มาก เทวดาก็เลื่อมใส...

โรหิตัสสวรรค

วัตถุประสงค์ของสมาธิภาวนา 4 อย่าง

(41) **สมาธิสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สมาธิภาวนามี 4 ประเภทคือ

1. สมาธิภาวนาเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน(ทิฏฐธัมมสุขวิหาร) อันได้แก่การเข้าปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน (พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายนิยมใช้ประโยชน์จากฌาน 4 นี้ในโอกาสว่าง เพื่อเป็นการพักผ่อน)

2. สมาธิภาวนาเพื่อการได้ญาณทัสสนะ(หมายถึงทิพยจักษุ) โดยการกำหนดหมาย(มนสิการ)ในแสงสว่าง(อาโลกสัญญา) โดย

การกำหนดหมายว่าเป็นกลางวัน(ทิวาสัญญา)ให้เหมือนกันหมด ทั้งกลางวันและกลางคืน มีใจเปิดโล่งไม่ถูก (นิวรณ์) ห่อหุ้ม ฝึกให้เป็นจิตที่มีความสว่าง (คำว่าญาณทัสสนะในที่นี้หมายถึงโลกิย-อภิญญาทั้ง 5 คือ อิทธิวิธี ทิพยจักษุ ทิพยโสต เจโตปริยญาณ และปุพเพนิวาสานุสติญาณ. ทิพยจักษุนั้นถือว่าเป็นยอดของโลกิย-อภิญญา (ดู พุ.ธ.836)

3. สมาธิภาวนาเพื่อสติและสัมปชัญญะ คือเพื่อรู้เท่าทันเวทนา สัญญา วิตก(ความคิดนึก)ทั้งหลายที่เกิดขึ้น ที่ดำรงอยู่และที่ดับไป

4. สมาธิภาวนาเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย โดยพิจารณาเห็นอยู่เสมอถึงความเกิดขึ้นและความเสื่อมสิ้นไปในอุปาทานขันธ์ทั้ง 5 ว่า แต่ละขันธ์เป็นอย่างไร เกิดขึ้นและดับไปอย่างไร (เป็นการใช้สมาธิเพื่อประโยชน์ทางปัญญา-เป็นเครื่องมือในการเจริญวิปัสสนา)

(ตามคำอธิบายของอรรถกถา ประโยชน์ของสมาธิภาวนาประเภทที่ 1 และที่ 2 เป็นสมถะ, ประเภทที่ 3 และที่ 4 เป็นวิปัสสนา)

ทรงอ้างถึงพระดำรัสในปุณณกปัญหาสูตรที่ตรัสว่า ผู้ที่ไม่มีความหวั่นไหวในโลกไหนๆ เพราะพิจารณารู้อารมณ์อันยิ่งและหย่อน(ทั้งดีและไม่ดี)ในโลก ย่อมเป็นคนสงบ ไม่มีควันกิเลส ไม่มีความทุกข์ใจ ปราศจากความวาดหวัง เรียกได้ว่าข้ามพ้นชาติและชราได้แล้ว

วิธีตอบปัญหา(ปัญหาพยากรณ์) 4 อย่าง

(42) **ปัญหาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การตอบปัญหา(ปัญหาพยากรณ์)ทำได้ 4 วิธีคือ 1. เอกังสพยากรณ์(ตอบแบบชี้ขาด มีถูกหรือผิดเพียงแง่เดียว) 2. วิภัชชพยากรณ์(แยกแยะประเด็นตอบ) 3. ปฏิปุจฉาพยากรณ์(ตอบโดยการย้อนถาม) 4. ฐปนียะ(ยั้งหรือหยุด พับปัญหาไม่ตอบ)

(43) **ปฐมโกธสูตร** ตรัสถึงบุคคล 4 จำพวกคือ 1. พวกหนักในความโกรธไม่หนักในพระสัทธรรม 2. พวกหนักในความลบหลู่ท่านไม่หนักในพระสัทธรรม 4. พวกหนักในสักการะ ไม่หนักในพระสัทธรรม (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย) (44) **ทุติยโกธ-สูตร** ตรัสถึงอสัทธรรม 4 อย่าง ซึ่งได้แก่กิเลส 4 อย่างที่มีอยู่ในบุคคล 4 จำพวกในปฐมโกธสูตร และสัทธรรม 4 ซึ่งมีนัยตรงกันข้าม

(45) **ปฐมโรหิตัสสสูตร** เนื้อหาของพระสูตรนี้เหมือนในโรหิตัสสสูตรในเล่ม 11 หน้า 87-89 ทุกประการ (46) **ทุติย-โรหิตัสสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปฐม-โรหิตัสสสูตร

ลักษณะการแสดงธรรมที่ทรงยกย่อง

(47) **สุวิทูรสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สิ่งที่ไกลแสนไกลซึ่งกันและกันมี 4 คู่คือ 1. ฟ้ากับดิน 2. ฝั่งคนละฟากของมหาสมุทร 3. ที่ดวงอาทิตย์ขึ้นกับที่ดวงอาทิตย์ตก 4. ธรรมของสัตบุรุษกับธรรมของอสัตบุรุษ

ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า ธรรมของสัตบุรุษกับธรรมของอสัตบุรุษไกลกันยิ่งกว่าสิ่งที่ไกลกัน 3 คู่แรก การคบกับสัตบุรุษ นานแค่ไหนก็ไม่เสื่อม ส่วนการคบกับอสัตบุรุษ ชั่วประเดี๋ยวประด๋าวก็เสื่อมได้แล้ว ฉะนั้น ธรรมของสัตบุรุษจึงห่างไกลกับธรรมของอสัตบุรุษ

(48) **วิสาขสูตร** เชตวัน : วันหนึ่ง พระวิสาขะ ปัญจาลิบุตรแสดงธรรมให้ภิกษุทั้งหลายฟังที่อุปัฏฐานศาลา ด้วยภาษาชาวบ้าน (โปริยา วาจาย) สละสลวย(วิสฺสฏฺฐาย) ฟังรื่นหู(อเนฬคลาย-ไม่ติดๆ ขัดๆ) เข้าใจได้ง่าย(อตฺถสฺส วิญฺญาปนิยา) มีเนื้อหาอิงโลกุตระ (ปริยาปนฺนาย) ไม่อิงวัฏฏะ (อนิสฺสิตาย-ไม่อิงเรื่องเวียนว่ายตายเกิด) เป็นที่ดื่มด่ำใจของภิกษุทั้งหลายโดยทั่วกัน ตอนเย็นพระพุทธองค์เสด็จออกจากที่ประทับหลีกเร้น ได้ทรงทราบจากภิกษุทั้งหลายว่าท่านแสดงธรรมได้น่าฟังอย่างนั้น จึงประทานสาธุการแก่ท่านว่าเป็นการดียิ่งนัก

ในคาถาท้ายพระสูตร มีพระดำรัสอีกว่า บัณฑิตอยู่ในหมู่พาล เมื่อยังไม่พูด ก็ไม่มีใครรู้จัก ต่อเมื่อกล่าวอมตบทออกมา ผู้คนจึงรู้ (ว่าเป็นบัณฑิต) พระอรหันต์ทั้งหลายนั้นมีสุภาษิตเป็นธง มีธรรมเป็นธง

สัญญา-จิต-ทิฐิ ที่วิปลาส

(49) **วิปัลลาสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สัญญาวิปลาส (ความสำคัญที่คลาดเคลื่อน) จิตตวิปลาส(ความคิดที่คลาดเคลื่อน) ทิฏฐิวิปลาส(ความเห็นที่คลาดเคลื่อน) มีอยู่ใน 4 กรณีคือ 1. ใน

สิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง 2. ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข 3. ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา 4. ในสิ่งที่ไม่งามว่างาม (ตรัสในฝ่ายที่ไม่วิปลาสด้วย)

ในคาถาท้ายพระสูตร กล่าวเสริมว่า วิปลาสดังกล่าวเป็นบ่วงมารผูกคล้องสัตว์ไว้ให้ต้องเวียนตายเวียนเกิดต่อไป พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสอนให้กลับได้คิดรู้ตามความเป็นจริงในสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา และในสิ่งที่ไม่งาม เพื่อจะได้พ้นทุกข์

(50) **อุปกิเลสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อุปกิเลสที่ทำให้สมณพราหมณ์ทั้งหลายไม่สง่างาม ไม่รุ่งเรืองสดใส มี 4 อย่าง คือ 1. ไม่งดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย 2. ไม่งดเว้นจากเมถุนธรรม 3. ไม่งดเว้นจากการรับทองและเงิน 4. ไม่งดเว้นจากมิจฉาอาชีวะ เปรียบเหมือนดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ที่มืดมัวด้วยอุปกิเลส 4 อย่างคือ เมฆ หมอก ละอองดวัน และอสุรินทราหู

จตุกกนิบาต ทุติยปัณณาสก์

ปุญญาภิสันทวรรค

ภิกษุที่ได้ชื่อว่าเป็นท่อธารบุญกุศล

(51) **ปฐมปุญญาภิสันทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่จะได้ชื่อว่าเป็นท่อธารบุญ(ปุญญาภิสนฺโท) เป็นท่อธารกุศล(กุสลาภิสนฺโท) นำความสุข นำผลอันเลิศมาให้ มีสุขเป็นผล เป็นทางสู่สวรรค์...(แก่ทายก) มี 4 ประเภทคือ 1. ภิกษุผู้บริโภคจีวรที่เขาถวายแล้ว เข้าเจโตสมาธิ(สมาธิในอรหัตตผล-สมาธิของพระอรหันต์)อันหาประมาณมิได้ 2. ภิกษุผู้บริโภคบิณฑบาตที่เขาถวายแล้ว เข้าเจโตสมาธิ...3. ภิกษุผู้บริโภคเสนาสนะที่เขาถวายแล้ว เข้าเจโตสมาธิ...4. ภิกษุผู้บริโภคยารักษาโรคที่เขาถวายแล้ว เข้าเจโตสมาธิ...ตรัสอีกว่า ไม่ง่ายเลยที่จะประมาณบุญของอริยสาวก 4 ประเภทนี้ ต้องนับว่าเป็นอสงไขย (นับไม่ได้) เป็นอัปปไมย (ประมาณมิได้) เป็นกองบุญใหญ่ เช่นเดียวกับที่ยากจะประมาณน้ำในมหาสมุทร...(ภิกษุทั้ง 4 ประเภทนั้นหมายถึงพระอรหันต์นั่นเอง)

(52) **ทุติยปุญญาภิสันทสูตร** ตรัสถึงภิกษุที่ได้ชื่อว่าเป็นท่อธาร

บุญท่อธารกุศลอีก 4 ประเภท (ซึ่งหมายถึงพระโสดาบัน) คืออริยสาวก ผู้มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่มั่นคงในพระพุทธเจ้า...ในพระธรรม...ในพระสงฆ์ และอริยสาวกผู้มีอริยกันตศีลที่ไม่ขาดไม่ทะลุ...ความเป็นท่อธารบุญท่อธารกุศล คือนำมาซึ่งความสุข ซึ่งผลอันเลิศแก่ทายก...(แต่ไม่มีคำว่านับมิได้ ประมาณมิได้ อย่างที่ตรัสถึงพระอรหันต์)

คู่สามี-ภรรยา 4 ประเภท

(53) **ปฐมสังวาสสูตร** ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จพระดำเนินทางไกลอยู่ระหว่างเมืองมธุรากับเมืองเวรัญชา เวลาเดียวกันนั้นก็มีพวกคฤหบดีพร้อมภรรยาพากันเดินทางผ่านไปทางนั้นด้วย ขณะพระพุทธองค์ทรงแวะประทับที่โคนไม้ต้นหนึ่ง พวกเขาได้พากันไปเข้าเฝ้า ได้ฟังธรรมเรื่องสังวาส(การอยู่เป็นสามีภรรยากัน) ซึ่งตรัสว่ามี 4 ลักษณะคือ

1. **สามีผืออยู่กับภรรยาผี(ฉโว ฉวาย สทฺธึ สวสติ)** สามีผีหมายถึงฝ่ายชายเป็นคนละเมิดศีล 5 ภรรยาผีหมายถึงฝ่ายหญิงละเมิดศีล 5 เช่นกัน นอกจากละเมิดศีล 5 แล้วทั้งสองฝ่ายยังเป็นคนมีบาปธรรม มีจิตใจที่เต็มไปด้วยความตระหนี่ และชอบว่าร้ายสมณพราหมณ์ทั้งหลายด้วย

2. **สามีผืออยู่กับภรรยาเทวดา(ฉโว เทวิยา สทฺธึ สวสติ)** สามีผีหมายถึงฝ่ายชายเป็นคนละเมิดศีล 5 ส่วนฝ่ายหญิงเป็นคนดี ไม่ละเมิดศีล 5 และไม่มีบาปธรรม...

3. **สามีเทวดาอยู่กับภรรยาผี(เทโว ฉวาย สทฺธึ สวสติ)**

มีนัยตรงกันข้ามกับสามีภรรยาคู่ที่ 2

4. **สามีเทวดาอยู่กับภรรยาเทวดา(เทโว เทวิยา สทฺธี สวสติ)** หมายถึงทั้ง 2 ฝ่ายต่างไม่ละเมิดศีล 5 และไม่มีบาปธรรม... ด้วยกัน

ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า สามีภรรยาผู้ยังมีความใคร่ในกาม(กามกามี) ถ้าทั้งคู่มีศีลและวัตร(มีความดีงามเสมอกัน) ตายไปก็ยังได้ไปเกิดในสวรรค์

(54) **ทุติยสังวาสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเรื่องสังวาส 4 เหมือนในปฐมสังวาสสูตร เปลี่ยนศีล 5 เป็นกรรมบถ 10

(ทั้ง 2 พระสูตร ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

สามี-ภรรยาที่ปรารถนาไปเกิดเป็นคู่ครองกันอีก

(55) **ปฐมสมชีวิสูตร** เภสกฬามฤคทายวัน(เมืองสุงสุมารคิระ แคว้นภัคคะ) : เช้าวันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จไป(บิณฑบาต)ที่บ้านของคฤหบดีชื่อนกุลปิตา คฤหบดีพร้อมภรรยาได้เข้าเฝ้ากราบทูลว่า ตนทั้งสองแต่งงานกันตั้งแต่เป็นหนุ่มเป็นสาว ไม่เคยคิดนอกใจกันเลย ตั้งความปราถนากันว่า ขอได้พบกันทั้งในชาตินี้และในชาติหน้า

พระพุทธองค์ตรัสสอนว่า ถ้าสามีภรรยาต่างหวังที่จะได้พบกัน(เป็นคู่สามีภรรยากัน)ทั้งในชาตินี้และในชาติหน้า ก็จะต้องมีศรัทธาเสมอกัน (สมสทฺธา) มีศีลเสมอกัน (สมสีลา) มีจาคะเสมอกัน (สมจาคา) มีปัญญาเสมอกัน (สมปญฺญา)

(อรรถกถากล่าวว่า นกุลปิตา (ทั้งสามีและภรรยา) เป็น

โสดาบันทั้งคู่)

(56) **ทุติยสมชีวิสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายในเรื่องเดียวกันกับที่ตรัสแก่นกุลปิตา

อานิสงส์ของทานที่ให้แก่ผู้ทรงศีล

(57) **สุปปวาสาสูตร** ปัชชเนลนิคม(แคว้นโกลิยะ) : เช้าวันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จไปเสวยพระกระยาหารที่นิเวศน์ของนางสุปปวาสา ซึ่งเป็นธิดาของเจ้าโกลิยะ หลังจากเสวยเสร็จแล้วได้ประทานพระโอวาทแก่นางว่า การที่อริยสาวิกาให้อาหารเป็นทานเป็นการให้อายุ วรรณะ สุขะ พละ แก่ผู้รับทาน(ปฏิคาหก) ซึ่งจะส่งผลให้ได้รับอายุ วรรณะ สุขะ พละ อันเป็นทิพย์บ้าง อันเป็นของมนุษย์บ้าง ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า การให้ทานที่สะอาดประณีตและอร่อยแก่ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่ามีผลมาก เมื่อคนเราได้ระลึกถึงทานที่ให้ไป เกิดความยินดี กำจัดความตระหนี่ในใจได้ ย่อมเข้าถึงฐานะที่เรียกว่าสวรรค์

(58) **สุทัตตสูตร** พระพุทธองค์ประทานพระโอวาทแก่อนาถบิณฑิกเศรษฐี ด้วยเนื้อหาเดียวกันกับที่ตรัสแก่นางสุปปวาสา ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า(อริยสาวก)ผู้ให้อายุ วรรณะ สุขะ พละ แก่ผู้ทรงศีล เกิดในภพไหนๆ ย่อมเป็นคนมีอายุยืนและมียศในภพนั้นๆ

(59) **โภชนสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องการให้ทาน(ของทายกทั่วไป) ใจความเหมือนใน 2 พระสูตรก่อน

(60) **คิหิสามิจิสูตร** ตรัสแก่อนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า อริยสาวกผู้อุปถัมภ์บำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยปัจจัย 4 ได้ชื่อว่าปฏิบัติสมกับเป็นคฤหัสถ์ ซึ่งจะส่งผลให้ได้ยศ(เป็นที่ยกย่องนับถือ) และเป็นทางสู่สวรรค์

ปัตตกัมมวรรค

หลักการบริหารจัดการโภคทรัพย์ที่หามาได้

(61) **ปัตตกัมมสูตร** ตรัสสอนอนาถบิณฑิกเศรษฐีในวันหนึ่งว่า สิ่งที่บุคคลปรารถนาแล้วได้มาโดยยากมี 4 อย่างคือ 1. ขอให้มีโภคทรัพย์ในทางที่ชอบ 2. เมื่อมีโภคทรัพย์ในทางที่ชอบแล้วขอให้ตนพร้อมญาติมิตรมียศ(หมายถึงบริวารสมบัติ) 3. เมื่อมี 2 อย่างนั้นแล้วขอให้อายุยืน 4. เมื่อสมปรารถนาใน 3 อย่างนั้นแล้วขอให้ได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

การที่จะสมปรารถนาใน 4 อย่างนั้น ต้องมีความพร้อม(สัมปทา) 4 อย่าง (ธรรมหมวดนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "สัมปรายิกัตถะ-ประโยชน์เบื้องหน้า. ประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป") คือ

1. **สัทธาสัมปทา** เชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (ตามนัยแห่งบทสรรเสริญพุทธคุณ)
2. **สีลสัมปทา** มีศีล 5 บริบูรณ์
3. **จาคสัมปทา** มีใจที่ปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการสละแบ่งปัน

4. **ปัญญาสัมปทา** เมื่อทราบว่า อภิชฌาวิสมโลภะ(ความละโมบเห็นแก่ได้) ครอบงำจิต ก็ละเสียได้ เมื่อทราบว่านิวรณ์ 5 ครอบงำจิตก็ละเสียได้

ตรัสต่อไปว่า อริยสาวกเมื่อได้สิ่งที่ได้มาโดยยากดังกล่าวแล้ว ก็จะต้องมีการบริหารจัดการโภคทรัพย์ที่ได้มาให้เหมาะสมดังนี้

- ใช้เลี้ยงตน เลี้ยงมารดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่ คนอาศัยและเพื่อนฝูง ให้มีความสุขความสบาย

- ใช้บรรเทาภัยตรายที่เกิดจากไฟ จากน้ำ จากพระราชาจากโจร จากทายาทที่ขัดแย้งกัน

- ใช้เป็นญาติพลี(สงเคราะห์ญาติ) เป็นอติถิพลี(ต้อนรับแขก) เป็นปุพพเปตพลี(ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย) เป็นราชพลี(เช่นเสียภาษีให้แก่รัฐ) เป็นเทวตาพลี(เช่นไหว้เทวดา)

- ทำบุญให้ทานแก่สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบทั้งหลาย เพื่อได้รับผลอันเลิศ มีความสุข และเป็นทางสู่สวรรค์

โภคทรัพย์ที่หมดเปลืองไปโดยไม่มีการบริหารจัดการตามแนวทางดังกล่าว เรียกว่าหมดเปลืองไปโดยมิชอบแก่เหตุ...ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวเพิ่มเติมว่า บัณฑิต(อริยสาวก)ผู้อยู่ครองเรือนเมื่อประสบความสำเร็จในด้านโภคทรัพย์ก็จะระลึกถึงความดีของตน ดำรงตนอยู่ในอริยธรรมได้ในปัจจุบันนี้เอง เมื่อตายไปย่อมมีความสุขในสวรรค์

สุขที่มีค่าสูงสุดของคฤหัสถ์

(62) **อันนนาถสูตร** ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ประทานพระโอวาทแก่อนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า สุขที่คฤหัสถ์ผู้บริโภคกามควรได้รับตามสมควรมี 4 อย่างคือ 1. อัตถิสุข(สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์) 2. โภคสุข(สุขเกิดแต่การใช้จ่ายทรัพย์บริโภค 3. อนณสุข(สุขเกิดแต่ความไม่เป็นหนี้) 4. อนวัชชสุข(สุขเกิดแต่ความประพฤติที่ไม่มีโทษ) สุขในที่นี้คือสุขโสมนัสเมื่อระลึกถึงสิ่งที่ดนมีพร้อมดังกล่าว เฉพาะอนวัชชสุขนั้นหมายถึงความเป็นผู้มีกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่ไม่มีโทษ ซึ่งได้แก่ความประพฤติสุจริตทางกายวาจาใจ

ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวว่า สุข 3 อย่างแรก ไม่ถึงเสี้ยวที่ 16 ของอนวัชชสุข

การถือประมาณของบุคคลมี 4 ประเภท

(63) **สพรหมสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า บ้านเรือนใดมีการบูชามารดาบิดา บ้านเรือนนั้นได้ชื่อว่า มีพรหม...มีบุรพาจารย์(บรรพบุรุษ)...มีบุรพเทวดา...มีอาหุไนย(พระอรหันต์) เพราะเหตุว่า มารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการะมาก เป็นผู้เลี้ยงดูอบรมพร่ำสอนลูก...(64) **นิรยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม และพูดเท็จ ย่อมเกิดในนรก

(65) **รูปสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลอยู่ 4 ประเภทคือ 1. **รูปประมาณ(รูปัปปมาณิกา)** ผู้ถือประมาณในรูป คือเห็นรูปแล้วเกิดความเลื่อมใส 2. **โฆษประมาณ(โฆสัปปมาณิ-**

กา) ผู้ถือประมาณในเสียง คือได้ฟังเสียงหรือได้ยินกิตติศัพท์แล้วเกิดความเลื่อมใส 3. **ลูขประมาณ(ลูขัปปมาณิกา)** ผู้ถือประมาณในความคร่ำหมอง ในความเคร่งความปอน เช่นเห็นห่มจีวรคล้ำหม่นแล้วเกิดความเลื่อมใส 4. **ธรรมประมาณ(ธัมมัปปมาณิกา)** ผู้ถือประมาณในธรรม คือพิจารณาเห็นธรรมด้วยปัญญาแล้วเกิดความเลื่อมใส

ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวว่า ผู้ที่ถือรูปและเสียงเป็นประมาณ ย่อมหลงพอใจรักใคร่ได้ เมื่อถูกรูปและเสียงบิดบังก็จะถูกชักพาไปได้ง่าย การไม่รู้ภายใน เห็นแต่ภายนอก อาจจะถูกเสียงชักพาไปได้ ผู้ที่รู้ทั้งภายในเห็นทั้งภายนอก เสียงย่อมทำอะไรไม่ได้ (พระพุทธองค์ทรงเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทั้ง 4 อย่างนั้น เฉพาะข้อที่ 3 ทรงถือแต่พอดี)

(66) **สราคสูตร** ตรัสถึงบุคคล 4 ประเภทคือ คนมีราคะ คนมีโทสะ คนมีโมหะ คนมีมานะ(ความถือตัว) ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า คนผู้รักใครในอารมณ์ที่ควรรักใคร่ เพลินยินดีในสิ่งที่น่ารัก เมื่อถูกโมหะผสมโรงก็จะเพิ่มความผูกพันยิ่งขึ้น คนที่ทำชั่วเพราะราคะ เพราะโทสะ หรือเพราะโมหะ เขาก็อยู่อย่างคนมีกิเลสชนิดนั้นๆ และไม่รู้ตัวว่าเป็นอย่างนั้นเสียด้วย

แผ่เมตตาจิตให้งู 4 ตระกูล

(67) **อหิสูตร** เชตวัน : คราวหนึ่ง มีภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัดตายในกรุงสาวัตถี เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลรายงานให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ตรัสว่าภิกษุรูปนั้นคงไม่ได้แผ่เมตตาจิตไปถึงพญางู

ทั้ง 4 ตระกูล(อหิราชกุลานิ)เป็นแน่ ถ้าเธอได้แผ่เมตตาจิต ก็จะไม่ถูกงูกัดตาย พญางู 4 ตระกูล คือ 1. พญางูตระกูลวิรูปักษ์ 2. พญางูตระกูลเอราปถะ 3. พญางูตระกูลฉัพยาปุตตะ 4. พญางูตระกูลกัณหา โคตมะ แล้วตรัสอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายแผ่เมตตาจิตไปถึงพญางูทั้ง 4 ตระกูล เพื่อปกป้องคุ้มครองตน พร้อมกับประทานพระคาถาสำหรับเจริญเมตตาจิต (ขึ้นต้นว่า "วิรูปกฺเขหิ เม เมตฺตํ ฯลฯ" โปรดดูขุททกวัตถุขันธกะในเล่ม 4 หน้า 55-58 ซึ่งมีคำแปลพระคาถาและตำนานบทสวดขันธปริตต์ด้วย ให้สังเกตอย่างหนึ่งว่า ความในพระคาถาให้แผ่เมตตาจิตถึงสัตว์ทุกหมู่เหล่า มิใช่เจาะจงเฉพาะพญางู 4 ตระกูล)

(68) **เทวทัตตสูตร** เนื้อหาเหมือนในปักกันตสูตร(ในเล่ม 12 หน้า 186-187)ทุกประการ ตรัสถึงพระเทวทัตเสื่อมเพราะลาภสักการะและความสรรเสริญ (69) **ปธานสูตร** ตรัสถึงปธาน (ความเพียร) 4 อย่าง มีสังวรปธานเป็นต้น

อธิบายโลกเสื่อมด้วยปัญหาลูกโซ่

(70) **ธัมมิกสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อใดที่พระราชา(ผู้บริหารประเทศ)ทั้งหลายไม่ตั้งอยู่ในธรรม(อธมฺมิกา) เมื่อนั้นข้าราชการทั้งหลาย(ราชยุตฺตา) ก็พลอยไม่ตั้งอยู่ในธรรมไปด้วย เมื่อข้าราชการไม่ตั้งอยู่ในธรรม พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายก็ไม่ตั้งอยู่ในธรรมบ้าง เมื่อพราหมณ์และคฤหบดีไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชาวบ้านชาวเมือง(เนคมชานปทา)ก็พลอยไม่ตั้งอยู่ในธรรมไปตามๆ กัน เมื่อชาวบ้านชาวเมืองไม่ตั้งอยู่ในธรรม ดวงจันทร์ดวง

อาทิตย์ก็โคจรไม่แน่นอน(วิสม์ ปริวตฺตนฺติ) เมื่อดวงจันทร์ดวงอาทิตย์โคจรไม่แน่นอน ดาวนักษัตรทั้งหลาย(นกฺขตฺตานิ ตารกรูปานิ) ก็พลอยโคจรไม่แน่นอนไปด้วย เมื่อดาวนักษัตรทั้งหลายโคจรไม่แน่นอน คืนและวันก็เคลื่อนไป ครั้นคืนและวันเคลื่อนไป เดือนและปักษ์ก็เคลื่อนตาม ฤดูและปีก็เคลื่อนไปด้วย เมื่อฤดูและปีเคลื่อนไป ลมก็แปรปรวน (วิสมํ วายติ) เมื่อลมแปรปรวนก็เกิดลมผิดฤดูกาล (อปณฺณสา) ปั่นป่วน เทวดาทั้งหลายก็พลอยปั่นป่วน(ปริกุปิตา)ไปด้วย เมื่อเทวดาทั้งหลายปั่นป่วน ฝนก็ไม่ตกต้องตามฤดูกาล ครั้นฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าสุกไม่ได้ที่(วิสมปากินี สสฺสานิ) มนุษย์ทั้งหลายบริโภคข้าวซึ่งสุกไม่ได้ที่ อายุก็สั้น ผิวพรรณก็ทราม เรี่ยวแรงก็ถดถอย เกิดโรคต่างๆ นานา (ดรัสนัยตรงกันข้ามด้วย)

ในคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า เวลาฝูงโคข้ามฟาก ถ้าโคจ่าฝูงพาลัดเลี้ยว โคที่เดินตามก็ต้องลัดเลี้ยวตาม ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ถ้าผู้ได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่(ปกครองแผ่นดิน)ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ประชาชนก็ย่อมไม่ตั้งอยู่ในธรรมไปด้วย พระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม รัฐส่วนรวมก็ทุกข์เข็ญ...ถ้าเป็นไปในทางตรงกันข้าม รัฐก็อยู่เย็นเป็นสุขไปทั่ว

อปัณณกวรรค

ให้มีใจเหมือนสะใภ้ใหม่อยู่เสมอ

(71) **ปธานสูตร** ตรัสถึงข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด(อปัณณกปฏิปทา) ซึ่งเมื่อภิกษุได้มีแล้ว ก็หมายถึงได้เริ่มเพื่อความสิ้นอาสวะ คือ 1. มีศีล 2. เป็นพหูสูต 3. ระดมความเพียร 4. มีปัญญา (72) **ทิฏฐิสูตร** ตรัสถึงข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด 4 อย่าง(อีกชุดหนึ่ง) คือ 1. เนกขัมมวิตก 2. อพยาบาทวิตก 3. อวิหิงสาวิตก 4. สัมมาทิฏฐิ ซึ่งเมื่อภิกษุมีธรรมทั้ง 4 นี้ ก็หมายถึงได้เริ่มเพื่อความสิ้นอาสวะแล้ว

(73) **สัปปุริสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ลักษณะของอสัตบุรุษมีข้อให้สังเกต 5 อย่างคือ 1. เรื่องเสียหายของคนอื่น ถึงไม่มีใครถาม อสัตบุรุษก็จะเปิดเผย ไม่ต้องพูดถึงว่าถูกถาม และเมื่อใครถามเข้าก็จะเล่าเป็นคุ้งเป็นแควไม่รีรอ 2. เรื่องที่เป็นความดีของคนอื่นแม้มีคนถาม อสัตบุรุษก็จะปิดปากเงียบ ไม่ต้องพูดถึงกรณีไม่ถูกถาม และถ้ามีคนถามจังๆ ก็จะเผยออกอย่างอ้อมแอ้มอิดเอื้อน 3. เรื่องเสียหายของตัวเอง ถึงมีใครถาม อสัตบุรุษก็จะไม่ยอมเปิดเผย ไม่ต้องกล่าวถึงที่ไม่ถูกถาม และถ้าถูกถามจริงๆ ก็จะเปิดเผยอย่างอ้อมแอ้มอิดเอื้อน 4. เรื่องที่เป็นความดีงามของตัวเอง ถึงไม่มีใครถามก็เปิดเผยออกมาเอง ไม่ต้องกล่าวถึงว่ามีคนถาม และเมื่อมีใครถามเข้า ก็จะเล่าเป็นคุ้งเป็นแควไม่รีรอ...(แล้วตรัสถึงลักษณะของสัตบุรุษโดยนัยตรงกันข้าม)

ทรงสอนภิกษุทั้งหลายในเรื่องนี้ว่า หญิงสาวในคืนหรือ

วันแรกๆ ที่เขารับมาเป็นสะใภ้ ย่อมมีอาการขวยอายและเกรงกลัวมากทั้งแม่ผัวพ่อผัวและผู้เป็นผัวของนางเอง ตลอดไปจนถึงคนใช้ แต่พอคุ้นกันมากเข้า เธอก็จะตวาดเอากับทุกคนได้ ภิกษุบางรูปก็เหมือนกัน ในวันแรกที่บวชเข้ามา จะมีหิริโอตตัปปะต่อภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ตลอดไปจนถึงสามเณร แต่พอคุ้นกันเข้า เธอก็จะตะเพิดเอากับทุกคนได้ จึงขอให้สำเหนียกว่าจักมีใจอย่างสะใภ้ใหม่เข้าไว้

(74) **ปฐมอัคคสูตร** ตรัสว่า ศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติเป็นของล้ำเลิศ (75) **ทุติยอัคคสูตร** ตรัสว่า รูป เวทนา สัญญา และภพ ก็เป็นของล้ำเลิศ (ถ้าใช้มันเป็นเครื่องมือให้บรรลุอรหัตต-ผลได้)

ไม่มีพระปุถุชน ณ ที่เสด็จปรินิพพาน

(76) **กุสินาราสูตร** ขณะประทับอยู่ระหว่างต้นสาละคู่คราวเสด็จปรินิพพาน (โปรดอ่านมหาปรินิพพานสูตรในเล่ม 5 หน้า 153-214 ประกอบ) พระพุทธองค์มีรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าจะมีภิกษุสักรูปที่ยังมีความเคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในมรรค หรือในปฏิปทา(ข้อปฏิบัติ) ขอให้ถามอย่าได้เสียดายภายหลังว่า เมื่อพระศาสดาอยู่ต่อหน้าเรา ก็ไม่มีโอกาสได้ถาม รับสั่งอย่างนี้ถึง 3 หน ภิกษุทุกรูปก็ได้แต่นิ่ง จึงตรัสอีกว่า ที่ไม่มีคำถามอาจจะเป็นเพราะความเคารพ ถ้าอย่างนั้นก็ให้เพื่อนบอกเพื่อนต่อๆ กันไป แม้ตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นก็ยังคงนั่งนิ่งอยู่เหมือนเดิม

พระอานนท์กราบทูลขึ้นว่า เป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ น่าเลื่อมใสนัก ที่ในหมู่ภิกษุนี้ ไม่มีแม้แต่รูปเดียวที่มีความเคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในมรรค หรือในปฏิปทา

พระพุทธองค์ตรัสแก่พระอานนท์ว่า ท่านกล่าวตามความเลื่อมใสต่างหาก ส่วนพระองค์ได้ทยั่งรู้ว่า การที่ภิกษุไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยอย่างนั้น ก็เพราะภิกษุประมาณห้าร้อยรูปนี้ รูปที่ไม่ได้บรรลุธรรมต่ำสุด(ปจฺฉิมโก) ก็เป็นพระโสดาบันแล้ว

อจินไตย-เรื่องที่ไม่ควรเก็บเอามาคิด

(77) **อจินติตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เรื่องที่เป็นอจินไตย(ไม่ควรคิด)มีอยู่ 4 อย่างคือ 1. พุทธวิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย 2. ฌานวิสัยของผู้ได้ฌาน 3. วิบากแห่งกรรม 4. โลก-จินดา(ความคิดในเรื่องโลก เช่น ใครสร้างโลก ใครสร้างต้นไม้ภูเขา เป็นต้น) การคิดในเรื่องเหล่านี้ จะมีส่วนแห่งความเป็นบ้าลำบากเปล่า(อุมฺมาทสฺส วิฆาตสฺส ภาคี)

(78) **ทักขิณาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทักษิณาวิสุทธิ(ความบริสุทธิ์แห่งทาน)มี 4 อย่างคือ 1. ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก 2. ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก 3. ทักษิณาที่ไม่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกทั้งฝ่ายปฏิคาหก 4. ทักษิณาที่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกทั้งฝ่ายปฏิคาหก คำว่าบริสุทธิ์ฝ่ายทายก(ผู้ให้ทาน) หมายถึงทายกเป็นคนมีศีลมีกัลยาณธรรม คำว่าบริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก(ผู้รับทาน) หมายถึง

ปฏิคาหกเป็นคนมีศีลมีกัลยาณธรรม

กรรมที่ส่งผลถึงการค้าขายในปัจจุบัน

(79) **วณิชชสูตร** พระสารีบุตรทูลถามพระพุทธองค์ว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้การค้าขายอย่างเดียวกัน บางคนค้าขายแล้วขาดทุน บางคนค้าขายแล้วได้กำไรไม่สมความตั้งใจ บางคนค้าขายแล้วได้กำไรสมใจ บางคนค้าขายแล้วได้กำไรเกินคาด?

มีพระดำรัสตอบว่า พวกที่ค้าขายแล้วขาดทุน เพราะชาติก่อนเคยไปออกปากปวารณากับสมณะหรือพราหมณ์ที่จะถวายปัจจัย แล้วไม่ได้ถวายตามนั้น พวกที่ค้าขายแล้วได้กำไรไม่สมความตั้งใจ เพราะชาติก่อนเคยไปออกปากปวารณากับสมณะหรือพราหมณ์ที่จะถวายปัจจัย แล้วถวายไม่เต็มความประสงค์ (ของสมณะหรือพราหมณ์นั้น) พวกที่ค้าขายแล้วได้กำไรสมใจ เพราะชาติก่อนเคยไปออกปากปวารณากับสมณะหรือพราหมณ์ที่จะถวายปัจจัยแล้วได้ถวายปัจจัยเต็มความประสงค์(ของสมณะหรือพราหมณ์นั้น) พวกที่ค้าขายแล้วได้กำไรเกินคาด เพราะชาติก่อนเคยไปออกปากปวารณากับสมณะหรือพราหมณ์ที่จะถวายปัจจัยแล้วได้ถวายปัจจัยเกินกว่าความประสงค์(ของสมณะหรือพราหมณ์นั้น)

(80) **กัมโมชสูตร** โฆสิตาราม(กรุงโกสัมพี) : พระอานนท์ทูลถามพระพุทธองค์ว่า เป็นเพราะเหตุใด สตรีจึงไม่ได้นั่งในสภา (ไม่ได้นั่งตัดสินคดีความ) ไม่ได้จับงานใหญ่(น กมฺมนฺตํ ปโยเชติ) ไม่ได้ไปนอกเขตแคว้น(น กมฺโมชฺ คจฺฉติ) ตรัสตอบว่า เพราะ

สตรีเป็นผู้มักโกรธ มักริษยา มักตระหนี่ ด้อยความรู้

(พระสูตรนี้ สะท้อนให้เห็นสถานภาพสตรีในชมพูทวีปยุคนั้น เฉพาะข้อว่าไม่ได้ไปนอกเขตแคว้น มีข้อมูลน่าสนใจบันทึกไว้ในเชิงอรรถ GS.2/92)

มจลวรรค

ความเป็นสุขุมาลของพระพุทธองค์

ในมจลวรรคมี 10 พระสูตร หลายพระสูตรมีเนื้อหาซ้ำกับบางพระสูตรที่ผ่านมาแล้ว จึงขอกล่าวถึงอย่างรวบรัด

(81) **ปาณาติปาตสูตร** กล่าวถึงผู้ละเมิดศีล 5 ใน 4 ข้อแรก ย่อมไปเกิดในนรก...(82) **มุสาสูตร** กล่าวถึงผู้ประพฤติวจีทุจริต 4 ย่อมไปเกิดในนรก...(83) **วัณณสูตร** กล่าวถึงผู้ไม่พิจารณาให้ดีแล้วชมคนที่ควรติ, ติคนที่ควรชม, เลื่อมใสในที่ที่ไม่ควรเลื่อมใส, ไม่เลื่อมใสในที่ที่ควรเลื่อมใส ย่อมไปเกิดในนรก...(84) **โกธสูตร** กล่าวถึงบุคคลผู้หนักในความโกรธ-ไม่หนักในสัทธรรม, ผู้หนักในความลบหลู่ท่าน-ไม่หนักในสัทธรรม, ผู้หนักในลาภ-ไม่หนักในสัทธรรม, ผู้หนักในสักการะ-ไม่หนักในสัทธรรม ย่อมไปเกิดในนรก...(85) **กามสูตร** กล่าวถึงบุคคล 4 ประเภท คือ 1. ตโม ตมปรายโน(มืดมาแล้วมืดไปข้างหน้า) 2. ตโม โชติปรายโน(มืดมาแล้ว สว่างไปข้างหน้า) 3. โชติ ตมปรายโน(สว่างมาแล้ว มืดไปข้างหน้า) 4. โชติ โชติปรายโน(สว่างมาแล้วสว่างไปข้างหน้า) (86) **โอณตสูตร** กล่าวถึงบุคคล 4 ประเภทคือ 1. โอณโตนโต

(ต่ำแล้วต่ำลง) 2. โอณตุณณโต(ต่ำแล้วสูงขึ้น) 3. อุณณโตณโต (สูงแล้วต่ำลง) 4. อุณณตุณณโต(สูงแล้วสูงขึ้น) ทั้งตมสูตรและโอณตสูตรมีนัยเหมือนกัน

(87) **ปุตตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีสมณะ(ภิกษุ) อยู่ 4 จำพวกคือ

1. **สมณะอจละ(สมณะผู้ไม่หวั่นไหว)** หมายถึงภิกษุผู้เป็นเสขะตั้งแต่โสดาบันถึงอนาคามี

2. **สมณะบุณฑริก(สมณะบัวขาว)** หมายถึงพระอรหันต์ที่ไม่ได้บรรลุวิโมกข์ 8 (บรรลุธรรมด้วยวิปัสสนาล้วน)

3. **สมณะปทุม(สมณะบัวหลวง)** หมายถึงพระอรหันต์ที่ได้ทั้งวิโมกข์ 8 และบรรลุธรรมด้วยวิปัสสนา

4. **สมณะสุขุมาล(สมณะสุขุมาลในหมู่สมณะ)** หมายถึงพระอรหันต์ผู้ไม่เคยลำบากด้วยปัจจัย 4 ได้รับแต่ความชื่นใจจากเพื่อนพรหมจรรย์ โรคภัยไข้เจ็บก็ไม่แผ้วพาน ต้องการจะพักผ่อนในฌาน 4 เมื่อใดก็ได้

ตรัสว่า พระองค์เองคือสมณะประเภทสุขุมาลนี้

(88) **สังโยชนสูตร** ทรงจัดประเภทสมณะอีกแบบหนึ่ง คือ 1. สมณะอจละ ได้แก่พระโสดาบัน 2. สมณะบุณฑริก ได้แก่พระสกทาคามี 3. สมณะปทุมได้แก่พระอนาคามี 4. สมณะสุขุมาล ได้แก่พระอรหันต์ (จัดประเภทตามการละสังโยชน์ได้)

(89) **ทิฏฐิสูตร** ทรงจัดประเภทสมณะอีกแบบหนึ่งคือ 1. สมณะอจละ ได้แก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 2. สมณะบุณฑริก ได้แก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 ที่

ไม่ได้วิโมกข์ 8 3. สมณะปทุม ได้แก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 ทั้งได้วิโมกข์ 8 ด้วย 4. สมณะสุขุมาล ได้แก่ภิกษุที่ไม่ลำบากด้วยปัจจัย 4 ฯลฯ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ

(90) **ขันธสูตร** ทรงจัดประเภทสมณะอีกแบบหนึ่งคือ 1. สมณะอจละ ได้แก่ภิกษุที่ยังเป็นเสขะ (ยังมีความประมาทอยู่) 2. สมณะบุณฑริก ได้แก่พระเสขะผู้พิจารณาเห็นความเกิดความดับของอุปาทานขันธ์ 5 ไม่ได้ฌาน แต่เจริญวิปัสสนาด้วยความไม่ประมาท 3. สมณะปทุม ได้แก่พระเสขะผู้พิจารณาเห็นความเกิดความดับของอุปาทานขันธ์ 5 และได้วิโมกข์ 8 4. สมณะสุขุมาล ได้แก่พระเสขะผู้ไม่ลำบากด้วยปัจจัย 4 ฯลฯ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ

อสุรวรรค

วิธีเจริญสมถะและวิปัสสนาให้ได้ผล

(91) **อสุรสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลอยู่ 4 จำพวกคือ 1. เป็นอสูรและมีบริวารเป็นอสูร 2. เป็นอสูรแต่มีเทวดาเป็นบริวาร 3. เป็นเทวดาแต่มีอสูรเป็นบริวาร 4. เป็นเทวดาและมีเทวดาเป็นบริวาร (อสูรหมายถึงคนทุศีล เทวดาหมายถึงคนมีศีลมีกัลยาณธรรม)

(92) **ปฐมสมาธิสูตร** ตรัสถึงบุคคล 4 ประเภทคือ 1. ได้เจโตสมถะ(ฌาน) แต่ไม่ได้วิปัสสนาในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง(ไม่เห็นแจ้งในขันธ์ 5) 2. ได้วิปัสสนาแต่ไม่ได้เจโตสมถะ 3. ไม่ได้ทั้งเจโตสมถะและวิปัสสนา 4. ได้ทั้งเจโตสมถะและวิปัสสนา

(ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติเพื่อให้ได้ทั้งสมถะและวิปัสสนาใน 2 พระสูตรต่อไปนี้)

(93) **ทุติยสมาธิสูตร** ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติแก่ภิกษุทั้งหลายว่า 1. ผู้ที่ได้สมถะและไม่ได้วิปัสสนา ควรอยู่ในสมถะแล้วเพียรพยายามให้เกิดวิปัสสนาต่อไป 2. ผู้ที่ได้วิปัสสนาแต่ไม่ได้สมถะ ให้อยู่ในวิปัสสนาและเพียรพยายามให้เกิดสมถะต่อไป 3. ผู้ที่ไม่ได้ทั้งสมถะและวิปัสสนา ให้มีฉันทะมีความพยายามไม่ท้อถอย ตั้งสติสัมปชัญญะให้ดี เพื่อให้ได้ทั้งสมถะและวิปัสสนา ให้เหมือนคนที่ผ้าหรือศีรษะถูกไฟไหม้ ซึ่งจะต้องดับไฟให้ได้(ไม่รีรอหรือเฉื่อยชาอยู่ได้) 4. ผู้ที่ได้ทั้งสมถะและวิปัสสนา ให้อยู่ในสมถะและวิปัสสนาแล้วเพียรให้อาสวะสิ้นไป

(94) **ตติยสมาธิสูตร** ทรงแนะนำภิกษุทั้งหลายว่า 1. ผู้ที่ได้สมถะแต่ไม่ได้วิปัสสนา ควรเข้าไปหา(ขอคำปรึกษา) ผู้ได้วิปัสสนา ขอความรู้ในเรื่องสังขารว่า ควรพิจารณาเห็นอย่างไร กำหนดอย่างไร เห็นแจ้งอย่างไร ซึ่งก็จะได้คำตอบเป็นอย่างดี 2. ผู้ที่ได้วิปัสสนาแต่ไม่ได้สมถะ ควรเข้าไปหาผู้ได้สมถะ ขอความรู้ในเรื่องจิตว่าควรดำรงไว้อย่างไร น้อมไปอย่างไร ทำให้เป็นอารมณ์เดียว (เอโกทิกตฺตพฺพ)อย่างไร ทำให้เป็นสมาธิ(สมาทหาตพฺพ)อย่างไร... 3. ผู้ที่ไม่ได้ทั้งสมถะและวิปัสสนา ควรเข้าไปหาผู้ที่ได้ทั้งสมถะ และวิปัสสนา ขอความรู้ทั้งในเรื่องจิต ทั้งในเรื่องสังขาร....4. ผู้ที่ได้ทั้งสมถะและวิปัสสนา ให้ดำรงอยู่ในสมถะและวิปัสสนานั้นแล้วประกอบความเพียรเพื่อความสิ้นอาสวะยิ่งๆ ขึ้นไป

ประโยชน์ตน-ประโยชน์ผู้อื่น

ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายในเรื่องบุคคล 4 ประเภท ซึ่งแตกต่างกันโดยลักษณะของการปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ดังนี้

(95) **ฉวาลาตสูตร** มีบุคคล 4 ประเภทคือ 1. ผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น 2. ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน 3. ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น 4. ผู้ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตนทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

บุคคลประเภทที่ 1 เปรียบเหมือนดุ้นฟืนเผาศพ ซึ่งไฟไหม้ที่ปลาย 2 ข้าง ตรงกลางก็เปื้อนคูถ จะใช้เป็นเครื่องไม้ทำอะไรก็ไม่ได้, บุคคลประเภทที่ 2 ดีกว่าบุคคลประเภทที่ 1, บุคคลประเภทที่ 3 ดีกว่าบุคคลประเภทที่ 1 และที่ 2. บุคคลประเภทที่ 4 ดีที่สุด เปรียบเหมือนน้ำนมโค นั่นคือ นมส้มดีกว่าน้ำนม เนยข้นดีกว่านมส้ม เนยใสดีกว่าเนยข้น ยอดเนยใส(สปฺปิมณฺโฑ)ดีกว่าเนยใส สรุปว่ายอดเนยใสดีที่สุด

(96) **ราคสูตร** มีบุคคล 4 ประเภทคือ 1. ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ได้แก่ ตนเองเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละราคะโทสะโมหะ แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นเพื่อปฏิบัติอย่างตน 2. ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ได้แก่ ตนเองไม่ปฏิบัติเพื่อละราคะ โทสะ โมหะ แต่ชักชวน(สั่งสอน)ผู้อื่นให้ละราคะโทสะโมหะ 3. ผู้ไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ได้แก่ ตัวเองก็ไม่ปฏิบัติเพื่อละราคะโทสะ

โทสะ ทั้งไม่ชักชวนผู้อื่นให้ปฏิบัติเพื่อละราคะโทสะโมหะด้วย 4. ผู้ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตนทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ได้แก่ ตนเองก็ปฏิบัติเพื่อละราคะโทสะโมหะ และสอนผู้อื่นให้ละราคะโทสะโมหะด้วย

(97) **นิสันติสูตร** มีบุคคล 4 ประเภทคือ 1. ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ได้แก่ ตัวเองรู้ธรรมแล้วปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรมแล้ว แต่ไม่แนะนำพร่ำสอนผู้อื่นให้เข้าใจธรรม 2. ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ได้แก่ ตัวเองไม่รู้ธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้อง แต่สามารถสอนคนอื่นให้เข้าใจธรรมได้ 3. ผู้ไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตนทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ได้แก่ตัวเองก็ไม่รู้ธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้อง ชำสอนคนอื่นให้เข้าใจธรรมก็ไม่ได้ 4. ผู้ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตนทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ได้แก่ ตัวเองรู้ธรรม ปฏิบัติธรรมได้ถูกต้อง และยังสอนผู้อื่นให้เข้าใจธรรมด้วย (98) **อัตตหิตสูตร** กล่าวถึงบุคคล 4 ประเภทเหมือนพระสูตรก่อน แต่ไม่ขยายความ (99) **สิกขาสูตร** กล่าวถึงบุคคล 4 ประเภทเหมือนพระสูตรก่อน ต่างกันที่ขยายความว่า ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนได้แก่ผู้ไม่ละเมิดศีล 5 ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นได้แก่ผู้ชักชวนคนอื่นให้เว้นจากการละเมิดศีล 5

ทรงโปรดผู้ติคนที่ควรติ ชมคนที่ควรชม

(100) **โปตลิยสูตร** ตรัสแก่ปริพาชกชื่อโปตลิยะว่า มีบุคคลอยู่ 4 ประเภทคือ 1. ผู้ติคนที่ควรติตามเรื่องที่เป็นจริง

ตามโอกาสเหมาะสม แต่ไม่ชมคนที่ควรชม 2. ผู้ชมคนที่ควรชมแต่ไม่ติคนที่ควรติ...3. ผู้ไม่ติคนที่ควรติ ทั้งไม่ชมคนที่ควรชม...4. ผู้ติคนที่ควรติบ้าง ชมคนที่ควรชมบ้าง...ทรงถามปริพาชกว่า คิดว่าประเภทไหนดีกว่ากัน? ปริพาชกกราบทูลว่า ตนชอบประเภทที่ทั้งไม่ติคนที่ควรติ ทั้งไม่ชมคนที่ควรชม เพราะอุเบกขา (ความวางเฉย) เป็นเรื่องที่ดี

พระพุทธองค์ตรัสว่า สำหรับพระองค์เห็นว่า บุคคลประเภทติคนที่ควรติบ้าง ชมคนที่ควรชมบ้าง ตามเรื่องที่เป็นจริง ตามกาลอันควร ดีกว่าทุกประเภท เพราะความเป็นผู้รู้จักกาลในแต่ละกรณี (ตตฺร ตตฺร กาลญฺญุตา) เป็นเรื่องที่ดี

โปตลิยะฟังแล้วก็เห็นคล้อยตาม เขาได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

จตุกกนิบาต ตติยปัณณาสก์

วลาหกวรรค

เปรียบเทียบให้เห็นลักษณะบุคคลประเภทต่างๆ

(101) **ปฐมวลาหกสูตร** เชตวัน : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมฆฝน(วลาหก)มี 4 ประเภทคือ 1. เมฆคำราม แต่ฝนไม่ตก 2. ฝนตก แต่เมฆไม่คำราม 3. เมฆไม่คำราม และฝนก็ไม่ตก 4. เมฆคำราม ทั้งฝนก็ตก บุคคลก็เหมือนเมฆฝน คนชอบพูดแต่ไม่ทำ เหมือนเมฆฝนประเภทที่ 1 คนทำแต่ไม่ชอบพูด เหมือนเมฆฝนประเภทที่ 2 คนไม่พูดและก็ไม่ทำ เหมือนเมฆฝนประเภทที่ 3 คนที่พูดด้วยทำด้วย เหมือนเมฆฝนประเภทที่ 4

(102) **ทุติยวลาหกสูตร** ทรงเปรียบบุคคล(ภิกษุ)เหมือนเมฆฝน 4 ประเภทนั้นว่า 1. คนเรียนนวังคสัตถุศาสน์ แต่ไม่รู้แจ้งในอริยสัจ 4 เหมือนเมฆคำราม แต่ฝนไม่ตก 2. คนไม่ได้เรียนนวังคสัตถุศาสน์ แต่รู้แจ้งในอริยสัจ 4 เหมือนเมฆไม่คำราม แต่ฝนตก 3. คนไม่ได้เรียนนวังคสัตถุศาสน์ ทั้งไม่รู้แจ้งในอริยสัจ 4 เหมือนเมฆไม่คำราม และฝนก็ไม่ตก 4. คนได้เรียนนวังคสัตถุศาสน์ ทั้งรู้แจ้งในอริยสัจ 4 เหมือนเมฆที่ทั้งคำราม ทั้งฝนตก

(103) **กุมภสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า หม้อ(กุมฺโภ)มีอยู่ ๔ ประเภทคือ ๑. หม้อเปล่า ปิดฝา ๒. หม้อเต็ม เปิดฝา ๓. หม้อเปล่า เปิดฝา ๔. หม้อเต็ม ปิดฝา บุคคล(ภิกษุ)ก็เหมือนหม้อ คนที่มีกิริยาอาการภายนอกน่าเลื่อมใส แต่ไม่รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ เหมือนหม้อประเภทที่ ๑ คนที่มีกิริยาอาการภายนอกไม่น่าเลื่อมใส แต่รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ เหมือนหม้อประเภทที่ ๒ คนที่มีกิริยาอาการภายนอกไม่น่าเลื่อมใส ทั้งไม่รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ เหมือนหม้อประเภทที่ ๓ คนที่มีกิริยาอาการภายนอกน่าเลื่อมใส ทั้งรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ เหมือนหม้อประเภทที่ ๔

(104) **อุทกรหทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ห้วงน้ำ (อุทกรหโท) มีอยู่ ๔ ประเภทคือ ๑. ห้วงน้ำตื้น เงาลึก(ดูเหมือนลึก) ๒. ห้วงน้ำลึก เงาตื้น(ดูเหมือนตื้น) ๓. ห้วงน้ำตื้น เงาตื้น ๔. ห้วงน้ำลึก เงาลึก บุคคล(ภิกษุ) ก็เหมือนห้วงน้ำ คนที่มีกิริยาอาการภายนอกน่าเลื่อมใส แต่ไม่รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ เหมือนห้วงน้ำประเภทที่ ๑ คนที่มีกิริยาอาการภายนอกไม่น่าเลื่อมใส แต่รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ เหมือนห้วงน้ำประเภทที่ ๒ คนที่มีกิริยาอาการภายนอกไม่น่าเลื่อมใส ทั้งไม่รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ เหมือนห้วงน้ำประเภทที่ ๓ คนที่มีกิริยาอาการภายนอกน่าเลื่อมใสทั้งรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ เหมือนห้วงน้ำประเภทที่ ๔

(105) **อัมพสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มะม่วงมีอยู่ ๔ ประเภทคือ ๑. มะม่วงดิบ ผิวสุก ๒. มะม่วงสุก ผิวดิบ ๓. มะม่วงดิบ ผิวดิบ ๔. มะม่วงสุก ผิวสุก บุคคล(ภิกษุ)ก็เหมือนมะม่วง... (ทรงเปรียบเทียบในทำนองเดียวกับบุคคลเหมือนห้วงน้ำ)

(106) มีพระสูตรหนึ่งต่อจากอัมพสูตรนี้ ไม่ปรากฏในพระบาลี แต่แจ้งไว้ที่เชิงอรรถว่า อรรถกถากล่าวถึงพระสูตรที่ 6 (ต่อจากอัมพสูตร) ว่ามีเนื้อความง่ายทั้งนั้น จึงสันนิษฐานว่า น่าจะมีอัมพสูตรที่ 2 โดยเปรียบเทียบบุคคลเหมือนมะม่วงในทำนองเดียวกับข้อความในทุติยวลาหกสูตร)

(107) **มูสิกสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า หนู(มูสิโก)มี 4 ประเภทคือ 1. หนูขุดรู แต่ไม่อยู่อาศัย 2. หนูอยู่อาศัย แต่ไม่ขุดรู 3. หนูไม่ขุดรู ทั้งไม่อยู่อาศัย 4. หนูขุดรูด้วย อยู่อาศัยด้วย... (ทรงเปรียบเทียบกับบุคคลเหมือนในทุติยวลาหกสูตร)

(108) **พลิพัททสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โคพลิพัท (โคสูงใหญ่)มี 4 ประเภทคือ 1. โคที่ข่มเหงฝูงโคด้วยกัน ไม่ข่มเหงฝูงโคอื่น 2. โคที่ข่มเหงฝูงโคอื่น ไม่ข่มเหงฝูงโคกันเอง 3. โคที่ข่มเหงทั้งฝูงโคกันเอง ทั้งฝูงโคอื่น 4. โคที่ไม่ข่มเหงทั้งฝูงโคกันเองทั้งฝูงโคอื่น ทรงเปรียบกับบุคคลที่ทำให้พวกตัวเองและฝ่ายอื่นเกิดความหวาดหวั่น ว่ามี 4 ประเภทในทำนองเดียวกัน

(109) **รุกขสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ต้นไม้มีอยู่ 4 ประเภทคือ 1. ต้นไม้มีกระพี้(เผคฺคุ) ห้อมล้อมด้วยไม้มีกระพี้ 2. ต้นไม้มีกระพี้ ห้อมล้อมด้วยไม้มีแก่น 3. ต้นไม้มีแก่น(สาโร) ห้อมล้อมด้วยไม้มีกระพี้ 4. ต้นไม้มีแก่น ห้อมล้อมด้วยไม้มีแก่น บุคคลก็เหมือนต้นไม้ ต้นไม้มีกระพี้เปรียบเหมือนคนทุศีลมีบาปธรรม ต้นไม้มีแก่นเปรียบเหมือนคนมีศีลมีกัลยาณธรรม

(110) **อาสีวิสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อสรพิษมี 4 ประเภทคือ 1. อสรพิษมีพิษ(อาคตวิโส) แต่ไม่อันตราย(น โม-

รวิโส) 2. อสรพิษอันตราย แต่ไม่มีพิษ 3. อสรพิษมีพิษ ทั้งอันตราย 4. อสรพิษไม่มีพิษ ทั้งไม่อันตราย บุคคลก็เหมือนอสรพิษ คนมักโกรธ แต่ความโกรธของเขามีไม่นานก็หาย เปรียบเหมือนอสรพิษประเภทที่ 1 คนไม่มักโกรธ แต่เมื่อโกรธก็โกรธอยู่นาน เปรียบเหมือนอสรพิษประเภทที่ 2 คนมักโกรธและความโกรธของเขาก็มีอยู่ได้นาน เปรียบเหมือนอสรพิษประเภทที่ 3 คนไม่มักโกรธ และเมื่อโกรธก็โกรธไม่นาน เปรียบเหมือนอสรพิษประเภทที่ 4

เกสีวรรค

เกสีสูตร

เปรียบเทียบการฝึกคนกับการฝึกม้า

(111) ครั้งหนึ่ง สารถีฝึกม้าชื่อเกสี เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ พระพุทธองค์ตรัสถามว่า ในการฝึกม้ามีวิธีอย่างไร?

เกสี : พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ฝึกม้าตัวที่ฝึกได้ ด้วยวิธีละมุนละม่อมก็มี(สเณฺหนปิ) ด้วยวิธีรุนแรงก็มี(ผรุเสนปิ) ด้วยทั้ง 2 วิธีนั้นก็มี

พระพุทธองค์ : ถ้าทั้ง 3 วิธีนั้นไม่ได้ผลล่ะ มีวิธีไหนอีก?

เกสี : พระเจ้าข้า ถ้า 3 วิธีนั้นไม่เป็นผล ก็ฆ่าม้าเสีย เพราะเหตุว่าไม่ต้องการให้เสียชื่อสำนักอาจารย์ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงเป็นสารถีฝึกคน ทรงมีวิธีฝึกอย่างไร?

พระพุทธองค์ : เกสี! เราก็ฝึกคนด้วย 3 วิธีนั้นเหมือนกัน วิธีละมุนละม่อมคือ สอนให้รู้ว่ากายสุจริตเป็นอย่างไร ผลของกายสุจริตเป็นอย่างไร...ของวจีสุจริต...ของมโนสุจริตเป็นอย่างไร เทวดาคืออย่างไร มนุษย์คืออย่างไร วิธีรุนแรงคือ สอนในเรื่องกายทุจริต...วจีทุจริต...มโนทุจริต พร้อมทั้งวิบากว่าเป็นอย่างไร นรกคืออย่างไร เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานคืออย่างไร เกิดเป็นเปรตคืออย่างไร การใช้ทั้ง 2 วิธีนั้นคือ สอนทั้งฝ่ายสุจริตและทุจริตพร้อมทั้งวิบาก (ที่แตกต่างกัน)

เกสี : พระเจ้าข้า ถ้าฝึกคนด้วยวิธีทั้ง 3 นั้นไม่เป็นผล ทรงทำอย่างไรกับเขา?

พระพุทธองค์ : เราก็ฆ่าเขาเสีย

เกสี : ก็การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ใช่เรื่องที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะพึงทำได้ เหตุใดจึง

ตรัสอย่างนั้น?

พระพุทธองค์ : ถูกแล้ว ตถาคตไม่มีการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต แต่เมื่อการฝึกคนด้วยวิธีทั้ง 3 นั้นไม่เป็นผล ตถาคตก็เห็นว่าคนคนนั้นไม่ควรได้รับการว่ากล่าวสั่งสอน และเพื่อนพรหมจรรย์ของเขาก็ไม่ควรว่ากล่าวสั่งสอนเขาอีก ข้อนั้นแหละเป็นการฆ่าอย่างดี(สุวโธ)ในอริยวินัย

นายเกสีเลื่อมใสอย่างยิ่งในพระดำรัสเรื่องนี้ เขาได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิตตั้งแต่วันนั้น

เปรียบเทียบระหว่างพระอริยสาวกกับม้าชั้นดี

(112) **ชวสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ยอดม้าอาชาไนยของพระราชามีลักษณะ 4 อย่างคือ 1 ซื่อ(อาชฺชวํ-ไม่เจ้าเล่ห์) 2. ปราดเปรียว(ชวฺ) 3. อดทน(ขนฺติ) 4. เชื่อง(โสรจฺจ-ว่านอนสอนง่าย) บุคคลผู้เป็นอริยสงฆ์ก็เหมือนกัน มีคุณสมบัติ 4 อย่าง คือ 1. มีใจซื่อตรง 2. มีความว่องไว(ทางปัญญา) 3. มีขันติ 4. มีโสรัจจะ

(113) **ปโตทสูตร** ทรงเปรียบเทียบระหว่างม้าอาชาไนยกับบุรุษอาชาไนยให้ภิกษุทั้งหลายฟังดังนี้

1. ม้าอาชาไนยบางตัวเพียงได้เห็นเงาปฏัก ก็รู้สึกวูบในใจ *ระหนักว่า* วันนี้นายสารถีผู้ฝึกจะให้ทำอะไร เราจะตอบสนองอย่างไรดี เช่นเดียวกัน บุรุษอาชาไนยบางคนพอได้ฟังว่ามีใคร

เป็นทุกข์หรือตาย ก็สลดใจ แล้วระดมความเพียร ทุ่มเทจิตใจจนบรรลุธรรมสูงสุด

2. ม้าอาชาไนยบางตัว เห็นเงาปฏักก็ไม่รู้สึกอะไร เขาเอาปฏักจิ้มที่ขุมขนจึงสะดุ้งว่านายสารถีจะให้ทำอะไร และตนจะตอบสนองอย่างไร เช่นเดียวกัน บุรุษอาชาไนยบางคนไม่ได้ฟังข่าวคนมีทุกข์หรือคนตายก็ยังไม่รู้สึกอะไร แต่เมื่อได้เห็นคนมีทุกข์หรือคนตายด้วยตาตัวเอง จึงสลดใจ แล้วระดมความเพียร...จนบรรลุธรรมสูงสุด

3. ม้าอาชาไนยบางตัว เห็นเงาปฏัก...ถูกปฏักจิ้มที่ขุมขนก็ยังไม่รู้สึกอะไร แต่พอถูกทิ่มแทงด้วยปฏักถึงเนื้อหนังจึงสะดุ้ง คิดได้ว่านายสารถีจะให้ทำอะไร และตนจะตอบสนองอย่างไร เช่นเดียวกัน บุรุษอาชาไนยบางคน ไม่ได้ฟังข่าวคนมีทุกข์หรือคนตายก็ไม่รู้สึกอะไร เห็นคนมีทุกข์หรือคนตาย(ทั่วไป)ก็ไม่รู้สึกอะไร ต่อเมื่อได้เห็นญาติหรือสาโลหิตของตนมีทุกข์หรือตาย จึงสลดใจ แล้วระดมความเพียร...จนบรรลุธรรมสูงสุด

4. ม้าอาชาไนยบางตัว ไม่ว่าจะเห็นเงาปฏัก...ถูกปฏักจิ้มที่ขุมขน...ถูกปฏักทิ่มแทงถึงเนื้อหนัง ก็ยังไม่รู้สึกอะไร ต่อเมื่อถูกปฏักทิ่มแทงถึงกระดูกจึงสะดุ้ง คิดได้ว่า นายสารถีจะให้ทำอะไร และจะตอบสนองอย่างไร เช่นเดียวกัน บุรุษอาชาไนยบางคน ไม่ได้ฟังข่าวคนมีทุกข์หรือคนตาย ไม่ได้เห็นคนมีทุกข์หรือคนตายด้วยตาตัวเอง ทั้งญาติหรือสาโลหิตของตนก็ไม่มีใครเป็นทุกข์หรือตายให้เห็น ก็ไม่รู้สึกอะไร แต่ตัวเองได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัสจนแทบขาดใจ จึงสลดใจแล้วระดมความเพียร...จนบรรลุธรรมสูงสุด

เปรียบพระอริยสงฆ์เหมือนช้างศึก

(114) **นาคสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ช้างประเสริฐของพระราชามีลักษณะ 4 อย่างคือ 1. สนใจฟัง(โสตา-ฟังคำสั่ง) 2. กำจัดข้าศึกที่ขวางหน้า(หนฺตา) 3. อดทน(ขนฺตา) 4. วิ่งเร็ว (คนฺตา)

ช้างประเภทที่ 1 มีความใส่ใจถึงเรื่องที่นายควาญช้างจะให้ทำ ไม่ว่าจะเคยทำหรือไม่เคยทำก็ตาม คอยเงี่ยหูฟังอยู่เสมอ เปรียบเหมือนพระอริยสงฆ์ที่ใส่ใจกำหนดธรรมที่ทรงแสดง คอยเงี่ยโสตสดับอยู่เสมอ

ช้างประเภทที่ 2 เวลาเข้าสู่สงคราม สามารถตะลุยกำจัดข้าศึกที่ขวางหน้าได้หมด ไม่ว่าจะเป็นทัพประเภทใด เปรียบเหมือนพระอริยสงฆ์ที่สามารถกำจัดอกุศลวิตกอันเป็นข้าศึกได้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นกามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตก

ช้างประเภทที่ 3 เวลาเข้าสู่สงคราม ถูกอาวุธทิ่มแทงก็ทนได้ ไม่ตื่นเสียงระเบ็งเซ็งแซ่ใดๆ ทั้งสิ้น เปรียบเหมือนพระอริยสาวกที่มีความอดทนต่อความหนาว ความร้อน ฯลฯ ทุกขเวทนาต่างๆ

ช้างประเภทที่ 4 ไม่ว่าควาญช้างจะไสไปทางไหน เคยไปหรือไม่เคยไปก็ตาม ก็จะวิ่งไปทางนั้นทันที ด้วยความเร็วสูง เปรียบเหมือนพระอริยสงฆ์ที่สามารถไปสู่ทิศทางที่ตนไม่เคยไปมาชั่วกาลนานได้อย่างฉับพลัน คือสงบระงับสังขารทั้งปวง สละคืนกิเลส (อุปธิ)ทั้งปวง ดับตัณหา หมดใคร่ ดับสนิท ดับทุกข์สิ้นเชิง (นิพพาน)

หลักการของบัณฑิตในการเลือกสิ่งที่พึงทำ

(115) **ฐานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เรื่องที่บัณฑิตพิจารณาว่าควรทำหรือไม่ควรทำ มี 4 กรณีคือ 1. กรณีเป็นเรื่องที่ไม่น่าพอใจ และเมื่อทำเข้าก็เป็นไปเพื่อความเสียหาย 2. กรณีเป็นเรื่องที่ไม่น่าพอใจ และเมื่อทำเข้า ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ 3. กรณีเป็นเรื่องน่าพอใจ แต่เมื่อทำเข้า ย่อมเป็นไปเพื่อความเสียหาย 4. กรณีเป็นเรื่องน่าพอใจ และเมื่อทำเข้าก็เป็นไปเพื่อประโยชน์

ใน 4 กรณีนั้น กรณีที่ 1 บัณฑิตย่อมเห็นว่าไม่ควรกระทำโดยประการทั้งปวง กรณีที่ 2 ถ้าเป็นคนโง่เขลา(พาล) ก็จะไม่คิดว่า ถึงจะเป็นเรื่องที่ไม่น่าพอใจ แต่เมื่อทำไปแล้วก็จะมีประโยชน์ แล้วเขาก็จะไม่ทำ เมื่อไม่ทำก็เสียหาย ส่วนบัณฑิตไม่คิดอย่างนั้น จึงได้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แม้จะไม่น่าพอใจก็ตาม กรณีที่ 3 มีนัยตรงกันข้ามกับกรณีที่ 2 กรณีที่ 4 บัณฑิตเห็นว่า ควรทำโดยประการทั้งปวง

(116) **อัปปมาทสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ให้ละกายทุจริต...วจีทุจริต...มโนทุจริต...มิจฉาทิฐิ และอย่าประมาทในการละนั้นๆ

(117) **อารักขสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า อย่าได้ประมาท โดยให้มีสติรักษาใจใน 4 เรื่อง คือ 1. มีสติว่า จิตของเราอย่าได้รักใครในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความรักใคร่ 2. มีสติว่า จิตของเราอย่าได้ขัดเคืองในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง 3. มีสติว่า จิตของเราอย่าได้หลงในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง 4. มีสติว่า จิตของเราอย่าได้มัวเมาในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา

ถ้าทำได้อย่างนี้ก็จะไม่หวาดไม่หวั่น ไม่สะท้านสะเทือน และไม่เขวไปตามคำพูดของสมณะ(อื่นใด)

(118) **สังเวชนียสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สถานที่ที่ควรไปเห็น ควรให้เกิดความสลดใจให้คิด(สังเวช) สำหรับผู้มีศรัทธามี 4 แห่งคือ 1. สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติ 2. สถานที่ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ 3. สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศธัมมจักกัปปวัตตนสูตร 4. สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน

(119) **ปฐมภยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภัย(สิ่งพึงกลัว) มี 4 อย่างคือ ชาติภัย ชราภัย พยาธิภัย และมรณภัย (120) **ทุติยภยสูตร** ตรัสถึงภัย 4 อย่าง(อีกประเภทหนึ่ง)คือ อัคคีภัย อุทกภัย ราชภัย และโจรภัย

ภยวรรค

ความกลัวที่เป็นเหตุให้ทำความดี

(121) **ปฐมภยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีภัย (ความกลัว) 4 อย่าง ที่เป็นเหตุให้ละชั่วทำดีและทำตนให้บริสุทธิ์ คือ 1. อัตตานุวาทภัย 2. ปรานุวาทภัย 3. ทัณฑภัย 4. ทุคติภัย

อัตตานุวาทภัย คือการที่คนเราพิจารณาเห็นว่า เมื่อประพฤติทุจริต ตัวเองก็จะติเตียนตัวเองได้ในเรื่องศีล เกิดความกลัว จึงละทุจริต ประพฤติสุจริต...ปรานุวาทภัย คือการที่คนเราพิจารณาเห็นว่า เมื่อประพฤติทุจริต คนอื่นก็จะติเตียนเอาได้ในเรื่องศีล เกิดความกลัว จึงละทุจริต ประพฤติสุจริต...ทัณฑภัย คือการที่

คนเราเห็นเขาจับโจรไปลงโทษด้วยประการต่างๆ เพราะความชั่วที่ทำเอาไว้ เกิดความกลัวว่า ถ้าตัวเองทำความชั่วอย่างนั้น ก็จะต้องถูกลงโทษเหมือนกัน จึงละทุจริต ประพฤติสุจริต...ทุคติภัย คือการที่คนเราพิจารณาเห็นว่า วิบากของทุจริตในภายภาคหน้าเป็นสิ่งเลวร้าย ถ้าตัวเองประพฤติทุจริต ตายไปก็จะต้องตกอบายทุคติ วินิบาต นรก เกิดความกลัว จึงละทุจริต ประพฤติสุจริต...

ภัย 4 อย่างของบรรพชิต

(122) **ทุติยภยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีภัย 4 อย่าง ที่คนลงน้ำอาจเจอได้ คือ 1. คลื่น(อูมิภย์) 2. จระเข้(กุมฺภีลภย์) 3. น้ำวน(อาวฏฺฏภย์) 4. ปลาฉลาม(สุสุกาภย์) บรรพชิตในพระธรรมวินัยนี้ก็เหมือนกัน อาจเจอภัย 4 อย่างดังนี้

1. **ภัยคลื่น** ได้แก่การที่บุคคลบวชเข้ามาแล้ว ถูกเพื่อนพรหมจรรย์สอนให้ก้าว...ให้แล...ให้ใช้บาตรและจีวรอย่างนั้นอย่างนี้ ก็เกิดความคิดว่า ภิกษุคราวลูกคราวหลานมาสั่งสอนตน แล้วโกรธเคืองขัดใจ ลาสิกขาออกไป...ความโกรธ(โกธะ)และความคับแค้นใจ(อุปายาสะ) คือภัยคลื่น

2. **ภัยจระเข้** ได้แก่การที่บุคคลบวชเข้ามาแล้ว ถูกเพื่อนพรหมจรรย์สั่งสอนเรื่องการขบฉันอย่างนั้นอย่างนี้ เกิดความคิดว่า เมื่อเป็นคฤหัสถ์ อยากกินอะไรก็ได้กิน ไม่อยากกินก็ไม่กิน... ภิกษุพวกนี้ เหมือนจะปิดปากเราไม่ให้กินอะไรเสียเลย แล้วโกรธเคืองขัดใจ ลาสิกขาออกไป...ความเป็นผู้เห็นแก่ปากแก่ท้อง (โอทริกตฺต) คือภัยจระเข้

3. **ภัยน้ำวน** ได้แก่การที่บุคคลบวชเข้ามาแล้ว ยามเช้าออกบิณฑบาต ไม่สำรวมอินทรีย์ เห็นชาวบ้านเขาพรั่งพร้อมด้วยกามคุณ 5 เกิดความคิดว่า เมื่อเป็นคฤหัสถ์ ตนก็พรั่งพร้อมด้วยกามคุณ 5 อย่างนั้น จะบริโภคหรือจะทำบุญก็ได้ทั้งนั้น ในที่สุดก็ลาสิกขาเพื่อจะไปใช้ชีวิตอย่างนั้น...กามคุณ 5 คือภัยน้ำวน

4. **ภัยปลาฉลาม** ได้แก่การที่บุคคลบวชเข้ามาแล้ว ยามเช้าออกบิณฑบาตไม่สำรวมอินทรีย์ เห็นมาตุคามนุ่งห่มวับๆ แวมๆ ถูกราคะรบกวนจิต แล้วลาสิกขาออกไป...มาตุคามคือภัยปลาฉลาม

ได้รูปฌานไปเกิดเป็นรูปพรหม

(123) **ปฐมฌานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเรื่องความแตกต่างระหว่างอริยสาวกกับปุถุชนผู้ได้รูปฌานและไปเกิดเป็นพรหมดังนี้

1. ผู้ได้ปฐมฌานแล้วพึงพอใจอยู่กับปฐมฌานนั้น ดำรงอยู่ในปฐมฌานนั้น น้อมใจแนบแน่นอยู่ในปฐมฌานนั้นไม่เสื่อม เมื่อตายไปย่อมไปเกิดเป็นเทพพรหมกายิกา(หมายถึงรูปพรหม) ซึ่งมีอายุขัย 1 กัป ถ้าเป็นปุถุชน เมื่ออยู่จนสิ้นอายุขัยแล้ว ก็อาจจะไปเกิดในนรกบ้าง เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานบ้าง เกิดเป็นเปรตบ้าง ส่วนสาวกของพระพุทธเจ้า เมื่ออยู่จนสิ้นอายุขัยแล้ว ย่อมปรินิพพานในภพนั้นเอง(ตสฺมีเยว ภเว ปรินิพฺพายติ)

2. ผู้ได้ทุติยฌานแล้วพึงพอใจอยู่กับทุติยฌานนั้น...น้อมใจแนบแน่นอยู่ในทุติยฌานนั้นไม่เสื่อม เมื่อตายไปย่อมไปเกิดเป็นพรหมชั้นอาภัสสราซึ่งมีอายุขัย 2 กัป ถ้าเป็นปุถุชน เมื่ออยู่

จนสิ้นอายุขัยแล้ว ก็อาจจะไปเกิดในนรกบ้าง ฯลฯ เกิดเป็นเปรตบ้าง ส่วนสาวกของพระพุทธเจ้า เมื่ออยู่จนสิ้นอายุขัยแล้ว ย่อมปรินิพพานในภพนั้นเอง

3. ผู้ได้ตติยฌานแล้วพึงพอใจอยู่กับตติยฌานนั้น...น้อมใจแนบแน่นอยู่ในตติยฌานนั้นไม่เสื่อม เมื่อตายไปย่อมไปเกิดเป็นพรหมชั้นสุภกิณหาซึ่งมีอายุขัย 4 กัป ถ้าเป็นปุถุชน เมื่ออยู่จนสิ้นอายุขัยแล้วก็อาจจะไปเกิดในนรกบ้าง ฯลฯ เกิดเป็นเปรตบ้าง ส่วนสาวกของพระพุทธเจ้าเมื่ออยู่จนสิ้นอายุขัยแล้ว ย่อมปรินิพพานในภพนั้นเอง

4. ผู้ได้จตุตถฌานแล้วพึงพอใจอยู่กับจตุตถฌานนั้น... น้อมใจแนบแน่นในจตุตถฌานนั้นไม่เสื่อม เมื่อตายไปย่อมไปเกิดเป็นพรหมชั้นเวหัปผลาซึ่งมีอายุขัย 500 กัป ถ้าเป็นปุถุชน เมื่ออยู่จนสิ้นอายุขัยแล้วก็อาจจะไปเกิดในนรกบ้าง ฯลฯ เกิดเป็นเปรตบ้าง ส่วนสาวกของพระพุทธเจ้า ย่อมปรินิพพานในภพนั้นเอง

ทั้งหมดนี้ เป็นกรณีที่ยังมีคติ(ภพที่เกิด)และอุปัติ(การเกิดในภพ)อยู่

(คำว่า "ปรินิพพานในภพนั้นเอง" อรรถกถากล่าวว่า หมายถึงอริยสาวกที่เป็นเสขะ ซึ่งจะไม่มีการตกต่ำในเรื่องการเกิดในภพใหม่เหมือนปุถุชน มีแต่จะเกิดในภพสูงๆ ขึ้นไปตามกำลังของฌาน จนปรินิพพาน(เป็นพระอรหันต์)ในที่สุด ขอตั้งข้อสังเกตให้พิจารณาด้วยว่า สาวกของพระพุทธเจ้าในที่นี้น่าจะหมายถึงอนาคามีเท่านั้น เพราะเป็นอริยบุคคลประเภทเดียวที่ไม่มีการกลับมาเกิดอีก คือจะต้องปรินิพพานในรูปภพที่ไปเกิดชั้นใดชั้นหนึ่ง)

อนาคามีที่ไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส

(124) **ทุติยฌานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อริยบุคคล(อนาคามี)ที่ไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส มี 4 ประเภท คือ 1. อนาคามีที่ได้ปฐมฌาน พิจารณาเห็น (สมนุปสฺสติ-เห็นด้วยฌาน) รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ในปฐมฌานนั้นว่าเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์...เป็นของว่างเปล่าเป็นอนัตตา เมื่อตายไปย่อมไปเกิดเป็นพรหมชั้นสุทธาวาส 2. อนาคามีที่ได้ทุติยฌาน... พิจารณาเห็นรูป ฯลฯ วิญญาณ ในทุติยฌานนั้น ว่าเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์...เป็นอนัตตา เมื่อตายไปย่อมไปเกิดเป็นพรหมชั้นสุทธาวาส 3. อนาคามีที่ได้ตติยฌาน พิจารณาเห็นรูป ฯลฯ วิญญาณ ในปฐมฌานนั้น ว่าเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์...เป็นอนัตตา เมื่อตายไปย่อมไปเกิดเป็นพรหมชั้นสุทธาวาส 4. อนาคามีที่ได้จตุตถฌาน พิจารณาเห็นรูป ฯลฯ วิญญาณ ในจตุตถฌานนั้น ว่าเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์...เป็นอนัตตา เมื่อตายไปย่อมไปเกิดเป็นพรหมชั้นสุทธาวาส

ทั้งหมดนี้ ปุถุชนเป็นอย่างอนาคามีไม่ได้

(สุทธาวาสแปลว่าที่อยู่ของผู้บริสุทธิ์ ซึ่งหมายถึงอนาคามีเป็นพรหมโลกชั้นสูงสุด 5 ชั้น คือ อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี และอกนิฏฐา โปรดสังเกตว่า ผู้เกิดในชั้นสุทธาวาส เป็นผู้ได้เจริญวิปัสสนาในฌาน ต่างจากอนาคามีในพระสูตรก่อน)

ได้อัปปมัญญาฌานก็ไปเกิดเป็นพรหม

(125) **ปฐมเมตตาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่อง

อริยบุคคล 4 ประเภทคือ 1. ผู้ที่เจริญเมตตาจนได้ฌานแล้วพึงพอใจอยู่กับเมตตาฌาน...น้อมใจแนบแน่นอยู่ในเมตตาฌานนั้นไม่เสื่อม เมื่อตายไปย่อมไปเกิดเป็นเทพพรหมกายิกา 2. ผู้ที่เจริญกรุณาจนได้ฌานแล้วพึงพอใจอยู่กับกรุณาฌาน...น้อมใจแนบแน่นอยู่ในกรุณาฌานนั้นไม่เสื่อม เมื่อตายไปย่อมไปเกิดเป็นพรหมชั้นอาภัสสรา 3. ผู้ที่เจริญมุทิตาจนได้ฌานแล้วพึงพอใจอยู่กับมุทิตาฌาน...น้อมใจแนบแน่นอยู่ในมุทิตาฌานนั้นไม่เสื่อม เมื่อตายไปย่อมไปเกิดเป็นพรหมชั้นสุภกิณหา 4. ผู้ที่เจริญอุเบกขาจนได้ฌานแล้วพึงพอใจอยู่กับอุเบกขาฌานนั้น...น้อมใจแนบแน่นอยู่ในอุเบกขาฌานนั้นไม่เสื่อม เมื่อตายไปย่อมไปเกิดเป็นพรหมชั้นเวหัปผลา

(ใจความของพระสูตรนี้เหมือนในปฐมฌานสูตรทุกประการ เพียงแต่แทนที่ปฐมฌานด้วยเมตตาอัปปมัญญาฌาน แทนที่ทุติยฌานด้วยกรุณาอัปปมัญญาฌาน แทนที่ตติยฌานด้วยมุทิตาอัปปมัญญาฌาน และแทนที่จตุตถฌานด้วยอุเบกขาอัปปมัญญาฌาน ชวนให้เข้าใจว่า เมตตาอัปปมัญญาฌานคือปฐมฌาน ฯลฯ อุเบกขาอัปปมัญญาฌานคือจตุตถฌาน?)

(126) **ทุติยเมตตาสูตร** ใจความเป็นไปในทำนองเดียวกับทุติยฌานสูตร ต่างกันที่เป็นการเจริญวิปัสสนาในอัปปมัญญาฌานทั้ง 4 ซึ่งเป็นเหตุให้อนาคามีไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส

เรื่องน่าอัศจรรย์ในพระพุทธองค์และพระอานนท์

(127) **ปฐมอัจฉริยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ความ

ปรากฏ(เกิดมี)แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีความอัศจรรย์ 4 อย่าง คือ 1. พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต มีสติสัมปชัญญะ เสด็จสู่ครรภ์พระมารดา ปรากฏแสงสว่างเจิดจ้าไปทั่วทุกโลกธาตุ เทวานุภาพได้สิ้น แม้แต่โลกันตริกนรกซึ่งมืดมิดก็ได้รับแสงสว่าง ให้สัตว์นรกเห็นกันได้ 2. พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะประสูติจากครรภ์พระมารดา...(เกิดแสงสว่างเจิดจ้าเหมือนในข้อ 1) 3. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ...(เกิดแสงสว่างเจิดจ้าเหมือนในข้อ 1) 4. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยม...(เกิดแสงสว่างเจิดจ้าเหมือนในข้อ 1)

(128) **ทุติยอัจฉริยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ความปรากฏแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีความอัศจรรย์ 4 อย่างคือ 1. หมู่สัตว์ผู้ยินดีในกามคุณ(อาลัย) เมื่อได้ฟังธรรมที่ทรงให้ละกามคุณ ก็ตั้งใจฟังด้วยความสนใจเพื่อรู้ทั่วถึง 2. หมู่สัตว์ผู้มีความถือตัว(มานะ) ยินดีในความถือตัว เมื่อได้ฟังธรรมที่ทรงสอนให้ขจัดความถือตัว ก็ตั้งใจฟังด้วยความสนใจเพื่อรู้ทั่วถึง 3. หมู่สัตว์ผู้เพลินยินดีในความไม่สงบ(อนุปสมะ) เมื่อได้ฟังธรรมที่ทรงสอนให้ทำความสงบ ก็ตั้งใจฟังด้วยความสนใจเพื่อรู้ทั่วถึง 4. หมู่สัตว์ผู้ตกอยู่ในอวิชชา ถูกอวิชชาครอบคลุมจิต เมื่อได้ฟังธรรมที่ทรงสอนให้ขจัดอวิชชา ก็ตั้งใจฟังด้วยความสนใจเพื่อรู้ทั่วถึง

(129) **ตติยอัจฉริยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระอานนท์นั้น ไม่ว่าจะเป็นหมู่ภิกษุ หมู่ภิกษุณี หมู่อุบาสก หรือหมู่อุบาสิกา ถ้าได้เข้าไปพบเยี่ยม ก็จะพากันยินดีที่ได้พบเยี่ยม ถ้าได้ฟังธรรมจากท่านก็จะพากันยินดีที่ได้ฟังธรรม แต่พอท่านหยุดนิ่ง ก็จะ

รู้สึกไม่อิ่มนี้เป็นความน่าอัศจรรย์ที่มีอยู่ในพระอานนท์ (130) **จตุต-ถอัจฉริยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายถึงความน่าอัศจรรย์ในพระอานนท์เหมือนในตติยอัจฉริยสูตร และทรงเปรียบเทียบว่าเหมือนที่คณะกษัตริย์ คณะพราหมณ์ คณะคฤหบดี หรือคณะนักบวช เมื่อได้เข้าเฝ้าเยี่ยมและได้ฟังพระดำรัสพระเจ้าจักรพรรดิ ก็จะได้ความยินดีปลาบปลื้มมิรู้อิ่ม

ปุคคลวรรค

โอรัมภาคิยสังโยชน์กับอริยบุคคล 4 ประเภท

(131) **สังโยชนสูตร** ตรัสถึงความแตกต่างระหว่างอริย-บุคคล 4 ประเภทคือ สกทาคามี อนาคามีประเภทอุทธังโสโต อนาคามีประเภทอัตราปรินิพพายี และพระอรหันต์ ดังนี้

สกทาคามี ยังละโอรัมภาคิยสังโยชน์ไม่ได้(ทั้งหมด) ยังละสังโยชน์ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดอีก(อุบัติ)ไม่ได้ ยังละสังโยชน์ซึ่งเป็นปัจจัยให้มีภพไม่ได้

อนาคามีประเภทอุทธังโสโต(ยังจะไปเกิดในอกนิฏฐภพ) ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้แล้ว แต่ยังละสังโยชน์ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดอีก(อุบัติ)ไม่ได้ ละสังโยชน์ซึ่งเป็นปัจจัยให้มีภพไม่ได้

อนาคามีประเภทอันตราปรินิพพายี(สิ้นกิเลสระหว่างอายุไม่ถึงกึ่ง) ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้แล้ว ละสังโยชน์ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดอีก(อุบัติ)ได้แล้ว แต่ละสังโยชน์ซึ่งเป็นปัจจัยให้มีภพยังไม่

ได้ (คือไม่มีการเกิดอีก แต่กิเลสสร้างภพยังไม่หมดสิ้น)

พระอรหันต์ ละได้หมดสิ้นแล้วทั้งโอรัมภาคิยสังโยชน์ ทั้งสังโยชน์ที่เป็นปัจจัยให้เกิดอีก ทั้งสังโยชน์ที่เป็นปัจจัยให้มีภพ

(132) **ปฏิภาณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลอยู่ 4 ประเภทคือ 1. ยุตฺตปฏิภาโณ น มุตฺตปฏิภาโณ(ตอบปัญหาได้ แต่ตอบได้ไม่เร็ว) 2. มุตฺตปฏิภาโณ น ยุตฺตปฏิภาโณ(ตอบปัญหาได้เร็ว แต่ตอบไม่ถูก) 3. ยุตฺตปฏิภาโณ จ มุตฺตปฏิภาโณ จ (ทั้งตอบปัญหาได้ถูกต้อง ทั้งตอบได้เร็ว) 4. เนว ยุตฺตปฏิภาโณ น มุตฺตปฏิภาโณ(ทั้งตอบปัญหาไม่ถูก ทั้งตอบได้ไม่เร็ว)

(บุคคล 4 ประเภทนี้ มีคำแปลแตกต่างกันอยู่)

(133) **อุคฆฏิตัญญุสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลอยู่ 4 ประเภทคือ 1. อุคฆฏิตัญญู (เพียงแต่ได้ฟังหัวข้อก็ตรัสรู้ธรรมได้) 2. วิปจิตัญญู (ได้ฟังคำอธิบายขยายความจึงตรัสรู้ธรรมได้) 3. เนยยะ (ต้องมีการเรียนการสอบถาม การพิจารณาอย่างดี และการคบหาสมาคมกับกัลยาณมิตร จึงตรัสรู้ธรรมได้) 4. ปทปรมะ (ถึงมีการฟังการพูด การจดจำ การสั่งสอนมากมายอย่างไรก็ตรัสรู้ธรรม (ในชาตินี้) ไม่ได้

ดำรงชีพด้วยความหมั่นก็มี ด้วยผลกรรมก็มี

(134) **อุฏฐานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลอยู่ 4 จำพวกคือ 1. พวกดำรงชีพอยู่ด้วยผลของความหมั่น (อุฏฐาน-ผลุปชีวี) มิใช่ดำรงชีพอยู่ด้วยผลของกรรม (น กมฺมผลุปชีวี) 2. พวกดำรงชีพอยู่ด้วยผลของกรรม มิใช่ดำรงชีพอยู่ด้วยผลของ

ความหมั่น (เช่นเทวดาทั้งหลาย) 3. พวกดำรงชีพอยู่ด้วยผลของความหมั่นบ้าง ด้วยผลของกรรมบ้าง (เช่นพระราชา มหาอำมาตย์ เป็นต้น) 4. พวกดำรงชีพอยู่ด้วยผลของความหมั่นก็ไม่ใช่ ด้วยผลของกรรมก็ไม่ใช่ (เช่นสัตว์นรกทั้งหลาย)

(135) **สาวัชชสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลอยู่ 4 ประเภทคือ 1. สาวชฺโช-คนมีโทษ คือมีกรรมทางกายวาจาใจที่มีโทษ(ปุถุชนผู้โง่เขลา) 2. วชฺชพหุโล-คนมีโทษมาก คือมีกรรมทางกายวาจาใจที่มีโทษเป็นส่วนมาก ที่ไม่มีโทษเป็นส่วนน้อย (โลกิยชนที่ได้ทำความดีอยู่บ้าง) 3. อปฺปวชฺโช-คนมีโทษน้อย คือมีกรรมทางกายวาจาใจที่ไม่มีโทษเป็นส่วนมาก ที่มีโทษเป็นส่วนน้อย (โสดาบันถึงอนาคามี) 4. อนวชฺโช-คนไม่มีโทษเลย คือมีกรรมทางกายวาจาใจที่ไม่มีโทษเลย (พระอรหัต์)

(136) **ปฐมสีลสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลอยู่ 4 ประเภทคือ 1. ประเภทที่ไม่ทำให้บริบูรณ์ในศีล...ในสมาธิ...ในปัญญา (โลกิยชนทั่วไป) 2. ประเภทที่ทำให้บริบูรณ์ในศีล แต่ไม่ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ...ในปัญญา (โสดาบันและสกทาคามีผู้เจริญวิปัสสนาล้วน) 3. ประเภทที่ทำให้บริบูรณ์ในศีล...ในสมาธิ แต่ไม่ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา(อนาคามี) 4. ประเภทที่ทำให้บริบูรณ์ในศีล...ในสมาธิ...ในปัญญา(พระอรหันต์) (137) **ทุติยสีลสูตร** ตรัสถึงบุคคลอีก 4 ประเภทคือ 1. บางคนไม่หนักในศีลสมาธิปัญญา ไม่มีศีลสมาธิปัญญาเป็นใหญ่ 2. บางคนหนักในศีล, มีศีลเป็นใหญ่, แต่ไม่หนักในสมาธิ ปัญญา, ไม่มีสมาธิ ปัญญา เป็นใหญ่ 3. บางคนหนักในศีลสมาธิ มีศีลสมาธิเป็นใหญ่ 4. บางคนหนัก

ในศีลสมาธิปัญญา, มีศีลสมาธิปัญญาเป็นใหญ่ (ความหมายเหมือนในปฐมสีลสูตร)

นักพูดผู้ได้ปฏิสัมภิทา 4

(138) **นิกกัฏฐสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลอยู่ 4 ประเภทคือ 1. คนปลีกกาย แต่ไม่ปลีกจิต 2. คนไม่ปลีกกาย แต่ปลีกจิต 3. คนไม่ปลีกทั้งกาย ไม่ปลีกทั้งจิต 4. คนปลีกทั้งกาย ปลีกทั้งจิต(คนปลีกกาย ใช้คำว่า นิกฺกฏฺฐกาโย. คนปลีกจิตใช้คำว่า นิกฺกฏฺจิตฺโต) ปลีกกายคืออยู่ป่า ปลีกจิตคือไม่ตรึกกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก

(139) **ธัมมกถิกสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมกถึกมี 4 ประเภทคือ 1. บางคนกล่าวธรรมน้อยและไม่ประกอบด้วยประโยชน์ จัดว่าเป็นธรรมกถึกสำหรับพวกไม่ฉลาดในประโยชน์และสิ่งมีใช่ประโยชน์ 2. บางคนกล่าวธรรมน้อยแต่ประกอบด้วยประโยชน์ จัดว่าเป็นธรรมกถึกสำหรับพวกฉลาดในประโยชน์และสิ่งมีใช่ประโยชน์ 3. บางคนกล่าวธรรมมากแต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ จัดว่าเป็นธรรมกถึกสำหรับพวกไม่ฉลาดในประโยชน์และสิ่งมีใช่ประโยชน์ 4. บางคนกล่าวธรรมมากและประกอบด้วยประโยชน์ จัดว่าเป็นธรรมกถึกสำหรับพวกฉลาดในประโยชน์และสิ่งมีใช่ประโยชน์

(140) **วาทีสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีนักพูด(วาที)อยู่ 4 ประเภทคือ 1. นักพูดจำนนความ(อรรถ) แต่ไม่จำนนคำ (พยัญชนะ) 2. นักพูดจำนนคำแต่ไม่จำนนความ 3. นักพูดจำนน

ทั้งความและคำ 4. นักพูดไม่จำนนทั้งความและคำ ตรัสอีกว่า เป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุผู้ประกอบด้วยปฏิสัมภิทา 4 จะมีการจำนนทั้งโดยความและโดยคำ

ความสำคัญของกาลอันเหมาะสม

อาภาวรรค (141-145) ใน 5 พระสูตร คือ อาภาสูตร ปภาสูตร อาโลกสูตร โอภาสสูตร และปัชโชตสูตร พระพุทธองค์ทรงจำแนกแสงสว่างเป็น 4 อย่างคือ 1. แสงจันทร์ 2. แสงอาทิตย์ 3. แสงไฟ 4. แสงปัญญา ตรัสว่าแสงปัญญาเป็นเลิศ (คำที่เป็นชื่อพระสูตรทั้ง 5 นั้น แปลว่าแสงสว่างทั้งสิ้น)

(146) **ปฐมกาลสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า กาลอันเหมาะสมมี 4 อย่างคือ 1. การฟังธรรมตามกาลเหมาะสม 2. การสนทนาธรรมตามกาลเหมาะสม 3. การทำจิตให้สงบ(สมโถ)ตามกาลเหมาะสม 4. การเจริญวิปัสสนาตามกาลเหมาะสม (147) **ทุติยกาลสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า กาลทั้ง 4 นั้นถ้าเจริญให้ถูก(สมฺมาภาวิยมานา) ปรับหมุนให้ถูก(สมฺมาอนุปริวตฺติยมานา-บริหารจัดการให้ดี) ย่อมยังบุคคลให้ถึงความสิ้นอาสวะได้โดยลำดับ เปรียบเหมือนเมื่อฝนตกบนภูเขา น้ำฝนก็จะไหลซอกซอนผ่านห้วยหนองคลองบึงไปจนถึงทะเลในที่สุด

(148) **ปฐมจริตสูตร** ทรงจำแนกวจีทุจริตว่ามี 4 อย่างคือ มุสาวาท ปิสุณวาจา ผรุสวาจา และสัมผัปปลาปะ (149) **ทุติยจริตสูตร** ทรงจำแนกวจีสุจริตว่ามี 4 อย่างคือ 1. สัจจวาจา(พูดคำจริง) 2. อปิสุณวาจา(ไม่พูดส่อเสียด) 3. สัณหวาจา(พูดอ่อนโยน,

พูดสุภาพ) 4. มันตาภาสา(พูดด้วยปัญญา)

(150) **สารสูตร** ทรงจำแนกสาระว่ามี 4 อย่างคือ 1. สีลสาระ 2. สมาธิสาระ 3. ปัญญาสาระ 4. วิมุตติสาระ

จตุกกนิบาต จตุตถปัณณาสก์

อินทริยวรรค

อสงไขยกัปนับเป็นจำนวนปีไม่ได้

(151-155) ใน 5 พระสูตร ทรงแจกแจงอินทรีย์ 4 และพละ 4 ดังนี้ อินทรีย์ 4 คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สมาธินทรีย์ และปัญญินทรีย์. พละ 4 ชุดที่ 1 คือ สัทธาพละ วิริยพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ. ชุดที่ 2 คือ ปัญญาพละ วิริยพละ อนวัชชพละ(กรรมที่ไม่มีโทษเป็นพละ) และสังคาหกพละ(การสงเคราะห์คนที่ควรสงเคราะห์เป็นพละ). ชุดที่ 3 คือ สติพละ สมาธิพละ อนวัชชพละ และสังคาหกพละ. ชุดที่ 4 คือปฏิสังขานพละ(การพิจารณาเป็นพละ) ภาวนาพละ(การอบรมจิตเป็นพละ) อนวัชชพละ และสังคาหกพละ

(156) **กัปปสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อสงไขย(ระยะกาลอันยาวนานจนนับไม่ได้)ของกัปมี 4 อย่างคือ 1. สังวัฏฏกัป คือระยะกาลเมื่อกัปเสื่อม(จากเริ่มเสื่อมไปหาเสื่อมเต็มที่) 2. สังวัฏฏฐายีกัป คือระยะกาลเมื่ออยู่ระหว่างพินาศ(ว่างจากสิ่งทั้งปวง)

3. วิวัฏฏกัป คือระยะกาลเริ่มต้นกัปใหม่(ทุกสิ่งก่อตัวและพัฒนาขึ้นเต็มที่) 4. วิวัฏฏฐายีกัป คือระยะกาลเจริญ(ทุกสิ่งเจริญเต็มที่จนไปถึงเริ่มเสื่อมอีก) ในแต่ละกัป(หรือระยะกาล) นับด้วยจำนวนปีไม่ได้ (อ่านประกอบเรื่องนี้ในเล่ม 6 หน้า 111-113)

พระอรหันต์เท่านั้นไม่มีโรคทางใจ

(157) **โรคสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า โรคมีอยู่ 2 อย่างคือ โรคทางกาย(กายิโก โรโค) และโรคทางใจ(เจตสิโก โรโค) ที่ปรากฏให้เห็นคือ มีผู้ยืนยันว่าตนไม่มีโรคทางกายตลอดเวลา 1 ปีก็มี 2 ปีก็มี...50 ปีก็มี 100 ปีก็มี ยิ่งกว่า 100 ปีก็มี แต่หาได้ยากที่มีผู้ยืนยันว่าตนไม่มีโรคทางใจแม้เพียงชั่วครู่เดียว จะมีก็แต่พระอรหันต์เท่านั้น ส่วนบรรพชิต(ทั่วไป)นั้นมีโรคอยู่ 4 อย่าง คือ 1. เป็นผู้มักมาก ร้อนใจอยู่เสมอ ไม่สันโดษด้วยปัจจัย 4 ตามมีตามได้ 2. เมื่อเป็นอย่างนั้นก็ตั้งความปรารถนาอันเป็นบาป เพื่อจะได้มาซึ่งความยกย่อง เพื่อจะได้มาซึ่งลาภสักการะและความสรรเสริญ 3. (ต่อจากนั้น)ก็จะดิ้นรนขวนขวายเพื่อได้มาซึ่งความยกย่อง ลาภสักการะ และความสรรเสริญ 4. (เพื่อให้สมปรารถนา) เธอก็จะเข้าไปหาชาวบ้านเพื่อให้เขานับถือ จะนั่งจะแสดงธรรม จะกลั้นอุจจาระปัสสาวะ (ทำได้ทุกอย่าง) เพื่อให้เขานับถือ

ทรงสอนภิกษุทั้งหลายไม่ให้เป็นอย่างนั้น ให้เป็นผู้อดทนต่อหนาว ร้อน หิว กระหาย ต่อสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เสือกคลานทั้งหลาย ต่อถ้อยคำว่าด่าว่าหยาบคายต่างๆ ให้เป็นผู้อดกลั้นต่อเวทนาที่เกิดในกายอันแสนเจ็บปวดทรมาน...

(158) **ปริหานิสูตร** วันหนึ่ง พระสาริบุตรแสดงธรรมให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ไม่ว่าจะเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตาม ถ้าพิจารณาเห็นว่าตนมีธรรม 4 อย่างคือ 1. มีราคะหนาแน่น(ราควปุลฺลตฺ) 2. มีโทสะหนาแน่น(โทสเวปุลฺลตฺ) 3. มีโมหะหนาแน่น(โมหเวปุลฺลตฺ) และ 4. ไม่มีปัญญาจักษุหยั่งรู้ว่าอะไรเป็นเหตุหรือมิใช่เหตุอันลึกซึ้ง(คมฺภีเรสุ ฐานาฐาเนสุ) ก็ให้สันนิษฐานได้ว่า ตนเสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะธรรม 4 อย่างนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นความเสื่อม ธรรม 4 อย่างที่ตรงกันข้าม คือ 1. มีราคะเบาบาง(ราคตนุตฺตฺ) 2. มีโทสะเบาบาง(โทสตนุตฺตฺ) 3. มีโมหะเบาบาง(โมหตนุตฺตฺ) 4. มีปัญญาจักษุหยั่งรู้ว่าเป็นเหตุหรือมิใช่เหตุอันลึกซึ้ง ใครที่เห็นว่าธรรม 4 อย่างนี้มีอยู่ในตน ก็ให้สันนิษฐานได้ว่าตนไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย

พระอานนท์สอนภิกษุณีผู้หลงรัก

(159) **ภิกขุนีสูตร** ภิกษุณีรูปหนึ่ง ใช้บุรุษคนหนึ่งไปหาพระอานนท์ที่วัดโฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ให้นมัสการว่านางกำลังอาพาธหนัก ขอนิมนต์ไปเยี่ยมนางที่สำนักภิกษุณีด้วย บุรุษนั้นได้เป็นธุระตามคำขอของภิกษุณี พระอานนท์รับนิมนต์ด้วยอาการดุษณี เช้าวันรุ่งขึ้นก็ครองสบงถือบาตรและจีวรไปที่สำนักภิกษุณี ภิกษุณีรูปนั้นเห็นท่านแต่ไกลก็นอนคลุมโปงอยู่บนเตียง เมื่อพระอานนท์ไปถึงที่อยู่ของนางและนั่งบนอาสนะแล้ว ก็กล่าวแก่นางว่า ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยอาหาร เธอพึงอาศัยอาหารละอาหาร ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยตัณหา เธอพึงอาศัยตัณหาละตัณหา ร่างกาย

นี้เกิดเป็นมาด้วยมานะ(ความถือตัว) เธอพึงอาศัยมานะละมานะ ร่างกายนี้เกิดเป็นมาด้วยความเมถุน(การสมสู่) ให้ละเมถุนนั้นเสีย เมถุนนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้ชักสะพานเสีย(เสตุฆาโต- เลิกละอย่างเด็ดขาด, ตัดตอนไม่ให้มีอีก)

พระอานนท์อธิบายคำที่กล่าวนั้นดังนี้

อาศัยอาหารละอาหาร หมายความว่า ให้อาศัยอาหาร เป็นเครื่องพิจารณาก่อนจะกลืนกินอาหาร ไม่กินอาหารเพื่อเล่น เพื่อเมา เพื่อความสวยความงาม...แต่เพื่อประทังชีวิต เพื่อระงับความหิวกระหาย เพื่อเกื้อหนุนพรหมจรรย์...

อาศัยตัณหาละตัณหา หมายความว่า เมื่อได้ทราบข่าวการบรรลุธรรมสิ้นอาสวะของผู้อื่น ก็ปรารถนาที่จะได้เป็นอย่างนั้นบ้าง ความปรารถนาที่จะได้เป็นอย่างนั้นเป็นตัณหา ให้อาศัยตัณหาเช่นนั้นเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหา

อาศัยมานะละมานะ หมายความว่า เมื่อได้ทราบข่าวการบรรลุธรรมสิ้นอาสวะของผู้อื่น ก็มาคิดว่า เขาผู้นั้นยังทำได้ แล้วเหตุไฉนเราจะทำไม่ได้ ความคิดเปรียบเทียบคนอื่นกับตน เป็นมานะ ให้อาศัยมานะเช่นนั้นเพื่อความสิ้นไปแห่งมานะ

เมื่อพระอานนท์กล่าวสอนจบลง ภิกษุณีรูปนั้นได้ลุกจากเตียง ห่มผ้าเฉวียงบ่า หมอบลงแทบเท้าพระอานนท์ พร้อมกับกล่าวขอขมาว่า ตนผิดไปแล้วเพราะความมงมงายโง่เขลา ขอได้โปรดยกโทษให้ด้วย พระอานนท์ยกโทษให้นางและเตือนให้สำรวมต่อไป

(อรรถกถากล่าวว่า ภิกษุณีรูปนั้นหลงรัก(เกิดฉันทราคะ)

ในพระอานนท์ เมื่อได้ฟังธรรม ความรักนั้นก็สงบระงับลง)

เหตุที่ทำให้พระสัทธรรมเลือนหาย

(160) **สุคตาสูตร ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อพระสุคต** (หมายถึงพระพุทธเจ้า)และวินัยของพระสุคต(สุคตวินโย - หมายถึงพระธรรมวินัยหรือพรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้า) ยังประดิษฐานอยู่ในโลก ก็หมายถึงเป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่โลกทั้งมวล พระสุคต หมายถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า(ตามนัยแห่งบทสรรเสริญพุทธคุณ) วินัยของพระสุคตหมายถึงธรรมหรือพรหมจรรย์ที่ทรงประกาศไว้อย่างดงามบริสุทธิ์บริบูรณ์ทุกประการ

ตรัสต่อไปว่า มีเหตุ 4 อย่างที่จะทำให้พระสัทธรรมเลือนหาย (อันตรธาน)ไปได้ คือ

1. ภิกษุทั้งหลายเล่าเรียนคำสอน (สุตฺตนฺต) มาผิดๆ ทางพยัญชนะ (คำศัพท์) ทำให้เนื้อหา (อรรถ) ผิดไปด้วย

2. ภิกษุทั้งหลายเป็นคนว่ายากสอนยาก(ทุพฺพจา) ไม่อดทน ไม่น้อมรับคำพร่ำสอน(อปฺปทกฺขิณคฺคาหิโน อนุสาสนึ-แปลตามรูปศัพท์ว่า ไม่รับคำที่พร่ำสอนโดยเบื้องขวา)

3. บรรดาภิกษุที่เป็นพหูสูต เล่าเรียนจดจำพระธรรมวินัยไว้มากแต่ไม่สนใจที่จะบอกสอนผู้อื่น เมื่อภิกษุเช่นนั้นล่วงลับไป แหล่งคำสอนก็สูญลับไปด้วย

4. พระเถระผู้ใหญ่ เป็นนักสะสมบริขาร ปฏิบัติย่อหย่อน ใฝ่ไปทางลาสิกขา ทอดธุระในเรื่องความสงบสงัด ไม่ทำความเพียร... คนรุ่นหลังก็จะถือเป็นเยี่ยงอย่าง เจริญรอยตามกัน

ต่อจากนั้น ได้ตรัสถึงเหตุที่จะดำรงพระสัทธรรมมิให้เลือนหาย ซึ่งมีนัยตรงกันข้าม

ปฏิปทาวรรค

เหตุที่บรรลุธรรมได้ช้าหรือเร็ว

(161) **สังขิตตสูตร** ทรงจำแนกปฏิปทา(แนวปฏิบัติ) ว่ามี 4 ประเภทคือ

1. ทุกฺขา ปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา(ปฏิบัติลำบากทั้งรู้ได้ช้า)
2. ทุกฺขา ปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญา(ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้ไว)
3. สุขา ปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา(ปฏิบัติสบาย แต่รู้ได้ช้า)
4. สุขา ปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญา(ปฏิบัติสบายทั้งรู้ได้เร็ว)

(162) **วิตถารสูตร** ทรงอธิบายปฏิปทาทั้ง 4 นั้น ดังนี้

1. **ปฏิบัติลำบากทั้งรู้ได้ช้า** คือบางคนโดยปกติเป็นคนมีราคะโทสะโมหะแรงกล้า ต้องเสวยทุกข์โทมนัสอันเกิดจากราคะโทสะโมหะนั้นอยู่เนืองๆ อีกทั้งอินทรีย์(ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา)ก็อ่อน จึงบรรลุอนันตริยคุณ(โลกุตรมรรค)ล่าช้า (พระจักขุบาลเป็นตัวอย่างในข้อนี้)

2. **ปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้ไว** คือบางคนโดยปกติเป็นคนมีราคะโทสะโมหะแรงกล้า ต้องเสวยทุกข์โทมนัสอันเกิดจากราคะโทสะโมหะนั้นอยู่เนืองๆ เขามีอินทรีย์แก่กล้า จึงบรรลุอนันตริย-คุณเร็วไว (พระมหาโมคคัลลานะเป็นตัวอย่างในข้อนี้)

3. **ปฏิบัติสบายแต่รู้ได้ช้า** คือบางคนโดยปกติมีราคะโทสะโมหะไม่แรงกล้า ไม่ต้องเสวยทุกข์โทมนัสอันเกิดจากราคะโทสะโมหะนั้นเนืองๆ แต่มีอินทรีย์อ่อน จึงบรรลุอนันตริยคุณล่าช้า

4. **ปฏิบัติสบายทั้งรู้ได้ไว** คือบางคนโดยปกติมีราคะโทสะโมหะ ไม่แรงกล้า ไม่ต้องเสวยทุกข์โทมนัสอันเกิดจากราคะโทสะโมหะนั้นเนืองๆ อีกทั้งมีอินทรีย์แก่กล้า จึงบรรลุอนันตริยคุณเร็วไว (พระสาริบุตรเป็นตัวอย่างในข้อนี้)

(163) **อสุภสูตร** ทรงอธิบายปฏิปทา 4 นั้น(อีกปริยายหนึ่ง) ดังนี้

1. **ปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้ช้า** เช่นกรณีภิกษุเจริญกรรมฐานที่มีอารมณ์อันไม่น่าชื่นใจ เช่น อสุภะ ความปฏิกูลในอาหาร เป็นต้น เธออาศัยเสขพละ(ธรรมอันเป็นกำลังของเสขะ)ทั้ง 5 (ศรัทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญา)อยู่ แต่อินทรีย์ของเธออ่อน จึงบรรลุอนันตริยคุณล่าช้า

2. **ปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้ไว** เช่นกรณีภิกษุเจริญกรรมฐานที่มีอารมณ์ไม่น่าชื่นใจ...เธออาศัยเสขพละอยู่ ทั้งมีอินทรีย์แก่กล้าก็ย่อมบรรลุอนันตริยคุณได้ไว

3. **ปฏิบัติสบายแต่รู้ล่าช้า** เช่นกรณีภิกษุเจริญสมาธิได้ฌาน 4 (อันเป็นสุขประณีต) เธออาศัยเสขพละทั้ง 5 อยู่ แต่อินทรีย์ของเธออ่อน จึงบรรลุอนันตริยคุณได้ช้า

4. **ปฏิบัติสบายทั้งรู้ได้ไว** เช่นกรณีภิกษุเจริญสมาธิได้ฌาน 4 เธออาศัยเสขพละทั้ง 5 อยู่ ทั้งมีอินทรีย์แก่กล้า จึงบรรลุอนันตริยคุณได้ไว

แนวปฏิบัติของพระอัครสาวกทั้งสอง

(164) **ปฐมขมสูตร** ทรงแสดงปฏิปทา 4 (อีกชุดหนึ่ง) คือ 1. อกฺขมา ปฏิปทา(ปฏิบัติไม่อดทน) 2. ขมา ปฏิปทา(ปฏิบัติอดทน) 3. ทมา ปฏิปทา(ปฏิบัติข่มใจ) 4. สมา ปฏิปทา(ปฏิบัติระงับ)

ปฏิบัติไม่อดทน เช่น เมื่อเขาด่าก็ด่าตอบ เขาโกรธก็โกรธตอบ. ปฏิบัติอดทนมีนัยตรงกันข้าม. ปฏิบัติข่มใจ เช่น เห็นรูปด้วยตาแล้วไม่ถือโดยนิมิต(ไม่เคลิ้มติดในรูปลักษณ์ทั่วไป) ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ(ไม่เคลิ้มติดในลักษณะปลีกย่อย) คือสำรวมตา ไม่ให้เกิดความรักความชังในรูปเป็นต้น. ปฏิบัติระงับ เช่น ไม่ยอมให้กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก เกิดขึ้นได้ (ดัดไฟแต่ต้นลม)

(165) **ทุติยขมสูตร** ทรงอธิบายปฏิปทา 4 นั้น (อีกปริยายหนึ่ง)ว่า ปฏิบัติไม่อดทน เช่นไม่อดทนต่อหนาวร้อน..เหลือบยุง... คำด่าว่า เป็นต้น. ปฏิบัติอดทนมีนัยตรงกันข้าม. ปฏิบัติข่มใจ เช่น เห็นรูปด้วยตาแล้ว...สำรวมตา เป็นต้น. ปฏิบัติระงับ เช่นไม่ยอมให้กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก เกิดขึ้นได้ เป็นต้น

(166) **อุภยสูตร** ทรงจัดอันดับดี-เลวของปฏิปทาชุดแรกว่า ปฏิบัติลำบากทั้งรู้ช้า เลวที่สุด...ปฏิบัติสบายทั้งรู้ได้ไว จัดว่าดีที่สุด

(167) **โมคคัลลานสูตร** พระสาริบุตรถามพระมหาโมคคัลลานะว่า ท่านอาศัยปฏิปทาอย่างไหน(ในปฏิปทา 4 ชุดแรก)? พระมหาโมคคัลลานะตอบว่า อาศัยปฏิปทาข้อ"ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้

ไว" (แสดงว่า พระมหาโมคคัลลานะได้บรรลุธรรมด้วยการเจริญกรรมฐานที่มีอารมณ์อันไม่น่าชื่นใจ และมีอินทรีย์แก่กล้า)

(168) **สาริปุตตสูตร** พระมหาโมคคัลลานะถามพระสาริบุตรว่า ท่านอาศัยปฏิปทาอย่างไหน? พระสาริบุตรตอบว่า อาศัยปฏิปทาข้อ"ปฏิบัติสบายทั้งรู้ได้ไว" (แสดงว่า พระสาริบุตรได้บรรลุธรรมด้วยการเจริญสมาธิ ได้ฌาน และมีอินทรีย์แก่กล้า)

เหตุให้สำเร็จอรหันต์ในภพนี้-ในภพต่อไป

(169) **สสังขารสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีอริยบุคคลอยู่ 4 ประเภทคือ 1. สสังขารปรินิพพายีประเภทสิ้นกิเลส(เป็นพระอรหันต์)ในภพปัจจุบัน 2. สสังขารปรินิพพายีประเภทสิ้นกิเลสหลังสิ้นชีวิต 3. อสังขารปรินิพพายีประเภทสิ้นกิเลสในภพปัจจุบัน 4. อสังขารปรินิพพายีประเภทสิ้นกิเลสหลังสิ้นชีวิต

ทรงอธิบายว่า บุคคลประเภทสสังขารปรินิพพายี(สิ้นกิเลสโดยใช้ความเพียรมาก)ในภพปัจจุบัน ได้แก่ภิกษุที่เจริญกรรมฐานอันมีอารมณ์ไม่น่าชื่นใจ เช่นอสุภะเป็นต้น อาศัยเสขพละ มีอินทรีย์แก่กล้า จึงสิ้นกิเลสได้, บุคคลประเภทสสังขารปรินิพพายีหลังสิ้นชีวิต ได้แก่ภิกษุที่เจริญกรรมฐานอันมีอารมณ์ไม่น่าชื่นใจ... อาศัยเสขพละ มีอินทรีย์ยังอ่อน จึงสิ้นกิเลสได้ในภพต่อไป, บุคคลประเภทอสังขารปรินิพพายี(สิ้นกิเลสโดยไม่ต้องใช้ความเพียรนัก)ในภพปัจจุบัน ได้แก่ภิกษุที่เจริญสมาธิได้ฌาน 4 (อันเป็นสุขประณีต) อาศัยเสขพละ มีอินทรีย์แก่กล้า จึงสิ้นกิเลสในภพปัจจุบัน, บุคคลประเภทอสังขารปรินิพพายีหลังสิ้นชีวิต ได้แก่

ภิกษุที่เจริญสมาธิได้ฌาน 4 อาศัยเสขพละ มีอินทรีย์ยังอ่อน จึงสิ้นกิเลสในภพต่อไป

(ประเภทที่ 1 และที่ 2 เป็นสุกกวิปัสสก(เจริญวิปัสสนาล้วน) ต้องใช้ความเพียรมาก ปฏิบัติด้วยความลำบาก กว่าจะได้บรรลุธรรม ถ้ามีอินทรีย์(โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือปัญญินทรีย์หรือวิปัสสนา)แก่กล้าพอ ก็บรรลุธรรมได้ในภพนี้ ประเภทที่ 3 และที่ 4 เป็นสมถยานิก(เจริญสมาธิได้ฌาน) จะได้บรรลุธรรมในภพนี้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับอินทรีย์ว่าแก่กล้าพอหรือไม่, ตามที่ทราบกันทั่วไป คำว่า สสังขารปรินิพพายี และอสังขารปรินิพพายี หมายถึงอริย-บุคคลชั้นอนาคามี แต่ในที่นี้ น่าจะครอบคลุมถึงอริยบุคคลทุกชั้น คือถ้าเป็นผู้สิ้นกิเลส(ปรินิพพายี)ในภพปัจจุบัน ก็เป็นพระอรหันต์ ถ้ายังไม่สิ้นกิเลสในภพปัจจุบัน ก็แสดงว่าเป็นเสขบุคคลที่อินทรีย์ยังไม่แก่กล้าพอ)

วิธีปฏิบัติในสมถะและวิปัสสนา

(170) **ยุคนัทธสูตร** โฆสิตาราม(กรุงโกสัมพี) : วันหนึ่ง พระอานนท์แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ไม่ว่าจะเป็นภิกษุหรือภิกษุณี เมื่อจะบอกว่าตนได้บรรลุอรหัตตผลให้ทราบ ก็จะต้องบอกได้ว่า ตนบรรลุด้วยมรรค(วิธีปฏิบัติ)ทั้ง 4 หรือด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง คือ

1. ด้วยวิธีเจริญวิปัสสนาอันมีสมถะนำหน้า(สมถปุพพังคมวิปัสสนา) เมื่ออริยมรรคเกิดขึ้นด้วยวิธีนี้ ผู้ปฏิบัติเสพคุ้น เจริญทำให้มากซึ่งอริยมรรคนั้น สังโยชน์ทั้งหลายย่อมถูกละได้ อนุสัย

ทั้งหลายย่อมสิ้นไป

2. ด้วยวิธีเจริญสมถะอันมีวิปัสสนานำหน้า(วิปัสสนาปุพพังคมสมถะ) เมื่ออริยมรรคเกิดขึ้นด้วยวิธีนี้ ผู้ปฏิบัติเสพคุ้น เจริญ ทำให้มากซึ่งอริยมรรคนั้น สังโยชน์ทั้งหลายย่อมถูกละได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นไป

3. ด้วยวิธีเจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กัน (ยุคนัทธสมถวิปัสสนา) เมื่ออริยมรรคเกิดขึ้นด้วยวิธีนี้ ผู้ปฏิบัติเสพคุ้น เจริญ ทำให้มากซึ่งอริยมรรคนั้น สังโยชน์ทั้งหลายย่อมถูกละได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นไป

4. กรณีจิตถูกชักให้เขวด้วยความฟุ้งซ่านธรรม (ธัมมุทธัจจ์) ตื่นธรรม, หลงสิ่งที่ปรากฏในรูปวิปัสสนูปกิเลส, หลงผิดว่าเป็นมรรคผลนิพพาน ครั้นถึงคราวที่จิตนั้นสงบนิ่งเป็นสมาธิได้ อริยมรรคก็เกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติเสพคุ้น เจริญ ทำให้มากซึ่งอริยมรรคนั้น สังโยชน์ทั้งหลายย่อมถูกละได้ อนุสัยทั้งหลายสิ้นไป (วิธีนี้เรียกว่า ธัมมุทธัจจวิคคหิตมานัส)

(เฉพาะวิธีที่ 3 คือ "ยุคนัทธสมถวิปัสสนา" นั้น อรรถกถามีคำอธิบายว่า ได้แก่การเจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กัน แต่ไม่ใช่ทำทั้งสองอย่างพร้อมกัน เพราะเป็นไปไม่ได้ที่จะพิจารณาสังขาร(วิปัสสนา)ด้วยจิตอันเดียวกับที่เข้าสมาบัติ แต่หมายถึงว่า เข้าสมาบัติถึงไหนก็พิจารณาสังขาร(วิปัสสนา)ถึงนั่น เช่น เข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌานแล้วพิจารณาสังขาร ครั้นแล้วก็เข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌานแล้วพิจารณาสังขารอีก ฯลฯ อย่างนี้ตามลำดับ (พระสารีบุตรได้เจริญสมถะและวิปัสสนาเข้าคู่กัน

อย่างนี้ตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงได้บรรลุมรรคผล) แต่เรื่องนี้มีคำอธิบายในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามัคค์ต่างออกไป-ขุ.ปฏิ.31/538-541/440-445

สัญเจตนิยวรรค

ลำพังกายวาจาใจ สุขทุกข์เกิดไม่ได้

(171) **เจตนาสูตร** พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อกายมีอยู่...เมื่อวาจามีอยู่...เมื่อใจมีอยู่ สุขทุกข์ภายในตนเกิดขึ้นก็เพราะมีความจงใจ(สัญเจตนา)ทางกาย ทางวาจา ทางใจ. อีกอย่างหนึ่ง เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย คนเราจึงมีการปรุงแต่งเจตนา (สังขาร)ทางกาย ทางวาจา ทางใจ อันเป็นเหตุให้เกิดสุขทุกข์ภายในตนด้วยตนเองก็มี คนอื่นปรุงแต่งเจตนา (ชักชวน) ให้ก็มี ตนเองปรุงแต่งเจตนาทั้งที่รู้ก็มี ทั้งที่ไม่รู้ก็มี ทั้งหมดนั้นล้วนมีอวิชชาเข้าแทรกซึมทั้งสิ้น (อิเมสุ ธมฺเมสุ อวิชฺชา อนุปติตา) เมื่ออวิชชาดับสิ้นไม่เหลือ กายวาจาใจก็ไม่เป็นปัจจัยให้เกิดสุขทุกข์แก่ตนได้ และไม่มีอะไรที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดสุขทุกข์ได้เลย

เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ จึงกลับมาเกิดอีก

ตรัสต่อไปว่า การได้อัตภาพ(อตฺตภาวปฏิลาโภ-เกิดเป็นตัวตนต่างๆ)มี 4 อย่างคือ 1. ได้เพราะสัญเจตนา(ความจงใจ)ของตนนำไป มิใช่สัญเจตนาของผู้อื่นนำไป(ผู้อื่นไม่ได้ชักชวน ไม่ได้

จูงใจ) 2. ได้เพราะสัญเจตนาของผู้อื่นนำไป มิใช่เพราะสัญเจตนาของตนนำไป 3. ได้เพราะสัญเจตนาของนำไปก็มี เพราะสัญเจตนาของผู้อื่นนำไปก็มี 4. ได้เพราะสัญเจตนาของตนนำไปก็ไม่ใช่ เพราะสัญเจตนาของผู้อื่นนำไปก็ไม่ใช่

ความในพระดำรัสนี้ ทำให้พระสาริบุตรเกิดความสงสัย จึงกราบทูลขึ้นว่า ที่ตรัสอย่างนั้น เข้าใจได้อยู่ว่า หมายถึงจุติจากอัตภาพหนึ่งไปสู่อัตภาพหนึ่ง แต่ข้อสุดท้ายที่ตรัสว่า ได้อัตภาพที่สัญเจตนาของตนนำไปก็ไม่ใช่ สัญเจตนาของผู้อื่นนำไปก็ไม่ใช่ อยากทราบว่า เป็นเทพประเภทไหน?

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ได้แก่เทพเนวสัญญานาสัญญายตนะ พระสาริบุตรได้ทูลถามต่อไปว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เทพ(เหล่านั้น)บางพวกจุติแล้วกลับมาเกิดอีก(อาคามี) บางพวกไม่กลับมาเกิดอีก(อนาคามี)

ตรัสตอบว่า ผู้ที่ละสังโยชน์เบื้องต่ำ(โอรัมภาคิยสังโยชน์) ยังไม่ได้ แต่ได้เนวสัญญาสัญญายตนฌานในปัจจุบันแล้วพึงพอใจปลื้มเปรมอยู่กับฌานนั้น แนบนิ่งอยู่ในฌานนั้นไม่เสื่อมจนสิ้นชีวิต ย่อมไปเกิดเป็นเทพ(อรูปพรหม)ชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ. เมื่อจุติจากอัตภาพนั้น เขาย่อมกลับมาเกิดได้อีก(อาคามี) ส่วนผู้ที่ละสังโยชน์เบื้องต่ำได้แล้ว ได้เนวสัญญานาสัญญายตนฌานในปัจจุบันแล้วพึงพอใจปลื้มเปรมอยู่กับฌานนั้น แนบนิ่งอยู่ในฌานนั้นไม่เสื่อมจนสิ้นชีวิต ย่อมไปเกิดเป็นเทพชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ แต่เมื่อจุติจากอัตภาพนั้นเขาไม่มีการกลับมาเกิดอีก(อนาคามี)

(คำว่ากลับมาเกิดอีก (อาคามี. อาคนฺตาโร อิตฺถตฺตํ) ไม่ได้หมายถึงกลับมาเกิดเป็นมนุษย์เท่านั้น แต่หมายถึงกลับมาสู่กามาวจรภพและเบญจขันธ์อีก ส่วนอนาคามีอาจจะยังไม่บรรลุอรหัตตผลในอัตภาพนั้น แต่ก็จะไม่กลับมาสู่ภพที่ต่ำกว่านั้นอีก ถ้ายังมีการจุติอยู่ก็จุติสู่อัตภาพที่สูงขึ้นไปตามกำลังของฌาน จนกว่าจะได้บรรลุอรหัตตผล)

ปฏิสัมภิทาของพระสาริบุตร

(172) **วิภัตติสูตร** พระสาริบุตรกล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ต่อหน้าว่า ท่านบวชได้ 15 วัน(อฑฺฒมาสูปสมฺปนฺเนน)ก็ได้ทำให้แจ้ง(คือเกิดความแตกฉานทางปัญญา)ในปฏิสัมภิทาทั้ง 4 คือ 1. อัตถปฏิสัมภิทา(ปัญญาแตกฉานในอรรถ-ในความหมาย) 2. ธัมมปฏิสัมภิทา(ปัญญาแตกฉานในธรรม-ในหลัก) 3. นิรุตติปฏิสัมภิทา(ปัญญาแตกฉานในนิรุตติ-ในภาษา) 4. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา(ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ-ในความคิดทันการ) สามารถที่จะแจกแจงแสดงให้เห็นความแตกฉานเหล่านั้นได้เป็นอเนกปริยาย ท่านผู้ใดมีความเคลือบแคลงสงสัย(ในเรื่องนี้) ขอให้ถามได้ ยินดีจะตอบให้หายสงสัยต่อพระพักตร์ตรงนี้ (คำกล่าวของพระสาริบุตรเช่นนี้ เป็นการบันลือสีหนาท-กล่าวด้วยความอาจหาญมั่นใจ)

ปัญหาเรื่องผัสสายตนะ 6 ดับ

(173) **โกฏฐิตสูตร** พระมหาโกฏฐิตะถาม พระสาริบุตร

ตอบในเรื่องผัสสายตนะ ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ดังนี้

ถามว่า เมื่อผัสสายตนะ ๖ ดับหมดสิ้นแล้ว ยังมีอะไรอื่น (อัตตาอย่างใดอย่างหนึ่ง)อยู่อีกไหม? ตอบว่า ไม่ใช่อย่างนั้น ถามว่า...ไม่มีอะไรอื่นอีกเลยใช่หรือไม่? ตอบว่า ไม่ใช่อย่างนั้น ถามว่า...อะไรอื่นมีบ้างไม่มีบ้างอย่างนั้นหรือ? ตอบว่า ไม่ใช่อย่างนั้น ถามว่า...อะไรอื่นมีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่อย่างนั้นหรือ? ตอบว่า ไม่ใช่อย่างนั้น ถามว่า เมื่อถามด้วยคำถามอย่างไรก็ตอบแต่ว่า ไม่ใช่อย่างนั้น จะให้เข้าใจว่าอย่างไร?

พระสาริบุตรตอบว่า เมื่อบอกว่า ผัสสายตนะ ๖ ดับสิ้นเชิงแล้ว ยังมีอะไรอื่นอีก(คือยังมีอัตตาอย่างใดอย่างหนึ่ง)อยู่ก็เป็นการทำเรื่องไม่เนิ่นช้าให้เนิ่นช้า(อปปญฺจ ปปญฺเจติ) เมื่อบอกว่า ผัสสายตนะ ๖ ดับสิ้นเชิงแล้ว อะไรๆ อื่นก็ไม่มี...มีบ้างไม่มีบ้าง...มีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่ ก็เป็นการทำเรื่องไม่เนิ่นช้าให้เนิ่นช้า ตราบใดที่ผัสสายตนะ ๖ ยังเป็นไปอยู่(ด้วยความยึดถือผิด) ตราบนั้นปปัญจธรรม(ธรรมที่ทำให้เนิ่นช้า)ก็ยังเป็นไปอยู่ ตราบใดที่ปปัญญจธรรมยังเป็นไปอยู่ ตราบนั้นผัสสายตนะ ๖ ก็ยังเป็นไปอยู่อย่างนั้น เมื่อผัสสายตนะ ๖ ดับไม่เหลือแล้ว ปปัญจธรรมก็ดับสนิท

(อรรถกถากล่าวถึงผัสสายตนะของเทวดาในอรูปภพผู้ยังเป็นปุถุชนว่า แม้จะไม่มีผัสสายตนะ 5 (คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย) แต่ผัสสายตนะที่ ๖ (คือใจ)ยังไม่ดับ ก็เท่ากับยังละปปัญจธรรมไม่ได้ คือยังมีตัณหา มานะ ทิฐิ ได้อยู่)

(174) **อานันทสูตร** กล่าวถึงพระอานนท์ถามเรื่องผัสสาย-

ตนะ 6 กับพระมหาโกฏฐิตะ ใจความเหมือนในโกฏฐิตสูตรทุกประการ

สมบูรณ์ด้วยจรณะจึงสิ้นทุกข์ได้

(175) **อุปวานสูตร** พระอุปวานะถามพระสารีบุตรว่า บุคคลกระทำที่สุดแห่งทุกข์(คือเป็นพระอรหันต์)ได้ด้วยวิชชาหรือ?.... ด้วยจรณะหรือ?...ด้วยทั้งวิชชาและจรณะหรือ?...ด้วยอะไรอย่างอื่นที่ไม่ใช่วิชชาและจรณะหรือ? พระสารีบุตรตอบด้วยคำว่า "ไม่ใช่อย่างนั้น" สำหรับทุกคำถามดังกล่าว และในที่สุดก็ให้คำตอบว่า ถ้าบุคคลกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ด้วยวิชชา หรือด้วยจรณะ หรือด้วยทั้งวิชชาและจรณะ ก็เท่ากับว่าเป็นผู้มีอุปาทานในการกระทำที่สุดแห่งทุกข์(เมื่อมีอุปาทาน ก็หมายถึงยังมีทุกข์) และถ้าบุคคลกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ด้วยอะไรอย่างอื่นที่ไม่ใช่วิชชาและจรณะ ก็เท่ากับว่า ปุถุชนก็กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้(ซึ่งเป็นไปไม่ได้) เพราะปุถุชนไม่มีทั้งวิชชาและจรณะ บุคคลผู้มีจรณะสมบูรณ์ต่างหากจึงรู้จึงเห็นตามความเป็นจริง กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

(จรณะ คือข้อปฏิบัติอันเป็นทางบรรลุวิชชาและนิพพาน มี 15 อย่างประกอบด้วย สีลสัมปทา 1 อปัณณกปฏิปทา 3 สัทธรรม 7 และฌาน 4 ธรรมชุดนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เสขปฏิปทา (ข้อปฏิบัติของเสขะ)

(176) **อายาจนสูตร** ตรัสสอนให้ถือพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ เป็นมาตรฐานฝ่ายภิกษุ ฯลฯ ใจความเหมือนในอายาจนวรรคแห่งทุกนิบาตทุกประการ

(177) **ราหุลสูตร** ตรัสสอนพระราหุลให้พิจารณาเห็นธาตุ 4 ทั้งที่เป็นภายในทั้งที่เป็นภายนอก ว่าเป็นสักแต่ธาตุนั้นๆ ให้เห็นว่าเป็นอนัตตา เมื่อเห็นตามความเป็นจริงด้วยสัมมาปัญญา จิตก็จะหายติด หมดใคร่ในธาตุนั้นๆ ภิกษุที่พิจารณาเห็นธาตุอย่างนี้ เรียกว่าตัดตัณหาได้ รื้อถอนสังโยชน์ได้ กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะละมานะได้อย่างแท้จริง

ให้เข้าฌานเพื่อเจริญวิปัสสนา

(178) **ชัมพาลีสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคล(หมายถึงภิกษุ)อยู่ 4 ประเภทคือ

1. ภิกษุที่บรรลุสันตเจโตวิมุตติ(รูปฌาน 4 อรูปฌาน 4) อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ เมื่อมนสิการ(กำหนดจิต)อยู่กับสักกาย-นิโรธ(นิพพาน)อยู่ จิตของเธอไม่น้อมดิ่งลงไป ก็เป็นอันไม่ต้องหวังที่จะได้สักกายนิโรธ เหมือนคนที่มืออาบยางเหนียว เวลาจับกิ่งไม้ มือก็จะติดหนึบอยู่กับกิ่งไม้

2. ภิกษุที่บรรลุสันตเจโตวิมุตติอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ เมื่อมนสิการอยู่กับสักกายนิโรธอยู่ จิตของเธอน้อมดิ่งลงไป ก็เป็นอันหวังที่จะได้สักกายนิโรธ เหมือนคนที่มือสะอาดหมดจดดี เวลาจับกิ่งไม้ มือก็จะไม่ติดหนึบอยู่กับกิ่งไม้

3. ภิกษุที่บรรลุสันตเจโตวิมุตติอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ เมื่อมนสิการถึงการทำลายอวิชชา(อวิชฺชาปฺปเภทำ-หมายถึงกำหนดจิตอยู่ที่อรหัตตมรรคซึ่งเป็นเครื่องทำลายอวิชชา) จิตของเธอไม่น้อมดิ่งลงไป ก็เป็นอันไม่ต้องหวังที่จะได้การทำลายอวิชชา เหมือน

บ่อน้ำใหญ่ที่คนปิดทางไม่ให้น้ำไหลเข้าได้ มีแต่ทางให้น้ำไหลออก อีกทั้งฝนก็ไม่ตกเติมน้ำให้เลย บ่อน้ำนั้นก็อย่าหวังว่าจะมีน้ำเอ่อล้นขอบบ่อได้

4. ภิกษุที่บรรลุสันตเจโตวิมุตติอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ เมื่อมนสิการถึงการทำลายอวิชชา จิตของเธอน้อมดิ่งลงไป ก็เป็นอันหวังที่จะได้การทำลายอวิชชา เหมือนบ่อน้ำใหญ่ที่คนเปิดทางให้น้ำไหลเข้าได้ และปิดทางไม่ให้น้ำไหลออก ทั้งฝนก็ตกลงมาเติมน้ำตามฤดูกาล บ่อน้ำนั้นก็จะต้องมีน้ำเอ่อล้นขอบบ่ออย่างแน่นอน

(อรรถกถาเปรียบสักกายะ(วัฏฏะ) เหมือนฝั่งน้ำด้านนี้ นิพพานเหมือนอีกฝั่งฟากหนึ่ง รูปฌาน 4 อรูปฌาน 4 เหมือนต้นกุ่ม 8 ต้นที่ยืนเรียงกันอยู่ การไม่ขจัดธรรมที่เป็นอันตรายต่อฌานและวิปัสสนาให้หมดจดในการเข้าฌาน ก็เหมือนมืออาบยางเหนียวที่จับกิ่งของต้นกุ่ม(เพื่ออาศัยข้ามฝั่ง) ซึ่งมีแต่จะติดหนืบอยู่กับกิ่งไม้ ไม่เป็นอันไปถึงไหนได้ ผู้ที่ถูกความติดใจคล้องไว้กับฌานก็เหมือนกัน ก็จะติดอยู่แค่ฌาน วิธีที่ถูกต้องคือ เมื่อเข้าฌานใดฌานหนึ่งนั้น ให้ออกมาพิจารณาสังขาร(เจริญวิปัสสนา) เพื่อการบรรลุอรหัตเป็นเป้าหมายเสมอ อย่าติดใจอยู่กับฌานนั้นๆ)

(179) **นิพพานสูตร** พระอานนท์เรียนถามพระสาริบุตรว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้คนบางพวกไม่ปรินิพพาน (ไม่สำเร็จอรหันต์) ได้ในปัจจุบัน? พระสาริบุตรตอบว่า เป็นเพราะเขาไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงในสัญญา (ความเข้าใจ, ความหมายรู้) 4 อย่างคือ 1. หานภาคิยสัญญา(ความเข้าใจในธรรมฝ่ายเสื่อม) 2. ฐิติภาคิยสัญญา(ความเข้าใจในธรรมฝ่ายเสมอตัว) 3. วิเสสภา-

คิยสัญญา(ความเข้าใจในธรรมฝ่ายดี) 4. นิพเพธภาคิยสัญญา(ความเข้าใจในธรรมฝ่ายทำลายกิเลส)

(180) **มหาปเทสสูตร** พระสูตรนี้มีเนื้อหาเหมือนในมหาปรินิพพานสูตรตอนหนึ่ง(ดูเล่ม 5 หน้า 180-182) ทุกประการ

โยธาชีววรรค

สิ่งที่ไม่มีใครรับประกันได้

(181) **โยธสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า นักรบคู่พระทัยของพระราชามีคุณสมบัติ 4 อย่างคือ 1. ชำนาญพื้นที่ 2. ยิงได้ไกล 3. ยิงได้เร็ว 4. ยิงทำลายข้าศึกหมู่ใหญ่ได้ ภิกษุผู้เป็นอริยสาวกก็เหมือนกัน ประกอบด้วยคุณสมบัติ 4 อย่าง คือ 1. เป็นผู้ฉลาดในฐานะ(ฐานกุสโล-ฉลาดในเหตุ, รู้ว่าอะไรเป็นฐานที่มั่น) คือเป็นผู้มีศีล...ถือปฏิบัติในสิกขาบททั้งหลาย 2. เป็นผู้ยิงได้ไกล คือเห็นเบญจขันธ์เป็นอนัตตา 3. เป็นผู้ยิงได้เร็ว คือรู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 4. เป็นผู้ทำลายข้าศึกหมู่ใหญ่ได้ คือทำลายกองอวิชชาได้

(182) **ปาฏิโภคสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ใครก็ตามไม่ว่าจะเป็นสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร หรือพรหม ไม่มีใครเลยที่จะรับประกันได้ว่า 1. สิ่งที่มีอันจะต้องแก่เป็นธรรมดา อย่าได้แก่เลย 2. สิ่งที่มีอันจะต้องเจ็บไข้เป็นธรรมดา อย่าได้เจ็บไข้เลย 3. สิ่งที่มีอันจะต้องตายเป็นธรรมดา อย่าได้ตายเลย 4. กรรมชั่วที่ทำด้วยกิเลส ซึ่งจะทำให้มีภพใหม่ เป็นไปด้วยความเร่าร้อน มี

ทุกข์เป็นวิบาก ยังผลให้มีชาติชรามรณะต่อไป อย่าได้เกิดวิบากของกรรมเลย (ไม่มีใครที่จะเปลี่ยนวิบากของกรรมให้เป็นอย่างอื่นได้)

(183) **สุตสูตร เวฬุวัน** : วัสสการพราหมณ์ (มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ) กราบทูลถึงความเห็นของตนว่า ใครก็ตามที่พูดถึงสิ่งที่ตนได้เห็น ได้ฟัง ได้สบทราบ(ทางจมูก ลิ้น กาย) หรือได้รู้(ทางใจ) ย่อมไม่มีอะไรเสียหาย(ไม่มีโทษ) พระพุทธองค์ตรัสในเรื่องนี้ว่า ทั้งหมดนั้นไม่ขึ้นอยู่กับว่า ควรพูดหรือไม่ควรพูด แต่ขึ้นอยู่กับว่า เมื่อพูดแล้ว ทำให้อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมไป ก็ไม่ควรพูด แต่เมื่อพูดแล้ว ทำให้อกุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมเจริญขึ้น ก็ควรพูด พระดำรัสนี้เป็นที่พอใจของวัสสการพราหมณ์

เหตุที่ทำให้กลัวตาย-ไม่กลัวตาย

(184) **อภยสูตร** พราหมณ์ชานุสโสณีกราบทูลถึงความเห็นของตนว่า สัตว์ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ที่จะไม่กลัวไม่สะดุ้งต่อความตาย ย่อมไม่มี พระพุทธองค์ตรัสว่า ที่กลัวก็มี ที่ไม่กลัวก็มี ผู้ที่กลัวต่อความตายมี 4 จำพวกคือ 1. พวกที่ยังมีความรักใคร่ เมื่อเจอโรคหนักก็จะเศร้าเสียดายกาม-สิ่งอันเป็นที่รัก ซึ่งจะพรากจากไป 2. พวกที่ยังมีความรักใคร่ เมื่อเจอโรคหนัก ก็จะเศร้าเสียดายกายอันเป็นที่รักของตน ซึ่งจะต้องพรากจากไป 3. พวกที่ไม่ได้ทำคุณงามความดีไว้เลย ทำแต่ความชั่วช้าเลวทราม เมื่อเจอโรคหนัก ก็จะเศร้าเสียดายที่ตนเป็นอย่างนั้น 4. พวกที่ยังมีความเคลือบแคลงสงสัยในพระสัทธรรม เมื่อเจอ

โรคหนัก ก็จะเศร้าเสียดายที่ตนเป็นอย่างนั้น ส่วนคนที่ไม่กลัวต่อความตายมีนัยตรงกันข้าม

ให้ปฏิบัติอย่างถูกต้องต่อสัจจะที่ได้รู้

(185) **พราหมณสัจจสูตร** เย็นวันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจากภูเขาคิชฌกูฏไปยังอารามของปริพาชกที่ริมฝั่งแม่น้ำสัปปินี ขณะนั้นมีปริพาชกคนดังหลายคน คือ อันนภาระ วัธระ สกุลทายี เป็นต้น กำลังนั่งคุยกันด้วยเรื่องสัจจะของพราหมณ์ว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถามก็ได้ทูลถึงเรื่องที่คุยกันอยู่นั้น

พระพุทธองค์ตรัสแก่พวกเขาว่า ทรงแจ่มแจ้ง(ด้วยการตรัสรู้)ในสัจจะ 4 ของพราหมณ์ว่า เมื่อพราหมณ์พูดว่า 1. สัตว์ทั้งปวงไม่ควรฆ่า 2. กามทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา 3. ภพทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา 4. เราไม่มีอะไรๆ เราไม่มีในความเป็นอะไรๆ ของใครๆ. ใครๆ ก็ไม่มีอะไรๆ (และ)ความเป็นอะไรของใครๆ ก็ไม่มีในความเป็นอะไรๆ ของเรา (ทั้งหมดที่กล่าวเช่นนี้)ชื่อว่ากล่าวสัจจะ ไม่ใช่กล่าวมุสา และในการกล่าวสัจจะนั้น ก็ไม่สำคัญตนว่าเราเป็นสมณะ เราเป็นพราหมณ์ เราดีกว่าเขา เราเสมอเขา เราด้อยกว่าเขา

ในสัจจะแต่ละข้อนั้น ตรัสว่า เมื่อพูดว่าสัตว์ทั้งปวงไม่ควรฆ่า ด้วยความรู้ยิ่งแล้ว ก็ให้ปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลสัตว์ทั้งหลาย เมื่อพูดว่ากามทั้งปวงไม่เที่ยง...ก็ให้ปฏิบัติเพื่อนิพพิทา เพื่อวิราคะ เพื่อนิโรธะ ซึ่งกามทั้งหลาย เมื่อพูดว่าภพทั้งปวงไม่

เที่ยง...ก็ให้ปฏิบัติเพื่อนิพพิทา เมื่อวิราคะ เพื่อนโรธะ ซึ่งภพทั้งหลาย เมื่อพูดว่า เราไม่มีในอะไรๆ...(พูดสัจจะในสุญญตา) ก็ให้ดำเนินตามแนวปฏิบัติที่ไม่มีความกังวล(อากิญจญญ่-ไม่ยึดถือ)

ความหมายโดยพุทธประสงค์ของคำบางคำ

(186) **อุมมังคสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งตั้งปัญหาทูลถามพระพุทธองค์ ทุกปัญหาที่ทูลถาม พระพุทธองค์ทรงยกย่องว่า เป็นคำถามที่ดี

ภิกษุ : โลกถูกอะไรนำไป(นียติ)? โลกถูกอะไรซักมา(ปริกสฺสติ)? บุคคลตกอยู่ในอำนาจของอะไรซึ่งเกิดขึ้นแล้ว?

พระพุทธองค์ : โลกถูกจิตนำไป ถูกจิตซักมา และจิตที่เกิดขึ้นแล้วทำให้บุคคลตกอยู่ในอำนาจ(ของมัน)

ภิกษุ : บุคคลที่ได้ชื่อว่าพหูสูตผู้ทรงธรรม(ธมฺมธโร) หมายถึงคนเช่นไร?

พระพุทธองค์ : ธรรมที่เราแสดงมีเป็นอันมาก(นวังค-สัตถุศาสน์) แต่หากภิกษุรู้ความหมายอย่างแท้จริงของคาถาเพียง 4 บท แล้วเป็นผู้ปฏิบัติถูกหลักธรรม(ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน) ก็เรียกได้ว่าเป็นพหูสูตผู้ทรงธรรม

ภิกษุ : บุคคลเช่นไรได้ชื่อว่าผู้ได้เรียนรู้มีปัญญา

ทะลุทะลวงกิเลส(สุตวา นิพฺเพธิกปญฺโญ)?

พระพุทธองค์ : หมายถึงภิกษุผู้ซึ่งเมื่อได้ฟังว่า นี้ทุกข์ ...นี้ทุกขสมุทัย...นี้ทุกขนิโรธ...นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ก็เห็นแจ้งแทงตลอดในความหมายของคำที่ได้ฟังนั้นด้วยปัญญา

ภิกษุ : บุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตมีปัญญามาก (ปณฺฑิโต มหาปญฺโญ) หมายถึงคนเช่นไร?

พระพุทธองค์ : ผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญามากในธรรมวินัยนี้ ได้แก่ผู้ที่ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตน ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น มีแต่คิดเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน...แก่ผู้อื่น...และทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น

คนชั่วไม่รู้ว่าใครเป็นคนชั่ว-คนดี

(187) **วัสสการสูตร** เวฬุวัน : วัสสการพราหมณ์ทูลถามพระพุทธองค์ว่า คนชั่ว(อสัตบุรุษ)รู้จักคนชั่วด้วยกันได้หรือไม่?...คนชั่วรู้จักคนดี(สัตบุรุษ)ได้หรือไม่?...คนดีรู้จักคนดีด้วยกันได้หรือไม่?...คนดีรู้จักคนชั่วได้หรือไม่? มีพระดำรัสตอบว่าเป็นไปไม่ได้ที่คนชั่วจะรู้จักคนชั่วด้วยกัน(ว่าเขาเป็นคนชั่ว)...เป็น

ไปไม่ได้ที่คนชั่วจะรู้จักคนดี(ว่าเขาเป็นคนดี)...แต่เป็นไปได้ที่คนดีจะรู้จักคนดีด้วยกัน(ว่าเขาเป็นคนดี)...เป็นไปได้ที่คนดีจะรู้จักคนชั่ว(ว่าเขาเป็นคนชั่ว)

วัสสการพราหมณ์รู้สึกทึ่งที่ได้ฟังพระดำรัสตอบเช่นนี้ เขาได้กราบทูลถึงกรณีที่ได้พบมาเองว่า บริวารของโตเทยยพราหมณ์ตำหนิพระเจ้าเอเฬยยะว่าเป็นคนเขลาที่ไปแสดงความเคารพนับถือสมณะรามบุตร (หมายถึงอุททกดาบส รามบุตร) ข้าราชบริพารของพระองค์ก็โง่เขลาพอกันที่ไปเลื่อมใสสมณะรามบุตร เรื่องนี้โตเทยยพราหมณ์สอนบริวารของท่านว่า พระเจ้าเอเฬยยะเป็นคนฉลาดต่างหาก เพราะพระองค์เลื่อมใสผู้ที่ฉลาดกว่าพระองค์ ข้าบริวารของพระองค์ก็เช่นกัน...

ความเคารพในพระพุทธองค์ของพระเจ้าอชาตศัตรู

(188) **อุปกสูตร** คิชฌกูฏ : อุปกะ มัณฑิกาบุตร(ฝักฝ่ายของพระเทวทัต)กราบทูลแสดงความเห็นของตนว่า คนที่กล่าวติเตียนผู้อื่น ย่อมไม่อาจให้กุศลธรรมเกิดขึ้นได้ เมื่อไม่อาจให้กุศลธรรมเกิดขึ้นได้ ก็เป็นคนที่น่าตำหนิกล่าวโทษ พระพุทธองค์ตรัสแก่เขาว่า ถ้าเป็นอย่างว่า ท่านเองนั่นแหละกำลังกล่าวติเตียนผู้อื่นอยู่...อุปกะ(ได้คิด) กราบทูลว่า ตัวเขาเองไม่ต่างอะไรกับปลาที่พอโผล่หัวก็ติดแหใหญ่เสียแล้ว คือพอเย้มคำก็เจอบ่วงวาทะใหญ่ของพระพุทธองค์เข้า

พระพุทธองค์ตรัสอีกว่า อกุศลและกุศลที่ทรงสั่งสอนนั้นมากมายด้วยภาษาถ้อยคำจนประมาณมิได้ว่าให้ละอย่างไรให้เจริญ

อย่างไรบ้าง

อุปกะได้รับความพอใจในพระดำรัสอย่างยิ่ง เขาได้ไปเข้าเฝ้าพระเจ้าอชาตศัตรูและได้กราบทูลเรื่องที่ได้สนทนาปราศรัยกับพระพุทธองค์ตั้งแต่ต้น พระเจ้าอชาตศัตรูทรงกริ้วที่อุปกะไปบังอาจอวดดีกับพระพุทธองค์เช่นนั้น ทรงขับเขาออกจากวังเป็นการทำโทษ

(189) **สัจฉิกิริยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง(สัจฉิกรณียธรรม) มี 4 อย่างคือ 1. ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยกาย(นามกาย) ได้แก่วิโมกข์ 8 (รูปฌาน 4 อรูปฌาน 4 บรรลุได้ด้วยนามกายหรือกองเจตสิก อันได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) 2. ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยสติ ได้แก่บุพเพนิวาส(ชาติหนหลัง) 3. ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยจักษุ (ทิพยจักษุ) ได้แก่จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย 4. ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญา ได้แก่ความสิ้นอาสวะ (ปัญญาในที่นี้หมายถึงปัจจเวกขณปัญญาหรือวิปัสสนา)

จัดประเภทพระอรหันต์เป็น 4 จำพวก

(190) **อุโปสถสูตร** วันอุโบสถวันหนึ่ง ที่มิคารมาตุปราสาท วัดบุพพาราม พระพุทธองค์ประทับอยู่ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ที่นั่งอยู่รายรอบ ทรงเหลียวดูหมู่สงฆ์ซึ่งอยู่ในอาการสงบนิ่ง แล้วตรัสชมเชยภิกษุทั้งหลายว่า เป็นผู้นิ่งเงียบ ดำรงอยู่ในสาระ (มีศีลเป็นต้น) เป็นบุคคลหาได้ยาก เป็นอาหุไนย...เป็นเนื้อนาบุญของโลก เป็นผู้อำนวยให้ทานมีผลมาก เป็นผู้ที่คนควรดั้นด้นไปพบเห็น และ

ในหมู่สงฆ์นี้ มีทั้งภิกษุที่ถึงความเป็นเทพ(เทวปฺปตฺตา) มีทั้งภิกษุที่ถึงความเป็นพรหม(พฺรหฺมปฺปตฺตา) มีทั้งภิกษุที่ถึงอาเนญชา(อาเนญฺชปฺปตฺตา) มีทั้งภิกษุที่ถึงความเป็นอริยะ(อริยปฺปตฺตา)

ทรงขยายความว่า 1. ภิกษุที่ถึงความเป็นเทพ หมายถึงภิกษุที่ได้บรรลุรูปฌาน 2. ภิกษุที่ถึงความเป็นพรหม หมายถึงภิกษุที่เจริญอัปปมัญญา 4 3. ภิกษุที่ถึงอาเนญชา หมายถึงภิกษุที่ได้อรูปฌาน 4. ภิกษุที่ถึงความเป็นอริยะ หมายถึงภิกษุที่รู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 (อรรถกถากล่าวถึงภิกษุทั้ง 4 ประเภทนี้ว่า หมายถึงพระอรหันต์ที่แตกต่างกันโดยแนวทางปฏิบัติ เช่น ผู้ได้รูปฌาน (ชั้นใดชั้นหนึ่ง) แล้วออกจากฌานนั้นมาพิจารณาสังขาร (เจริญวิปัสนนา) เมื่อได้บรรลุอรหัตตผล เรียกว่าผู้ถึงความเป็นเทพ ดังนี้เป็นต้น)

มหาวรรค

อานิสงส์ของการได้ฟังธรรมเนืองๆ

(191) **โสตานุคตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ได้ฟังธรรมเนืองๆ (จำได้)คล่องปาก ขึ้นใจ เข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญา (ทิฐิ) มีอานิสงส์ 4 อย่างที่พึงหวังได้ คือ

1. เมื่อหลงลืมสติตาย(อย่างปุถุชนทั่วไป) ย่อมเกิดเป็นเทพพวกใดพวกหนึ่ง ขณะมีความสุขอยู่ในภพนั้นเธอระลึกเห็นบทแห่งธรรมทั้งหลายได้ช้า แต่ก็จะบรรลุธรรม(วิเสสคามี)โดยพลัน (เป็นกรณีระลึกเห็นธรรมที่เคยได้ฟังได้รู้ขึ้นมาเอง)

2. เมื่อหลงลืมสติตาย(อย่างปุถุชนทั่วไป) ย่อมเกิดเป็นเทพพวกใดพวกหนึ่ง ขณะมีความสุขอยู่ในภพนั้นเธอไม่ระลึกเห็นบทแห่งธรรมทั้งหลาย แต่เมื่อมีภิกษุผู้ทรงฤทธิ์แสดงธรรมให้ทวยเทพฟัง เธอคิดได้ว่า นี้คือธรรมวินัยเมื่อครั้งเราเป็นภิกษุ สติของเธอเกิดช้า แต่ก็จะบรรลุธรรมโดยพลัน เหมือนคนรู้จักเสียงกลองเป็นอย่างดี เวลาเดินทางไกลได้ยินเสียงกลองก็จะบอกได้ทันทีว่าเป็นเสียงกลอง

3. เมื่อหลงลืมสติตาย(อย่างปุถุชนทั่วไป) ย่อมเกิดเป็นเทพพวกใดพวกหนึ่ง ขณะมีความสุขอยู่ในภพนั้น เธอไม่ระลึกเห็นบทแห่งธรรมทั้งหลาย ทั้งไม่มีภิกษุผู้ทรงฤทธิ์แสดงธรรมให้ทวยเทพฟัง แต่มีเทวบุตรแสดงธรรมให้ทวยเทพด้วยกันฟัง เธอก็คิดได้ว่า นี้คือธรรมวินัยเมื่อครั้งเราเป็นภิกษุ สติของเธอเกิดช้า แต่ก็จะได้บรรลุธรรมโดยพลัน เหมือนคนรู้จักเสียงสังข์เป็นอย่างดี เวลาเดินทางไกลได้ยินเสียงสังข์ก็จะบอกได้ทันทีว่าเป็นเสียงสังข์

4. เมื่อหลงลืมสติตาย(อย่างปุถุชนทั่วไป) ย่อมเกิดเป็นเทพพวกใดพวกหนึ่ง ขณะมีความสุขอยู่ในภพนั้นเธอไม่ระลึกเห็นบทแห่งธรรมทั้งหลาย ทั้งไม่มีภิกษุผู้ทรงฤทธิ์ ทั้งไม่มีเทวบุตรองค์ใดแสดงธรรมให้ทวยเทพฟัง แต่มีเทวบุตรผู้เกิดก่อนเตือนให้ระลึกถึงอดีตเมื่อเป็นภิกษุ เธอก็ระลึกขึ้นได้ สติของเธอเกิดขึ้นช้า แต่ก็จะได้บรรลุธรรมโดยพลัน เหมือนคนสองคนที่เคยเป็นเพื่อนเล่นกันมาสมัยเป็นเด็ก เมื่อเจอกันก็เล่าถึงความหลังต่อกันให้ระลึกถึงสมัยเป็นเด็กได้

(อรรถกถากล่าวว่า พระสูตรนี้มีที่มา คือมีภิกษุพวกหนึ่ง เห็นว่าเมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรม ก็แสดงแต่เรื่องที่ตนรู้มาแล้วทั้งนั้น จึงไม่ไปฟังธรรม พระพุทธองค์ทรงสอนให้ภิกษุเหล่านั้นฟังธรรมโดยเคารพ ให้สวดท่องทบทวน(สาธยาย)ธรรมที่ได้ฟัง ซึ่งจะเกิดอานิสงส์อย่างที่ตรัสในพระสูตรนี้)

ทรงแนะนำวิธีรู้จักบุคคล 4 ประเภท

(192) **ฐานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเรื่องบุคคล 4 ประเภท ซึ่งการที่จะรู้ว่าเขามีดีอะไร มีวิธีรู้ได้ต่างกัน คือ 1. ศีลรู้ได้ด้วยการอยู่ร่วมกัน(สังวาเสน) 2. ความสะอาด(โสเจยฺย) รู้ได้ด้วยคำพูดจา(สัลโลหาเรน) 3. กำลังใจ(ถาโม) รู้ได้ในเมื่อมีอันตราย(อาปทาสุ) 4. ปัญญา รู้ได้ด้วยการสนทนา(สากจฺฉาย) ในแต่ละอย่างที่จะรู้ได้นี้ ตรัสว่า

"ต้องใช้เวลานานจึงจะรู้ ไม่ใช่เวลาเล็กน้อย ต้องใส่ใจพิจารณา(มนสิการ)จึงจะรู้ ไม่ใส่ใจพิจารณาหารู้ไม่ มีปัญญาจึงจะรู้ ด้อยปัญญาหารู้ไม่"

ทรงอธิบายแต่ละข้อดังนี้

ศีลรู้ได้ด้วยการอยู่ร่วมกัน หมายถึงว่า เมื่อคนเราอยู่ด้วยกัน ก็จะเห็นเขามักทำศีลขาด...ไม่ประพฤติต่อเนื่องในศีล ทำให้รู้ว่าเขาเป็นคนทุศีล ถ้าเขามีปกติไม่ทำศีลขาด...ประพฤติต่อเนื่องในศีล ก็จะรู้ว่า เขาเป็นผู้มีศีล หาใช่เป็นผู้ขาดศีลไม่

ความสะอาดรู้ได้ด้วยคำพูดจา หมายถึงว่า เมื่อคนเราได้มีการพูดจากัน ได้เห็นว่า เมื่อพูดกันตัวต่อตัว เขาเป็นอย่างหนึ่ง

พูดกันสองต่อสองเขาเป็นอย่างหนึ่ง พูดกันสามคนเขาเป็นอย่างหนึ่ง พูดกับคนหมู่มากเขาเป็นอีกอย่างหนึ่ง พูดคำหลังกับคำก่อนไม่ตรงกัน ถ้าเป็นอย่างนี้ก็รู้ได้ว่า คำพูดของเขาไม่บริสุทธิ์ (เป็นความไม่สะอาดของเขา) คนที่มีคำพูดบริสุทธิ์มีนัยตรงกันข้าม

กำลังใจรู้ได้ในเมื่อมีอันตราย หมายถึงว่า คนบางคนเมื่อกระทบกับความเสื่อมญาติ เสื่อมโภคะ หรือเสื่อมเพราะโรค ก็ไม่ถือเสียว่าเป็นเรื่องธรรมดาของโลกสันนิวาส โลกนี้หมุนเวียนไปตามโลกธรรม 8 คือ ลาภ เสื่อมลาภ ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ ก็เลยเศร้าโศกเสียใจ...(เมื่อเห็นอย่างนี้ก็รู้ว่าเขาเป็นคนไม่มีกำลังใจที่เข้มแข็ง ส่วนคนมีกำลังใจเข้มแข็งมีนัยตรงกันข้าม)

ปัญญารู้ได้ด้วยการสนทนา หมายถึงว่า เมื่อมีการสนทนากันก็จะรู้ความลึกซึ้ง รู้ศักยภาพของจิต(อภินิหาร) รู้ชั้นเชิงการตั้งปัญหาของเขาว่ามีอยู่แค่ไหนเพียงไร คนด้อยปัญญา ดูได้จากการพูดที่ไม่มีหลัก พูดชี้แจงให้เข้าใจไม่ได้ เหมือนคนเรามองปลาผุดอยู่ในน้ำ จะรู้ว่าเป็นปลาตัวเล็กหรือตัวใหญ่ก็ดูได้จากอาการของคลื่นที่เกิดจากปลาผุดว่าย...

ลือกันว่าทรงมีมายากลับใจคน

(193) **ภัททิยสูตร** กูฏาคารศาลา(ป่ามหาวัน) : เจ้าลิจฉวีองค์หนึ่งชื่อ ภัททิยะ ทูลถามพระพุทธองค์ว่า มีคนพูดกันว่า พระสมณโคดมทรงมีมายา(มายาวี-juggler ผู้มีกลลวง) ทรงเก่งมายากลับใจ(อาวฏฏนิมายา)สาวกของเดียรถีย์ให้หันมานับถือ อยาก

จะทราบว่า ที่คนพูดกันอย่างนั้นจริงหรือไม่จริงอย่างไร ตนเองนั้นไม่ประสงค์จะกล่าวตู่พระองค์เลย

พระพุทธองค์ตรัสตอบเรื่องนี้ด้วยหลักการตัดสินใจก่อนที่จะปลงใจเชื่อ 10 ประการ คือ อย่าได้ปลงใจเชื่อโดยการฟังตามกันมา ฯลฯ (เหมือนที่ตรัสในกาลามสูตรทุกประการ) ทรงสอนให้เห็นโทษทุกข์ของอกุศลและประโยชน์สุขของกุศล โดยตั้งเป็นคำถามให้เจ้าภัททิยะตอบได้เอง แล้วตรัสว่า เมื่อทรงมีคำสอนอย่างนี้ ก็มีคนดีชักชวนกันกำจัดความโลภ ความโกรธ ความหลง ความแข่งดี (สารัมภะ) เพื่อจะได้ไม่ทำชั่วด้วยกายวาจาใจ

ทรงแสดงธรรมไม่ใช่เพราะหวังได้เขามาเป็นสาวก

เจ้าภัททิยะเมื่อได้ฟังพระดำรัสดังนี้ ก็เลื่อมใสยิ่งนัก ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิตต่อพระพักตร์ พระพุทธองค์ตรัสถามว่า ทรงได้กล่าวชักชวนให้มาเป็นสาวกหรือไม่เล่า? เมื่อเจ้าภัททิยะกราบทูลว่าไม่มีการกล่าวชักชวนเช่นนั้นเลย จึงตรัสตอบคำถามตั้งแต่ตอนแรกว่า ที่มีคนพูดว่าพระองค์มีมายากลับใจนั้น เป็นการกล่าวตู่ให้ร้ายโดยแท้

เจ้าภัททิยะกราบทูลว่า ถ้ามายากลับใจคนเป็นอย่างนี้ ก็แสนจะดีงาม อยากให้ญาติสาโลหิตของตน...กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ทั้งปวง พากันกลับใจด้วยมายาเช่นนี้ อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่พวกเขาโดยทั่วกัน

พระพุทธองค์ตรัสเสริมว่า ที่กล่าวอย่างนั้นถูกแล้ว ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร หรือชาวโลกในทุกโลก

ถ้าได้พากันกลับใจมาเพื่อละอกุศลธรรม บำเพ็ญกุศลธรรมแล้ว ก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เขาทั้งปวง หรือแม้แต่ต้นสาละใหญ่เหล่านี้ ถ้ามันกลับใจมาได้ด้วยมายากลับใจเช่นนี้ เพื่อละอกุศลธรรม บำเพ็ญกุศลธรรม ก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่พวกมันไปชั่วกาลนานเช่นกัน (หากมันรู้จักคิด) มิพักต้องกล่าวถึงผู้เป็นมนุษย์

(194) **สามุคิยสูตร** ครั้งหนึ่ง เมื่อพระอานนท์พำนักอยู่ที่นิคมของชาวโกฟิยะ ชื่อนิคมสาปุคะ ในแคว้นโกฟิยะ พวกโกฟิยบุตรเป็นจำนวนมากได้เข้าไปหาท่าน ท่านได้แสดงธรรมเรื่ององค์แห่งความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์(ปาริสุทธิปธานิยังคะ) ว่ามี 4 อย่าง คือ 1. สีลปาริสุทธิ ได้แก่การที่ภิกษุเป็นผู้มีศีล ถือปฏิบัติอยู่ในสิกขาบท 2. จิตตปาริสุทธิ ได้แก่การที่ภิกษุเข้าปฐมฌาน ฯลฯ จตุตถฌาน 3. ทิฏฐิปาริสุทธิ ได้แก่การที่ภิกษุรู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 4. วิมุตติปาริสุทธิ ได้แก่การที่อริยสาวกเป็นผู้ประกอบด้วยปาริสุทธิทั้ง 3 ข้างต้นแล้วคลายจิตในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งราคะ เปลื้องจิตในสิ่งที่ควรเปลื้อง แล้วได้สัมผัสสัมมาวิมุตติ (อรหัตตผล) โดยในทุกปาริสุทธินั้นให้มีฉันทะ มีความหมั่นเพียรมุ่งมั่นไม่ย่อท้อ และมีสติสัมปชัญญะในอันที่จะยังศีลจิต (ฌาน) ทิฐิ (ความเห็นในอริยสัจ) และวิมุตติ ที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ ใช้ปัญญาประคับประคองให้ดี

(พระอานนท์เรียกพวกโกฟิยบุตรว่า พยัคฆปัชชะ อรรถกถากล่าวว่า เมืองโกฟิยะนั้นมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพยัคฆปัชชะ เมืองนี้ตั้งอยู่ในทางเสือผ่านจึงได้ชื่ออย่างนั้น)

วิธีไม่ให้กรรมส่งผลถึงภพหน้า

(159) **วัปปสูตร** นิโครธาราม(กรุงกบิลพัสดุ์) : เย็นวันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะกล่าวกะเจ้าศากยะพระนามว่าวัปปะ (พระเจ้าอาของพระพุทธองค์) ซึ่งเป็นสาวกนิครนถ์ว่า บุคคลพึงเป็นผู้สำรวมทางกาย ทางวาจา ทางใจ. เมื่ออวิชชาดับไป วิชชาเกิดขึ้น ยังจะมีอะไรที่เป็นเหตุให้ทุกขเวทนาตามไปถึงสัมปรายภพหรือไม่? เจ้าวัปปะตอบ (ตามแนวคำสอนของนิครนถ์) ว่า เมื่อบาปกรรมที่ทำไว้ก่อนยังให้ผลไม่หมด อาสวะที่เป็นปัจจัยแห่งทุกขเวทนาก็จะตามไปถึงสัมปรายภพได้ ระหว่างที่การสนทนาเรื่องนี้ยังค้างอยู่ พระพุทธองค์ก็เสด็จจากที่เร้นไปยังศาลาทำบุญ (อุปัฏฐานศาลา) หลังจากประทับบนพระอาสน์แล้ว ได้มีพระดำรัสถามพระมหาโมคคัลลานะว่า สนทนาเรื่องอะไรกันอยู่ เมื่อทรงทราบเรื่องแล้วจึงตรัสกะเจ้าวัปปะว่า ถ้าพร้อมที่จะยอมรับพร้อมที่คัดค้านและพร้อมที่จะซักถามในข้อที่ไม่รู้ ก็จะสนทนาเรื่องนี้ด้วย เมื่อเจ้าวัปปะกราบทูลว่าตนพร้อมทุกอย่างที่จะเป็นอย่างนั้น พระพุทธองค์จึงทรงตั้งคำถามให้เจ้าวัปปะตอบดังนี้

พระพุทธองค์ : อาสวะที่ก่อทุกข์ ก่อความเดือดร้อนให้ มีขึ้นเพราะการกระทำทางกาย...ทางวาจา...ทางใจ เมื่อบุคคลงดเว้นไม่ทำเสีย อาสวะนั้นก็ไม่มีแก่เขา เขาไม่ทำกรรมใหม่ด้วย รับผลของกรรมเก่าแล้วทำให้สิ้นไปด้วย นี้คือวิธีปฏิบัติให้กิเลสเสื่อมโทรมไป(นิชฺ-

ชรา) ซึ่งเป็นเรื่องที่เห็นได้เอง...ท่านเห็นอะไรที่เป็นเหตุให้ทุกขเวทนาตามบุคคลไปถึงสัมปรายภพหรือไม่?

เจ้าวัปปะ : ไม่เห็น พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : อาสวะที่ก่อทุกข์ก่อความเดือดร้อนให้ มีขึ้นเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย เมื่ออวิชชาดับไป วิชชาเกิดขึ้น อาสวะนั้นก็ไม่มีแก่เขา เขาไม่ทำกรรมใหม่ด้วย รับผลของกรรมเก่าแล้วทำให้สิ้นไปด้วย นี้คือวิธีปฏิบัติให้กิเลสเสื่อมโทรมไป ซึ่งเป็นเรื่องที่เห็นได้เอง...ท่านเห็นอะไรที่เป็นเหตุให้ทุกข-เวทนาตามบุคคลไปถึงสัมปรายภพหรือไม่?

เจ้าวัปปะ : ไม่เห็น พระเจ้าข้า

ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ตรัสถึงภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นอย่างแท้จริง(คือพระอรหันต์) ตามที่ได้คำตอบอย่างนี้ว่า เธอย่อมบรรลุธรรมสำหรับอยู่เป็นนิตย์(สตตวิหาร) ๖ ประการ คือ เห็นรูปด้วยตา...ฟังเสียงด้วยหู...สูดกลิ่นด้วยจมูก...ลิ้มรสด้วยลิ้น...สัมผัสด้วยกาย...รู้ธัมมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ เมื่อเสวยเวทนาที่สุดเพียงกาย...เมื่อเสวยเวทนาที่สุดเพียงชีวิต ก็รู้เท่าทัน ตายไป เวทนาทั้งปวงที่ไม่น่าเพลิดเพลิน ก็กลายเป็นของเย็น เปรียบเหมือนเงาของต้นไม้ ถ้า

ต้นไม่ถูกโค่นทิ้ง เงาก็ไม่มี

เจ้าวัปปะได้ฟังพระดำรัสแล้ว ก็ทราบทูลว่า ตนนั้นเหมือนคนเลี้ยงลูกม้าไว้ขายทวังกำไร แต่แล้วก็ขาดทุน ลำบากเหน็ดเหนื่อยเสียเปล่า กล่าวคือ การเข้าไปคบหากับนิครนถ์โง่ มีแต่ขาดทุนและลำบากเหน็ดเหนื่อย(ไม่ได้อะไร) และได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

ห้วงกิเลสข้ามไม่ได้ด้วยตบะ

(196) **สาตถสูตร** กูฏาคารศาลา(ป่ามหาวัน) : เจ้าลิจฉวีพระนามว่าสาฬหะ ซึ่งเสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์พร้อมด้วยเจ้าลิจฉวีพระนามว่าอภัย ทูลถามพระพุทธองค์ว่า มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งสอนว่า การรื้อโอฆะ(ห้วงกิเลส) ทำได้ 2 วิธีคือ 1. ทำศีลให้บริสุทธิ์(สีลวิสุทธิ) 2. เกลียดบาปด้วยตบะ(ตโปชิคุจฉา-หมายถึงทุกรกิริยา) ทรงสอนเรื่องนี้อย่างไร? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า สีลวิสุทธิเป็นองค์แห่งสมณธรรมอย่างหนึ่ง ส่วนสมณพราหมณ์ที่สอนให้เกลียดบาปด้วยตบะ ถือตบะเป็นเรื่องสำคัญ ไม่ใช่เรื่องดี สมณพราหมณ์ที่มีความประพฤติทางกายทางวาจาทางใจไม่บริสุทธิ์ มีการเลี้ยงชีพที่ไม่บริสุทธิ์ ไม่อาจบรรลุญาณทัสสนะได้ ไม่อาจตรัสรู้ได้ เหมือนคนจะข้ามแม่น้ำ ที่ตัดต้นสาละมาตัดโคนตัดปลาย ถากเกลาข้างนอกอย่างดี(แต่ไม่ทำอะไรข้างใน) แล้วปล่อยลงน้ำ เป็นไปได้ไหมที่เขาคนนั้นจะอาศัยลำต้นสาละนั้นข้ามแม่น้ำได้ เจ้าสาฬหะทูลตอบว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะเหตุว่าต้นสาละนั้นขัดแต่งแต่ข้างนอก แต่ข้างในไม่ได้จัดการอะไร ก็มี

แต่จะจมน้ำไป

นัยตรงกันข้าม ทรงเปรียบเหมือนคนจะข้ามแม่น้ำ ที่ตัดต้นสาละมาตัดโคนตัดปลาย ถากเกลาข้างนอกอย่างดี ขุดข้างในทำเป็นเรือ แล้วปล่อยลงแม่น้ำ เขาคนนั้นก็ย่อมจะข้ามแม่น้ำไปได้

ทรงเปรียบอริยสาวกเหมือนนักรบคู่พระทัยของพระราชา ซึ่งมีคุณสมบัติ 3 อย่าง คือ ยิงได้ไกล ยิงได้ไว และยิงทำลายข้าศึกษาหมู่ใหญ่ได้ กล่าวคือ อริยสาวกนั้นเหมือนนักรบยิงได้ไกลด้วยสัมมาสมาธิ (หมายถึงมรรคสมาธิ ผลสมาธิ) เห็นรูป... เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณตามความเป็นจริงว่าเป็นอนัตตา, อริยสาวกนั้นเหมือนนักรบยิงได้ไวด้วยสัมมาทิฐิ คือรู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4, ส่วนอริยสาวกที่เหมือนนักรบยิงทำลายข้าศึกหมู่ใหญ่ได้ คืออริยสาวกผู้มีสัมมาวิมุตติ(พระอรหันต์) ซึ่งทำลายกองอวิชชาใหญ่ได้

บุญทำกรรมแต่งให้สตรีแตกต่างกัน

(197) **มัลลิกสูตร** เชตวัน : พระนางมัลลิกาเทวีทูลถามว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มาตุคามแตกต่างกัน คือ บางคนรูปร่างผิวพรรณทราม ทั้งยากจนและต่ำศักดิ์ บางคนรูปร่างผิวพรรณงาม แต่ร่ำรวยและสูงศักดิ์ บางคนรูปร่างผิวพรรณดี แต่ยากจนและต่ำศักดิ์ บางคนผิวพรรณดี ทั้งเป็นคนร่ำรวยและสูงศักดิ์?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า 1. สตรีที่รูปร่างผิวพรรณทราม ทั้งยากจนและต่ำศักดิ์ เพราะในชาติก่อนเป็นคนขี้โกรธ...ไม่ให้

ทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ และมีใจริษยาในสักการะความเคารพนับถือที่ผู้อื่นได้รับ 2. สตรีที่รูปร่างผิวพรรณทราม แต่ร่ำรวยและสูงศักดิ์ เพราะในชาติก่อนเป็นคนขี้โกรธ...แต่ให้ทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ และไม่ริษยาในลาภสักการะความเคารพนับถือที่ผู้อื่นได้รับ 3. สตรีที่รูปร่างผิวพรรณดี แต่ยากจนและต่ำศักดิ์ เพราะในชาติก่อนไม่เป็นคนขี้โกรธ...แต่ไม่ให้ทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ และมีใจริษยาในลาภสักการะความเคารพนับถือที่ผู้อื่นได้รับ 4. สตรีที่รูปร่างผิวพรรณดี ทั้งเป็นคนร่ำรวยและสูงศักดิ์ เพราะในชาติก่อน ไม่เป็นคนขี้โกรธ...ทั้งเป็นผู้ให้ทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ และไม่มีใจริษยาในลาภสักการะความเคารพนับถือที่ผู้อื่นได้รับ

เมื่อได้ฟังพระดำรัสดังนี้ พระนางมิลลิกาได้กราบทูลว่า ในชาติก่อนๆ ชะรอยว่าหม่อมฉันเป็นคนมักโกรธ...จึงเป็นคนมีรูปร่างผิวพรรณทราม แต่คงเคยให้ทาน ในชาตินี้จึงมีฐานะมั่งคั่ง และในชาติก่อนๆ คงเป็นคนไม่มีใจริษยาในลาภสักการะความเคารพนับถือที่ผู้อื่นได้รับ มาชาตินี้จึงเป็นคนสูงศักดิ์...ตั้งแต่นี้หม่อมฉันจักไม่โกรธ...จักให้ทาน...จักไม่มีใจริษยา...วันนั้นพระนางได้ประกาศตนเป็นอุบาสิกาตลอดชีวิต (เป็นอันได้ทราบจากพระสูตรนี้ว่า พระนางมัลลิกาเทวี-พระมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ใช่คนสวย)

(198) **อัตตันตปสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเรื่องบุคคล 4 ประเภทคือ บางคนทำตนให้เดือดร้อนและขวนขวายทำตนให้เดือดร้อน เป็นต้น เนื้อหาเหมือนในกันทรกสูตร (ดูเล่ม 8 หน้า 64-67)

ตัณหาวิจริต 18 (ตัณหา 108)

(199) **ตัณหาสูตร** ทรงแจกแจงตัณหาซึ่งเป็นเหมือนตาข่าย(ชาลินี)ที่เที่ยวแผ่ซ่านเกาะเกี่ยวอยู่ในอารมณ์ต่างๆ ห่อคลุมสัตว์โลกอยู่ ยุ่งนุงนังไม่ต่างอะไรกับกลุ่มด้วยยุ่งเหยิง ขอดเป็นปมเหมือนหญ้าปล้อง ไม่ให้สัตว์โลกล่วงพ้นอบาย ทุคติ วินิบาต นรกไปได้ นั่นคือตัณหาวิจริต(ความเป็นไปหรือการออกเที่ยวแสดงตัวของตัณหา) 18 อย่าง ซึ่งมีทั้งที่อาศัยเบญจขันธ์ภายใน มีทั้งที่อาศัยเบญจขันธ์ภายนอก

ตัณหาวิจริตที่อาศัยเบญจขันธ์ภายใน คือประเภทว่า เมื่อมีความถือว่า"เรามี" จึงมีความถือว่า เราเป็นอย่างนี้ เราเป็นอย่างนั้น เราเป็นอย่างอื่น เราไม่เป็นอยู่ เราพึงเป็นอย่างนี้ เราพึงเป็นอย่างนั้น เราพึงเป็นอย่างอื่น ฯลฯ

ตัณหาวิจริตที่อาศัยเบญจขันธ์ภายนอก คือประเภทว่า เมื่อมีความถือว่า"เรามีด้วยเบญจขันธ์นี้" จึงมีความถือว่า เราเป็นอย่างนี้ด้วยเบญจขันธ์นี้ เราเป็นอย่างนั้นด้วยเบญจขันธ์นี้ เราเป็นอย่างอื่นด้วยเบญจขันธ์นี้ ฯลฯ

ตัณหาวิจริต 18 ทั้ง 2 ชุดนี้ รวมเป็น 36. จัดเป็นอดีต 36 เป็นอนาคต 36 เป็นปัจจุบัน 36 (36 x กาล 3) รวมเป็นตัณหาวิจริต 108

ความรัก-ความชังไม่มีในฌาน

(200) **เปมสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ความรัก(เปโม) และความชัง(โทโส) เกิดขึ้นได้ดังนี้ 1. ความรักเกิดจากความรัก

คือเห็นคนอื่นพูดดีกับคนที่ตนรัก ก็เลยรักคนอื่นนั้นด้วย 2. ความชังเกิดจากความรัก คือเห็นคนอื่นพูดไม่ดีกับคนที่ตนรัก ก็เลยชังคนอื่นนั้น 3. ความรักเกิดจากความชัง คือเห็นคนอื่นพูดไม่ดีกับคนที่ตนชัง ก็เลยรักคนอื่นนั้น 4. ความชังเกิดจากความชัง คือเห็นคนอื่นพูดดีกับคนที่ตนชัง ก็เลยชังคนอื่นนั้นด้วย

แล้วตรัสว่า เวลาที่ภิกษุเข้าปฐมฌาน ฯลฯ จตุตถฌาน ไม่มีการเกิดความรักและความชังทั้ง 4 ประเภทนั้น และเมื่อภิกษุทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ(เป็นพระอรหันต์)ก็เป็นอันละความรักและความชังทั้ง 4 ประเภทนั้นได้อย่างเด็ดขาด ภิกษุเช่นนี้เรียกได้ว่า ไม่ยึดถือ(น อุสฺเสเนติ) ไม่ฟุ้งตอบ(น ปฏิเสเนติ) ไม่เป็นควัน(น ธูปายติ-ไม่เก็บมาครุ่นคิด) ไม่ลุกเป็นเปลว(น ปชฺชลติ) ไม่ถูกเผา(น ปชฺฌายติ)

ทรงขยายความว่า ไม่ยึดถือ คือไม่เห็นเบญจขันธ์ว่ามีตัวตน. ไม่ฟุ้งตอบ คือไม่ด่าตอบ ไม่โกรธตอบ ไม่โต้เถียงตอบ. ไม่เป็นควัน คือเมื่อไม่เห็นเบญจขันธ์ว่ามีตัวตน ไม่ครุ่นคิดว่า เราจะต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้. ไม่ลุกเป็นเปลว คือเมื่อไม่ยึดถือในเบญจขันธ์ก็ไม่ยึดถือว่าเรามีเราเป็นด้วยเบญจขันธ์นี้. ไม่ถูกเผา คือละอัสมิมานะ (ความยึดถือว่ามีตัวเรา) ได้อย่างเด็ดขาด

พระสูตรนอกปัณณาสก์

ดี-ชั่วเพราะชักชวนคนอื่น

สัปปุริสวรรค (201-210) ในวรรคนี้มี 10 พระสูตร เป็นพระดำรัสที่ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายทั้งสิ้น มีใจความโดยสรุปดังนี้

ตรัสถึงคนดี(สปุริโส)และคนดีพิเศษ(สปุริสตโร-คนดียิ่งกว่า) คนชั่ว(ปาโป) และคนชั่วพิเศษ(ปาปตโร-คนชั่วยิ่งกว่า) โดยมีความประพฤติและมีธรรมเป็นเกณฑ์วัด ถ้าดี-ชั่วในตัวเองก็เป็นคนดี-คนชั่วธรรมดา ถ้ามีการชักชวนคนอื่นให้ดี-ชั่วตามตนเอง ก็เป็นคนดี-คนชั่วที่ยิ่งกว่าธรรมดา

ความประพฤติและธรรมที่เป็นเกณฑ์วัดว่าใครเป็นสัตบุรุษหรืออสัตบุรุษ จัดเป็นหมวดๆ คือ 1. ศีล 5 (หรือเวร 5 มีฆ่าสัตว์เป็นต้น) 2. สัทธรรมหรือสัปปุริสธรรม 7 (ศรัทธา, หิริ, โอตตัปปะ, พาหุสัจจะ วิริยารัมภะ(ระดมความเพียร), สติ, ปัญญา) 3. กายกรรม 3 (ฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์, ประพฤติผิดในกาม) และวจีกรรม 4 (พูดเท็จ, พูดส่อเสียด, พูดคำหยาบ, พูดเพ้อเจ้อ) 4. กรรมบถ 10 (ฆ่าสัตว์ ฯลฯ มิจฉาทิฐิ) 5. มรรคมีองค์ 8 6. (สัมมัตตะ 10 (สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติ)

(ทั้งหมดนี้เป็นธรรมระดับผู้อยู่ครองเรือน รวมไปถึงคฤหัสถ์ผู้เป็นโสดาบันและสกทาคามี)

โสภณวรรค (211-220) วรรคนี้มี 10 พระสูตร ทรงแจกแจงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายเป็นหมวดๆ คือ 1. ผู้ประทุษร้ายพุทธบริษัท 4 มี 4 ประเภทคือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

ผู้ทุศีล 2. ธรรมที่ทำให้บุคคลตกนรก(มีหลายหมวด) คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต มิจฉาทิฐิ: กายทุจริต, วจีทุจริต, มโนทุจริต, ความเป็นคนอกตัญญูอกตเวที: ปาณาติบาต, อทินนาทาน, กาเมสุมิจฉาจาร, มุสาวาท: มิจฉาทิฐิ, มิจฉาสังกัปปะ, มิจฉาวาจา, มิจฉากัมมันตะ: มิจฉาอาชีวะ, มิจฉาวายามะ, มิจฉาสติ, มิจฉาสมาธิ: ผู้กล่าวว่าเห็นในสิ่งที่ไม่ได้เห็น, กล่าวว่าได้ยินในสิ่งที่ไม่ได้ยิน, กล่าวว่าได้ทราบในสิ่งที่ไม่ได้ทราบ, กล่าวว่ารู้ในสิ่งที่ไม่ได้รู้: ผู้กล่าวว่าไม่เห็นในสิ่งที่ได้เห็น, กล่าวว่าไม่ได้ยินในสิ่งที่ได้ยิน, กล่าวว่าไม่ทราบในสิ่งที่ได้ทราบ, กล่าวว่าไม่รู้ในสิ่งที่ได้รู้ : ผู้ไม่มีศรัทธา, ผู้ทุศีล, ผู้ไม่มีหิริ, ผู้ไม่มีโอตตัปปะ: ผู้ไม่มีศรัทธา, ผู้ทุศีล, ผู้เกียจคร้าน, ผู้ไม่มีปัญญา (ทั้งหมดนี้ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

ทุจริตวรรค (221-231) วรรคนี้มี 11 พระสูตร ทรงแจกแจงธรรมเป็นหมวดๆ แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้

1. วจีทุจริต 4 : 2. คนพาลประกอบด้วยธรรม 4 อย่าง (จัดเป็นหมวดๆ) คือ กายทุจริต, วจีทุจริต, มโนทุจริต, มิจฉาทิฐิ: กายทุจริต, วจีทุจริต, มโนทุจริต, ความเป็นคนอกตัญญูอกตเวที: ปาณาติบาต, อทินนาทาน, กาเมสุมิจฉาจาร, มุสาวาท : มิจฉาทิฐิ, มิจฉาสังกัปปะ, มิจฉาวาจา, มิจฉากัมมันตะ: มิจฉาอาชีวะ, มิจฉาวายามะ, มิจฉาสติ, มิจฉาสมาธิ: กล่าวว่าเห็นในสิ่งที่ไม่ได้เห็น ฯลฯ: กล่าวว่าไม่เห็นในสิ่งที่ได้เห็น ฯลฯ: ไม่มีศรัทธา, ทุศีล, ไม่มีหิริ, ไม่มีโอตตัปปะ: ไม่มีศรัทธา, ทุศีล, เกียจคร้าน, ด้อยปัญญา ตรัสว่า คนพาลประกอบด้วยธรรมเหล่านี้ เท่ากับทำลาย

ตนเอง วิญญูชนติเตียนและจะต้องประสบกรรมอันไม่เป็นบุญมากมาย. กวีมี 4 ประเภทคือ 1. จินตกวี(คิดแล้วแต่ง) 2. สุตกวี(ฟังแล้วแต่ง) 3. อัตถกวี(อาศัยความแล้วแต่ง) 4. ปฏิภาณกวี (แต่งโดยปฏิภาณที่เกิดขึ้นทันทีทันใด-พระวังคีสะเป็นกวีประเภทนี้)

ธรรมที่เป็นกรรมไม่ดำไม่ขาว

กัมมวรรค (232-238) วรรคนี้มี 11 พระสูตร ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายในเรื่องกรรม(เกือบทั้งหมด) ดังนี้

จัดกรรมเป็น 4 ประเภท คือ 1. กรรมดำ มีวิบากดำ 2. กรรมขาว มีวิบากขาว 3. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว 4. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อสิ้นกรรม

แต่ละประเภทกรรม มีคำอธิบายดังนี้

กรรมดำมีวิบากดำ ได้แก่ 1. การที่บุคคลปรุงแต่งกายสังขาร...วจีสังขาร...มโนสังขาร อันมีความเบียดเบียน(สพฺยาปชฺฌ) ซึ่งส่งผลให้เกิดในโลกที่มีความเบียดเบียน และได้รับผัสสะที่มีความเบียดเบียน เสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียน เป็นทุกข์ส่วนเดียว เหมือนพวกสัตว์นรก 2. การที่บุคคลละเมิดศีล 5 3. การที่บุคคลทำอนันตริยกรรม 5 (มีฆ่ามารดาบิดาเป็นต้น)

กรรมขาวมีวิบากขาว ได้แก่ 1. การที่บุคคลปรุงแต่งกายสังขาร...วจีสังขาร...มโนสังขาร อันไม่มีความเบียดเบียน ซึ่งส่งผลให้เกิดในโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน...เหมือนเทพชั้นสุภกิณหา 2. การที่บุคคลงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ จากการดื่มน้ำเมา 3. การที่บุคคลงดเว้นจากอกุศลกรรมบถ 10

กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ การที่บุคคลปรุงแต่งกายสังขาร...วจีสังขาร...มโนสังขาร อันมีความเบียดเบียนบ้างไม่มีความเบียดเบียนบ้าง คละเคล้ากันไป ซึ่งส่งผลให้เกิดในโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง...เหมือนมนุษย์ และเทพบางพวก และวินิปาติกะบางพวก

กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อสิ้นกรรม ได้แก่ 1. เจตนาเพื่อละกรรมทั้ง 3 ประเภทแรก 2. มรรคมีองค์ 8 3. โพชฌงค์ 7

ในเรื่องกรรม 4 ประเภทนี้ มีอยู่พระสูตรหนึ่งชื่อโสณกายนสูตร (234) กล่าวถึงพราหมณ์คนหนึ่งชื่อสิขาโมคคัลลานะกราบทูลพระพุทธองค์กรณีศิษย์ของตนชื่อโสณกายนะบอกกับตนในวันหนึ่งว่า "พระสมณโคดมบัญญัติคำสอนว่าไม่มีการกระทำทั้งปวง เท่ากับสอนว่าทุกสิ่งขาดสูญ(อุจฺเฉท)" ก็โลกนี้มีกรรมเป็นความจริง ดำรงอยู่ได้ด้วยการก่อกรรมมีใช่หรือ? พระพุทธองค์ทรงยกกรรม 4 ประเภทดังกล่าวเป็นคำตอบ (เท่ากับปฏิเสธคำพูดของโสณกายนะ)

ในลัทธิอื่นไม่มีอริยบุคคล

(239) **อัพยาปัชชสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ประกอบด้วยธรรม 4 อย่าง คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ทิฐิ อันมีโทษ ย่อมเกิดในนรก...(240) **สัปปุริสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ประกอบด้วยธรรม 4 อย่าง คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ทิฐิ อันมีความเบียดเบียน ย่อมเกิดในนรก...(ตรัสนัยตรงกันข้าม

ไว้ด้วย)

(241) **สมณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ให้ประกาศได้อย่างอาจหาญ(บันลือสีหนาท)ได้เลยว่า สมณะที่ 1 (โสดาบัน) สมณะที่ 2 (สกทาคามี) สมณะที่ 3 (อนาคามี) สมณะที่ 4 (พระอรหันต์) มีในธรรมวินัยนี้เท่านั้น ลัทธิอื่นหามีสมณะทั้ง 4 ไม่ (สุญฺญา ปรปฺปวาทา สมเณหิ อญฺเญหิ)

(242) **อานิสังสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อได้อาศัยสัตบุรุษ อานิสงส์ 4 อย่างก็เป็นอันหวังได้ คือ เจริญด้วยศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติ ที่เป็นอริยะ

อาปัตติภยวรรค

เหตุที่ทำให้ภิกษุคิดทำลายสงฆ์

(243) **สังฆเภทกสูตร** โฆสิตาราม (กรุงโกสัมพี) : วันหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสถามพระอานนท์ถึงเรื่องอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นว่าจบลงหรือยัง? พระอานนท์กราบทูลว่า อธิกรณ์เรื่องนั้นยังยืดเยื้ออยู่ สัทธิวิหาริกของพระอนุรุทธะ คือพระพาหิยะ เป็นผู้ก่อเรื่องมุ่งทำลายสงฆ์ไม่เลิกรา ท่านพระอนุรุทธะก็ไม่ว่ากล่าวแต่อย่างใด

พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นหน้าที่ของพระอานนท์(และภิกษุทั้งหลาย)รวมถึงพระสาริบุตรและพระมหาโมคคัลลานะที่จะต้องช่วยกันระงับอธิกรณ์ ทรงกล่าวถึงพระชั่วที่คิดทำลายสงฆ์ว่ามีอยู่ 4 จำพวกคือ

1. พวกทุศีล มีบาปธรรม มีความประพฤติไม่สะอาด น่ารังเกียจ...ไม่ใช่สมณะอย่างแท้จริง กังวลว่าภิกษุทั้งหลายจะรู้ว่าตนเป็นคนอย่างนั้น แล้วจะพากันขับไล่ตน แต่ภิกษุที่เป็นฝักฝ่ายตนจะไม่ขับไล่

2. พวกมีความเห็นผิดประกอบด้วยอันตคาหิกทิฐิ(มีความเห็นผิดสุดโต่ง) กังวลว่า ถ้าภิกษุทั้งหลายรู้ว่าตนเป็นอย่างนั้น ก็จะพากันขับไล่ตน แต่ภิกษุที่เป็นฝักฝ่ายตนจะไม่ขับไล่

3. พวกหาเลี้ยงชีพในทางที่ผิด กังวลว่า ถ้าภิกษุทั้งหลายรู้ว่าตนเป็นคนอย่างนั้น ก็จะพากันขับไล่ตน แต่ภิกษุที่เป็นฝักฝ่ายจะไม่ขับไล่

4. พวกเห็นแก่ลาภสักการะและความยกย่อง กังวลว่า ถ้าภิกษุทั้งหลายรู้ว่าตนเป็นคนอย่างนั้น ก็จะไม่สักการะเคารพนับถือบูชาตน แต่ภิกษุที่เป็นฝักฝ่ายยตน จักยังเคารพนับถืออยู่

เมื่อเป็นอย่างนั้น ภิกษุชั่วดังกล่าวจึงยินดีในการทำลายสงฆ์

ให้กลัวอาบัติเพื่อจะได้ไม่ต้องอาบัติ

(244) **อาปัตติสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าภิกษุหรือภิกษุณีมีใจกลัวอย่างแรงกล้าในอาบัติปาราชิก เหมือนคนที่ได้เห็นโจรทำผิดถูกฝ่ายบ้านเมืองจับมัดมือไพล่หลังประจานไปทั่วเมืองก่อนประหารชีวิต ก็เป็นอันหวังได้ว่า ผู้ที่ยังไม่ต้องอาบัติปาราชิกก็จักไม่ต้อง ที่ต้องเข้าแล้วก็จักแก้ไขให้ถูกต้อง (แก้ไขให้

ถูกต้องสำหรับอาบัติปาราชิก คือลดชั้นจากภิกษุมาเป็นสามเณร)

ถ้าภิกษุหรือภิกษุณีมีใจกลัวอย่างแรงกล้าในอาบัติสังฆาทิเสส เหมือนคนทำชั่วที่นุ่งผ้าดำสยายผมและห้อยสาก(มุสลำ)ไว้ที่คอไปให้มหาชนลงโทษในความผิดที่ตนได้กระทำตามพอใจ (ด้วยความสำนึกผิดและรังเกียจตัวเองที่จะเป็นอย่างนั้นอีก) ก็เป็นอันหวังได้ว่า ผู้ที่ยังไม่ได้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสก็จักไม่ต้อง ที่ต้องเข้าแล้วก็จักแก้ไขให้ถูก

ถ้าภิกษุหรือภิกษุณีมีใจกลัวอย่างแรงกล้าในอาบัติปาจิตตีย์เหมือนคนทำชั่วที่นุ่งผ้าดำสยายผมและห้อยห่อขี้เถ้า(อสุสปุฏ)ไว้ที่คอไปให้มหาชนลงโทษตามพอใจ...ก็เป็นอันหวังได้ว่า ผู้ที่ยังไม่ได้ต้องอาบัติปาจิตตีย์ก็จักไม่ต้อง ที่ต้องเข้าแล้วก็จักแสดงอาบัติ

ถ้าภิกษุหรือภิกษุณีมีใจกลัวอย่างแรงกล้าในอาบัติปาฏิเทสนียะ(และอาบัติอื่นๆ ที่เหลือ) เหมือนคนทำชั่วที่นุ่งผ้าดำสยายผมไปให้มหาชนลงโทษตามพอใจ...ก็เป็นอันหวังได้ว่า ผู้ที่ยังไม่ได้ต้องอาบัติปาฏิเทสนียะก็จักไม่ต้อง ที่ต้องเข้าแล้วก็จักแสดงอาบัติ

ประโยชน์ที่มุ่งหมายในพรหมจรรย์นี้

(245) **สิกขานิสังสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! พรหมจรรย์ที่เราอยู่ประพฤติกันนี้ มีสิกขาเป็นอานิสงส์ มีปัญญาเป็นยอดยิ่ง มีวิมุตติเป็นแก่น มีสติเป็นใหญ่(อธิปเตยฺยำ)

"มีสิกขาเป็นอานิสงส์อย่างไร? คือสิกขาฝ่ายอภิสมาจาร (สิกขาบททั่วไป) เราบัญญัติไว้แก่สาวกทั้งหลายในธรรมวินัยนี้

เพื่อความเลื่อมใสของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของผู้ที่เลื่อมใสแล้ว, สิกขาฝ่ายอภิสมาจารเราบัญญัติไว้...ด้วยประการใดๆ สาวกนั้นย่อมถือปฏิบัติศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายด้วยประการนั้นๆ ไม่ทำให้ขาด ไม่ทำให้ทะลุ ไม่ให้ด่าง ไม่ให้พร้อย, อีกอย่างหนึ่ง สิกขาฝ่ายอาทิพรหมจรรย์(ปาราชิก 4) เราบัญญัติไว้แก่สาวกทั้งหลายเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบด้วยประการทั้งปวง, สิกขาฝ่ายอาทิพรหมจรรย์เราบัญญัติไว้...ด้วยประการใดๆ สาวกนั้นย่อมถือปฏิบัติศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายด้วยประการนั้นๆ ไม่ทำให้ขาด..พรหมจรรย์มีสิกขาเป็นอานิสงส์อย่างนี้แล

"มีปัญญาเป็นยอดยิ่งอย่างไร? คือธรรมทั้งหลายเราแสดงแล้วแก่เหล่าสาวกในธรรมวินัยนี้เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบด้วยประการทั้งปวง, ธรรมทั้งหลายเราแสดงแล้ว...โดยประการใดๆ ธรรมเหล่านั้นย่อมเป็นสิ่งที่สาวกมองเห็นจบถ้วนโดยประการนั้นๆ ด้วยปัญญา, พรหมจรรย์มีปัญญาเป็นยอดยิ่งอย่างนี้แล

"มีวิมุตติเป็นแก่นอย่างไร? คือธรรมทั้งหลายเราแสดงแล้วแก่เหล่าสาวกในธรรมวินัยนี้เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบด้วยประการทั้งปวง, ธรรมทั้งหลายเราแสดงแล้ว...โดยประการใดๆ ธรรมเหล่านั้นย่อมเป็นสิ่งที่สาวกสัมผัสโดยประการนั้นๆ ด้วยวิมุตติ, พรหมจรรย์มีวิมุตติเป็นแก่นอย่างนี้แล

"มีสติเป็นใหญ่อย่างไร? คือสาวกมีสติคอยกำกับอยู่เป็นอย่างดีในภายในทีเดียวว่า เราจักบำเพ็ญสิกขาฝ่ายอภิสมาจารที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ หรือที่บริบูรณ์แล้วเราก็จักช่วยหนุน

เสริมด้วยปัญญาในฐานะนั้นๆ ดังนี้บ้าง...ว่า เราจักบำเพ็ญสิกขาฝ่ายอาทิพรหมจรรย์ที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ หรือที่บริบูรณ์แล้ว เราก็จักช่วยหนุนเสริมด้วยปัญญาในฐานะนั้นๆ ดังนี้บ้าง... ว่าเราจักตรวจพิจารณาเห็นจบถ้วนซึ่งธรรมที่ยังมิได้มองเห็นจบถ้วนด้วยปัญญาในฐานะนั้นๆ หรือธรรมที่มองเห็นจบถ้วนแล้ว เราก็จักช่วยหนุนเสริมด้วยปัญญาในฐานะนั้นๆ ดังนี้บ้าง...ว่า เราจักสัมผัสธรรมที่ยังมิได้สัมผัส ด้วยวิมุตติ หรือที่ได้สัมผัสแล้ว เราก็จักช่วยหนุนเสริมด้วยปัญญาในฐานะนั้นๆ ดังนี้บ้าง, พรหมจรรย์มีสติเป็นใหญ่อย่างนี้แล"

นอนอย่างพระพุทธเจ้าคือเข้าฌาน

(246) **เสยยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การนอน(เสยฺยา)มี 4 แบบคือ 1. เปตเสยยา(นอนอย่างคนตาย) คนตายโดยมากนอนหงาย 2. กามโภคีเสยยา(นอนอย่างคนบริโภคกาม) คนบริโภคกามโดยมากนอนตะแคงซ้าย 3. สีหเสยยา(นอนอย่างราชสีห์) คือนอนด้วยข้างเบื้องขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า...4. ตถาคตเสยยา(นอนอย่างพระพุทธเจ้า) ได้แก่เข้าปฐมฌาน ฯลฯ จตุตถฌาน

(247) **ถูปารหสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า บุคคลที่ควรได้รับการนำอัฐิธาตุบรรจุสถูปไว้บูชา(ถูปารหะ) มี 4 จำพวกคือ 1. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2. พระปัจเจกพุทธเจ้า 3. พระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 4. พระเจ้าจักรพรรดิ (อรรถกถากล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงอนุญาตการทำสถูปแก่พระเจ้าจักรพรรดิผู้

สวรรคตแล้ว ในฐานะเป็นบุคคลประเภทอัจฉริยะ(มีบุญญาธิการมาก) แต่ไม่ทรงอนุญาตการทำสถูปแก่ภิกษุผู้เป็นปุถุชนแม้เป็นผู้ทรงศีล เพื่อไม่ให้ดื่นไปทั่วแผ่นดิน แต่เป็นการเหมาะสมที่จะสักการะบูชาให้ยิ่งใหญ่ได้ดุจเดียวกับพระอรหันต์)

(248) **ปัญญาวุฑฒิสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อเจริญปัญญามี 4 อย่างคือ 1. คบสัตบุรุษ 2. ฟังธรรมของสัตบุรุษ 3. โยนิโสมนสิการ 4. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ(ปฏิบัติธรรมถูกหลัก) (249) **พหุการสูตร** ธรรม 4 อย่าง(ในปัญญาวุฑฒิสูตร) นั้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พหุการธรรม(ธรรมมีอุปการะมาก)

(250) **ปฐมโวหารสูตร** ตรัสว่า การพูดที่ไม่ใช่ภาษาอริยะ(อนริยโวหาร) มี 4 อย่างคือ 1. ไม่เห็น พูดว่าเห็น 2. ไม่ได้ยิน พูดว่าได้ยิน 3. ไม่ทราบพูดว่าทราบ 4. ไม่รู้พูดว่ารู้ (251) **ทุติยโวหารสูตร** ตรัสถึงอริยโวหาร โดยนัยตรงกันข้ามกับอนริยโวหาร (252) **ตติยโวหารสูตร** ตรัสถึงอนริยโวหารอีกชุดหนึ่งคือ 1. เห็น พูดว่าไม่เห็น 2. ได้ยิน พูดว่าไม่ได้ยิน 3. ทราบ พูดว่าไม่ทราบ 4. รู้ พูดว่าไม่รู้ (253) **จตุตถโวหารสูตร** ตรัสถึงอริยโวหารอีกชุดหนึ่งโดยนัยตรงกันข้าม

ตระกูลร่ำรวยที่ดำรงอยู่ได้ไม่นาน

อภิญญาวรรค วรรคนี้มี 10 พระสูตร ดังนี้

(254) **อภิญญาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีธรรม 4 อย่างคือ 1. ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงกำหนดรู้ไว้ อันได้แก่ อุปาทานขันธ์ 5 2. ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงละเสีย อัน

ได้แก่อวิชชาและภวตัณหา 3. ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงให้เจริญ อันได้แก่สมถะและวิปัสสนา 4. ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงกระทำให้แจ้ง อันได้แก่วิชชาและวิมุตติ

(255) **ปริเยสนาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การแสวงหาอันไม่ประเสริฐ(อนริยปริเยสนา) มี 4 อย่างคือ 1. ตนเองมีอันต้องแก่ ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความแก่ 2. ตนเองมีอันต้องเจ็บไข้ ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเจ็บไข้ 3. ตนเองมีอันต้องตาย ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีการตาย 4. ตนเองเป็นผู้มีความเศร้าหมอง(ด้วยกิเลส) ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าหมอง ส่วนการแสวงหาอันประเสริฐ (อริยปริเยสนา) ตรัสชี้ไปที่การแสวงหานิพพาน อันไม่มีการแก่ การเจ็บ การตาย และกิเลส (256) **สังคหสูตร** ว่าด้วยสังคหวัตถุ 4 (257) **มาลุงกยปุตตสูตร** มีกล่าวถึงแล้วในเล่ม 13

(258) **กุลสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ตระกูลที่ร่ำรวยด้วยโภคทรัพย์ย่อมดำรงอยู่ได้ไม่นาน เพราะเหตุ 4 อย่างคือ 1. ไม่แสวงหาของที่หายไป 2. ไม่ซ่อมแซมของเก่า 3. ไม่รู้จักประมาณในการใช้สอย 4. ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีลให้เป็นใหญ่ ส่วนตระกูลร่ำรวยที่ดำรงอยู่ได้นาน มีนัยตรงกันข้าม

(259) **ปฐมอาชานียสูตร** (260) **ทุติยอาชานียสูตร** 2 พระสูตรนี้ว่าด้วยภิกษุที่เปรียบเหมือนม้าอาชาไนยของพระราชา(เนื้อหาซ้ำกับพระสูตรที่กล่าวถึงแล้วในเล่มนี้) (261) **พลสูตร** กล่าวถึงพละ 5

(262) **อรัญญสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 4 อย่าง ไม่ควรอยู่ในเสนาสนะอันสงัดในป่า คือ 1.

ทรามปัญญาเพราะกามวิตก 2. ทรามปัญญาเพราะพยาบาท-วิตก 3. ทรามปัญญาเพราะวิหิงสาวิตก 4. โง่เขลาบ้าน้ำลาย(ชโฟเอฟมูโค) ส่วนภิกษุผู้ควรอยู่ป่ามีนัยตรงกันข้าม

(263) **กัมมปถสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า คนโง่เขลาเป็นอสัตบุรุษ มีธรรม 4 ประการ เท่ากับก่นทำลายตัวเอง...คือ มีกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ทิฐิ อันมีโทษ ส่วนบัณฑิตผู้เป็นสัตบุรุษมีนัยตรงกันข้าม

กัมมปถวรรค (264-273) วรรคนี้มี 10 พระสูตร สรุปใจความได้ว่า ผู้ประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ 10 โดยตัวเองทำเอง หรือชักชวนผู้อื่นให้ทำตาม หรือมีความพอใจ หรือสรรเสริญความเป็นผู้ประกอบด้วยอกุศลกรรมบถนั้นๆ ย่อมตกนรก ส่วนผู้ประกอบด้วยกุศลกรรมบถ 10 (มีนัยตรงกันข้าม) ย่อมเกิดในสวรรค์

อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต จบบริบูรณ์

จบพระไตรปิฎกบาลีเล่ม 21

ปัญจกนิบาต ปฐมปัณณาสก์

เสขพลวรรค

พละ 5 ของเสขบุคคล

(1) **สังขิตตสูตร เชตวัน** : พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พละของเสขบุคคลมี 5 อย่างคือ 1. สัทธาพละ (กำลังศรัทธา) 2. หิริพละ (กำลังหิริ) 3. โอตัปปพละ (กำลังโอตตัปปะ) 4. วิริยพละ (กำลังความเพียร) 5.ปัญญาพละ (กำลังปัญญา)

(2) **วิตถตสูตร** ทรงอธิบายพละ 5 ของอเสขบุคคลตามลำดับว่า 1. สัทธาพละ ได้แก่การที่อริยสาวกมีความเชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าทรงเป็นพระอรหันต์ตรัสรู้โดยชอบ...2. หิริพละ ได้แก่การที่อริยสาวกมีความละอายต่อทุจริตทางกายวาจาใจ ละอายต่อการทำบาปอกุศล 3. โอตัปปพละ ได้แก่การที่อริยสาวกมีความสะดุ้งกลัวต่อทุจริตทางกายวาจาใจ สะดุ้งกลัวต่อการทำบาปอกุศล 4. วิริยพละ ได้แก่การที่อริยสาวกระดมความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึง

พร้อม...ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม 5. ปัญญาพละ ได้แก่การที่อริยสาวกเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาหยั่งรู้ความเกิดขึ้นและความดับอันเป็นอริยะ(หมายถึงวิปัสสนาปัญญาและมรรคปัญญา)เจาะทำลายกิเลสเพื่อสิ้นทุกข์โดยชอบ

(3) **ทุกขสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างคือ 1. ไม่มีศรัทธา 2. ไม่มีหิริ 3. ไม่มีโอตตัปปะ 4. เกียจคร้าน 5. มีปัญญาทราม ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เดือดร้อนคับแค้นกระวนกระวายใจในปัจจุบัน ตายไปก็หวังทุคติได้ (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย) (4) **ภตสูตร** ตรัสว่า ภิกษุที่ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างนั้น ย่อมถูกทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่นำไปทิ้ง

(5) **สิกขสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุหรือภิกษุณีที่สึกออกมาเป็นคฤหัสถ์ ชอบแก่เหตุที่จะถูกติเตียนว่า เป็นผู้ไม่มีศรัทธา...ไม่มีหิริ...ไม่มีโอตตัปปะ...ไม่มีความเพียร...ไม่มีปัญญาในกุศลธรรม ส่วนภิกษุหรือภิกษุณีที่แม้จะได้รับความทุกข์กายทุกข์ใจจนถึงหลั่งน้ำตาแต่ก็อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ ย่อมชอบแก่เหตุที่จะได้รับการยกย่องสรรเสริญว่าเป็นคนมีศรัทธาในกุศลธรรม เป็นต้น

(6) **สมาปัตติสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ตราบใดที่ศรัทธาในกุศลธรรม...หิริในกุศลธรรม...โอตตัปปะในกุศลธรรม...วิริยะในกุศลธรรม...ปัญญาในกุศลธรรม(แต่ละอย่าง) ยังตั้งมั่นอยู่ การทำอกุศลย่อมไม่มี (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

ภิกษุที่ทรงวางพระทัยได้

(7) **กามสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ตลอดเวลาที่ภิกษุยังไม่กระทำด้วยศรัทธา...ด้วยหิริ...ด้วยโอตตัปปะ...ด้วยวิริยะ...ด้วยปัญญา ในกุศลธรรม เธอก็ยังเป็นผู้ที่พระองค์ต้องดูแลอยู่ ต่อเมื่อเธอกระทำด้วยศรัทธา ฯลฯ ด้วยปัญญาในกุศลธรรม จึงทรงวางพระทัยได้ว่า เธอรักษาตนเองได้แล้ว อุปมาเหมือนเด็กอ่อน เมื่อเผลอหยิบเศษไม้เข้าปาก พี่เลี้ยงก็ต้องรีบสอดนิ้วเข้าไปล้วงเศษไม้ออกจากปากเด็ก แม้เด็กจะเจ็บได้เลือดก็ต้องทำ เพราะมุ่งช่วยชีวิตเด็กไว้ ต่อเมื่อเด็กนั้นเติบโตช่วยเหลือตัวเองได้แล้ว พี่เลี้ยงก็วางใจได้

(8) **จวนสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างคือ ไม่มีศรัทธา ฯลฯ ไม่มีปัญญา ย่อมเคลื่อนไม่ตั้งมั่นอยู่ในพระสัทธรรมได้ (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย) (9) **ปฐมอคารวสูตร** ตรัสว่า ภิกษุที่ประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง คือ ไม่มีศรัทธาเป็นต้นนั้น ย่อมเป็นผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ย่อมเคลื่อน ไม่ตั้งมั่นในพระสัทธรรมอยู่ได้ (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย) (10) **ทุติยอคารวสูตร** ตรัสว่า ภิกษุที่ประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง คือไม่มีศรัทธาเป็นต้น ย่อมเป็นผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ไม่อาจถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระธรรมวินัยนี้ได้ (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

ปัญญาเป็นพละอันสุดยอด

พลวรรค (11) **อนนุสสุตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

พละ 5 ที่ทำให้พระองค์ประกาศรับรองการตรัสรู้ของพระองค์ได้ ก็คือ สัทธาพละ หิริพละ โอตตัปปพละ วิริยพละ และปัญญาพละ (ก็คือพละของเสขบุคคลนั่นเอง) (12) **กูฏสูตร** ตรัสว่า ในบรรดาพละ 5 ของเสขบุคคลนั้น ปัญญาพละเป็นเลิศ

(13) **สังขิตตสูตร** ทรงแจกแจงพละ 5 อีกชุดหนึ่ง คือ 1. สัทธาพละ 2. วิริยพละ 3. สติพละ 4. สมาธิพละ 5. ปัญญาพละ (14) **วิตถตสูตร** ทรงอธิบายว่า...สติพละ คือการที่อริยบุคคลมีสติรักษาตัวอย่างดีเยี่ยมทำอะไรพูดอะไรไว้นานแล้วก็ระลึกได้ สมาธิ-พละ คือการที่อริยสาวกได้ปฐมฌาน ฯลฯ จตุตถฌาน...พละที่เหลือมีคำอธิยายเหมือนพละของเสขบุคคล

(15) **ทัฏฐัพพสูตร** ทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายดูลักษณะของพละ 5 ดังนี้ : สัทธาพละ ให้ดูในโสดาปัตติยังคะ 4, วิริย-พละ ให้ดูในสัมมัปปธาน 4, สติพละ ให้ดูในสติปัฏฐาน 4, สมาธิ-พละ ให้ดูในรูปฌาน 4, ปัญญาพละ ให้ดูในอริยสัจ 4 (16) **ปุนกูฏ-สูตร** ตรัสว่า ในบรรดาพละ(ชุดนี้) ปัญญาพละเป็นเลิศ

ประโยชน์ตน-ประโยชน์ผู้อื่น

(17-20) **หิตสูตร** หิตสูตรกระจายเป็น 4 พระสูตร ใจความโดยสรุปตรัสว่า ภิกษุผู้ได้ชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ได้แก่ภิกษุที่ถึงพร้อมด้วยศีล...ด้วยสมาธิ...ด้วยปัญญา...ด้วยวิมุตติ...ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้เป็นอย่างตน, ภิกษุผู้ได้ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ได้แก่ภิกษุที่ตัวเองไม่ถึงพร้อม

ด้วยศีล ฯลฯ ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ แต่ชักชวนผู้อื่นให้มีศีล ฯลฯ ให้มีวิมุตติญาณทัสสนะ, ภิกษุผู้ได้ชื่อว่า ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์และไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ได้แก่ภิกษุที่ตัวเองก็ไม่ถึงพร้อมด้วยศีล ฯลฯ ไม่ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ ทั้งไม่ชักชวนผู้อื่นให้มีศีล ฯลฯ ให้มีวิมุตติญาณทัสสนะ, ภิกษุผู้ได้ชื่อว่าทั้งปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนทั้งปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นได้แก่ภิกษุที่ตัวเองก็ถึงพร้อมด้วยศีล ฯลฯ ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ และชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยธรรมเหล่านั้นเหมือนตนด้วย

ปัญจังคิกวรรค

การปฏิบัติธรรมต้องมีเหตุเกื้อหนุนตามลำดับ

(21) **ปฐมคารวสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การที่ภิกษุไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ดำเนินชีวิตไม่เสมอกัน(อสภาควุตฺติโก)ในเพื่อนพรหมจรรย์นั้น เป็นไปไม่ได้ที่จะปฏิบัติธรรมอันเป็นอภิสมาจาร(สิกขาบททั่วไป)ให้บริบูรณ์ได้, เมื่อปฏิบัติให้บริบูรณ์ในอภิสมาจารไม่ได้ ก็เป็นไปไม่ได้ที่จะปฏิบัติธรรมของพระเสขะให้บริบูรณ์ได้, เมื่อปฏิบัติให้บริบูรณ์ในธรรมของพระเสขะไม่ได้ ก็เป็นไปไม่ได้ที่จะรักษาศีลให้บริบูรณ์ได้ (ศีลในที่นี้หมายถึงมหาศีล 4 อันได้แก่ปาราชิก 4), เมื่อปฏิบัติให้บริบูรณ์ในศีลไม่ได้ ก็เป็นไปไม่ได้ที่จะอบรมสัมมาทิฐิให้บริบูรณ์ได้, เมื่ออบรมให้บริบูรณ์ในสัมมาทิฐิไม่ได้ ก็เป็นไปไม่ได้ที่จะเจริญสัมมาสมาธิให้บริบูรณ์ได้ (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

(22) **ทุติยคารวสูตร** แนวธรรมเหมือนในปฐมคารวสูตร ต่างกันในช่วงท้ายที่ว่า การที่ภิกษุไม่ปฏิบัติให้บริบูรณ์ในธรรมของพระเสขะ เป็นไปไม่ได้ที่จะรักษาศีลขันธ์ให้บริบูรณ์ได้ (จากศีลขันธ์ถึงสมาธิขันธ์ จากสมาธิขันธ์ถึงปัญญาขันธ์ก็เหมือนกัน)

(23) **อุปกิเลสสูตร** ตรัสว่า สิ่งที่ทำให้จิตเศร้าหมอง คือ นิวรณ์ 5 เช่นเดียวกับทองคำซึ่งมีสิ่งที่ทำให้หมองคือ เหล็ก โลหะ ดีบุก ตะกั่ว และเงิน เมื่อทำให้จิตปราศจากนิวรณ์ 5 ได้(จนได้ฌาน) ก็หมายถึงจิตที่พร้อมจะใช้งานต่างๆ ได้ จะน้อมจิตไปเพื่อมีฤทธิก็ได้ เพื่อสิ้นอาสวะก็ได้

เมื่อศีลวิบัติแล้ว การบรรลุธรรมใดๆ ก็มีไม่ได้

(24) **ทุสสีลสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ทุศีล มีศีลวิบัติแล้ว สัมมาสมาธิของเธอก็มีไม่ได้ เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถาภูตญาณทัสสนะ(วิปัสสนาอย่างอ่อน)ก็มีไม่ได้ เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะไม่มี นิพพิทา(วิปัสสนาอันมีกำลัง) และวิราคะ(มรรค)ก็มีไม่ได้ เมื่อนิพพิทาและวิราคะไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะ(ญาณรู้ว่าจิตหลุดพ้นจากอาสวะแล้ว)ก็มีไม่ได้ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่กิ่งและใบวิบัติแล้ว ก็ส่งผลให้วิบัติไปถึงกะเทาะ เปลือก กระพี้ และแก่น (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

สัมมาทิฐิที่จะไปถึงวิมุตติได้

(25) **อนุคคหสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สัมมาทิฐิที่มีองค์คุณ 5 หนุนเสริม(อนุคคหิตา) จึงจะมีเจโตวิมุตติเป็นผล มี

ปัญญาวิมุตติเป็นผล องค์คุณ 5 นั้นคือ 1. ศีล 2. สุตะ(การสดับตรับฟัง) 3. การสนทนาธรรม(สากจฉา) 4. สมถะ(สมาธิ) 5. วิปัสสนา

จิตถึงวิมุตติได้ 5 ทาง

(26) **วิมุตติสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีเหตุแห่งวิมุตติ (วิมุตตายตนะ) 5 อย่างที่จะทำให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ซึ่งยังไม่หลุดพ้น ให้หลุดพ้นได้ ให้อาสวะสิ้นไปได้ เหตุ 5 อย่างนั้นคือ

1. มีพระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์ผู้อยู่ในฐานะครู บางรูปแสดงธรรมให้ฟัง เธอเข้าใจอรรถเข้าใจธรรมได้ เมื่อเข้าใจอรรถเข้าใจธรรมก็เกิดปราโมทย์...เกิดปีติ...กาย(นามกาย)สงบ...มีความสุข...จิตตั้งมั่น (เป็นสมาธิชั้นอรหัต-ถึงวิมุตติ)

2. ไม่มีทั้งพระศาสดาและเพื่อนพรหมจรรย์แสดงธรรมให้ฟัง แต่เธอได้แสดงธรรมให้คนอื่นฟัง ตามที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา แล้วตัวเธอเองก็เข้าใจอรรถเข้าใจธรรม(ที่ตนเองแสดงนั้น) เมื่อเข้าใจอรรถเข้าใจธรรมก็เกิดปราโมทย์...จิตตั้งมั่น(ถึงวิมุตติ)

3. ไม่มีทั้งพระศาสดาและเพื่อนพรหมจรรย์แสดงธรรมให้ฟัง ตนเองก็มิได้แสดงธรรมให้ใครฟัง แต่เธอได้สวดได้ท่อง(สาธยาย)ธรรม ตามที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา และเธอเข้าใจอรรถเข้าใจธรรม(ที่สวดท่องนั้น) เมื่อเข้าใจอรรถเข้าใจธรรมก็เกิดปราโมทย์...จิตตั้งมั่น(ถึงวิมุตติ)

4. ไม่มีทั้งพระศาสดาและเพื่อนพรหมจรรย์แสดงธรรมให้

ฟัง ตนเองก็มิได้แสดงธรรมให้ใครฟัง ทั้งมิได้มีการสวดท่องธรรมด้วย แต่เธอได้ตรึกตรองใคร่ครวญธรรมด้วยใจ(เจตสา อนุวิตกฺเกติ อนุวิจาเรติ มนสานุเปกฺขติ) แล้วเข้าใจอรรถเข้าใจธรรม เมื่อเข้าใจอรรถเข้าใจธรรม ก็เกิดปราโมทย์...จิตตั้งมั่น(ถึงวิมุตติ)

5. ไม่มีทั้งพระศาสดาและเพื่อนพรหมจรรย์แสดงธรรมให้ฟัง ตนเองก็มิได้แสดงธรรมให้ใครฟัง มิได้มีการสวดท่องธรรม มิได้มีการตรึกตรองใคร่ครวญธรรม แต่เธอได้สมาธินิมิต(อารมณ์กรรมฐาน)ที่เรียนไว้ดี กำหนดในใจไว้ดี ทรงไว้ดี บรรลุผลได้ดีด้วยปัญญา แล้วเข้าใจอรรถเข้าใจธรรม เกิดปราโมทย์...จิตตั้งมั่น(ถึงวิมุตติ)

ความรู้เฉพาะตนที่เกิดจากโลกุตรสมาธิ

(27) **สมาธิสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า จงมีปัญญารักษาตน มีสติ เจริญสมาธิอันหาประมาณมิได้(โลกุตรสมาธิ, สมาธิในมรรค) เมื่อทำได้จะบังเกิดญาณเฉพาะตน(ประจักษ์แก่ใจตัวเอง) 5 อย่างคือ 1. เกิดญาณว่า สมาธินี้มีสุขในปัจจุบันและมีสุขเป็นวิบากต่อไป 2. เกิดญาณว่า สมาธินี้เป็นอริยะ ปราศจากอามิส(ไม่ข้องอยู่ในกามหรือในวัฏฏะ) 3. เกิดญาณว่า สมาธินี้คนเลวเสพ(สัมผัส)ไม่ได้ 4. เกิดญาณว่า สมาธินี้ละเอียด ประณีต บรรลุได้ด้วยการสงบระงับ ด้วยการผุดเด่นขึ้นมา(เอโกทิภาวาธิคโต) ไม่ใช่ด้วยการใช้ความเพียรข่มห้ามกิเลสไว้ 5. เกิดญาณว่า เรามีสติเข้าสมาธินี้ได้ มีสติออกจากสมาธินี้ได้(ทุกขณะที่ต้องการ)

การเจริญสัมมาสมาธิที่พร้อมด้วยองค์ 5

(28) **อังคิกสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายด้วยวิธีเจริญสัมมาสมาธิที่ประกอบด้วยองค์ 5 อันเป็นอริยะ ดังนี้

1. **ปฐมฌาน** เริ่มด้วยการละนิวรณ์ 5 เข้าสู่ปฐมฌาน ซึ่งกายของผู้ได้ฌานนี้จะมีความเอิบอิ่มซาบซ่านด้วยปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก ไม่มีส่วนใดของกายที่ปีติและสุขนั้นจะไม่ถูกต้อง เปรียบเหมือนการโรยผงทำจุณในภาชนะสำริด ซึ่งเอาน้ำพรมหมักไว้ก่อน ตกเย็นก็จะเกิดก้อนจุณซึ่งมียางซึมกลมกลืนอย่างทั่วถึง ไม่มีไหลซึมออกไปไหนได้

2. **ทุติยฌาน** ในฌานนี้ จิตจะผ่องใสอยู่ภายใน ผุดเด่นไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ ซึ่งเอิบอาบซาบซ่านไปทั่วกายทุกส่วน เปรียบเหมือนห้วงน้ำลึกที่เกิดน้ำพุขึ้นตรงกลาง ไม่มีน้ำจากทางทิศไหนจะไหลเข้าหาได้ และไม่มีฝนตกลงมาด้วย แต่น้ำพุจากห้วงน้ำลึกนั้นก็จะทำผืนน้ำทั้งหมดให้เย็นชุ่มไปทั่ว ไม่มีส่วนไหนๆ ของห้วงน้ำนั้นจะไม่เย็นเพราะน้ำพุนั้น

3. **ตติยฌาน** ในฌานนี้ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ มีความสุขทางกาย ปีติหายไป ไม่มีส่วนใดของกายที่สุขอันปราศจากปีติจะไม่ถูกต้อง เปรียบเหมือนกอบัวที่งอกอยู่ในน้ำ ซึ่งไม่มีส่วนไหนๆ ของกอบัวจะไม่สดชื่นเอิบอิ่มด้วยน้ำเย็น

4. **จตุตถฌาน** ในฌานนี้ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีแต่อุเบกขาและสติ ไม่มีสุขและทุกข์ทั้งทางกายและทางใจ มีแต่ความบริสุทธิ์

ผุดผ่องของจิตที่แผ่ไปทั่วกายทุกส่วน เปรียบเหมือนคนนั่งคลุมตัวด้วยผ้าขาว ไม่มีส่วนไหนๆ ของกายที่จะไม่ถูกผ้าขาวห่มคลุม

5. **ปัจจเวกขณนิมิต** จับไว้อย่างดี กระทำไว้ในใจอย่างดี ใคร่ครวญอย่างดี เจาะทะลวงอย่างดี ซึ่งปัจจเวกขณนิมิต(ปัจจเวกขณญาณ-ญาณพิจารณาทบทวนธรรมที่ได้บรรลุ) ด้วยปัญญา เปรียบเหมือนคนหนึ่งมองเห็นอีกคนหนึ่ง

ตรัสอีกว่า เมื่อภิกษุเจริญสัมมาสมาธิอันประกอบด้วยองค์ 5 ดังกล่าวแล้วอย่างนี้ เธอก็พร้อมที่จะน้อมจิตไปเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอภิญญาได้ในเมื่อทำเหตุไว้พร้อมแล้ว ทรงยกอุปมาตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า หม้อน้ำบนเชิงรองที่น้ำปริ่มขอบปาก ถ้ามีคนเอียงหม้อน้ำไปมา น้ำจะกระฉอกไหม?...สระน้ำบนพื้นราบ มีขอบคูรอบด้าน มีน้ำปริ่มขอบสระ ถ้ามีคนเปิดทางน้ำทุกด้าน น้ำจะไหลทะลักออกมาไหม?...(ภิกษุทูลว่า น้ำก็ต้องกระฉอก-ทะลักไหลออกมาแน่) รถเทียมม้าบนทาง 4 แพร่ง ซึ่งมีผิวพื้นราบเรียบ มีประตักวางไว้พร้อม สารถีก็เข้าประจำที่บนรถแล้ว มือซ้ายถือเชือก มือขวาถือประตัก จะควบขับรถไปข้างหน้าก็ย่อมได้ จะให้ถอยหลังก็ย่อมได้ตามต้องการ ภิกษุก็เหมือนกัน เมื่อได้เจริญสัมมาสมาธิอันประกอบด้วยองค์ 5 ดังกล่าวแล้ว จะน้อมจิตไปเพื่อบรรลุอภิญญามีแสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้เป็นต้น ก็ย่อมทำได้... ถ้ามุ่งหวังจะทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันปราศจากอาสวะในปัจจุบัน ก็ย่อมทำได้

(สมาธิที่ประกอบด้วยองค์ 5 อย่างนี้ เป็นสมาธิของพระ

อรหันต์ เพราะมีปัจจเวกขณญาณเป็นองค์ประกอบหนึ่ง ปัจจเวกขณญาณคือญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวนตรวจตรามรรคผล กิเลสที่ยังเหลืออยู่ และนิพพาน ซึ่งพระอรหันต์เท่านั้นจับญาณนี้ขึ้นมาใช้ได้)

อานิสงส์แห่งการจงกรม

(29) **จังกมสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อานิสงส์ในการจงกรมมี 5 อย่างคือ 1. ทำให้เป็นผู้อดทนต่อการเดินทางไกล 2. ทำให้เป็นผู้อดทนต่อการทำความเพียร 3. ทำให้เป็นผู้มีอาพาธ (โรคภัยไข้เจ็บ)น้อย 4. ทำให้อาหารที่กินดื่มเข้าไปย่อยดี 5. สมาธิที่ได้จากการจงกรมดำรงอยู่ได้นาน (อรรถกถากล่าวว่า ผู้ยืนและผู้นั่งบริกรรมนิมิต พอเปลี่ยนอิริยาบถ นิมิตที่บริกรรม(หรือเพ่ง) ก็หาย ส่วนผู้ใช้วิธีจงกรม กำหนดเอาความเคลื่อนไหวเป็นนิมิต ไม่ว่าจะเปลี่ยนอิริยาบถไปอย่างไร นิมิตนั้นก็ไม่หาย)

ทรงไม่โปรดการส่งเสียงอื้ออึง

(30) **นาคิตสูตร** คราวหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นโกศลพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ไปถึงหมู่บ้านอิจฉานังคละ ซึ่งเป็นหมู่บ้านพราหมณ์ เสด็จเข้าประทับอยู่ที่ราวป่าอิจฉานังคละ พวกพราหมณ์และคฤหบดีพอได้ทราบข่าวก็กระหายที่จะได้เข้าเฝ้า เพราะได้ทราบพระกิตติศัพท์ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า...รุ่งขึ้นพวกเขาพากันถืออาหารคาวหวานเป็นจำนวนมากไปที่ราวป่า ไปถึงก็ยืนอออยู่ที่ประตูทางเข้า ส่งเสียงอื้ออึง พระพุทธ-

องค์ทรงได้ยินเสียงนั้น จึงตรัสถามพระนาคิตะ ซึ่งเป็นพระ-อุปัฏฐากในเวลานั้นว่า ใครมาส่งเสียงกันอยู่นั่น เหมือนชาวประมงแย่งปลากัน? พระนาคิตะกราบทูลว่า เป็นเสียงของชาวอิจฉานังคละ พวกเขามาเพื่อถวายภัตตาหาร

พระพุทธองค์ตรัสว่า ทรงไม่ติดในยศ(ความนับถือ) และยศก็ไม่ติดอยู่กับพระองค์ คนที่ไม่สมปรารถนาในความสุขอันเกิดจากเนกขัมมะ...สุขที่เกิดจากความตรัสรู้ ที่ทรงได้มาสมปรารถนาแล้ว ก็จะต้องยินดีในสุขที่ไม่สะอาด สุขในการนอน และสุขที่อิงลาภสักการะและคำยกย่องสรรเสริญ

เมื่อพระนาคิตะทูลขอให้ทรงต้อนรับชาวอิจฉานังคละด้วยเหตุผลว่า เวลานี้ ไม่ว่าพระองค์จะเสด็จไปที่ไหนๆ ผู้คนก็จะไหลหลั่งไปรับเสด็จเป็นห่าฝน ทั้งนี้ เพราะศีลและปัญญาของพระองค์

พระพุทธองค์มีรับสั่งกะพระนาคิตะด้วยพระวาจาเดิม และตรัสอีกว่า อาหารการกินนั้น ที่สุดก็คืออุจจาระปัสสาวะ ความรักเมื่อแปรปรวนไปก็กลายเป็นโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาส ภิกษุผู้เพียรพิจารณาอสุภนิมิตย่อมเห็นความเป็นของปฏิกูลในอสุภนิมิต ภิกษุผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในผัสสายตนะ 6 ย่อมเห็นความเป็นของปฏิกูลในผัสสะ ภิกษุผู้พิจารณาเห็นความเกิดและความดับในอุปาทานขันธ์ ย่อมเห็นความเป็นปฏิกูลในอุปาทานขันธ์

สุมนวรรค

ทานส่งผลให้บุคคลเหนือกว่ากัน

(31) **สุมนสูตร** วันหนึ่ง พระราชกุมารี(ในพระเจ้าปเสนทิโกศล) พระนามว่าสุมนา แวดล้อมไปด้วยรถและราชกุมารีอย่างละ 500 เสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ ทูลถามว่า สาวกของพระองค์ 2 คน ต่างก็มีศรัทธา มีศีล และมีปัญญาเท่าๆ กัน แต่คนหนึ่งเป็นผู้ให้ทาน อีกคนหนึ่งไม่ให้ทาน ทั้งสองคนนั้นเมื่อตายไปสู่สุคติโลกสวรรค์เป็นเทวดาเหมือนกัน จะมีอะไรพิเศษต่างกันหรือไม่? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เทวดาผู้เคยให้ทาน ย่อมเหนือกว่าเทวดาผู้ไม่ให้ทานใน 5 อย่างคือ อายุ วรรณะ สุข ยศ ความยกย่อง(ความนับถือ) และความเป็นใหญ่(อธิปเตยฺย) อันเป็นทิพย์

สุมนา : ถ้าเทวดาทั้งสองนั้นจุติมาเกิดเป็นมนุษย์ จะมีอะไรต่างกัน?

พระพุทธองค์ : คนที่เคยเป็นผู้ให้ทาน ย่อมเหนือกว่าคนที่ไม่ให้ทานใน 5 อย่างคือ อายุ วรรณะ สุข ยศ และความเป็นใหญ่ที่เป็นของมนุษย์

สุมนา ถ้าคนทั้งสองนั้นออกบวชเป็นบรรพชิตเหมือนกัน จะมีอะไรต่างกัน?

พระพุทธองค์ : ภิกษุที่เคยเป็นผู้ให้ทาน ย่อมเหนือกว่าผู้ไม่ให้ทานในเรื่องปัจจัย 4 คือจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และยารักษาโรค

โดยเมื่อออกปากขอก็จะได้มาก ไม่ออกปากขอก็จะได้น้อย และเมื่ออยู่ในหมู่ภิกษุด้วยกัน ก็จะได้รับการปฏิบัติต่อทางกายวาจาใจที่น่าพอใจเป็นส่วนมาก ไม่น่าพอใจเป็นส่วนน้อย นำสิ่งที่น่าพอใจมาให้เป็นส่วนมาก นำสิ่งที่ไม่น่าพอใจมาให้เป็นส่วนน้อย

สุมนา : ถ้าภิกษุทั้งสองนั้นสำเร็จอรหันต์เหมือนกัน จะมีอะไรพิเศษแตกต่างกัน?

พระพุทธองค์ : ไม่มีอะไรต่างกันเลยระหว่างวิมุตติกับวิมุตติ

สุมนาราชกุมารีกราบทูลด้วยความเลื่อมใสว่า เป็นอันว่าบุคคลควรให้ทาน ควรทำบุญ เพราะบุญเป็นอุปการะทั้งแก่เทวดาทั้งแก่มนุษย์ ทั้งแก่บรรพชิต ในพระคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่าผู้สมบูรณ์ด้วยศีล มีศรัทธา ย่อมรุ่งเรืองเหนือคนตระหนี่ทั้งปวงด้วยการบริจาค เหมือนดวงจันทร์สุกสกาวเจิดจ้ากว่าหมู่ดาวทั้งปวง...

พระโอวาทสอนเจ้าสาว

(32) **จุนทิสูตร** เวฬุวัน : วันหนึ่ง ราชกุมารีพระนามว่าจุนทีไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับพร้อมด้วยกุมารีผู้เป็นบริวารหมู่ใหญ่ ได้กราบทูลว่า พระภาดา(พี่ชาย)ของพระนางเคยบอกว่า หญิงชายที่ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็น

สรณะ (และ)รักษาศีล 5 ตายไปย่อมเข้าถึงสุคติสถานเดียว พระ-นางอยากทราบว่า เลื่อมใสในศาสดาเช่นไร ในธรรมเช่นไร ในสงฆ์เช่นไร และบริบูรณ์ในศีลเช่นไร จึงจะเข้าถึงสุคติสถานเดียว

พระพุทธองค์มีพระดำรัสตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเลิศในหมู่สัตว์ทั้งปวง ผู้เลื่อมใสในศาสดาเช่นนั้นได้ชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ วิบากอันเลิศย่อมมีแก่เขา วิราคะอันหมายถึงนิพพาน เป็นเลิศในธรรมทั้งปวง ผู้เลื่อมใสในธรรมเช่นนั้นได้ชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ...พระอริยสงฆ์สาวกของพระสัมมาสัม-พุทธเจ้าเป็นเลิศในหมู่คณะทั้งปวง ผู้เลื่อมใสในสงฆ์เช่นนั้นได้ชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ วิบากอันเลิศย่อมมีแก่เขา อริยกันตศีล(ศีล 5)ที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย...เป็นไปเพื่อสมาธิ เป็นเลิศกว่าศีลทั้งปวง ผู้บริบูรณ์ในศีลเช่นนั้นได้ชื่อว่าบริบูรณ์ในสิ่งที่เลิศ วิบากอันเลิศย่อมมีแก่เขา

ในพระคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า บุญอันเลิศ คือ อายุ วรรณะ ยศ เกียรติ สุข และกำลัง ย่อมเจริญแก่ผู้รู้แจ้งธรรมอันเลิศ เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ให้ทานในสิ่งที่เลิศ บุคคลเช่นนั้นไม่ว่าจะเป็นเทวดาหรือมนุษย์ย่อมเข้าถึงฐานะอันเลิศ

(33) **อุคคหสูตร** วันหนึ่ง อุคคหเศรษฐีผู้เป็นหลานชายของเมณฑกเศรษฐี เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่ป่าชาติยาวันใกล้เมืองภัททิยะ(แคว้นอังคะ) ทูลนิมนต์เพื่อเสวยพระกระยาหารที่บ้านในวันรุ่งขึ้น โดยเจาะจงให้เสด็จพร้อมด้วยภิกษุอีก 3 รูป

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปตามคำทูลและเสวยเสร็จแล้ว อุคคหเศรษฐีได้กราบทูลว่า พวกลูกสาวของตนจะพากันแต่งงาน

ไปอยู่กับสามี ขอได้ประทานพระโอวาทแก่พวกเธอด้วย พระพุทธ-องค์ได้ตรัสสอนหญิงสาวเหล่านั้นดังนี้

- มารดาบิดาของสามีนั้น มีความปรารถนาดี หวังประ-โยชน์เกื้อกูล เราต้องตื่นก่อนนอนทีหลังท่าน คอยรับใช้ท่าน ประ-พฤติตนให้เป็นที่พอใจท่าน พูดคำที่น่ารักกับท่าน

- ใครก็ตามซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของสามี ไม่ว่าจะเป็นมารดาบิดาหรือสมณพราหมณ์ เราต้องให้ความเคารพนับถือ ยินดีต้อนรับเมื่อท่านมาหา

- การงานภายในบ้านของสามี เราต้องขยันขันแข็งทำด้วยความฉลาดรอบคอบ

- การงานภายในบ้านของสามีที่พวกคนใช้หรือลูกจ้างทำ เราต้องดูแลความเรียบร้อย ดูแลคนเจ็บไข้ได้ป่วย ตลอดถึงเอื้อเฟื้อของกินของใช้แก่พวกเขาตามความเหมาะสม

- ทรัพย์สินเงินทองที่สามีหามาได้ เราต้องรักษาคุ้ม-ครองให้ดี ไม่เล่นการพนัน ไม่ขี้ขโมย ไม่เป็นนักดื่ม ไม่ผลาญทรัพย์สิน

ตรัสอีกว่า สตรีที่ประกอบด้วยคุณสมบัติทั้ง 5 อย่างนี้ เมื่อตายไปย่อมเกิดเป็นเทพประเภทมนาปา(เทพชั้นนิมมานรดี-เทพชั้นนี้อภิรมย์อยู่กับรูปที่ตนเนรมิตขึ้นเองตามที่ต้องการ จึงได้ชื่ออย่างนั้น)

ในพระคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า สตรีที่ฉลาดย่อมไม่หมิ่นแคลนสามีผู้ขยันหมั่นเพียร ไม่ทำให้สามีขุ่นเคืองใจด้วยเรื่องหึงหวง...

อานิสงส์ของการให้ทาน

(34) **สีหสูตร** กูฏาคารศาลา(ป่ามหาวัน) : วันหนึ่ง สีหเสนาบดีทูลถามว่า ทรงสามารถที่จะชี้ชัด(บัญญัติ)ได้หรือไม่ว่าผลของทานที่เห็นได้ในปัจจุบันทันทีมีอยู่อย่างไร? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เรื่องนี้ชี้ชัดได้ คือ

1. ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของมหาชน 2. สัตบุรุษย่อมคบหาผู้ให้ทาน 3. ชื่อเสียงอันดีงามของผู้ให้ทานย่อมเลื่องลือ 4. ผู้ให้ทานเข้าไปสู่ชุมชนใด ก็เป็นคนองอาจไม่เคอะเขิน 5. ผู้ให้ทานเมื่อตายไปย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์

สีหเสนาบดีเมื่อได้ฟังพระดำรัสดังนั้นก็กราบทูลว่า ผลของทาน 4 อย่างแรก ตนก็เห็นได้ด้วยตัวเองว่าเป็นอย่างนั้นจริง มิใช่เพราะพระองค์ตรัสจึงเชื่อ แต่ผลของทานข้อที่ 5 ที่ว่า ผู้ให้ทานเมื่อตายไปย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์นั้น ตนไม่ทราบได้ จึงเชื่อตามพระดำรัส ความข้อนี้พระพุทธองค์ได้ทรงยืนยันอีกครั้งว่า ผลของทานเป็นอย่างนั้นจริง

ในพระคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า ผู้ให้ทานเมื่อจากโลกนี้ไปย่อมสถิตอยู่ในไตรทิพย์(ติทิเว ปติฏฐิตา)...มีรัศมีเปล่งประกาย เพลินชมอยู่ในอุทยานนันทนวัน พรั่งพร้อมไปด้วยกามคุณ 5 ส่วนพระอรหันต์นั้นย่อมชื่นสุขอยู่ทุกเมื่อ

(35) **ทานานิสังสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อานิสงส์แห่งการให้ทานมี 5 อย่างคือ 1. ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของมหาชน 2. สัตบุรุษย่อมคบหาผู้ให้ทาน 3. ชื่อเสียงอันดีงามของผู้ให้ทานย่อมเลื่องลือ 4. ผู้ให้ทานย่อมไม่เหินห่างธรรมของ

คฤหัสถ์(คิหิธมฺมา อนปคโต-หมายถึงเป็นผู้มีศีล 5) 5. ผู้ให้ทาน เมื่อตายไปย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ในพระคาถาท้ายพระสูตรกล่าวว่า สัตบุรุษผู้สำรวมอินทรีย์ ประพฤติพรหมจรรย์ (หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวก) ย่อมแสดงธรรมคลายทุกข์แก่ผู้ให้ทาน และเมื่อผู้ให้ทานเข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมนั้นแล้ว ก็มีโอกาสที่จะสิ้นอาสวะได้ในปัจจุบัน

(36) **กาลทานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า กาลทาน (ทานที่ควร, ทานที่เหมาะ, ทานตามกาล) มี 5 อย่าง คือ 1. ทานที่ให้แก่ผู้มาหา(อาคันตุกทาน) 2. ทานที่ให้แก่ผู้จะเดินทางไป(คมิกทาน) 3. ทานที่ให้แก่ผู้เจ็บป่วย(คิลานทาน) 4. ทานที่ให้ในคราวข้าวยากหมากแพง(ทุพภิกขทาน) 5. ทานที่ให้ด้วยผลผลิตใหม่เป็นประเดิมแก่ผู้มีศีล

ในพระคาถาท้ายพระสูตร กล่าวดังนี้

"ผู้มีปัญญา รู้ความต้องการของผู้รับทาน(วทญฺญู) ปราศจากความตระหนี่ ย่อมให้ทานในกาลที่ควรให้ ด้วยว่า ผู้ให้ทานตามกาลแก่พระอริยเจ้าทั้งหลาย...ทักษิณาทานจึงมีผลอันไพบูลย์ ผู้ที่อนุโมทนาในทานนั้น หรือขวยขวายในทานนั้น ย่อมช่วยให้ทักษิณาทานนั้นมีผลไม่บกพร่อง แม้แต่ผู้อนุโมทนาหรือขวนขวายในทานนั้นก็เป็นผู้มีส่วนแห่งบุญ ดังนั้น ผู้มีความคิดที่ไม่ย่อท้อจึงควรให้ทานในที่ที่อำนวยผลใหญ่ บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึ่งของเหล่าสัตว์ในปรโลก"

(พระคาถานี้คือบทสวดหนึ่งที่พระสงฆ์นิยมทำมาสวดต่อ

ท้ายอนุโมทนาคาถา คือบทสวดว่า "กาเล ททนฺติ สปฺปญฺญา ฯลฯ ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินํ")

(37) **โภชนทานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ให้โภชนะเป็นทานได้ชื่อว่าให้ 5 อย่างคือ 1. ให้อายุ 2. ให้วรรณะ 3. ให้สุข 4. ให้พละ 5. ให้ปฏิภาณ(ปัญญาในการถาม-ตอบ) โดย 5 อย่างนั้น เป็นทั้งที่เป็นทิพย์และที่เป็นของมนุษย์

ในพระคาถาท้ายพระสูตร กล่าวเพิ่มอีกว่า ผู้ที่ได้ชื่อว่าให้ 5 อย่างนั้นเกิดในที่ใดๆ ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน มียศ(พระคาถานี้คือบทสวดว่า "อายุโท พลโท ธีโร ฯลฯ ยตฺถ ยตฺถูปปชฺชติ พระสงฆ์นิยมใช้สวดต่อท้ายอนุโมทนาคาถาเช่นกัน)

(38) **สัทธานิสังสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า คนผู้มีศรัทธาย่อมได้อานิสงส์ 5 อย่างคือ 1. สัตบุรุษ(หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวก)เมื่อจะเกื้อกูล ย่อมเกื้อกูลผู้มีศรัทธาก่อนผู้ไม่มีศรัทธา 2. สัตบุรุษเมื่อจะเข้าไปหา ย่อมเข้าไปหาผู้มีศรัทธาก่อนผู้ไม่มีศรัทธา 3. สัตบุรุษ เมื่อจะต้อนรับ ย่อมต้อนรับผู้มีศรัทธาก่อนผู้ไม่มีศรัทธา 4. สัตบุรุษเมื่อจะแสดงธรรม ย่อมแสดงธรรมแก่ผู้มีศรัทธาก่อนผู้ไม่มีศรัทธา 5. ผู้มีศรัทธาเมื่อตายไปย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์

(39) **ปุตตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มารดาบิดาเล็งเห็นประโยชน์ 5 อย่าง จึงปรารถนาได้บุตรเกิดในสกุล คือ 1. บุตรที่เราเลี้ยงมาแล้วจักเลี้ยงเราตอบ 2. บุตรจักทำกิจ(สืบทอดงาน)แทนเรา 3. วงศ์สกุลจักดำรงอยู่ได้นาน 4. บุตรจักปกครองทรัพย์มรดก 5. เมื่อเราตายไป บุตรจักทำบุญให้ทานอุทิศให้

(40) **สาลสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า คนที่อยู่ภายในบ้านของเจ้าบ้านผู้มีศรัทธา ย่อมประสบความเจริญ 5 อย่างคือ 1. เจริญด้วยศรัทธา 2. เจริญด้วยศีล 3. เจริญด้วยสุตะ(การศึกษาเล่าเรียน) 4. เจริญด้วยจาคะ 5. เจริญด้วยปัญญา เปรียบเหมือนต้นสาละใหญ่ที่เจริญด้วยกิ่งและใบ เปลือก กะเทาะ กระพี้ และแก่น เพราะได้อาศัยขุนเขาหิมวันต์

มุณฑราชวรรค

หลักบริหารเศรษฐกิจของอริยสาวก

(41) **อาทิยสูตร** วันหนึ่ง พระพุทธองค์ประทานพระโอวาทแก่อนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า ประโยชน์อัน(อริยสาวก)พึงได้จากโภคทรัพย์มี 5 ประการ คือ 1. ใช้ในการเลี้ยงตน เลี้ยงมารดาบิดา เลี้ยงบุตรภรรยา ทาสกรรมกร คนใช้ ให้มีความสุข 2. ใช้ในการเลี้ยงมิตรสหายให้เป็นสุข 3. ใช้บรรเทาอันตรายที่อาจเกิดขึ้นจากไฟ น้ำ พระราชา(ฝ่ายบ้านเมือง) โจร ทายาทที่ไม่พึงประสงค์ 4. ใช้ในการทำพลี(การสละเพื่อช่วยเหลือหรือเพื่อบูชา) 5 อย่าง (1. ญาติพลี-สงเคราะห์ญาติ 2. อติถิพลี-ต้อนรับแขก 3. ปุพพเปตพลี-ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย 4. ราชพลี-เสียสละเพื่อบ้านเมือง เช่นเสียภาษีอากรเป็นต้น 5. เทวตาพลี-ทำบุญอุทิศให้เทวดา) 5. ใช้ในการทำบุญให้ทานแก่สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ

ตรัสว่า เมื่ออริยสาวกได้ประโยชน์จากโภคทรัพย์ดังกล่าวนี้ หากโภคทรัพย์หมดสิ้นไป ก็พอใจว่าได้ใช้โภคทรัพย์ให้เป็น

ประโยชน์แล้ว ไม่เกิดความเดือดร้อน หากโภคทรัพย์เพิ่มพูนขึ้น ก็พอใจว่าได้ประโยชน์จากโภคทรัพย์ที่พอกพูนขึ้น ไม่เกิดความเดือดร้อน

ในพระคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า ผู้ได้ประโยชน์จากโภคทรัพย์ทั้ง ๕ ประการนี้ จัดว่าเป็นผู้ดำรงอยู่ในอริยธรรม บัณฑิตย่อมสรรเสริญเขาในชีวิตนี้ และครั้นตายไปย่อมรื่นรมย์ในสวรรค์

(42) **สัปปุริสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สัตบุรุษเมื่อเกิดในสกุลย่อมเกิดเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่มหาชน อันได้แก่มารดาบิดา บุตรภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ มิตรสหาย ตลอดถึงสมณพราหมณ์ เปรียบเหมือนเมฆฝนที่ยังข้าวกล้าให้งอกงาม

สิ่งที่ไม่อาจจะได้มาด้วยการอ้อนวอน

(43) **อิฏฐสูตร** ตรัสแก่อนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า มี ๕ สิ่งที่น่ารักใคร่พอใจ ซึ่งได้มาโดยยาก คือ ๑. อายุ ๒. วรรณะ ๓. สุข ๔. ยศ ๕. สวรรค์ ทั้ง ๕ สิ่งนี้บุคคลไม่อาจจะได้มาด้วยการอ้อนวอน(น อายาจนเหตุ) หรือด้วยการปรารถนา(น ปตฺถนเหตุ) ถ้ามีการได้มาเพราะการอ้อนวอนหรือเพราะการปรารถนาแล้ว ก็คงไม่มีใครเสื่อมจากอะไรได้เลย อริยสาวกเมื่อต้องการอายุ...เมื่อต้องการวรรณะ...เมื่อต้องการสุข...เมื่อต้องการยศ...เมื่อต้องการสวรรค์ ก็จะต้องไม่อ้อนวอน ไม่มัวเพลินในสิ่งนั้นๆ แต่พึงลงมือปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการนั้นๆ แล้วจะได้สิ่งนั้นๆ ทั้งที่

เป็นทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์

ในพระคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า บัณฑิตย่อมถือเอาประโยชน์ทั้งสอง คือประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในสัมปรายภพ

ทรงฉลองศรัทธาของผู้ให้ทาน

(44) **มนาปทายีสูตร** กูฏาคารศาลา(ป่ามหาวัน) : เช้าวันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จไปยังบ้านของคฤหบดีชื่ออุคคะในกรุงเวสาลี หลังจากพระองค์ประทับบนอาสนะแล้ว อุคคคฤหบดีได้กราบทูลว่า ตนได้ฟังจากพระโอษฐ์โดยตรงว่า ผู้ให้ของที่พอใจย่อมได้ของที่พอใจ ตนนั้นมีของที่พอใจ คือของขบฉันชื่อสาลปุปผกะ(อาหารอย่างหนึ่งทำด้วยแป้งข้าวสาลี แต่งรูปทรงเหมือนดอกสาละ)...เนื้อสุกรอย่างดี(สมฺปนฺนวรสูกรมํสํ)...ของขบฉันชื่อนาลิยสากะ(ชื่ออาหารที่ทำจากผักนาฬิกะคลุกแป้งข้าวสาลี)...ข้าวสาลีหุงพร้อมแกง และขนแกะสีขาว ฟูกหมอน (ซึ่งล้วนเป็นสิ่งอกัปปิยะสำหรับสมณะ) ขอจงทรงอนุเคราะห์รับการถวายด้วยเถิด พระพุทธองค์ทรงรับสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างและได้ตรัสอนุโมทนาว่า ผู้ให้ของที่ตนพอใจแก่ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จัดว่าเป็นสัตบุรุษ เขาย่อมจะได้ของที่ตนพอใจ

หลังจากวันนั้นไม่นาน อุคคคฤหบดีก็ถึงแก่กรรม เขาไปเกิดเป็นเทพพวกมโนมัย(เป็นเทวดาพวกหนึ่งในชั้นสุทธาวาส) คืนหนึ่งได้ลงมาเฝ้าพระพุทธองค์ที่วัดเชตวัน ทั่วทั้งวัดสว่างไสวไปด้วยรัศมีของเทวบุตรองค์นั้น พระพุทธองค์ตรัสถามว่า สมปรารถนา

แล้วใช่ไหม? เทพบุตรกราบทูลว่า ความปรารถนาของตนสำเร็จสมใจแล้ว

พระพุทธองค์ตรัสด้วยพระคาถาความว่า ผู้ให้ของที่น่าพอใจ ย่อมได้ของที่พอใจ ผู้ให้ของที่เลิศย่อมได้ของที่เลิศ...ย่อมเกิดในฐานะอันประเสริฐ และไม่ว่าจะเกิดในที่ไหนๆ ย่อมมีอายุยืน มียศ

(อรรถกถากล่าวว่า อุคคคฤหบดีได้สำเร็จอรหันต์ในชั้นสุทธาวาสนั้น)

(45) **อภิสันทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่บริโภคจีวร...บิณฑบาต...วิหาร...เตียงตั่ง...ยารักษาโรค ของผู้ใดแล้วเข้าเจโตสมาธิ(ฌาน)อันไม่มีประมาณ ย่อมเป็นห้วงบุญห้วงกุศลแก่ผู้นั้นอย่างหาประมาณมิได้ เป็นเหตุนำสุขมาให้ หนุนส่งถึงสวรรค์ มีผลเป็นสุข...

สิ่งที่ใครก็ไม่อาจจะหวังได้

(46) **สัมปทาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สมบัติ(สัมปทา) มี 5 อย่างคือ 1. ศรัทธา 2. ศีล 3. สุตะ(การศึกษาเล่าเรียน. การสดับตรับฟัง) 4. จาคะ 5. ปัญญา (47) **ธนสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรัพย์มี 5 อย่าง(เหมือนสัมปทา 5 ทุกอย่าง) ทรงให้ความหมายว่า ศรัทธา หมายถึงความเชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ศีล หมายถึงศีล 5 มีเว้นขาดจากปาณาติบาตเป็นต้น สุตะ หมายถึงความได้สดับตรับฟังมาก (ความเป็นพหูสูต) จาคะ หมายถึงความมีใจยินดีในการสละแบ่ง

ปัน ปัญญา หมายถึงปัญญาหยั่งรู้ความเกิดขึ้น-ความดับไป ซึ่งนำไปสู่ความสิ้นทุกข์

(48) **ฐานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีอยู่ 5 เรื่องที่สมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลกไม่มีทางได้(สมความต้องการ) คือ 1. ขออย่าให้(ตัวเอง)แก่ 2. ขออย่าให้(ตัวเอง)เจ็บไข้ 3. ขออย่าให้(ตัวเอง)ตาย 4. ขออย่าให้มีความสิ้นไป 5. ขออย่าให้มีความพินาศ ปุถุชนเมื่อได้ประสบความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย ความสิ้นไป ความพินาศ(ซึ่งเป็นของธรรมดา) ย่อมไม่รู้จักคิดว่า สิ่งที่จะต้องแก่ต้องเจ็บไข้...ต้องพินาศนั้น ไม่ใช่มีแก่ตัวเราคนเดียว ใครๆ ก็ต้องเป็นเหมือนกัน เมื่อเกิดความแก่เป็นต้น จึงเศร้าเสียใจ...ไม่เป็นอันทำอะไร ทำให้ศัตรูดีใจ ส่วนญาติมิตรก็ได้แต่เสียใจ อย่างนี้เรียกว่าถูกลูกศรแห่งความโศกเศร้าเสียบแทงเอา ทำตัวเองให้เดือดร้อน ส่วนผู้เป็นอริยสาวกไม่เป็นอย่างนั้น...สามารถดับทุกข์ร้อนได้ด้วยตนเอง

ในพระคาถาท้ายพระสูตรกล่าวอีกว่า ไม่มีประโยชน์แม้แต่นิดเดียวที่ใครๆ จะได้จากความเศร้าโศก มีแต่จะทำให้คู่อริดีอกดีใจ บัณฑิตรู้ความจริงในเรื่องนี้ จึงไม่หวั่นไหวกับอันตรายใดๆ เมื่อศัตรูได้เห็นแต่สีหน้ายิ้มแย้มเป็นปกติ ก็ต้องเป็นทุกข์... ถ้ารู้ว่าจะไม่ได้ประโยชน์อะไร คนเราก็ไม่ควรเศร้าโศก ควรจดจ่อมุ่งมั่นอยู่กับสิ่งที่กำลังทำอยู่เท่านั้น

(49) **โกสลสูตร** เชตวัน : ครั้งหนึ่ง เมื่อพระนางมัลลิกาเทวีทิวงคต พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงซึมเซาอยู่กับความเศร้าโศกอย่างหนัก พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมให้ทรงคลายทุกข์เหมือน

ที่ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายในฐานสูตรทุกประการ

(50) **นารทสูตร** ครั้งหนึ่ง ขณะที่พระนารทะพำนัก ณ กุกกุฏารามใกล้กรุงปาตลิบุตร พระนางภัททา-ราชเทวีสุดที่รักของพระเจ้ามุณฑะได้ทิวงคต ยังความเศร้าโศกเหลือประมาณแก่พระราชา ถึงขั้นไม่ยอมสรงน้ำ ไม่ยอมเสวย ไม่สนพระทัยที่จะทำอะไรทั้งสิ้น ทรงซบพระองค์อยู่กับพระศพทั้งคืนทั้งวัน...มหาอำมาตย์ชื่อโสกาโรกขะเห็นพระอาการอย่างนั้นจึงนึกเห็นพระนารทะ ซึ่งเป็นรู้กันทั่วไปในเวลานั้นว่าเป็นพระที่ฉลาดหลักแหลม... เป็นพระอรหันต์ น่าจะช่วยคลายทุกข์ของพระเจ้าอยู่หัวได้ เขาได้ประสานงานจนในที่สุดพระเจ้ามุณฑะได้เสด็จไปนมัสการพระนารทะเพื่อขอให้แสดงธรรมคลายความเศร้าโศก พระนารทะได้แสดงธรรมโดยนัยที่พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายในฐานสูตรตามลำดับ ยังผลให้พระเจ้ามุณฑะหายจากความเศร้าโศกอย่างสิ้นเชิง ทรงถามพระนารทะว่า ธรรมเรื่องนี้มีชื่อว่าอะไร? พระนารทะถวายพระพรว่า ชื่อโสกสัลลหรณะ(ธรรมถอนความเศร้าโศก)

แล้วพระเจ้ามุณฑะก็ได้มีพระบัญชาให้จัดการถวายพระเพลิงพระศพของพระราชเทวี และให้ทำสถูปบรรจุพระอัฐิไว้ ทรงกลับสู่ภาวะปกติสุขได้เหมือนเดิมตั้งแต่บัดนั้น

ปัญจกนิบาต ทุติยปัณณาสก์

นีวรณวรรค

นิวรณ์เป็นเครื่องขวางกั้นไม่ให้บรรลุธรรม

(51) **อาวรณสูตร** เชตวัน : พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า นิวรณ์ 5(กามฉันทะ ฯลฯ วิจิกิจฉา) เมื่อครอบจิตแล้วย่อมทำปัญญาให้อ่อนกำลัง(ปญฺญาย ทุพฺพลีกรณา) ถ้าไม่ละนิวรณ์ 5 ย่อมเป็นไปไม่ได้ที่จะรู้จักประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสอง เป็นไปไม่ได้ที่จะทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะวิเศษอันเป็นอุตริมนุสสธรรม(ธรรมที่เหนือขึ้นไปกว่ากุศลกรรมบถ 10)ด้วยปัญญาที่อ่อนกำลัง เปรียบเหมือนแม่น้ำที่ไหลกรากลงจากภูเขา พัดอะไรต่ออะไรไปด้วย เมื่อมีคนเปิดปากเหมืองสองข้าง กระแสน้ำก็จะไหลซัดส่ายผิดร่องทาง ไม่เชี่ยวกรากรุนแรงพอที่จะพัดพาเอาอะไรไปได้ ส่วนผู้ที่ละนิวรณ์ 5 ได้มีนัยตรงกันข้าม

(52) **ราสิสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า นิวรณ์ 5 เรียกได้ว่าเป็นกองอกุศล

องค์คุณของผู้บำเพ็ญเพียร (ปธานิยังคะ)

(53) **อังคสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ทำความเพียรต้องประกอบด้วยองค์คุณ 5 อย่าง(เรียกว่าปธานิยังคะ) คือ 1. มีศรัทธา เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2. มีอาพาธน้อย ไม่เป็นคนขี้โรค มีไฟธาตุที่เผาอาหารให้ย่อยได้สม่ำเสมอ ไม่เย็นไม่ร้อนเกินไป พอเหมาะแก่ความเพียร 3. ไม่เป็นคนโอ้อวดเจ้าเล่ห์ เป็นคนเปิดเผยต่อพระศาสดาและเพื่อนพรหมจรรย์ 4. มีการระดมความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม ยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม มีพลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม 5. มีปัญญาหยั่งรู้ความเกิดขึ้น-ความดับไป (หมายถึงอุทยพยญาณ) ซึ่งนำไปสู่ความดับทุกข์

เมื่อใดบ้างที่ไม่ควรบำเพ็ญเพียร

(54) **สมยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า คราวที่ไม่ควรบำเพ็ญเพียรมี 5 กรณีคือ 1. อยู่ในวัยชรา 2. ป่วยไข้ 3. เกิดทุพภิกขภัย ไม่สะดวกในการบิณฑบาตเลี้ยงชีพ 4. มีภัย เกิดความกำเริบวุ่นวายในป่าดง ผู้คนพากันอพยพหนีไป 5.สงฆ์แตกกัน เมื่อสงฆ์แตกกัน ย่อมมีการด่าว่ากัน คนที่ยังไม่เลื่อมใสก็ไม่เลื่อมใส คนที่เลื่อมใสแล้วก็เปลี่ยนเป็นอื่นไป

ตรัสถึงคราวที่ควรบำเพ็ญเพียรว่ามี 5 กรณี คือ 1. ยังเป็นหนุ่มอยู่ในวัยต้น 2. มีอาพาธน้อย มีโรคน้อย 3. มีอาหารการฉันที่สะดวกสบาย 4. ผู้คน(ในถิ่น)มีความสามัคคีปรองดอง

กัน ไม่ทะเลาะวิวาทกัน 5. สงฆ์มีความพร้อมเพรียงกันเป็นอันดี เป็นที่น่าเลื่อมใส

ภิกษุภิกษุณีแม่-ลูกเสพเมถุนกัน

(55) **มาตุปุตติกสูตร** เชตวัน : ครั้งหนึ่ง มีภิกษุและภิกษุณีคู่หนึ่ง ภิกษุเป็นบุตร ภิกษุณีเป็นมารดา เข้าจำพรรษาที่กรุงสาวัตถี ทั้งสองได้เห็นกันอยู่ประจำ เกิดการใกล้ชิดคลุกคลีกัน จนได้ช่องเสพเมถุนกันโดยไม่ได้ลาสิกขา ภิกษุทั้งหลายทูลรายงานเรื่องนี้ให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โมฆบุรุษนั้นคิดหรือว่า มารดาและบุตรจะไม่มีความกำหนัดต่อกันได้ มองไม่เห็นว่าจะมีรูป...เสียง...กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะ อื่นใดแม้แต่อย่างเดียว อันจะเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ความใคร่ ความมัวเมา ความผูกพัน ความหมกมุ่น ทำอันตรายแก่การบรรลุธรรมอันปลอดจากโยคะได้เหมือนรูป ฯลฯ โผฏฐัพพะ ของหญิงนี้เลย เหล่าสัตว์ต่างกำหนัด ยินดี ใฝ่ใจ หมกมุ่น พัวพันอยู่กับรูป ฯลฯ โผฏฐัพพะของหญิง จึงพากันเศร้าโศกอยู่แสนนาน

"ภิกษุทั้งหลาย! สตรี เดินอยู่ก็ดี นั่งอยู่ก็ดี นอนอยู่ก็ดี หลับแล้วก็ดี หัวเราะอยู่ก็ดี พูดอยู่ก็ดี ขับร้องอยู่ก็ดี ร้องไห้อยู่ก็ดี บวมพองอยู่ก็ดี ตายแล้วก็ดี ก็ยังครอบงำจิตของบุรุษได้ เมื่อจะพูดถึงอะไรสักอย่างว่าเป็นบ่วงร้อยรัดแห่งมาร ก็พูดได้เลยว่าสตรีนั่นแหละคือบ่วงร้อยรัดแห่งมารอย่างแท้จริง"

ในพระคาถาท้ายพระสูตรเสริมความอีกว่า สนทนากับเพชฌฆาต กับปิศาจ หรือถูกอสรพิษกัดตาย ก็ยังไม่อันตราย

เท่าสนทนาสองต่อสองกับสตรี สตรีย่อมผูกมัดบุรุษผู้ลุ่มหลงด้วยการชายตามอง ด้วยเสียงหัวเราะ ด้วยการนุ่งห่มวับแวม ด้วยการพูดฉอเลาะ และไม่ใช่เพียงเท่านี้ สตรีแม้พองบวมหรือตายไปแล้ว ก็ยังผูกมัดบุรุษได้ กามคุณ 5 อันชวนรื่นรมย์ใจย่อมมีอยู่ในรูป(กาย)สตรี ผองชนผู้ถูกห้วงกามพัดพา ไม่รู้เท่าทันกาม ย่อมเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ ส่วนผู้รู้เท่าทันกาม ไปไหนๆ ก็ไม่มีภัย ย่อมสิ้นอาสวะ ข้ามฝั่งสังสารวัฏไปได้

เหตุแห่งความล้มเหลวในการปฏิบัติธรรม

(56) **อุปัชฌายสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งพบว่าตัวเองเกิดอาการหนักกาย รู้สึกมึดแปดด้าน คิดข้อธรรมอะไรก็ไม่ออก ความซึมเซา(ถีนมิทธะ)ครอบงำจิต ไม่อยากจะอยู่เป็นภิกษุต่อไป และเกิดความลังเลสงสัยไปหมด จึงไปปรึกษาพระอุปัชฌาย์ และพระอุปัชฌาย์ก็พาภิกษุนั้นไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์กราบทูลถึงปัญหาที่เกิดขึ้น

พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุนั้นว่า ที่เกิดอาการอย่างนั้นเพราะ 1. ไม่สำรวมอินทรีย์ 2. ไม่รู้ประมาณในการขบฉัน 3. ไม่หมั่นประกอบความเพียร 4. ไม่เห็นแจ้งกุศลธรรม(อวิปสฺสโก-ไม่พิจารณาธรรม) 5. ไม่เจริญโพธิปักขิยธรรมทั้งหลายทุกวันทุกคืน ให้ฝึกตนเสียใหม่

ด้วยพระโอวาทแนะนำอย่างนี้ ภิกษุนั้นได้ปลีกตนไปบำเพ็ญเพียรอยู่ไม่นานก็ได้สำเร็จอรหันต์ และได้ไปเรียนรายงานความสำเร็จของตนให้พระอุปัชฌาย์ทราบ พระอุปัชฌาย์ก็ได้พา

เธอไปเข้าเฝ้าและทูลให้ทรงทราบอีกครั้งหนึ่ง มีพระดำรัสย้ำด้วยพระโอวาทเดิม

สิ่งที่ทุกคนควรพิจารณาเนืองๆ

(57) **ฐานสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า สิ่งที่ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นสตรี บุรุษ คฤหัสถ์ บรรพชิต ควรพิจารณาเนืองๆ มี 5 อย่างคือ 1. ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ 2. ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ 3. ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ 4. ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เราจักต้องพลัดพรากจากของรักของชอบได้ทั้งสิ้น 5. ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย ทำกรรมใด ไม่ว่าดีหรือชั่ว เราจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

แต่ละข้อนั้นทรงอธิบายว่า การให้พิจารณาความแก่ก็เพราะว่า เมื่อคนเรามัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว ก็ย่อมมีการประพฤติทุจริตทางกายวาจาใจ ถ้ามีการพิจารณาความแก่อยู่เนืองๆ ก็จะละความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวได้หมดสิ้น หรือทำให้เบาบางลงได้. การให้พิจารณาความเจ็บไข้ ก็เพราะว่า เมื่อคนเรามัวเมาในความไม่มีโรค ก็ย่อมมีการประพฤติทุจริตทางกายวาจาใจ ถ้ามีการพิจารณาความเจ็บไข้อยู่เนืองๆ ก็จะละความมัวเมาในความไม่มีโรคได้หมดสิ้น หรือทำให้เบาบางลงได้. การให้พิจารณาความ

ตายก็เพราะว่า เมื่อคนเรามัวเมาในชีวิต ก็ย่อมมีการประพฤติทุจริตทางกายวาจาใจ ถ้ามีการพิจารณาความตายอยู่เนืองๆ ก็จะละความมัวเมาในชีวิตได้หมดสิ้น หรือทำให้เบาบางลงได้. การให้พิจารณาความพลัดพรากก็เพราะว่า เมื่อคนเรามีความพอใจรักใครในของรัก ก็จะมีการประพฤติทุจริตทางกายวาจาใจ ถ้ามีการพิจารณาความพลัดพรากอยู่เนืองๆ ก็จะละความพอใจรักใคร่นั้นได้หมดสิ้น หรือทำให้เบาบางลงได้. การให้พิจารณากรรมของตนก็เพราะว่า คนเรามีความประพฤติผิดทางกายวาจาใจ ถ้ามีการพิจารณากรรมอยู่เนืองๆ ก็จักละความประพฤติผิดได้หมดสิ้น หรือทำให้เบาบางลงได้

ตรัสอีกว่า อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นว่า ไม่ใช่แต่เราผู้เดียวที่จะต้องแก่...ต้องเจ็บไข้...ต้องตาย...ต้องพลัดพราก...ต้องมีกรรม สัตว์ทั้งปวงที่เวียนว่ายตายเกิดกันอยู่ ก็ล้วนจะต้องแก่ ฯลฯ ต้องมีกรรม เมื่อมีการพิจารณาดังกล่าวอยู่เนืองๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น และเมื่ออริยสาวกเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

ทำแล้วเป็นความเจริญสถานเดียว

(58) **กุมารลิจฉวิสูตร** กูฏาคารศาลา (ป่ามหาวัน) : วันหนึ่ง หลังจากเสด็จบิณฑบาตและเสวยเสร็จแล้ว พระพุทธองค์ทรงเข้าไปประทับพักผ่อนที่โคนไม้ต้นหนึ่งในป่ามหาวัน มีเจ้าลิจฉวีกุมารหลายคนถือธนูขึ้นสายกันครบมือ แวดล้อมด้วยฝูงสุนัขพากันเดินป่าไปยังที่นั่น เมื่อเห็นพระพุทธองค์ประทับอยู่ก็วางธนู

ปล่อยสุนัขไปอีกทางหนึ่ง เข้าไปนั่งประนมมือนิ่งอยู่ที่เบื้องพระพักตร์กันพร้อมหน้า เวลาเดียวกันนั้น เข้าลิจฉวีพระนามว่ามหานามะก็เดินพักผ่อนอยู่ในบริเวณนั้นด้วย พอได้เห็นภาพเด็กหนุ่มนั่งประนมมือกันอยู่อย่างนั้น ก็เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ หลุดวาจากราบทูลขึ้นว่า เจ้าวัชชีต้องจำเริญแน่ๆ พระพุทธองค์ตรัสถามว่า เหตุใดจึงกล่าวเช่นนั้น เจ้ามหานามะทูลว่า โดยปกติพวกเด็กหนุ่มเหล่านี้เป็นคนเกเรแข็งกระด้าง มีของกำนัลอะไรส่งไปพวกเขาจะพากันแย่งชิงเอา เตะถีบแม้แต่พวกผู้หญิง แต่ขณะนี้พวกเขามานั่งประนมมือนิ่งอยู่ตรงนี้ได้

พระพุทธองค์ตรัสแก่เจ้ามหานามะว่า มีคุณธรรม 5 อย่าง ที่ใครก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นเจ้าฟ้ามหากษัตริย์ เจ้าเมือง เสนาบดี กำนันผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน หรือหัวหน้าครอบครัว เมื่อมีอยู่ในตนแล้ว พึงหวังความเจริญสถานเดียว ไม่มีเสื่อม คุณธรรม 5 อย่างนั้นคือ การสักการะ เคารพ นับถือ บูชาต่อ 1. มารดาบิดา 2. บุตรภรรยา ทาส กรรมกร และคนใช้ 3. เพื่อนชาวนาและพนักงานที่เกี่ยวข้อง(เขตฺตกมฺมนฺตสามนฺตสพฺโยหารา) 4. เทวดาผู้รับพลีกรรม(พลิปฏิคฺคาหิกา เทวตา-อารักขเทวดา ที่ตระกูลเชื่อถือกันมาตามประเพณี) 5. สมณพราหมณ์, ซึ่งกระทำด้วยโภคทรัพย์ที่ทามาได้โดยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม มารดาบิดาเป็นต้นนั้นเมื่อได้รับการปฏิบัติดังกล่าว ก็จะมีน้ำใจกอบเกื้อหนุนให้พรให้มีชีวิตที่ยืนนาน ซึ่งจะส่งผลให้ได้รับแต่ความเจริญสถานเดียว...

ภิกษุชราที่หาได้ยาก

(59) **ปฐมทุลลภสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้บวชเมื่อแก่ที่ประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง หาได้ยาก คือ 1. เป็นคนละเอียดสุขุม(นิปุโณ) 2. เป็นคนเพียบพร้อมด้วยมารยาท(อาจารปฺปสมฺปนฺโน-มีกิริยามารยาทแบบสมณะ) 3. เป็นพหูสูต 4. เป็นพระธรรมกถึก 5. เป็นพระวินัยธร

(60) **ทุติยทุลลภสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้บวชเมื่อแก่ที่ประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง หาได้ยาก คือ 1. เป็นผู้ว่าง่าย(สุวโจ) 2. เป็นผู้ดงแก่เรียน(สุคฺคหิตคฺคาหี) 3. เป็นผู้รับโอวาทด้วยความเคารพ (ปทกฺขิณคฺคาหี) 4. เป็นพระธรรมกถึก 5. เป็นพระวินัยธร

สัญญาวรรค ในวรรคนี้มี 10 พระสูตร เนื้อหาว่าด้วยธรรมชุดต่างๆ สรุปได้ดังนี้

(61) **ปฐมสัญญาสูตร** (62) **ทุติยสัญญาสูตร** ว่าด้วยสัญญา 5 คือ 1. อนิจจสัญญา(กำหนดหมายความไม่เที่ยงแห่งสังขาร) 2. อนัตตสัญญา(กำหนดหมายความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง) 3. มรณสัญญา(กำหนดหมายความตาย) 4. อาหาเรปฏิกูลสัญญา(กำหนดหมายความปฏิกูลในอาหาร) 5. สัพพโลกอนภิรตสัญญา(กำหนดหมายความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง) ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สัญญา 5 นี้เมื่อบุคคลเจริญทำให้มาก ย่อมมีผลมาก นำสู่นิพพานได้

(63) **ปฐมวัฑฒิสูตร** (64) **ทุติยวัฑฒิสูตร** ว่าด้วยวัฑฒิ-

ธรรม(ธรรมเป็นเหตุเจริญ) 5 อย่าง คือ 1. ศรัทธา 2. ศีล 3. สุ-ตะ 4. จาคะ 5. ปัญญา ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อริยสาวกอริย-สาวิกาผู้ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างนี้ จัดว่าเป็นผู้ยึดสาระอันสูงสุดไว้ได้

(65) **สากัจฉสูตร** (66) **สาฬิวสูตร** ว่าด้วยคุณสมบัติ 5 อย่างของภิกษุ ที่ทำให้เป็นผู้ควรสนทนาด้วย ควรอยู่ร่วมด้วย สำหรับเพื่อนพรหมจรรย์คือ 1. ตนเองเป็นผู้มีศีล และตอบปัญหาในเรื่องความมีศีลได้ 2. ตนเองเป็นผู้มีสมาธิ และตอบปัญหาในเรื่องความมีสมาธิได้ 3. ตนเองมีปัญญา และตอบปัญหาในเรื่องความมีปัญญาได้ 4. ตนเองได้วิมุตติ และตอบปัญหาในเรื่องการได้วิมุตติได้ 5. ตนเองได้วิมุตติญาณทัสสนะ และตอบปัญหาในเรื่องการได้วิมุตติญาณทัสสนะได้

(67) **ปฐมอิทธิปาทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อิทธิบาท 4 ที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร วิริยสมาธิปธานสังขาร จิตตสมาธิปธานสังขาร วิมังสาสมาธิปธานสังขาร และความเพียรอย่างแรงกล้า(อุสฺโสฬฺหิ) เมื่อภิกษุหรือภิกษุณีเจริญ ทำให้มาก พึงหวังผลได้ 2 อย่าง ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง คือ อรหัตต-ผล หรือเมื่อยังมีอุปาทานขันธ์เหลืออยู่ ก็เป็นอนาคามีในปัจจุบันทีเดียว

(68) **ทุติยอิทธิปาทสูตร** ทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า เมื่อก่อนตรัสรู้ได้ทรงเจริญอิทธิบาท 4 ประกอบกับมีความเพียรอย่างแรงกล้า (ข้อธรรมเหมือนในปฐมอิทธิปาทสูตร) จึงได้บรรลุอภิญ-ญา สามารถแสดงฤทธิ์ได้ต่างๆ และสิ้นอาสวะในที่สุด ทรงเป็น

พยานอย่างแท้จริงในการบรรลุธรรมดังกล่าว

(69) **นิพพิทาสูตร** (70) **อาสวักขยสูตร** ว่าด้วยธรรม 5 อย่าง คือ 1. พิจารณาเห็นความไม่งามในกาย(อสุภานุปสฺสี กาเย) 2. กำหนดหมายความไม่สะอาดในอาหาร(อาหาเร ปฏิกูลสญฺญี) 3. กำหนดหมายความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง(สพฺพโลเก อนภิรตสญฺญี) 4. พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งสังขารทั้งปวง (สพฺพสงฺขาเรสุ อนิจฺจานุปสฺสี) 5. กำหนดจิตอยู่กับมรณสัญญา (มรณสญฺญา อชฺฌตฺตं สุปติฏฺฐิตา-ตั้งจิตกำหนดหมายความตาย) ตรัสว่า ธรรม 5 อย่างนี้เมื่อบุคคลเจริญ ทำให้มาก ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ

โยธาชีววรรค

ธรรมที่มีเจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติเป็นผล

(71) **ปฐมเจโตวิมุตติสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีธรรม 5 อย่างที่เมื่อบุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมมีเจโตวิมุตติเป็นผล มีปัญญาวิมุตติเป็นผล คือ 1. พิจารณาเห็นความไม่งามในกาย 2. กำหนดหมายความเป็นปฏิกูลในอาหาร 3. กำหนดหมายความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง 4. พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งสังขารทั้งปวง 5. กำหนดจิตอยู่กับมรณสัญญา

ตรัสอีกว่า เมื่อใดภิกษุได้เจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ เมื่อนั้นก็จัดว่าเป็นผู้ถอนลิ่มสลัก(อวิชชา)ขึ้นได้ รื้อขอบคู(สังสารวัฏ)ได้ ถอนเสาระเนียด(ตัณหา)ได้ ถอดกลอนประตู(สังโยชน์)ได้

ไกลจากข้าศึก ปลดธง ปลงภาระ(อัสมิมานะ)ได้อย่างเด็ดขาด

(72) **ทุติยเจโตวิมุตติสูตร** ว่าด้วยธรรม 5 อย่างอีกชุดหนึ่งที่มีเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติเป็นผล คือ 1. กำหนดหมายความไม่เที่ยงแห่งสังขาร 2. กำหนดหมายความเป็นทุกข์ในสิ่งที่ไม่เที่ยง 3. กำหนดหมายความเป็นอนัตตาในสิ่งที่เป็นทุกข์ 4. กำหนดหมายในการละ(ปหานสัญญา) 5. กำหนดหมายในความหมดใคร่(วิราคสัญญา) ตรัสถึงผลของธรรมชุดนี้เหมือนในปฐมเจโตวิมุตติสูตร

ลักษณะของผู้อยู่ในธรรม

(73) **ปฐมธัมมวิหาริกสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามว่า ที่เรียกว่าผู้อยู่ในธรรม(ธมฺมวิหารี)นั้น หมายถึงภิกษุเช่นไร? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ภิกษุ 4 ประเภท ที่ไม่เรียกว่าผู้อยู่ในธรรมคือ 1. ผู้เล่าเรียนธรรม(นวังคสัตถุศาสน์) มีสุตตะ เคยยะ เป็นต้น 2. ผู้แสดงธรรมตามที่ได้เล่าเรียนมา 3. ผู้สวดท่อง(สาธยาย)ธรรมตามที่ได้เล่าเรียนมา 4. ผู้ตรึกตาม ตรองตาม ครุ่นคิดตาม ซึ่งธรรมที่ได้เล่าเรียนมา โดยที่ภิกษุทั้ง 4 ประเภทนี้ ปล่อยวันคืนให้ล่วงไป ไม่หลีกเร้น(บำเพ็ญเพียร) ไม่มีความสงบภายในใจ จัดเป็นเพียงนักเรียน นักเทศน์ นักสวด นักคิด ส่วนภิกษุที่เล่าเรียนธรรมแล้ว ไม่ปล่อยวันคืนให้ล่วงไป ไม่ละการหลีกเร้นทำความสงบภายในจิต ด้วยธรรมที่เล่าเรียนมานั้น เรียกได้ว่าผู้อยู่ในธรรม

(74) **ทุติยธัมมวิหาริกสูตร** มีนัยเหมือนในปฐมธัมมวิหาริก-

สูตร ต่างกันที่ตรัสว่า ภิกษุที่ได้เล่าเรียนธรรมแล้วทราบชัดในความแห่งธรรมนั้นยิ่งขึ้นไปด้วยปัญญา เรียกว่าผู้อยู่ในธรรม (อรรถกถากล่าวว่าได้แก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ผู้เป็นพหูสูต ผู้เจริญวิปัสสนา โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และพระอรหันต์)

เปรียบภิกษุเหมือนนักรบ 5 ประเภท

(75) **ปฐมโยธาชีวสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า นักรบอาชีพมีอยู่ ๕ จำพวกคือ 1. บางพวกแค่ได้เห็นฝุ่นฟุ้ง(แต่ไกล) ก็ชะงักพรั่นพรึงไม่หาญสู้ศึก 2. บางพวกได้เห็นฝุ่นฟุ้ง ทนได้ แต่พอได้เห็นยอดธงของข้าศึกก็ชะงักพรั่นพรึง ไม่หาญสู้ศึก 3. บางพวกได้เห็นฝุ่นฟุ้ง ได้เห็นยอดธง ทนได้ แต่พอได้ยินเสียงกึกก้องจากฝ่ายข้าศึก ก็ชะงักพรั่นพรึง ไม่หาญสู้ศึก 4. บางพวกได้เห็นฝุ่นฟุ้ง ได้เห็นยอดธง ได้ยินเสียงกึกก้องจากฝ่ายข้าศึก ทนได้ แต่ขลาดสะดุ้งต่อการเข้าประจัญบานกับข้าศึก 5. บางพวกเห็นฝุ่นฟุ้ง เห็นยอดธง ได้ยินเสียงกึกก้อง ทนได้ และทรหดในการเข้าประจัญบานกับข้าศึก จนชนะสงคราม

ตรัสต่อไปว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ก็เหมือนกัน คือ

ภิกษุประเภทหนึ่ง เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นเท่านั้น ก็ชะงักพรั่นพรึง ไม่สามารถที่จะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้ ลาสิกขาออกไป ฝุ่นฟุ้งในที่นี้หมายถึงการที่ภิกษุได้ฟังว่า ในหมู่บ้านโน้นมีผู้หญิงหน้าตาดีผิวพรรณเพริศพริ้งยิ่งนัก พอได้ฟังก็ถึงกับหยุดนิ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถสืบต่อพรหมจรรย์อยู่ได้...

ภิกษุประเภทหนึ่ง เห็นฝุ่นฟุ้งยังทนได้ แต่พอได้เห็น

ยอดธงของข้าศึกก็ชะงักพรั่นพรึง ไม่สามารถที่จะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้ ลาสิกขาออกไป ยอดธงในที่นี้หมายถึงการที่ภิกษุได้เห็นผู้หญิงหน้าตาดี ผิวพรรณเพริศพริ้ง ด้วยตาตัวเอง พอได้เห็นก็หยุดนิ่งสะทกสะท้าน ไม่สามารถสืบต่อพรหมจรรย์อยู่ได้...

ภิกษุประเภทหนึ่ง เห็นฝุ่นฟุ้งก็ทนได้ เห็นยอดธงของข้าศึกก็ทนได้ แต่พอได้ยินเสียงกึกก้องของข้าศึกเท่านั้น ก็ชะงักพรั่นพรึง ไม่สามารถที่จะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้ ลาสิกขาออกไป เสียงกึกก้องของข้าศึกในที่นี้หมายถึงการที่ผู้หญิงเข้าไปหาภิกษุผู้ปลีกตนอยู่บำเพ็ญเพียร ไปยิ้มหัวพูดหยอกเย้ากระซิกกระซี้ ภิกษุได้พบอาการอย่างนั้นเข้าก็ถึงกับหยุดนิ่งสะทกสะท้าน ไม่สามารถสืบต่อพรหมจรรย์อยู่ได้...

ภิกษุประเภทหนึ่ง เห็นฝุ่นฟุ้งก็ทนได้ เห็นยอดธงของข้าศึกก็ทนได้ ได้ยินเสียงกึกก้องของข้าศึกก็ทนได้ แต่ก็ขลาดต่อการเข้าประจัญบานกับข้าศึก การเข้าประจัญบานในที่นี้หมายถึงการที่ภิกษุถูกผู้หญิงเข้าไปหา ไปนั่งทับนอนทับ ข่มขืน เธอไม่ลาสิกขา สมยอมเสพเมถุนกับผู้หญิงนั้น...

ภิกษุประเภทหนึ่ง เห็นฝุ่นฟุ้งก็ทนได้ เห็นยอดธงของข้าศึกก็ทนได้ ได้ยินเสียงกึกก้องของข้าศึกก็ทนได้ ทนได้ในการเข้าสู้รบกับข้าศึก เอาชนะศึกได้ เข้ายึดค่ายสงครามได้ ชนะศึกในที่นี้หมายถึงการที่ภิกษุถูกผู้หญิงเข้าไปหา นั่งทับนอนทับ ข่มขืน แต่เธอก็เอาตัวรอดได้ สามารถพาตัวเองหนีไปบำเพ็ญเพียรอยู่ตามป่า โคนไม้ ภูเขา ฯลฯ เจริญสมาธิได้สำเร็จ แล้วทำอาสวะให้สิ้นได้ในที่สุด...

(76) **ทุติยโยธาชีวสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า นักรบอาชีพมีอยู่ 5 จำพวกคือ 1. พวกถืออาวุธเข้าสนามรบด้วยความมุ่งมั่น แล้วถูกข้าศึกสังหารได้ 2. พวกถืออาวุธเข้าสนามรบด้วยความมุ่งมั่น ข้าศึกทำร้ายบาดเจ็บ ถูกนำส่งหมู่ญาติ ตายในระหว่างทาง 3. พวกถืออาวุธเข้าสนามรบด้วยความมุ่งมั่น ข้าศึกทำร้ายบาดเจ็บ ถูกนำส่งหมู่ญาติ ตายในระหว่างที่หมู่ญาติทำการรักษาพยาบาล 4. พวกถืออาวุธเข้าสนามรบด้วยความมุ่งมั่น ข้าศึกทำร้ายบาดเจ็บ ถูกนำส่งหมู่ญาติ ได้รับการรักษาพยาบาลจากหมู่ญาติจนหายจากบาดเจ็บ 5. พวกถืออาวุธเข้าสนามรบ สามารถเอาชนะศึกสงครามได้

ตรัสว่า ในหมู่ภิกษุก็มีผู้ที่มีลักษณะเหมือนนักรบ 5 จำพวกนั้น คือ

ภิกษุพวกหนึ่ง เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน ไม่สำรวมอินทรีย์ เห็นผู้หญิงนุ่งห่มวับๆ แวมๆ จิตถูกราคะเล่นงานเอา ไม่ลาสิกขา เสพเมถุน ประเภทนี้เหมือนนักรบจำพวกที่ 1

ภิกษุพวกหนึ่ง เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน ไม่สำรวมอินทรีย์ เห็นผู้หญิงนุ่งห่มวับๆ แวมๆ ถูกราคะครอบงำจิตให้ร้อนรุ่ม คิดจะบอกเพื่อนภิกษุด้วยกันและขอลาสิกขา แต่ยังไม่ถึงวัด ก็ลาสิกขาเสียก่อน ประเภทนี้เหมือนนักรบจำพวกที่ 2

ภิกษุพวกหนึ่ง เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน ไม่สำรวมอินทรีย์ เห็นผู้หญิงนุ่งห่มวับๆ แวมๆ ถูกราคะครอบงำจิตให้ร้อนรุ่ม จึงบอกเพื่อนภิกษุด้วยกันและตั้งใจขอลาสิกขา ได้รับคำพร่ำสอนจากเพื่อนภิกษุให้เห็นโทษของกามต่างๆ นานาตามที่พระพุทธองค์

ทรงสั่งสอน เธอรับฟัง แต่ในที่สุดก็ขอลาสิกขา ประเภทนี้เหมือนนักรบจำพวกที่ 3

ภิกษุพวกหนึ่ง เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน ไม่สำรวมอินทรีย์ เห็นผู้หญิงนุ่งห่มวับๆ แวมๆ ถูกราคะครอบงำจิตให้ร้อนรุ่ม จึงบอกเพื่อนภิกษุด้วยกันและตั้งใจขอลาสิกขา ได้รับคำพร่ำสอนจากเพื่อนภิกษุให้เห็นโทษของกาม...เธอฟังแล้วก็เกิดความมุ่งมั่นที่จะประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป ไม่ลาสิกขา ประเภทนี้เหมือนนักรบประเภทที่ 4

ภิกษุพวกหนึ่ง เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน สำรวมอินทรีย์เป็นอันดี เห็นรูป...ฟังเสียง...ดมกลิ่น...ลิ้มรส...ถูกต้องโผฏฐัพพะแล้ว ก็ไม่ยึดติด ไม่เกิดความรักความชังครอบงำจิตได้ กลับจากบิณฑบาตและฉันเสร็จก็เข้าสู่ที่สงบสงัด เจริญสมาธิได้ฌาน น้อมจิตสู่ความสิ้นอาสวะได้ ประเภทนี้เหมือนนักรบจำพวกที่ 5

วิธีคิดเพื่อจะได้ทุ่มเทใจทำความเพียร

(77) **ปฐมอนาคตสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้อยู่ป่าเมื่อพิจารณาเห็นภัย(ที่อาจจะเกิดขึ้นได้) ในอนาคต 5 อย่าง ก็ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ทุ่มเทจิตใจเพื่อบรรลุธรรมให้ได้ นั่นคือ 1. พิจารณาเห็นว่าเราอยู่ป่าคนเดียว งู แมลงป่อง หรือตะขาบ อาจมาทำอันตรายเราให้ถึงตาย 2. พิจารณาเห็นว่าเราอยู่ป่าคนเดียว อาจพลาดล้ม ทำให้อาหารที่ฉันไม่ย่อย ดีเสมหะ หรือลมพิษอาจกำเริบให้ถึงแก่ชีวิต 3. พิจารณาเห็นว่า เราอยู่ป่าคนเดียว อาจพบสัตว์ร้าย เช่น สิงห์ เสือ เป็นต้น ถูกมัน

ทำร้ายจนถึงแก่ชีวิต 4. พิจารณาเห็นว่า เราอยู่ป่าคนเดียว อาจเจอคนร้ายเข่นฆ่าให้ตาย 5. พิจารณาเห็นว่า เราอยู่ป่าคนเดียว ในป่ามือมนุษย์ดุร้าย อาจถูกพวกมันปลิดปลงชีวิต

(78) **ทุติยอนาคตสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้พิจารณาเห็นภัย(ที่อาจจะเกิดขึ้นได้)ในอนาคต 5 อย่างคือ 1. ยามแก่เฒ่า 2. ยามป่วยไข้ 3. ยามเกิดภาวะข้าวยากหมากแพง 4. ยามเกิดความวุ่นวายในบ้านเมือง ผู้คนอพยพหนีตาย 5. ยามเกิดความแตกแยกในหมู่สงฆ์ เมื่อเกิดภัย 5 อย่างนี้ ไม่ง่ายเลยที่จะใส่ใจพิจารณาคำสอนของพระพุทธเจ้า และที่จะอยู่ในที่อันสงบสงัดอย่างป่าดงพงไพร ครั้นนึกเห็นภัยดังกล่าว ก็จะได้เร่งระดมความเพียรเพื่อบรรลุธรรม

ภัยที่จะเกิดจากความเสื่อมของภิกษุเอง

(79) **ตติยอนาคตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ภัยในอนาคต(อนาคตภัย) 5 อย่างที่ยังไม่เกิดขึ้นในเวลานี้ จักเกิดขึ้นในกาลต่อไป เธอทั้งหลายพึงรู้ตระหนักล่วงหน้าไว้ ครั้นรู้ตระหนักล่วงหน้าแล้ว พึงพยายามเพื่อป้องกันภัยเหล่านั้น ภัยในอนาคตทั้ง 5 นั้นคือ

1. ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้มิได้อบรม(ฝึกฝน)กาย มิได้อบรมศีล มิได้อบรมจิต มิได้อบรมปัญญา เธอเหล่านั้นทั้งที่ตนมิได้อบรมกาย ศีล จิต และปัญญา แต่อุปสมบทให้คนเหล่าอื่น และเธอเหล่านั้นจักไม่สามารถฝึกฝนคนเหล่านั้นในอธิศีล ในอธิจิต ในอธิปัญญา แม้คนเหล่านั้นก็จักเป็นผู้

มิได้อบรมกาย มิได้อบรมศีล มิได้อบรมจิต มิได้อบรมปัญญา คนเหล่านั้น ทั้งที่ตนเองมิได้อบรมกาย ศีล จิต และปัญญา ก็จักอุปสมบทให้คนเหล่าอื่น และจักไม่สามารถฝึกฝนคนเหล่านั้นในอธิศีล ในอธิจิต ในอธิปัญญา แม้คนเหล่านั้นก็จักเป็นผู้มิได้อบรมกาย มิได้อบรมศีล มิได้อบรมจิต มิได้อบรมปัญญา, โดยนัยนี้แล เพราะธรรมเลอะเลือน(ธมฺมสนฺโทสา)วินัยก็เลอะเลือน(วินยสนฺโทโส) เพราะวินัยเลอะเลือน ธรรมก็เลอะเลือน...

2. ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้มิได้อบรมกาย มิได้อบรมศีล มิได้อบรมจิต มิได้อบรมปัญญา...เธอเหล่านั้นจักให้นิสัย (เป็นอาจารย์ปกครองดูแลสั่งสอนฝึกอบรมผู้บวชเข้ามา) แก่คนเหล่าอื่น ฯลฯ โดยนัยนี้แล เพราะธรรมเลอะเลือน วินัยก็เลอะเลือน...

3. ในอนาคตกาล ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้มิได้อบรมกาย มิได้อบรมศีล มิได้อบรมจิต มิได้อบรมปัญญา, เธอเหล่านั้นกล่าวอภิธรรมกถา เวทัลลกถา ถลำเข้าสู่ธรรมที่ผิด ก็จักไม่รู้ตัว, โดยนัยนี้แล เพราะธรรมเลอะเลือน วินัยก็เลอะเลือน...

4. ในอนาคตกาล ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้มิได้อบรมกาย มิได้อบรมศีล มิได้อบรมจิต มิได้อบรมปัญญา, เธอเหล่านั้นครั้นเมื่อกล่าวสูตรทั้งหลายที่เป็นตถาคตภาษิต ลึกซึ้ง มีอรรถล้ำลึก เป็นโลกุตระ เกี่ยวด้วยสุญญตา จักไม่ตั้งใจฟัง ไม่เงี่ยโสตลงสดับ ไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ ไม่สำคัญเห็นธรรมเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งอันพึงเล่าเรียน แต่ครั้นเมื่อเขากล่าวสูตรทั้งหลายที่กวีแต่ง เป็นบทกวี มีอักขระพยัญชนะวิจิตร เป็นเรื่องภายนอก เป็น

สาวกภาษิต จักตั้งใจฟัง จักเงี่ยโสตลงสดับ...โดยนัยนี้แล เพราะธรรมเลอะเลือน วินัยก็เลอะเลือน...

5. ในอนาคตกาล ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้มิได้อบรมกาย มิได้อบรมศีล มิได้อบรมจิต มิได้อบรมปัญญา...ภิกษุทั้งหลายที่เป็นเถระ จักเป็นผู้มักมาก ย่อหย่อน เป็นผู้นำในทางเชือนแช ทอดธุระในการอยู่สงัด ไม่ระดมความเพียร เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อเข้าถึงธรรมที่ยังไม่เข้าถึง เพื่อประจักษ์แจ้งธรรมที่ยังไม่ประจักษ์แจ้ง, ผองชนผู้เกิดภายหลังจักถือตามอย่างภิกษุเถระเหล่านั้น และผองชนแม้นั้นก็จักเป็นผู้มักมากย่อหย่อน... ไม่ระดมความเพียร...โดยนัยนี้แล เพราะธรรมเลอะเลือน วินัยก็เลอะเลือน เพราะวินัยเลอะเลือน ธรรมก็เลอะเลือน..."

(อรรถกถาให้ความหมายของบางคำดังนี้ *อภิธรรมกถา* ได้แก่เรื่องเกี่ยวกับธรรมชั้นสูง **มีศีลเป็นต้น** *เวทัลลกถา* ได้แก่เรื่องที่เกี่ยวกับญาณอันเป็นส่วนของปัญญา *เกี่ยวด้วยสุญญตา (สุญญตาปฏิสังยุตตา)* คือประกอบด้วยขันธ์ ธาตุ อายตนะ และปัจจยาการ *สาวกภาษิต* ได้แก่คำกล่าวของสาวกลัทธิอื่น)

(80) **จตุตถอนาคตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ภัยในอนาคต 5 อย่าง ซึ่งเวลานี้ยังไม่เกิด แต่จักเกิดในกาลต่อไป เธอทั้งหลายพึงรู้ตระหนักล่วงหน้าไว้ และครั้นรู้ตระหนักแล้ว พึงพยายามเพื่อป้องกันภัยเหล่านั้น ภัยทั้ง 5 นั้นคือ

1. ในอนาคตกาล ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้ชอบสวยชอบงามในเรื่องจีวร...จักละเลิกการถือครองผ้าบังสุกุล จักละเลิก

เสนาสนะอันสงัดในราวป่าแดนไพร จักมาออกันอยู่ในหมู่บ้าน อำเภอ และเมืองหลวง และจักประกอบการแสวงหาอันไม่สมควร อันไม่เหมาะ มีประการต่างๆ เพราะเห็นแก่จีวร...

2. ในอนาคตกาล ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้ชอบดีงามเอร็ด-อร่อยในเรื่องอาหารปิณฑบาต...จักมาออกันอยู่ในหมู่บ้าน อำเภอ และเมืองหลวง คอยแสวงหารสเลิศด้วยปลายลิ้น และจักประกอบการแสวงหาอันไม่สมควร อันไม่เหมาะ มีประการต่างๆ เพราะเห็นแก่อาหารบิณฑบาต...

3. ในอนาคตกาล ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้ชอบโก้ชอบงามในเรื่องที่อยู่อาศัย...และจักประกอบการแสวงหาอันไม่สมควร อันไม่เหมาะ มีประการต่างๆ เห็นแก่ที่อยู่อาศัย...

4. ในอนาคตกาล ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้อยู่คลุกคลีด้วยภิกษุณี นางสิกขมานา และสามเณร(สมณุเทศ)ทั้งหลาย และเมื่อมีการคลุกคลีด้วยภิกษุณี นางสิกขมานา และสามเณรทั้งหลาย ก็เป็นอันหวังได้ว่าเธอทั้งหลายจักประพฤติพรหมจรรย์โดยไม่ยินดี หรือจักลาสิกขาเวียนกลับไปเป็นคฤหัสถ์...

5. ในอนาคตกาล ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้คลุกคลีด้วยคนวัด(อารามิก) และสามเณร(สมณุเทศ)ทั้งหลาย และเมื่อมีการคลุกคลีด้วยคนวัดและสามเณรทั้งหลาย ก็เป็นอันหวังได้ว่า เธอทั้งหลายจักเป็นผู้อยู่ประกอบการบริโภคสิ่งของที่ทำการสั่งสมไว้ มีประการต่างๆ จักกระทำนิมิต(เลศนัยหาลาภ)แม้อย่างหยาบๆ แม้ที่แผ่นดิน แม้ที่ปลายผักหญ้า..."

เถรวรรค

เหตุที่พระเถระเป็นผู้น่าเคารพ-ไม่น่าเคารพ

พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายในหลายพระสูตรต่อไปนี้ว่า ภิกษุผู้เป็นพระเถระ ที่เพื่อนพรหมจรรย์รัก พอใจ เคารพและยกย่อง ก็เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมต่างๆ (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย) ดังนี้

(81) **รชนียสูตร** ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างคือ 1. ไม่กำหนัด(รชฺชติ-ติดใจ, รักใคร่)ในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด 2. ไม่ขัดเคือง(ทุสฺสติ) ในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง 3. ไม่หลง(มุยฺหติ)ในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง 4. ไม่โกรธ(กุปฺปติ)ในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ 5. ไม่มัวเมา(มชฺชติ)ในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา

(82) **วีตราคสูตร** ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างคือ 1. เป็นผู้ปราศจากความกำหนัด(วีตราโค) 2. เป็นผู้ปราศจากความขัดเคือง(วีตโทโส) 3. เป็นผู้ปราศจากความหลง(วีตโมโห) 4. เป็นผู้ไม่ลบหลู่(อมฺกขี) 5. เป็นผู้ไม่ตีเสมอ(อปฬาสี)

(83) **กุหกสูตร** ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างคือ 1. ไม่เป็นผู้พูดหลอกลวง(น กุหโก) 2. ไม่เป็นผู้หวังลาภ(น ลปโก) 3. ไม่เป็นผู้พูดเลียบเคียงหาลาภ(น นิมิตฺติโก) 4. ไม่เป็นผู้พูดคาดคั้นให้บริจาค(น นิปฺเปสิโก) 5. ไม่เป็นผู้แสวงหาลาภด้วยลาภ(น ลาเภน ลาภ์ นิชิคีสิตา)

(84) **อสัทธสูตร** ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างคือ เป็นผู้มีศรัทธา มีหิริ มีโอตตัปปะ เป็นผู้ระดมความเพียร เป็นผู้มีปัญญา (85) **อักขมสูตร** ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างคือ เป็นผู้อดทน (ชโม) ต่อรูปารมณ์...สัททารมณ์...คันธารมณ์...รสารมณ์...โผฏฐัพพารมณ์ (86) **ปฏิสัมภิทาสูตร** ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างคือ เป็นผู้ได้ปฏิสัมภิทา 4 และเป็นผู้ขยัน เอาธุระในกิจน้อยใหญ่ของเพื่อนพรหมจรรย์นอย่างมีประสิทธิภาพ (87) **สีลสูตร** ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างคือ 1. เป็นผู้มีศีล สำรวมในปาติโมกข์ 2. เป็นพหูสูต 3. เป็นผู้มีวาจาไพเราะอ่อนหวาน 4. เป็นผู้เข้าฌานได้ตามที่ต้องการ 5. เป็นผู้ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ(เป็นพระอรหันต์)

ดีพร้อมอย่างไรก็อย่าเป็นมิจฉาทิฐิ

(88) **เถรสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุเถระประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์ เพื่อมิใช่สุข...เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรม 5 อย่างนั้นคือ 1. เป็นรัตตัญญู บวชนาน 2. เป็นผู้มีชื่อเสียง มียศ มีบริวารมาก 3. เป็นผู้พรั่งพร้อมด้วยปัจจัย 4 4. เป็นพหูสูต ได้ศึกษาเล่าเรียนจดจำ ทำความเข้าใจ ประกาศพรหมจรรย์ได้ดีเยี่ยม (แต่) 5. เป็นมิจฉาทิฐิ มีความเห็นวิปริต

ตรัสว่า ภิกษุเถระเช่นนี้ย่อมยังชนหมู่มากให้ห่างเหินจากสัทธรรมให้ตั้งอยู่ในอสัทธรรม ชนหมู่มากย่อมเอาเธอเป็นแบบอย่างเพราะเห็นว่าเป็นรัตตัญญูบวชนาน เป็นต้น

ทรงสอนภิกษุทั้งหลายให้เป็นภิกษุถระที่ประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง คือ เป็นรัตตัญญูบวชนาน ฯลฯ ประการสุดท้ายให้เป็นสัมมาทิฐิ มีความเห็นไม่วิปริต ซึ่งจะยังชนหมู่มากให้ห่างเหินจากอสัทธรรมให้ตั้งอยู่ในสัทธรรม...

เหตุแห่งความเสื่อมของภิกษุผู้ยังเป็นเสขะ

(89) **ปฐมเสขสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีธรรม 5 อย่างที่เป็นไปเพื่อความเสื่อมของภิกษุผู้ยังเป็นเสขะคือ 1. ความเป็นผู้ยินดีในการงาน(กมฺมารามตา) 2. ความเป็นผู้ยินดีในการพูดคุย(ภสฺสารามตา) 3. ความเป็นผู้ยินดีในการนอน (นิทฺทารามตา) 4. ความเป็นผู้ยินดีในการคลุกคลีกับหมู่คณะ(สงฺคณิการามตา) 5. ไม่พิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว (ยถาวิมุตตं จิตฺตं น ปจฺจเวกฺขติ-ไม่มีการติดตามผลของการปฏิบัติธรรมว่าไปถึงไหน) ธรรม 5 อย่างที่ไม่เป็นไปเพื่อความเสื่อมของภิกษุผู้เป็นเสขะ มีนัยตรงกันข้าม

(ความเสื่อมของภิกษุผู้เป็นเสขะ หมายถึงไม่ก้าวสู่การบรรลุธรรมที่สูงขึ้นไป ไม่ใช่เสื่อมจากมรรคผลที่ได้บรรลุแล้ว)

(90) **ทุติยเสขสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีธรรม 5 อย่างที่เป็นไปเพื่อความเสื่อมของภิกษุผู้เป็นเสขะ คือ 1. เป็นผู้มีกิจมาก มีงานต้องทำมาก ไม่รู้ว่าอะไรเป็นกิจสำคัญไม่สำคัญ 2. ปล่อยวันเวลาให้ล่วงไปกับงานเล็กงานน้อย 3. คลุกคลีกับคฤหัสถ์และบรรพชิตโดยไม่สมควร 4. เข้าบ้านแต่เช้า กลับสายเกินเวลาอันสมควร(อติทิวา-เลยเวลาเที่ยงวันไป) 5. ไม่ค่อยได้พูดจาด้วย

เรื่องที่เป็นไปเพื่อการขัดเกลากิเลส เช่นเรื่องมักน้อยสันโดษ เป็นต้น

ในทุกข้อ ทรงกำกับด้วยคำว่า(ภิกษุเสขะ)ไม่มีการออกหลีกเร้น ไม่มีการท่าจิตให้สงบ และได้ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย

กกุธวรรค

ผู้ประกาศตนเป็นพระอรหันต์มี 5 ประเภท

(91) **ปฐมสัมปทาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สัมปทา (ความถึงพร้อม) มี 5 อย่างคือ 1. สัทธาสัมปทา 2. สีลสัมปทา 3. สุตสัมปทา 4. จาคสัมปทา 5. ปัญญาสัมปทา (92) **ทุติย-สัมปทาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สัมปทา(ความถึงพร้อม) มี 5 อย่างคือ 1. สีลสัมปทา 2. สมาธิสัมปทา 3. ปัญญาสัมปทา 4. วิมุตติสัมปทา 5. วิมุตติญาณทัสสนสัมปทา

(93) **พยากรณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การประกาศตนว่าเป็นพระอรหันต์ (อญฺญาพฺยากรณานิ) มี 4 กรณี คือ 1. เพราะความโง่ความหลง 2. มีความปรารถนาอันชั่วร้าย 3. เพราะความบ้าความฟุ้งซ่าน 4. เพราะสำคัญ (เข้าใจผิด) ว่าได้บรรลุ 5. เพราะได้บรรลุจริง

(94) **ผาสุสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมเพื่ออยู่ผาสุก (ผาสุวิหารธรรม) มี 5 อย่างคือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และการทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน

(95) **อกุปปสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้มีธรรม 5 อย่าง ย่อมตรัสรู้ธรรมที่ไม่กำเริบ(อรหัตตผล)ได้ในเวลาไม่ช้านาน ธรรม 5 อย่างนั้นคือ ปฏิสัมภิทา 4 และการพิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว

วิธีเจริญอานาปานสติให้ได้ผล

(96) **สุตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง เจริญอานาปานสติอยู่ ย่อมบรรลุอรหัตได้ในเวลาไม่ช้านาน ธรรม 5 อย่างนั้นคือ 1. เป็นผู้มีกิจธุระน้อย เลี้ยงง่าย ยินดีแต่ในบริขารที่จำเป็นแก่ชีวิต 2. ฉันอาหารแต่น้อย ไม่เห็นแก่ปากแก่ท้อง 3. ไม่เห็นแก่นอน มีความเพียรตื่นตัวอยู่เสมอ 4. เป็นพหูสูต 5. พิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว

(97) **กถาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง เจริญอานาปานสติอยู่ ย่อมบรรลุอรหัตได้ในเวลาไม่ช้านาน ธรรม 5 อย่างนั้น ข้อ 1-2-3 และ 5 เหมือนในสุตสูตร ส่วนข้อ 4 คือ เป็นคนมีโอกาสได้ฟังเรื่องที่เป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส เช่นเรื่องความมักน้อยสันโดษเป็นต้น อยู่เรื่อยๆ

(98) **อรัญญสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง เจริญอานาปานสติอยู่ ย่อมบรรลุอรหัตได้ในเวลาไม่ช้านาน ธรรม 5 อย่างนั้น ข้อ 1-2-3 และ 5 เหมือนในสุตสูตร ส่วนข้อ 4 คือ เป็นผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ในเสนาสนะอันสงัด

(99) **สีหสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ไม่ว่าพระองค์จะ

แสดงธรรมแก่ภิกษุ แก่ภิกษุณี แก่อุบาสก แก่อุบาสิกา แก่ปุถุชน โดยที่สุดแม้แก่คนขอทานและพรานนก ก็ย่อมแสดงโดยเคารพ ไม่แสดงโดยไม่เคารพ ทั้งนี้ เพราะพระองค์เป็นผู้หนักในธรรม (ธมฺมครุ) เคารพในธรรม(ธมฺมการโว) ทรงเปรียบพระองค์เหมือนพญาราชสีห์ ซึ่งไม่ว่าจะจับช้าง จับกระบือ...โดยที่สุดแม้แต่จับกระต่ายและแมว ก็จับอย่างแน่นมั่นไม่พลาด...

ทรงเป็นศาสดาที่ไม่หวังการปกป้องจากสาวก

(100) **กกุธสูตร** โฆสิตาราม(กรุงโกสัมพี) : ไม่นานหลังจากที่บุตรของเจ้าโกลิยะ ชื่อกกุธะ ซึ่งเป็นโยมอุปัฏฐากของพระมหาโมคคัลลานะ ถึงแก่กรรมไปเกิดเป็นเทพจำพวกอโนมัย มีอัตภาพใหญ่ขนาดพื้นที่ของหมู่บ้านในแคว้นมคธ 2-3 หมู่บ้าน แต่ก็ไม่ทำความเดือดร้อนทั้งแก่ตนและคนอื่น วันหนึ่งกกุธเทวบุตรนั้นได้เข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานะ นมัสการว่า พระเทวทัตคิดการใหญ่จะปกครองสงฆ์(แทนพระพุทธองค์) แต่พอเกิดความคิดอย่างนั้น พระเทวทัตก็เสื่อมจากฤทธิ์ (อิทฺธิยา ปริหีโน) ในทันใดนมัสการดังนี้แล้ว กกุธเทวบุตรก็กราบลา

เมื่อพระมหาโมคคัลลานะกราบทูลเรื่องนี้ให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ตรัสถามว่า กำหนดรู้ด้วยใจดีแล้วหรือว่าคำกล่าวของเทวบุตรนั้นเป็นจริงแน่? พระมหาโมคคัลลานะกราบทูลว่ากำหนดรู้ด้วยใจดีแล้ว เรื่องที่เทวบุตรกล่าวถึงนั้นเป็นความจริง

พระพุทธองค์ตรัสว่า ให้จำไว้ โมฆบุรุษ(เทวทัต)นั้นจักประจานตัวเอง แล้วตรัสว่า มีศาสดาอยู่ 5 ประเภทคือ 1. ศาสดา

ผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์ 2. ศาสดาผู้มีอาชีวะไม่บริสุทธิ์ 3. ศาสดาผู้มีการแสดงธรรมที่ไม่บริสุทธิ์ 4. ศาสดาผู้มีการตอบปัญหา(เวยยากรณ์)ไม่บริสุทธิ์ 5. ศาสดาผู้มีญาณทัสสนะไม่บริสุทธิ์

ศาสดาทั้ง 5 ประเภทนี้ พวกสาวกของเขาก็รู้ว่า เขาไม่บริสุทธิ์โดยธรรมนั้นๆ อย่างแท้จริง แต่ก็ไม่บอกความจริงแก่ใคร ปลงใจว่าเป็นกรรมของใครของมัน อย่างนี้จัดว่าพวกสาวกพากันปกป้องศาสดาโดยธรรมนั้นๆ และศาสดาเหล่านั้นก็ปรารถนาการปกป้องของสาวกโดยธรรมนั้นๆ เช่นกัน

ส่วนพระพุทธองค์ทรงมีศีล มีอาชีวะ มีการแสดงธรรม มีการตอบปัญหา และมีญาณทัสสนะ อันบริสุทธิ์หมดจดอย่างแท้จริง เหล่าสาวกไม่ต้องปกป้องพระองค์โดยธรรมเหล่านั้น และพระองค์ก็ทรงไม่ปรารถนาการปกป้องจากเหล่าสาวกโดยธรรมเหล่านั้นเลย

จบปัญจกนิบาต ทุติยปัณณาสก์

ปัญจกนิบาต ตติยปัณณาสก์

ผาสุวิหารวรรค

พระอรหันต์ก็ถูกรังเกียจด้วยเรื่องที่ไม่เหมาะสมได้

(101) **เวสารัชชกรณสูตร** พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้เป็นเสขะย่อมเป็นผู้แกล้วกล้า(ไม่ครั่นคร้าม) เมื่อประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง คือ 1. เป็นผู้มีศรัทธา 2. เป็นผู้มีศีล 3. เป็นพหูสูต 4. เป็นผู้ระดมความเพียร 5. เป็นผู้มีปัญญา

(102) **สังกิตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุแม้จะเป็นผู้มีอกุปปธรรม (มีธรรมที่ไม่กำเริบ-หมายถึงพระอรหันต์) ถ้ามีพฤติการณ์ 5 อย่าง ก็เป็นที่รังเกียจสงสัยว่าเป็นพระชั่วได้ พฤติการณ์ 5 อย่างนั้นคือ 1. ไปมาหาสู่ (โคจโร) หญิงแพศยา (โสเภณี) 2. ไปมาหาสู่หญิงหม้าย (วิธวา) 3. ไปมาหาสู่สาวเทื้อ (ถุลลกุมารี) 4. ไปมาหาสู่บัณเฑาะก์ (กะเทย) 5. ไปมาหาสู่ภิกษุณี

ภิกษุที่มีพฤติการณ์เหมือนมหาโจร

(103) **โจรสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มหาโจรซึ่งทำการจี้ปล้นชิงทรัพย์นั้นมีลักษณะ ๕ อย่าง คือ ๑. อาศัยที่ไม่ราบเรียบ ๒. อาศัยที่รกชัฏ ๓. อาศัยผู้มีอิทธิพล ๔. ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ๕. ทำการเพียงลำพัง ภิกษุชั่วที่ประพฤติเสียหายเป็นที่ตำหนิของวิญญูชนก็เหมือนกันคือ ๑. ทำกรรมทางกายวาจาใจที่ไม่สม่ำเสมอ (เหมือนมหาโจรอาศัยที่ที่ไม่ราบเรียบ เช่น ลุ่มน้ำ ทุบเขา เป็นต้น) ๒. เป็นมิจฉาทิฐิ(เหมือนมหาโจรอาศัยที่รกชัฏ เช่น สุมทุมพุ่มไม้ เป็นต้น) ๓. อาศัยพระราชามหาอำมาตย์เป็นผู้ปกป้องคุ้มครอง (เหมือนมหาโจรอาศัยผู้มีอิทธิพล) ๔. ใช้ปัจจัย ๔ ปิดบังความผิด (เหมือนมหาโจรใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายกลบเกลื่อนความชั่วของตน) ๕. ปลีกตนอยู่เดียวดายให้ดูน่าเลื่อมใส (เหมือนมหาโจรทำการโจรกรรมเพียงลำพัง เพราะไม่อยากให้ใครรู้ความลับของตน)

(104) **สุขุมาลสูตร** ตรัสถึงสมณะผู้ละเอียดอ่อน(สุขุมาล-มีชีวิตที่ราบรื่นสะดวกสบาย) ว่ามีลักษณะ ๕ อย่างคือ ๑. ใช้สอยปัจจัย ๔ มากหรือน้อย โดยการขอร้อง ๒. เพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกันดีต่อทั้งด้วยกาย วาจา และใจ ๓. สุขภาพอนามัยดี ๔. เข้าฌาน ๔ ได้ตามประสงค์ ๕. เป็นพระอรหันต์ ตรัสว่า พระองค์เองมีความเป็นสุขุมาลครบทั้ง ๕ อย่างนั้น

วิธีที่จะอยู่ให้ผาสุก

(105) **ผาสุวิหารสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมสำหรับอยู่ผาสุกมี ๕ อย่างคือ ๑. มีการกระทำ (กายกรรม) ด้วยเมตตา

ต่อเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 2. มีการพูดจา (วจีกรรม) กับเพื่อนพรหมจรรย์ด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง 3. มีความนึกคิด (มโนกรรม) ด้วยเมตตาต่อเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 4. มีศีลบริสุทธิ์บริบูรณ์ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง 5. มีอริยทิฐิเพื่อความสิ้นทุกข์ เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(106) **อานันทสูตร** โฆสิตาราม(กรุงโกสัมพี) : พระอานนท์ทูลถามว่า ภิกษุสงฆ์จะอยู่ผาสุกได้ต้องทำอย่างไร? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ภิกษุสงฆ์จะอยู่ผาสุก เพราะเหตุ (อย่างใดอย่างหนึ่ง) ต่อไปนี้คือ 1. ตัวเองมีศีล ไม่ติเตียนผู้อื่นในเรื่องอธิศีล 2. ตัวเองมีศีล ไม่ติเตียนผู้อื่นในเรื่องอธิศีล และใส่ใจพิจารณาที่ตัวเอง ไม่มัวใส่ใจอยู่กับเรื่องของคนอื่น 3. ตัวเองมีศีล ฯลฯ และเมื่อตนเองเป็นคนไม่มีชื่อเสียง ก็ไม่สะดุ้งสะเทือนกับการที่ไม่มีชื่อเสียงนั้น 4. ตัวเองมีศีล ฯลฯ และเข้าฌาน 4 ได้ตามประสงค์ 5. ตัวเองมีศีล ฯลฯ และเป็นพระอรหันต์

(107) **สีลสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ ย่อมคู่ควรแก่ของคำนับ คู่ควรแก่ของต้อนรับ คู่ควรแก่ของทำบุญ คู่ควรแก่การนบไหว้ เป็นนาบุญของโลก (108) **อเสขิยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยกองศีลของพระอเสขะ กองสมาธิของพระอเสขะ กองปัญญาของพระเสขะ กองวิมุตติของพระอเสขะ และกองวิมุตติญาณทัสสนะของพระอเสขะ ย่อม

คู่ควรแก่ของคำนับ...เป็นนาบุญของโลก

(109) **จาตุทิสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างคือ 1. มีศีล 2. เป็นพหูสูต 3. สันโดษด้วยปัจจัย 4 4. เข้าฌาน 4 ได้ตามประสงค์ 5. เป็นพระอรหันต์ ย่อมเป็นผู้ควรเดินทางไปได้ทั่วทิศ(ไปไหนก็ได้)

(110) **อรัญญสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างคือ 1. มีศีล 2. เป็นพหูสูต 3. เป็นผู้ระดมความเพียร 4. เข้าฌาน 4 ได้ตามประสงค์ 5. เป็นพระอรหันต์ ย่อมควรแก่การอยู่ในที่อันสงัดคือป่าดงพงไพร

อันธวรรค

ภิกษุที่ไม่น่ารักไม่น่าเลื่อมใส

(111) **กุลุปกสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้เข้าไปหาชาวบ้านถ้ามีพฤติการณ์ 5 อย่างคือ 1. ถือวิสาสะกับผู้ที่ไม่คุ้นเคย 2. เป็นคนเจ้ากี้เจ้าการ ทั้งๆ ที่ตนไม่ได้เป็นใหญ่ในบ้านเขา 3. คบหากับฝ่ายตรงกันข้ามของเขา 4. ชอบพูดกระซิบข้างหู (อุปกณฺณกชปฺปี) 5. เป็นคนขี้ขอ(อติยาจนโก) ย่อมไม่เป็นที่รักที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพยกย่องของชาวบ้าน ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย

ภิกษุที่ไม่เหมาะจะเป็นผู้ติดตาม

(112) **ปัจฉาสมณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่

มีลักษณะ 5 อย่างคือ 1. เดินห่างเกินไปหรือชิดเกินไป 2. ไม่รับบาตร(ของอุปัชฌาย์)อย่างเหมาะสม(เช่นเมื่อเห็นว่าบาตรของอุปัชฌาย์เต็ม ไม่ขอรับเอามาถือเอง) 3. เมื่อ(อุปัชฌาย์)พูดจาล่อแหลมต่ออาบัติก็ไม่ห้าม 4. พูดแทรกเมื่อ(อุปัชฌาย์) กำลังพูด 5. เป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา ภิกษุเช่นนี้ไม่ควรให้เป็นผู้ติดตาม(ปัจฉาสมณะ) ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย

(113) **สมาธิสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง คือ ไม่อดทน(อกฺขโม) ต่อรูปารมณ์ ต่อสัททารมณ์ ต่อคันธารมณ์ ต่อรสารมณ์ ต่อโผฏฐัพพารมณ์ ย่อมไม่อาจที่จะบรรลุสัมมาสมาธิได้ ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย

หลักปฏิบัติเบื้องต้นสำหรับภิกษุบวชใหม่

(114) **อันธกวินทสูตร** อันธกวินทวิหาร(แคว้นมคธ) : วันหนึ่ง พระพุทธองค์ประทานพระโอวาทแก่พระอานนท์ว่า สำหรับภิกษุบวชใหม่นั้นควรสอนให้ถือปฏิบัติในธรรม 5 อย่างคือ 1. ให้สำรวมในปาติโมกข์ มีกิริยามารยาท(อาจาระ) และที่หาอาหารปิณฑบาต(โคจร-ที่ไปมาหาสู่)ที่ดี เห็นโทษของความผิดแม้เล็กน้อย 2. ให้สำรวมอินทรีย์ มีสติคุ้มครองตน 3. ให้พูดแต่น้อย 4. ให้ถืออยู่ป่าที่สงบสงัด 5. ให้มีสัมมาทิฐิ

ลักษณะภิกษุณีที่ทรงติเตียน

ใน 6 พระสูตรต่อไปนี้ พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเรื่องภิกษุณีผู้มีพฤติการณ์ที่เป็นโทษต่างๆ ชนิดที่"เหมือนถูกจับ

ขังไว้ในนรก(ยถาภตๆ นิกฺขิตฺตา เอวๆ นิรเย)"

(115) **มัจฉริยสูตร** ตรัสถึงภิกษุณีผู้มีลักษณะ 1. ตระหนี่ที่อยู่ 2. ตระหนี่สกุล(ญาติโยมผู้อุปัฏฐาก) 3. ตระหนี่ลาภ (ปัจจัย 4) 4. ตระหนี่คุณความดีที่เขายกย่อง(อยากให้คนยกย่องตัวเองคนเดียว) 5. ตระหนี่ธรรม(หวงความรู้, ไม่แสดงธรรมแก่ใคร) (116) **วัณณสูตร** ตรัสถึงภิกษุณีผู้มีลักษณะ 1. ไม่พิจารณาใคร่ครวญให้ดีก่อนแล้วสรรเสริญผู้ที่ไม่ควรสรรเสริญ 2. ติเตียนผู้ที่ควรสรรเสริญ 3. ก่นทำลายความเลื่อมใสในที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส 4. ก่นทำลายความไม่เลื่อมใสในที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส 5. ทำศรัทธาไทยให้ตกไป (สทฺธาเทยฺยๆ วินิปาเปติ-ทำให้ทายกเสียศรัทธา เสียความรู้สึก) (117) **อิสสาสูตร** ตรัสถึงภิกษุณีผู้มีลักษณะ 1. ไม่พิจารณาใคร่ครวญให้ดีก่อน แล้วสรรเสริญผู้ที่ไม่ควรสรรเสริญ 2. ติเตียนผู้ที่ควรสรรเสริญ 3. เป็นคนริษยา 4. เป็นคนตระหนี่ 5. ทำศรัทธาไทยให้ตกไป (118) **ทิฏฐิสูตร** ตรัสถึงภิกษุณีผู้มีลักษณะ 1. ไม่พิจารณาใคร่-ครวญให้ดีก่อนแล้วสรรเสริญผู้ที่ไม่ควรสรรเสริญ 2. ติเตียนผู้ที่ควรสรรเสริญ 3. มีความเห็นผิด 4. มีความดำริผิด 5. ทำศรัทธาไทยให้ตกไป (119) **วาจาสูตร** ตรัสถึงภิกษุณีผู้มีลักษณะ 1. ไม่พิจารณาใคร่ครวญให้ดีก่อนแล้วสรรเสริญผู้ที่ไม่ควรสรรเสริญ 2. ติเตียนผู้ที่ควรสรรเสริญ 3. มีวาจาผิด 4. มีการงานผิด 5. ทำศรัทธาไทยให้ตกไป (120) **วายามสูตร** ตรัสถึงภิกษุณีผู้มีลักษณะ 1. ไม่พิจารณาใคร่ครวญให้ดีก่อนแล้วสรรเสริญผู้ที่ไม่ควรสรร-เสริญ 2...ติเตียนผู้ที่ควรสรรเสริญ 3. มีความพยายามผิด 4. มี

ความระลึก(สติ)ผิด 5. ทำศรัทธาไทยให้ตกไป
ในทุกพระสูตร ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย

คิลานวรรค

ธรรมที่เจริญแล้วเห็นผลได้ในไม่ช้า

(121) **คิลานสูตร** กูฏาคารศาลา (ป่ามหาวัน) : เย็นวันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จไปที่ศาลาภิกษุไข้ ทรงเห็นภิกษุป่วยหนักรูปหนึ่ง จึงประทับบนอาสนะ ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาเข้าเฝ้า ประทานพระโอวาทว่า มีธรรม 5 อย่างที่เมื่อภิกษุผู้เป็นไข้ได้เจริญไม่ลดละแล้ว ก็หวังได้ว่าจะได้บรรลุอรหัตตผลในไม่ช้า ธรรม 5 อย่างนั้นคือ 1. พิจารณาเห็นความไม่งามในกาย(กาเย อสุภานุปสฺสี) 2. กำหนดหมายความปฏิกูลในอาหาร(อาหาเร ปฏิกูลสญฺญี) 3. กำหนดหมายความไม่น่ายินดีในโลกทั้งปวง(สพฺพโลเก อนภิรตสญฺญี) 4. พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง 5. มีมรณสัญญาดำรงอยู่ที่ใจเป็นอย่างดี (มรณสญฺญา อชฺฌตฺตं สุปติฏฺฐิตา-มีสติกำหนดหมายความตายอย่างแน่วแน่)

(122) **สติปัฏฐานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อภิกษุหรือภิกษุณีเจริญธรรม 5 อย่าง ก็หวังได้ว่าจะได้บรรลุอรหัตตผลหรือเป็นอนาคามีในไม่ช้า ธรรม 5 อย่างนั้นคือ 1. ตั้งสติให้แน่วแน่เพื่อปัญญาหยั่งรู้ความเกิด-ความดับของสิ่งทั้งหลาย 2. พิจารณาเห็นความไม่งามในกาย 3. กำหนดหมายความเป็นปฏิกูลใน

อาหาร 4. กำหนดหมายความไม่น่ายินดีในโลกทั้งปวง 5. พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง

ธรรมสำหรับผู้ป่วยและผู้พยาบาล

(123) **ปฐมอุปัฏฐากสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุไข้ที่เป็นผู้พยาบาลยาก เพราะเหตุ 5 อย่าง คือ 1. มักทำสิ่งซึ่งไม่เป็นที่สบาย(ชอบฝืนคำสั่งหมอ เช่นชอบกินของแสลงเป็นต้น) 2. ไม่รู้ประมาณในสิ่งที่สบาย 3. ไม่กินยา 4. ไม่บอกอาการป่วยตามความเป็นจริงแก่ผู้พยาบาล ซึ่งมีความหวังดี 5. ไม่อดทนต่อทุกขเวทนาที่เกิดขึ้น (ส่วนภิกษุไข้ที่พยาบาลง่ายมีนัยตรงกันข้าม)

(124) **ทุติยอุปัฏฐากสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่ไม่ควรเป็นผู้พยาบาลภิกษุไข้ มีลักษณะ 5 อย่างคือ 1. ไม่สามารถที่จะจัดยาแก่คนไข้ 2. ไม่รู้ของควร ของแสลง นำของแสลงเข้าไปให้ นำของไม่แสลงออกมา 3. เป็นคนเห็นแก่อามิสพยาบาลคนไข้ ไม่มีเมตตาจิต 4. รังเกียจที่จะทำความสะอาดอุจจาระปัสสาวะ อาเจียรและเขฬะ(น้ำลาย) 5. ไม่สามารถที่จะชี้แจง จูงใจ ปลุกใจ ปลอบใจคนไข้ ด้วยข้อธรรมเป็นครั้งคราว (ส่วนภิกษุที่สมควรเป็นผู้พยาบาลภิกษุไข้ มีนัยตรงกันข้าม)

เหตุให้อายุสั้นและอายุยืน

(125) **ปฐมอนายุสสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีเหตุ 5 อย่างที่ทำให้บุคคลอายุสั้นคือ 1. ทำสิ่งไม่สบาย(อสปฺปายการี)

2. ไม่รู้ประมาณในสิ่งที่สบาย(สปฺปาเย มตฺตํ น ชานาติ) 3. กินของที่ย่อยยาก(อปริณตโภชี) 4. เที่ยวท่องผิดเวลา(อกาลจารี) 5. ไม่ประพฤติพรหมจรรย์(อพฺรหฺมจารี-ไม่ครองชีวิตประพฤติ, ไม่อยู่ในศีลในธรรม)

(126) **ทุติยอนายุสสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีเหตุ 5 อย่างที่ทำให้บุคคลอายุสั้น คือ (3 ข้อแรกเหมือนในปฐมอนายุสสสูตร) 4. เป็นคนทุศีล 5. คบคนชั่วเป็นมิตร

ทั้ง 2 พระสูตร ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย

ภิกษุผู้ไม่ควรปลีกอยู่คนเดียว

(127) **อวัปปกาสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ไม่ควรปลีกตนออกจากหมู่ไปอยู่คนเดียว คือภิกษุผู้ไม่สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ ยารักษาโรค ตามมีตามได้ และเป็นผู้มากด้วยความดำริในกาม (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

(128) **สมณทุกขสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทุกข์ของสมณะ คือเป็นผู้ไม่สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ ยารักษาโรค ตามมีตามได้ และไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

(129) **ปริกุปปสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า บุคคลที่จะต้องไปอบายตกนรก เดือดร้อน ไม่มีทางเยียวยาแก้ไขได้ มี 5 จำพวกคือ 1. คนฆ่ามารดา 2. คนฆ่าบิดา 3. คนฆ่าพระอรหันต์ 4. คนมีจิตมุ่งร้ายทำพระโลหิตของพระตถาคตให้ห้อ 5. คนทำลายสงฆ์ให้แตกกัน (คำว่า "ไม่มีทางเยียวยาแก้ไขได้" หรือ "อเตกิจฺฉา" หมายถึงไม่มีใครจะช่วยไม่ให้ไปอบายตกนรกได้)

ความเสื่อมที่ไม่เป็นเหตุให้ตกนรก

(130) **สัมปทาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีความเสื่อม 5 อย่างคือ 1. ความเสื่อมญาติ 2. ความเสื่อมทรัพย์ 3. ความเสื่อมเพราะโรค 4. ความเสื่อมศีล 5. ความเสื่อมทิฐิ ความเสื่อม 3 อย่างแรกไม่เป็นเหตุให้เกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนความเสื่อมศีลและความเสื่อมทิฐิ เป็นเหตุให้เกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก (ตรัสถึงความถึงพร้อม(สัมปทา) 4 อย่างโดยนัยตรงกันข้าม)

ราชวรรค

เปรียบเทียบระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระเจ้าจักรพรรดิ

(131) **จักกสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระเจ้าจักรพรรดิทรงประกอบด้วยธรรม 5 อย่างคือ 1. ทรงรู้ผล 2. ทรงรู้เหตุ 3. ทรงรู้ประมาณ 4. ทรงรู้กาล 5. ทรงรู้บริษัท(ประชุมชน) จึงสามารถยังจักร(อาณาจักร)ให้เป็นไปด้วยดี ไม่มีใครต้านทานขัดขวางได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงประกอบด้วยธรรม 5 อย่างนั้น จึงทรงยังธรรมจักรให้เป็นไปด้วยดี ชนิดที่สมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครในโลก ก็ต้านไม่ได้

(132) **อนุวัตตนสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าจักรพรรดิทรงประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง เจริญรอยตามพระราชบิดา จึงยังอาณาจักรให้เป็นไปด้วยดี ไม่มีใครจะขัดขวางได้ พระสารีบุตรก็เช่นกัน...

(133) **ราชสูตร** ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระเจ้าจักรพรรดิทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นธรรมราชา แต่ก็จะยังอาณาจักรให้เป็นไปด้วยดี ณ ประเทศที่ไม่มีราชาหาได้ ไม่ ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามว่า ใครคือราชาของพระเจ้าจักรพรรดิ ตรัสตอบว่า ธรรมนั่นเอง พระเจ้าจักรพรรดิทรงอาศัยธรรมทรงสักการะเคารพนบนอบต่อธรรม ทรงมีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ ในการบริหารจัดการอย่างเป็นธรรมกับคนภายใน(อันโตชน) ในการบริหารจัดการอย่างเป็นธรรมกับพระราชวงศานุวงศ์(กษัตริย์อนุยนต์) หมู่ทหาร พราหมณ์ คฤหบดี ประชาชน สมณพราหมณ์ เนื้อและนกทั้งหลาย พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เหมือนกัน ทรงดำรงอยู่ในธรรม...ทรงอาศัยธรรม ทรงสักการะเคารพนบนอบต่อธรรม...ทรงบริหารจัดการกับภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ให้รู้จักเลือกส้องเสพกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อาชีวะ ตามนิคม จึงทรงยังธรรมจักรอันยอดเยี่ยมให้เป็นไปด้วยดี ไม่มีใครต้านได้

ภิกษุผู้เปรียบเหมือนพระเจ้าแผ่นดิน-พระราชโอรส

(134) **ผัสสทิสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงพร้อมด้วยองค์ 5 ไม่ว่าจะประทับอยู่ ณ ทิศไหน ก็เหมือนพระองค์ประทับอยู่ที่ประเทศของพระองค์เอง องค์ 5 นั้น คือ 1. ทรงมีพระชาติหมดจด(มีสายเลือดเป็นกษัตริย์) ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดาตลอด 7 ชั่วบรรพบุรุษ 2. ทรงมั่งคั่งด้วยพระราชทรัพย์ 3. ทรงเพียบพร้อมด้วยกองทัพ 4. ทรงมีปรินายก

(ผู้นำรัฐบาล)ที่ฉลาดเฉียบแหลม สามารถคิดเห็นประโยชน์ทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน 5. ด้วยความพร้อมดังกล่าว ทรงมีพระยศแก่กล้า, ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะอยู่ ณ ทิศไหน ก็มีจิตหลุดพ้นได้แน่นอน ธรรม 5 อย่างนั้นคือ 1. เป็นผู้มีศีล(เทียบกับพระเจ้าแผ่นดินมีสายเลือดเป็นกษัตริย์) 2. เป็นพหูสูต(เทียบกับพระเจ้าแผ่นดินทรงมั่งคั่งด้วยราชทรัพย์) 3.เป็นผู้ระดมความเพียร(เทียบกับพระเจ้าแผ่นดินทรงเพียบพร้อมด้วยกองทัพ) 4. เป็นผู้มีปัญญาเพื่อความสิ้นทุกข์(เทียบกับพระเจ้าแผ่นดินทรงมีปรินายกผู้ฉลาดเฉียบแหลม) 5. ด้วยความพร้อมดังกล่าว เธอย่อมได้วิมุตติ

(135) **ปฐมปัตถนาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อพร้อมด้วยองค์ 5 ย่อมทรงปรารถนาราชสมบัติได้ องค์ 5 นั้นคือ 1. ทรงมีพระชาติเป็นกษัตริย์ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดาตลอด 7 ชั่วบรรพบุรุษ 2. มีพระรูปโฉมงดงาม 3. ทรงเป็นที่รักของพระมารดาพระบิดา 4. ทรงเป็นที่รักของพสกนิกร 5. ทรงได้รับการศึกษาเป็นอย่างดีในศาสตร์ของผู้จะขึ้นครองราชย์ เมื่อทรงเห็นว่าพระองค์มีความพร้อมดังนี้ ก็ย่อมปรารถนาราชสมบัติได้ ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง ก็ปรารถนาความสิ้นอาสวะได้เช่นกัน ธรรม 5 อย่างนั้นคือ 1. เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อในความตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2. เป็นผู้มีอาพาธน้อย ไม่เป็นคนขี้โรค มีไฟธาตุพอเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร 3. เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่เจ้าเล่ห์ เป็นคนเปิดเผย 4. เป็นผู้ระดมความเพียร 5. เป็นผู้มีปัญญาเพื่อความ

สิ้นทุกข์ เมื่อพิจารณาเห็นว่าตนมีความพร้อมดังนี้ เธอก็ย่อมปรารถนาความสิ้นอาสวะได้

(136) **ทุติยปัตถนาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ทรงพร้อมด้วยองค์ 5 ย่อมทรงปรารถนาเป็นอุปราชได้ องค์ 5 นั้นคือ 1.-2.-3.-4. เหมือนกรณีพระราชโอรสทรงปรารถนาราชสมบัติ 5. ทรงฉลาดเฉียบแหลม สามารถคิดเห็นประโยชน์อดีต ปัจจุบัน และอนาคตได้... ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง ก็ย่อมปรารถนาความสิ้นอาสวะได้เช่นกัน ธรรม 5 อย่างนั้นคือ 1. เป็นผู้มีศีล 2. เป็นพหูสูต 3. เป็นผู้มีจิตตั้งมั่นในสติปัฏฐาน 4 4. เป็นผู้ระดมความเพียร 5. เป็นผู้มีปัญญาเพื่อความสิ้นทุกข์

คนหลับน้อยตื่นมาก 5 จำพวก

(137) **อัปปสุปติสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีคน 5 จำพวกที่หลับน้อยตื่นมากในยามราตรี คือ 1. สตรีที่ครุ่นคิดถึงบุรุษ 2 บุรุษที่ครุ่นคิดถึงสตรี 3. โจรที่ครุ่นคิดจะลักทรัพย์เขา 4. พระราชาผู้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ 5. ภิกษุผู้มุ่งถึงธรรมอันปลอดสังโยชน์(มุ่งบรรลุนิพพาน)

เปรียบเทียบภิกษุกับช้างทรงของพระราชา

(138) **ภัตตาทกสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ช้างของพระราชาประเภทกินจุ ขวางที่ ขี้มาก มีไว้นับจำนวน(สลากคฺคาหี) ได้ชื่อว่า(สักแต่ว่า)เป็นช้างหลวง มีลักษณะ 5 อย่างคือ ไม่

อดทนต่อรูป...เสียง...กลิ่น...รส....โผฏฐัพพะ ภิกษุก็เหมือนกัน ประเภทที่ฉันจุ ขวางที่ นั่งนอนมาก มีไว้นับจำนวน ได้ชื่อว่า (เพียงว่า) เป็นภิกษุ มีลักษณะ 5 อย่าง คือ ไม่อดทนต่อรูป...เสียง... กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะ

(139) **อักขมสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ช้างที่ไม่คู่ควรที่จะเป็นช้างทรงของพระราชา มีลักษณะ 5 อย่างคือ เป็นสัตว์ที่ไม่อดทนต่อรูป...เสียง...กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะ, ไม่อดทนต่อรูป คือเวลาเข้าสู่สงคราม พอได้เห็นกองทัพของข้าศึกก็พรั่นพรึง ไม่กล้าเข้าสนามรบ, ไม่อดทนต่อเสียง คือเวลาเข้าสู่สงคราม พอได้ยินเสียงจากกองทัพของข้าศึก ก็พรั่นพรึง ไม่กล้าเข้าสนามรบ, ไม่อดทนต่อกลิ่นคือ เวลาเข้าสนามรบ พอได้กลิ่นมูตรกลิ่นคูถของช้างฝ่ายข้าศึก ก็พรั่นพรึง ไม่กล้าเข้าสนามรบ, ไม่อดทนต่อรส คือเวลาเข้าสู่สงคราม ไม่ได้กินอาหารเพียงชั่วคืนชั่ววัน หรือเพียงไม่กี่วัน ก็พรั่นพรึง ไม่กล้าเข้าสนามรบ, ไม่อดทนต่อโผฏฐัพพะ คือเวลาเข้าสู่สงคราม ถูกข้าศึกยิงด้วยลูกศรไม่กี่ครั้งก็พรั่นพรึง ไม่กล้าเข้าสนามรบ

ตรัสว่า ภิกษุผู้ไม่อดทนต่อรูป...เสียง...กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะ ก็เหมือนกัน ย่อมเป็นผู้ไม่คู่ควรแก่ของทำบุญให้ทาน ไม่คู่ควรแก่การนบไหว้ ไม่เป็นนาบุญของโลก ภิกษุผู้ไม่อดทนต่อรูป(เป็นต้น) คือพอเห็นรูปด้วยจักษุแล้ว ย่อมติดใจรักใครในรูป... ไม่สามารถดำรงจิตไว้ได้

ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย

(140) **โสตวสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ช้างหลวงที่

คู่ควรแก่พระราชา มีลักษณะ 5 อย่างคือ 1. เป็นสัตว์เชื่อฟัง คือตั้งใจฟังคำสั่งของควาญช้าง 2. เป็นผู้ฆ่า คือสามารถที่จะฆ่าช้าง ฆ่าควาญช้าง ฯลฯ ฝ่ายตรงกันข้ามในสงครามได้ 3. เป็นผู้รักษา (ตัวเอง) คือสามารถปกป้องกาย เท้า ศีรษะ ฯลฯ งา ควาญช้างในสงครามได้ 4. เป็นสัตว์อดทน คืออดทนต่อการถูกทิ่มแทงด้วยอาวุธ ต่อเสียงกลอง เสียงบัณเฑาะว์ ฯลฯ ในสงคราม 5. เป็นสัตว์ไปได้ คือพร้อมที่จะไปไหนต่อไหนตามที่ควาญช้างไสไป ภิกษุที่คู่ควรแก่ของทำบุญให้ทาน คู่ควรแก่การนบไหว้ เป็นนาบุญของโลก ก็เหมือนกัน ประกอบด้วยธรรม 5 อย่างคือ 1. เป็นผู้เชื่อฟัง(โสตา) คือตั้งใจฟังธรรมที่ผู้อื่นแสดงให้ฟัง 2. เป็นผู้ฆ่า(หนฺตา) คืออดกลั้น บรรเทา กำจัดกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก ที่เกิดขึ้นได้ 3. เป็นผู้รักษา(รกฺขิตา) คือเมื่อเห็นรูป...ฟังเสียง...ดมกลิ่น...ลิ้มรส...ถูกต้องโผฏฐัพพะ...รู้ธัมมารมณ์ด้วยใจ ก็สำรวมไม่ให้ความรักความชังครอบงำจิตได้ 4. เป็นผู้อดทน(ขนฺตา) คืออดทนได้ต่อเย็น ร้อน หิว กระหาย ฯลฯ ทุกขเวทนาต่างๆ 5. เป็นผู้ไปได้(คนฺตา) คือไปสู่ทิศที่ไม่เคยไป อันได้แก่นิพพาน

ติกัณฑกีวรรค

การตักเตือนด้วยการตั้งเป้าหมายให้

(141) **ทัตวาอวชานาติสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคลอยู่ 5 ประเภทคือ 1. บุคคลให้แล้วดูหมิ่นเขา 2. บุคคล

ดูหมิ่นกันเพราะได้อยู่ร่วมกัน 3. บุคคลเชื่อง่าย 4. บุคคลโลเล 5. บุคคลโง่เขลา ทรงขยายความว่า บุคคลให้แล้วดูหมิ่นเขา คือ ให้ปัจจัย 4 แล้วดูถูกผู้รับ(ว่าดีแต่รับ) บุคคลดูหมิ่นกันเพราะได้อยู่ร่วมกัน คือพอได้อยู่ด้วยกัน 2-3 ปี ก็จับผิดกัน บุคคลเชื่อง่าย คือพอได้ฟังใครพูดถึงคนอื่นในทางดีหรือทางเสีย ก็เชื่อเขาทันที บุคคลโลเล(โลโฬ) คือคนประเภทมีศรัทธาน้อยนิด มีความภักดีน้อยนิด มีความรักความเลื่อมใสน้อยนิด บุคคลโง่เขลา คือคนที่ไม่รู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว อะไรมีโทษไม่มีโทษ

(142) **อารภสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า บุคคล(ภิกษุ)มีอยู่ 5 จำพวกคือ 1. พวกละเมิดอาบัติแล้วเดือดร้อนใจ และไม่ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ 2. พวกละเมิดอาบัติ แต่ไม่เดือดร้อนใจ และไม่ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ 3. พวกไม่ละเมิดอาบัติ(ออกจากอาบัติแล้ว) แต่ยังเดือดร้อนใจ และไม่ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ 4. พวกไม่ละเมิดอาบัติ และไม่เดือดร้อนใจ แต่ยังไม่ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ 5. พวกไม่ละเมิดอาบัติ ไม่เดือดร้อนใจ และได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้ว

ทรงแนะนำวิธีตักเตือนภิกษุ 4 จำพวกแรกให้รู้ตัวว่า ตนมีความบกพร่องตรงไหน และให้ตั้งเป้าหมายที่จะเป็นอย่างภิกษุจำพวกที่ 5 ให้ได้

ให้ละวางทั้งสิ่งปฏิกูลและไม่ปฏิกูล

(143) **สารันททสูตร** ครั้งหนึ่ง เป็นเวลาเดียวกับที่พระพุทธองค์เสด็จจากกูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน(กรุงเวสาลี)ไปบิณฑ-

บาตในกรุงเวสาลี พวกเจ้าลิจฉวีประมาณห้าร้อยคนนั่งประชุมกันอยู่ที่สารันททเจดีย์ ได้พูดกันถึงแก้วหาได้ยาก 5 อย่าง คือ ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว และคฤหบดีแก้ว ระหว่างนั้นก็ได้มอบหมายให้บุรุษคนหนึ่งไปคอยดักที่หนทาง สั่งว่า ถ้าเห็นพระพุทธองค์เสด็จผ่านมาให้แจ้งด้วย เมื่อบุรุษนั้นแจ้งตามสั่ง พวกเจ้าลิจฉวีก็ออกไปทูลให้เสด็จไปยังสารันททเจดีย์ และได้กราบทูลถึงเรื่องแก้วหายากที่พวกตนพูดถึงกันอยู่

พระพุทธองค์ตรัสแก่พวกเจ้าลิจฉวีว่า เรื่องแก้วหายากที่พูดถึงกันนั้น เป็นเรื่องของคนที่ยังใฝ่กาม ส่วนแก้วที่หาได้ยากอย่างแท้จริงมี 5 อย่าง คือ 1. การมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2. บุคคลผู้แสดงธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 3. บุคคลผู้รู้แจ้งธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 4. บุคคลผู้รู้แจ้งธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรม 5. บุคคลผู้กตัญญูกตเวที

(144) **ติกัณฑกีสูตร** กัณฑกีวัน (เมืองสาเกต) : ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้สำคัญในสิ่งไม่ปฏิกูล ว่าเป็นสิ่งปฏิกูล ในสิ่งปฏิกูลว่าเป็นสิ่งไม่ปฏิกูล. ในสิ่งไม่ปฏิกูลและในสิ่งปฏิกูล ว่าเป็นสิ่งปฏิกูล. ในสิ่งปฏิกูลและในสิ่งไม่ปฏิกูล ว่าเป็นสิ่งไม่ปฏิกูล อยู่ตลอดเวลา

"ขอให้ภิกษุเว้นสิ่งทั้งสอง คือสิ่งไม่ปฏิกูลและสิ่งปฏิกูลแล้ววางเฉย(อุเปกฺขโก-วางใจเป็นกลาง) มีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา"

เพื่อประโยชน์อะไร? เพื่อประโยชน์ว่า จะได้ไม่เกิดความติดใจรักใคร่(ราคะ)ในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความติดใจรักใคร่(คือ

ในสิ่งไม่ปฏิกูล) และจะได้ไม่เกิดความขัดเคือง(โทสะ)ในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง(คือในสิ่งปฏิกูล)

ในการให้เว้นสิ่งทั้งสอง คือสิ่งไม่ปฏิกูลและสิ่งปฏิกูล แล้ววางเฉย...ก็เพื่อประโยชน์ว่า จะได้ไม่เกิดความติดใจรักใคร่ ความขัดเคือง และความหลง(โมหะ) ในสิ่งเหล่านั้น แม้แต่นิดเดียว

(สิ่งปฏิกูล หมายถึงอารมณ์ที่ไม่น่ารักไม่น่าชอบใจ สิ่งไม่ปฏิกูลหมายถึงอารมณ์ที่น่ารักน่าชอบใจ, ให้สำคัญในสิ่งปฏิกูลว่าไม่ปฏิกูล คือให้พิจารณาเห็นด้วยเมตตาในสิ่งปฏิกูลว่าเป็นเพียงธาตุอย่างหนึ่ง, ให้สำคัญในสิ่งไม่ปฏิกูลว่าเป็นสิ่งปฏิกูล คือให้พิจารณาเห็นความไม่งาม ความไม่เที่ยงของสิ่งไม่ปฏิกูล. ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของการเจริญวิปัสสนา)

ภิกษุที่ไม่ควรคบเป็นมิตร

(145) **นิรยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ละเมิดศีล 5 มีฆ่าสัตว์เป็นต้น ย่อมเป็นเหมือนถูกจับผังไว้ในนรก (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

(146) **มิตตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 5 อย่าง ไม่ควรคบเป็นมิตร ธรรม 5 อย่างนั้นคือ 1. ใช้ให้ทำการงาน (กมฺมนฺตํ กาเรติ-เช่นใช้ (ภิกษุด้วยกัน) ให้งานทำปลูกสร้าง) 2. ก่ออธิกรณ์ (อธิกรณํ อาทิยติ-ชอบก่อเรื่องให้เกิดอธิกรณ์) 3. ชอบมีความขัดแย้งกับภิกษุระดับหัวหน้า (ปาโมกฺเขสุ ภิกขูสุ ปฏิวิรุทฺโธ โหติ-ตั้งตนเป็นปฏิปักษ์กับพระผู้ใหญ่) 4. ชอบเที่ยวเร่ร่อนไปไม่มีจุดหมายปลายทาง(ทีฆจาริกํ อวตฺถานจาริกํ

อนุยุตฺโต วิหรติ) 5. ไม่สามารถแสดงธรรมให้ถือปฏิบัติตามได้ (ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย)

ทานของสัตบุรุษและอสัตบุรุษต่างกัน

(147) **อสัปปุริสทานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทานของอสัตบุรุษมีลักษณะ 5 อย่างคือ 1. ให้โดยไม่เคารพ (ให้ด้วยใจที่ไม่สะอาด) 2. ให้โดยไม่อ่อนน้อม 3. ไม่ให้ด้วยมือตนเอง 4. ให้ของที่เป็นเดน 5. ให้โดยไม่เห็นผลของทานที่จะตามมา (อนาคมนทิฏฐิโก เทติ-ให้โดยที่ไม่เชื่อในกรรมและผลของกรรม) ทานของสัตบุรุษมีนัยตรงกันข้าม

(148) **สัปปุริสทานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทานของสัตบุรุษมีลักษณะ 5 อย่างคือ 1. ให้ด้วยศรัทธา 2. ให้โดยเคารพ 3. ให้โดยกาลอันควร 4. ให้ด้วยจิตอนุเคราะห์(อนุคฺคหจิตฺโต-มีจิตเสียสละในการให้) 5. ให้โดยไม่กระทบตนและผู้อื่น (อตฺตานญฺจ ปรญฺจ อนุปหจฺจ ทานํ เทติ-ไม่ดูหมิ่นผู้รับ ไม่ทำลายคุณความดี)

ตรัสถึงอานิสงส์ของการให้ทานในแต่ละลักษณะ ดังนี้

ให้ด้วยศรัทธา ส่งผลให้เป็นคนร่ำรวยและเป็นคนมีรูปโฉมผิวพรรณดี. ให้โดยเคารพ ส่งผลให้เป็นคนร่ำรวย และเป็นคนมีบริวารที่เคารพเชื่อฟังในคำแนะนำพร่ำสอน. ให้โดยกาลอันควร ส่งผลให้เป็นคนร่ำรวยและเป็นคนมีความสมหวังในสิ่งที่หวัง. ให้ด้วยจิตอนุเคราะห์ ส่งผลให้เป็นคนร่ำรวย และเป็นผู้มีจิตน้อมไปเพื่อบริโภคกามคุณ 5 สูงยิ่งขึ้น(มีรสนิยมในกามคุณที่ประณีต

ขึ้น). ให้โดยไม่กระทบตนและผู้อื่น ส่งผลให้เป็นคนร่ำรวย และเป็นผู้มีโภคทรัพย์ที่ไม่มีภัยใดๆ มาแผ้วพานได้

อานิสงส์ดังกล่าวนี้ บังเกิดขึ้นในที่ที่ทานนั้นอำนวยผล(ทรง ใช้คำว่า ยตฺถ ยตฺถ ตสฺส ทานสฺส วิปาโก นิพฺพตฺตติ-ไม่ระบุว่าเป็นชาตินี้หรือชาติหน้า)

เหตุที่ทำให้จิตหลุดพ้นชั่วคราวเสื่อมได้

(149) **ปฐมสมยวิมุตตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีเหตุ 5 อย่างที่เป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นชั่วคราว(สมยวิมุตต์) คือ 1. ความเป็นผู้ชอบทำงาน(กมฺมาราม-ตา) 2. ความเป็นผู้ชอบคุย(ภสฺสารามตา) 3. ความเป็นผู้ชอบนอน(นิทฺทารามตา) 4. ความเป็นผู้ชอบคลุกคลีกับหมู่คณะ(สงฺคณิกา-รามตา) 5. ไม่พิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว (ยถาวิมุตฺตं จิตฺตं น ปจฺจเวกฺขติ)

(150) **ทุติยสมยวิมุตตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีเหตุ 5 อย่าง ที่เป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นชั่วคราว คือ 1. ความเป็นผู้ชอบทำการงาน 2. ความเป็นผู้ชอบคุย 3. ความเป็นผู้ชอบนอน 4. ความเป็นผู้ไม่สำรวมอินทรีย์ 5. ความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในการขบฉัน

ทั้งสองพระสูตรนี้ ตรัสนัยตรงกันข้ามไว้ด้วย

(ผู้มีจิตหลุดพ้นชั่วคราว คือผู้ได้สมยวิมุตติหรือเจโตวิมุตติ ซึ่งหมายถึงสมาบัติ 8 (รูปฌาน 4 อรูปฌาน 4) เป็นวิมุตติขั้นโลกิยะ วิมุตติที่ต่ำลงไปกว่าฌานก็จัดเป็นสมยวิมุตติเช่นกัน แต่

มักจะใช้คำว่า"อธิมุตติ" ซึ่งหมายถึงภาวะที่จิตน้อมดิ่งไปในสิ่งใด สิ่งหนึ่งจนทำให้พ้นจากสิ่งรบกวนตลอดเวลาที่อยู่ในภาวะนั้น คำที่หมายถึงสมยวิมุตติ คือคำว่า เจโตวิมุตติ, สามายิกเจโตวิมุตติ และสามายิกวิมุตติ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วหมายถึงโลกิยฌานนั่นเอง)

ภาคผนวก

เมืองมธุรากับพระพุทธศาสนา

เมืองมธุรากับพระพุทธศาสนา

เมืองมธุรา (เรียกเป็นมถุราก็มี) เป็นเมืองหลวงของแคว้นสุรเสนะ ชื่อมธุราออกเสียงเป็นมหุราในภาษาบาลีและในภาษาปรากฤต หลวงจีนฟา-เทียนเรียกเมืองนี้ว่า มะเตาโล ซึ่งมีความหมายว่าเมืองนกยูง ส่วนหลวงจีนเฮี่ยงจังเรียกว่า โมตุโล ชื่อเดิมแต่โบราณคือ มธุวัน ที่แปลว่าป่าน้ำผึ้ง

ที่ตั้งของเมืองมธุรา ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุของชาวกรีกว่า แม่น้ำยมุนาไหลผ่านแคว้นสุรเสนะ เมืองมธุราอยู่ในอาณาเขตของเมืองอัคระปัจจุบัน

นักโบราณคดีระบุว่า ที่ตั้งของเมืองมธุราโบราณ อยู่บริเวณที่ตั้ง

ของเมืองมโหลิปัจจุบัน ซึ่งอยู่ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองมุตตระ 5 ไมล์ อยู่บนสองฝั่งแม่น้ำยมุนา กินเนื้อที่ไปถึงเมืองอัคระในรัฐอุตรประเทศ ห่างจากเมืองอัคระ 35 ไมล์ ห่างจากเมืองโกสัมพี 270 ไมล์ และห่างจากเมืองสังกัสสะ 4 โยชน์ มีถนนใหญ่เชื่อมระหว่างเมืองมธุรากับเมืองสาวัตถี มีเส้นทางคมนาคมทางเรือไปถึงเมืองปาตลิบุตร

หลวงจีนเฮี่ยงจังบันทึกไว้ในจดหมายเหตุการเดินทางว่า พื้นที่ของอาณาจักรมธุราประมาณ 5,000 ลี้ เขตเมืองหลวงประมาณ 20 ลี้ (1 ลี้ยาวประมาณครึ่งกิโลเมตร) ตัวเมืองมธุราล้อมรอบไปด้วยเนินดินสูงหลายแห่ง ส่วนมากเป็นซากสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ มธุราเป็นเมืองมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ แต่ถนนในเมืองเป็นหลุมเป็นบ่อ มีฝุ่นคลุ้ง มากไปด้วยสุนัขดุ สัตว์

แก่ และยักษ์ อาหารการกินค่อนข้างจะฝืดเคือง

เมืองมธุรา เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาอยู่หลายศตวรรษ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 1 จนถึงสมัยคุปตะ พระพุทธองค์เคยเสด็จไปประทับที่เมืองนี้ พระมหากัจจานะเป็นผู้ไปประกาศพระศาสนา สามารถชักนำให้ชาวมธุราหันมานับถือพระรัตนตรัยตั้งแต่ยุคนั้น

คราวพระพุทธองค์เสด็จจาริกไปยังเมืองมธุรา มีเรื่องเล่าว่า ทรงได้รับความลำบากมาก ต้องเผชิญกับความดุร้ายของยักษ์ คัมภีร์โพธิสัต-วาวทานกล่าวถึงพระเถระรูปหนึ่งชื่อสาณวาสี ได้ทรมานและกลับใจนาค 2 ตน คือ นาคนฏะ และนาคภฏะ ได้สำเร็จ จนได้มีการสร้างวิหารเป็นอนุสรณ์โดยตั้งชื่อวิหารตามชื่อของนาคทั้งสองนั้น

พระเถระชื่ออุปคุปต์(อุปคุต) พระอาจารย์ของพระเจ้าอโศกมหาราช มีประวัติเกี่ยวข้องกับเมืองมธุราคราวหนึ่งว่า ท่านได้รับนิมนต์ไปยังนฏภฏ-วิหาร คราวนั้นท่านได้สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่ง ตั้งชื่อวัดว่า วัดอุปคุปต์ ได้บวชให้คนจำนวนหลายพันคนที่วัดนี้

บันทึกของหลวงจีนฟาเหียนระบุว่า ที่เมืองมธุรานี้ ท่านได้พบวัดและพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก คือมีวัดถึง 20 วัด มีพระสงฆ์ประมาณ 3,000 รูป ในคราวที่หลวงจีนเฮี่ยงจังไปถึง วัดก็ยังมีจำนวนเท่าเดิม แต่จำนวนพระสงฆ์ลดลงเหลือประมาณ 2,000 รูป ขณะที่นักบวชต่างลัทธิมีมากขึ้น

หลักฐานอย่างหนึ่งที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในยุคแรกๆ คือการขุดค้นทางโบราณคดี ซึ่งได้พบโบราณสถานและโบราณ-วัตถุทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีทั้งพระพุทธ-รูปและรูปพระโพธิสัตว์ พระพุทธรูปที่พบมีปางสมาธิ ปางประทานพร ปางมารวิชัย ปางแสดงปฐมเทศนาเป็นต้น

ศิลปะแบบมธุรา เจริญสูงสุดในสมัยคุปตะ(ประมาณ พ.ศ. 800-1100) ที่โดดเด่นอย่างยิ่งคือพระพุทธรูปบางองค์มีลักษณะงดงามมาก ลักษณะที่งดงามเป็นพิเศษคืออาการสงบเย็นบนพระพักตร์ของพระพุทธรูป อันเป็นการสะท้อนถึงความศรัทธาลื่อมใสในพระพุทธศาสนาของคนในยุคนั้น

ความเป็นไปของพระพุทธศาสนาในแถบถิ่นเมืองมธุราหลังราชวงศ์เมารย มีกล่าวไว้ในหนังสือภารตวิทยา โดยกรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย ดังนี้

"กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์ "เมารย" ทรงพระนามว่า "พฺริหทฺรถ" ได้ถูกลอบปลงพระชนม์โดยอมาตย์ของพระองค์เองชื่อ"ปุษยมิตร" ซึ่งภายหลังได้ขั้นนั่งราชบัลลังก์ และได้สถาปนาวงศ์ของตนแทน มีชื่อว่า"ศุงค" ด้วยความจำเป็นทางการเมืองกษัตริย์องค์ใหม่นี้จำต้องเข้าสวามิภักดิ์ต่อศาสนาพราหมณ์ และดำเนินนโยบายเป็นศัตรูต่อพุทธศาสนา. ในรัชสมัยของกษัตริย์องค์นี้ การฆ่าสัตว์บูชายัญซึ่งได้ยุติกันมานานก็เริ่มมีขึ้นอีก พราหมณ์เริ่มพยายามรื้อฟื้นวรรณกรรมสันสกฤตขึ้น ด้วยประการฉะนี้และประการอื่นๆ สถานการณ์ในเวลานั้นได้ก่อความลำบากให้แก่พุทธบริษัทอย่างหนัก ซึ่งทำให้เขาเหล่านั้นต้องอพยพศูนย์ศาสนาไปตั้งยังสถานที่อื่นนอกแคว้นมคธ นิกาย"อารฺยสฺถวิรวาท" หรือ"เถรวาท" ไปยังเมืองสาญจิ พวก "สรวาสฺติวาท" ไปยังเมือง "มถุรา" ส่วนนิกายอื่นๆ ก็ย้ายไปอยู่ที่อื่นเช่นเดียวกัน...พวก"สรวาสฺติวาท" พอย้ายไปถึงเมืองมถุราก็เริ่มเปลี่ยนภาษาในพระไตรปิฎกจากบาลีไปเป็นสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์และกำลังมีอิทธิพลอยู่ในเวลานั้น แต่ตรงกันข้ามกับพวก "อารฺยสฺถวิรวาท"ยังคงรักษาพระธรรมคำสั่งสอนของพระศาสดาไว้ในภาษามคธหรือภาษาบาลีเช่นเดิม

"หลังจากการสลายตัวของจักรวรรดิ"เมารฺย" พระเจ้ามีนานเดอร์ (menander) หรือ "มิลินท" กษัตริย์กรีกเข้าครอบครองพื้นแผ่นดินทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย และเริ่มสร้างเมืองสาคล(Sagala เดี๋ยวนี้คือ Sialkot)ขึ้นเป็นราชธานี นอกจากนี้ยังได้ตั้งอุปราชให้ไปครองเมืองอุชเชน(Ujjain)และมถุรา(Mathura) ซึ่งพระองค์ได้ตีได้ กษัตริย์กรีกเหล่านี้โดยมากทรงนับถือพุทธศาสนา และได้ทรงอุปการะพุทธบริษัทโดยเฉพาะอย่างยิ่งนิกาย"สรวาสฺติวาท"แห่งเมืองมถุราและนิกาย"อารฺย-สฺถวิรวาท" แห่งเมืองสาญจิ(Sanchi)

"ในครั้งนั้น นอกจากจะเป็นที่นั่งของอุปราชแล้ว นครมถุรายังเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างทิศทักษิณ ทิศบูรพา กับนครตักศิลาในทิศอุดรอีกด้วย ขบวน"คาราวาน"เล็กใหญ่ต่างเดินทางผ่านไปมาเมืองนี้อยู่มิได้ขาด และโดยเหตุที่ศูนย์กลางหรือ"ที่มั่น"ของนิกายสรวาสฺติวาทอยู่ในนครอันสำคัญนี้ จึงทำให้พุทธศาสนานิกายนี้แพร่หลายไปทั่วทุกทิศโดยรวดเร็ว

"กาลเวลาผ่านไป "สรวาสฺติวาท" ซึ่งอพยพไปตั้งอยู่ ณ เมืองมถุราเริ่มแตกต่างไปจากนิกาย"สรวาสฺติวาท"ดั้งเดิมซึ่งมีรากฐานอยู่ในมคธ และเพื่อความแตกต่างระหว่างนิกายทั้งสอง นิกายที่อยู่เมืองมถุราจึงมีนามว่า "อารฺยสรวาสฺติวาท"

ชื่อนิกายอารฺยสฺถวิรวาท หมายถึงนิกายเถรวาท ส่วนนิกายสรวาส-ติวาท หมายถึงนิกายมหายาน

ดรรชนี

เรียงตามลำดับพยัญชนะและสระที่อักษรตัวแรกของคำหน้า
(จัดทำพอได้ใช้สืบค้นเนื้อหาในระดับหนึ่งสำหรับงานวิชาการ)

ก

กกุธสูตร 305. กกุธวรรค 303

กตัญญูกตเวที 30. 122. 323

กถา 92. กถาวัตถุ 91. กถาวัตถุสูตร 91. กถาสูตร 304. กถาสัมปโยค 91

กมฺม เขตฺต 103

กรรม 66. 103. 114. 115. 121. 133. 136. 246. 285. 286. กรรมสมุทัย 121. กรรมชาวมีวิบากชาว 246. กรรมดำมีวิบากดำ 246. กรรมฐาน 263. กรรมทั้งดำทั้งชาว มีวิบากทั้งดำทั้งชาว 247. กรรมที่ส่งผลถึงการค้าขาย 177. กรรมที่ชาดรากเหง้า 66. กรรมนิโรธ 121. กรรมบถ 166. กรรมเก่า 82. 102. 237. กรรมเก่าสิ้นสุดได้ด้วยตบะ 102. กรรมใหม่ 237. กรรมไม่ดำไม่ขาว 246. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว 247

กลับมาเกิดอีก 219

กลัวที่เป็นเหตุให้ทำความดี 194. กลัวต่อความตาย 225

กวี 246

กองเจตสิก 230

ก่อการร้าย (กลี วิจินาติ) 140

กัป 206

กัปปสูตร 206

กัมมวรรค 246. กัมมันตวิบัติ 125. กัมมกรณวรรค 23. กัมมปถสูตร 255. กัมมปถวรรค 255. กัมโมชสูตร 177

กัลยาณพจน์ 12. กัลยาณมิตตตาทิวรรค 8

กาม 33. 122. 137. 143. 158. 226. 263. 315.กามสัญญา 66. กามสุขัลลิกานุโยค 137. กามสูตร 178. 258. กาม(กามกามี) 166. กามคุณ 144. 284. กามวิตก 117. 255. กามธาตุ(กามธาตุเวปกฺกา กมฺมา) 102. กามาวจรภพ 219. กามราคะ 33.กามโยคะ 143. กามโภคีเสยยา(นอนอย่างคนบริโภคกาม) 252

กาย 290. กายสักขี 56. กายสักข 58. กายคตาสต 22. กายโมเนยยะ 126. กายอันมีวิญญาณครอง 65

การแสวงหาอันไม่ประเสริฐ (อนริยปริเยสนา) 254

กาลทาน 273. กาลทานสูตร 273. กาลอันเหมาะสม 205

กาลามสูตร(เกสปุตติยสูตร)

88
กาฬกสูตร 149
ก้าวล่วงกามหมายถึงรูปฌาน 4 128, ก้าวล่วงเวทนาหมายถึงนิพพาน 128
กำลังใจ(ถาโม) รู้ได้ในเมื่อมีอันตราย 233
กำหนดรู้กาม(กามปริญญา) 128, กำหนดรู้รูป 128
กำหนดรู้เวทนา 128
กิจที่สมณะต้องทำ(สมณกรณียะ) 107, กิจที่ต้องรีบทำ(อัจจายิกกรณียะ)ของภิกษุ 111, กิจที่ภิกษุต้องทำก่อน(บุพกรณียะ) 107
กินนร 40
กิริยาวาที 30
กุกกุจจะ 66, 131
กุมภสูตร 186
กุมารลิจฉวิสูตร 286
กุลสูตร 254
กุลูปกสูตร 310
กุศล 229, กุศลมูล 66, กุศล-อกุศล 7, กุศลกรรมบถ 255, กุศลธรรม 20, 56, 225, 257
กุสินาราสูตร 126, 175
กุหสูตร 151
กุหกสูตร 300
กูฏสูตร 259
เกิดในตระกูลสูง 11
เกลียดบาปด้วยตบะ 239
เกสกัมพลสูตร 133
เกสีวรรค 188, เกสีสูตร 188
เกี่ยวด้วยสุญญตา 298
แก้วหาได้ยาก 323
โกธสูตร 178
โกรธ 188, โกรธก็ให้เหมือนรอยขีดในน้ำ 131
โกสลสูตร 279
ไก่ตัวเมีย 87

ข
ขตธรรม 139
ขยญาณ 108
ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด 174
ขัดขวางการทำบุญของทายก 77
ขัดแย้งกับภิกษุระดับหัวหน้า 324
ขันธสูตร 180
ขับร้อง(คีต)คือการร้องไห้ 120
ข้าราชการ 172
ขีณาสวปฏิญญา 142
เขตตสูตร 107
เข้ากันได้กับทฤษฎีของตน(ทิฏฐินิชฌานักขันติ) 89
เข้าพรรษาต้น-เข้าพรรษาหลัง 25

ค
คณะศิษย์หมู่ใหญ่ 13
คติ 13, 28, 197
คนวัด(อารามิก) 299, คนขี้ขอ(อติยาจนโก) 310, คนขอทาน 305, คนภายใน(อันโตชน) 317, คนชั่วไม่รู้ว่าใครเป็นคนชั่ว-คนดี 228, คนบอด-คนตาเดียว-คนสองตา 63, คนไข้ 59, คนประมาณยาก(ทุปปมยโย) 122, คนประมาณไม่ได้(อปฺปมยโย) 122, คนประมาณง่าย (สุปปมยโย) 122, คนฟังธรรม 3 จำพวก 64, คนชี้โทรธ 62, คนที่เหนือกว่าคน 62
คพภสสาวกุกนตี 83
คมิกทาน 273
ครอบงำจิตของบุรุษ 283
คราวที่ไม่ควรบ่าเพ็ญเพียร 282
คลื่น(อูมิภย) 195
ควรแก่การอยู่ในที่อันสงัด 310, ควรพูดหรือไม่ควรพูด 225
ความคุ้นเคย (ในพระพุทธองค์) 15
ความหมายของสิกขา 3 109
คัดค้าน(ปฏิบัติสวน

ทาง)ธรรมบท 153, คัด
ค้านลัทธิกิริยาวาท 81,
คัดค้านอรรถและธรรม
ด้วยพระสูตรที่คนเรียน
มาผิดๆ 35
คันธารณฑ์(เรือบอบของหอม)
114, คันธสูตร 104
คัทรภสูตร 107
คำสอนที่ใครๆ ก็รบล้างไม่ได้
83
คิดนึกที่เป็นบาป
อกุศล(อกุศลวิตก)เป็น
เหตุให้ 130, คิดร้าย
ครูผู้เป็นอริยะ 140
คิรีมานนท์ 173, คิรีมานนท์
สูตร 59,
คิรีสูตร 58
คุณสมบัติของการแสดง
ธรรม 7
คุณสมบัติของผู้ฟังธรรมดา
7
คุณสมบัติของผู้แสดง
ธรรม 7
คุณสมบัติของผู้ฟังธรรม
ที่ดี 13
คูหาสูตร 58
เคหสูตร 58
เครื่องกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้า
ในสมาธิ 6

จิตที่อบรมแล้ว 6. จิตเสีย 121. จิตเหมือนสายฟ้า 61. จิตเหมือนแผล 61. จิตเหมือนเพชร 61
จินตกวี 246
จุดหมายปลายทางของพรหมจรรย์นี้ 150
จุนทิสูตร 269
จูฬนีสูตร 104
จูฬวรรค 72
เจตนา 103. เจตนาสูตร 217. เจตนาเพื่อละกรรม 247
เจโตสมาธิ 164. เจโตวิวัฏฏ์ 11. เจโตวิมุตติ 29. 32. 261. 303. 326. เจโตสมถะ(ฌาน) 180. เจโตสมาธิ(ฌาน)อันไม่มีประมาณ 278
แจงความย่อให้พิสดาร 11
เจริญเมตตาจิต 7. เจริญวิปัสสนา 223
โจรสูตร 308
ใจนำหน้า 7

ฉ
ฉลาดในเหตุโชธาตุ 13
ฉวาลาตสูตร 182
ฉลองศรัทธาของผู้ให้ทาน 277
ฉันทราคะ 119. 121. 209
ฉันนสูตร 99
ฉันทะ 121. ฉันทะอย่างแรงกล้า 107

ช
ชนปทวิตก 117
ชวสูตร 190
ชอบโก้ชอบงาม ในเรื่องที่อยู่อาศัย 299. ชอบสวยชอบงาม 298. ชอบดีงามเอร็ดอร่อย 299
ชักชวนคนอื่นให้ดี-ชั่วตามตนเอง 244
ชังเกิดจากความชัง 243. ชังเกิดจากความรัก 243
ชัปปสูตร 77
ชัมพาลีสูตร 222
ชั้น(ภูมิ)คนแก่และเด็ก 34
ชานุสโสณีสูตร 79
ช่างทำล้อรถ 54
ช้างประเสริฐของพระราชา 192. ช้างหลวง 319. 320
ชิคุจฉิตัพพสูตร 62
ชีเปลือย 150
ชี้ขาดความประณีตในมรรคผล 56
ชื่นชมพุทธลักษณะ 85
ชุดธรรมระบุจำนวน 2
เชื่องง่าย 322
ใช้จีวรสีหมองคล้ำ 13. 14

ญ
ญาติวิตก 117. ญาติพลี 169. 275

ฐ
ฐปนียปัญหา 92
ฐานกุสโล-ฉลาดในเหตุ 224.
ฐานสูตร 72. 193. 233. 279. 285
ฐานะที่ต้อนรับคนทุศีล 29
ฐิติภาคิยสัญญา 223

ด
ดง(วน) 29
ด้วยจิตที่ขุ่นมัว 6
ดาราศาสตร์ 105
ดำรงชีพด้วยความหมั่น 202
ดาวนักษัตร 173
ดี-ชั่วเพราะชักชวนคนอื่น 244
ดื่มสุราเมรัย 120
ดุ้นฟืนเผาศพ 182
ดูหมิ่นกันเพราะได้อยู่ร่วมกัน 322
เดียรถีย์ 81
ได้อัตภาพ 217

ต

ตกจากพระธรรมวินัยนี้ 139
ตตฺร ตตฺร กาลญฺญุตา 184
ตติยสมาธิสูตร 181, ตติยชตสูตร 136, ตติยเสขสูตร 109, ตติยโมรนิวาปสูตร 135, ตติยโวหารสูตร 253, ตติยอัสสสูตร 135, ตติยอัจฉริยสูตร 200, ตติยอคติสูตร 146, ตติยอาชานียสูตร 113, ตติยอนาคตสูตร 296
ตถาคต 148, ตถาคตภาษิตสูตร 297, ตถาคตเสยยา(นอนอย่างพระพุทธเจ้า) 252
ตบะ 239
ตรึกถึงญาติ 117, ตรึกถึงถิ่นที่ต่างๆ 117, ตรึกที่ไม่อยากให้ใครดูหมิ่น 117
ต้นไม้ 187
ตรรก(ตักกะ) 88
ตรองตามแนวเหตุผล 88
ตลาดซื้อชายวัว 129
ต้อนรับแขก 169
ตอบแทนบุญคุณมารดาบิดา 30
ตอบปัญหา 202, ตอบปัญหาโดยเนื้อธรรมล้วนๆ 100, ตอบด้วยการนิ่ง 92
ตักเตือนด้วยการตั้งเป้าหมายให้ 321
ตั้งครรภ์ 83, ตั้งตนเป็นปฏิปักษ์กับพระผู้ใหญ่ 324
ตัณหา 142, 290, ตัณหาสูตร 142, 242, ตัณหาวิจริต 18 (ตัณหา 108) 242, ตัณหาวิจริตที่อาศัยเบญจขันธ์ภายนอก 242, ตัณหาวิจริตที่อาศัยเบญจขันธ์ภายใน 242, ตัณหาละตัณหา 208
ตระกูลที่ร่ำรวยด้วยโภคทรัพย์ 254, ตระกูลร่ำรวยที่ดำรงอยู่ได้ไม่นาน 253, ตระกูลเลื่อมใส 13, ตรัสรู้ฉับพลัน 12
ตะกร้น(น้ำผลไม้) 96
ตา(ปัญญา) 63
ตามกันมา(อนุสสวะ) 88, ตามกระแส(อนุโสตคามี) 140
ติกนิบาต ตติยปัณณาสก์ 119, ติกนิบาต ทุติยปัณณาสก์ 75, ติกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ 50
ติกัณฑกีสูตร 323, ติกัณฑกีวรรค 321
ติกัณณสูตร 78
ติดคนที่ควรติ ชมคนที่ควรชม 183
ติดตามผลของการปฏิบัติธรรม 302
ติตถสูตร 81
ติตถิยสูตร 93
ติสหัสสีมหาสหัสสีโลกธาตุ 105
ติความคำสอนผิดเพี้ยนไป 28
ตื่นก่อนนอนทีหลัง 271, ตื่นธรรม 216
ไตรเพท 78

ถ

ถวายของอันประณีต 14, 15, ถวายทาน 14, ถวายโภชนะที่ชอบใจ 14
เถรกรณธรรม 148, เถรวรรค 300, เถรสูตร 301, เถระ(ผู้ใหญ่) 148, เถระเป็นคนมักมาก 36, เถระเป็นผู้น่าเคารพ-ไม่น่าเคารพ 300
เถาย่านทราย 3 เถาเลื้อยรัด 94
ถูปารหสูตร 252, ถูปารหะ 252, ถูปารหบุคคล 39
ถีนะ 66, ถีนมิทธะ 4
ถึงสรณะคนแรก 15,

ถึงสรณะคู่แรก 14,
ถึงยอดถึงแก่น 111
ถือปฏิบัติในสิกขา 3 107,
ถือสืบๆ กัน
มา(ปรัมปรา) 88, ถือ
เคร่งแต่เปลือกนอก 111

ท
ทวนกระแส (ปฏิโสตคามี)
140
ทวิสหัสสีจูฬนิกาโลกธาตุ
105
ทองชมพูนท 85, ทองและ
จิตต่างก็มีอุปกิเลส 116
ทอดธุระในการอยู่สงัด 298
ท่อธารบุญกุศล 164
ทักษิณาทาน 273,
ทักษิณาวิสุทธิ 176
ทักขิณาสูตร 176
ทักขิไณย 11,
ทักขิไณยบุคคล 31
ทัฏฐัพพสูตร 259
ทัณฑภัย 194
ทัตวาอวชานาติสูตร 321
ทัศนะเรื่องความสิ้นสุดของ
กรรม 101
ทางเสื่อผ่าน 236
ทาน 77, 126, 154, 176,
241, 268, 272, 273,
ทานส่งผลให้บุคคลเหนือ
กว่ากัน 268, ทานของ
สัตบุรุษและอสัตบุรุษ
325, ทานตามกาล 273,
ทานที่ให้ด้วยผลผลิตใหม่
273, ทานที่ให้แก่พระ
อรหันต์ 78, ทานที่ให้
แก่ผู้มีศีลมีผลมาก 78,
ทานานิสังสสูตร 272,
ทานวรรค 46, ทานใน
สิ่งที่เลิศ 270
ทำดี-ทำชั่ว 27, ทำเรื่องไม่
เนิ่นช้าให้เนิ่นช้า 220,
ทำตัวเป็นของเน่า 130,
ทำบุญอุทิศผู้ตาย(สัทธะ)
159, ทำแล้วเป็นความ
เจริญสถานเดียว 286,
ทำศรัทธาไทยให้ตกไป
312, ทำให้เกิดปฏิภาณ
13
ทำลายสงฆ์ 249
ทิฏฐธัมมสุขวิหาร 159
ทิฏฐิสัมปทา 124,
ทิฏฐิสูตร 174, 179,
312, ทิฏฐิวิบัติ 124,
125, ทิฏฐิราคะ 34,
ทิฏฐิโยคะ 143,
ทิฏฐิปัตตะ 56, 58,
ทิฏฐิปาริสุทธิ 236,
ทิฏฐิวิปลาส 162
ทิฐิ 33, ทิฐิ 10 อย่าง 158
ทิพยจักษุ 11, 14, 130,
160, 230, ทิพยสุข 98
ทิวาสัญญา 160
ที่ตั้งของเมืองมธุราโบราณ
329, ที่ประทับจำพรรษา
ของพระพุทธองค์ 32,
ที่ประทับใจชั่วชีวิตของ
ภิกษุ 51
ทุกขสูตร 257, ทุกขลักษณะ
138, ทุกขเวทนา 238,
ทุกขเวทนาตามไปถึง
สัมปรายภพ 237
ทุกข์ของสมณะ 315
ทุกนิบาต 23, ทุกนิบาต
ตติยปัณณาสก์ 44,
ทุกนิบาต ทุติยปัณ-
ณาสก์ 39
ทุกรกิริยา 239
ทุคติภัย 194
ทุจริต 189, ทุจริตวรรค
245
ทุติยสัมปทาสูตร 303,
ทุติยสัญญาสูตร 288,
ทุติยสังวาสสูตร 166,
ทุติยสมยวิมุตตสูตร
326, ทุติยสมชีวิสูตร
167, ทุติยสมาธิสูตร
181, ทุติยสิกขาสูตร
109, ทุติยสีลสูตร 203,
ทุติยวัฑฒิสูตร 288,
ทุติยจริตสูตร 205,
ทุติยโรหิตัสสสูตร 161,
ทุติยขมสูตร 213,
ทุติยขตสูตร 136, 140,
ทุติยคารวสูตร 261,
ทุติยฌานสูตร 198,

ทุติยกาลสูตร 205.
ทุติยญาณสูตร 121.
ทุติยภยสูตร 194, 195.
ทุติยชนสูตร 75.
ทุติยทุลลภสูตร 288.
ทุติยธัมมวิหาริกสูตร 291.
ทุติยนิทานสูตร 121.
ทุติยราชสูตร 69.
ทุติยวลาหกสูตร 185.
ทุติยเสขสูตร 108. 302.
ทุติยเมตตาสูตร 199.
ทุติยเจโตวิมุตติสูตร 291.
ทุติยโสเจยยสูตร 125.
ทุติยโมรนิวาปสูตร 135.
ทุติยโยธาชีวสูตร 294.
ทุติยโกธสูตร 161.
ทุติยโวหารสูตร 253.
ทุติยปัตถนาสูตร 319.
ทุติยปาปณิกสูตร 56.
ทุติยปุญญาภิสันทสูตร 164.
ทุติยอัสสสูตร 134.
ทุติยอัคคสูตร 175.
ทุติยอัจฉริยสูตร 200.
ทุติยอัตตสูตร 146.
ทุติยอาฆาตวัตถุสูตร 258.
ทุติยอาชานียสูตร 254.
ทุติยอิทธิปาทสูตร 113.
ทุติยอนาคตสูตร 289.
ทุติยอนายุสสสูตร 296.
ทุติยอนุรุทธสูตร 315.
ทุติยอุรุเวลสูตร 130.
ทุติยอุปัฏฐากสูตร 148.
ทุพภิกขภัย 314
ทุพภิกขทาน 77. ทุพภิกขทาน 273
ทุลลภสูตร 122
ทุศีล 249. 261
ทุสสีลสูตร 261
เทพจำพวกอโนมัย 305.
เทพชื่นชอบใจ 12.
เทพเนวสัญญานาสัญญายตนะ 218.
เทพประเภทมนาปา 271.
เทพพวกมโนมัย 277
เทวดา 173, 180, 203.
เทวดาผู้เคยให้ทาน 268
เทวตาพลี(เซ่นไหว้เทวดา) 169.
เทวตาอุโบสถ (อุโบสถเนื่องด้วยเทวดา) 97
เทวทัตตสูตร 172
เทวทูต 68. เทวทูตวรรค 64
เทวโลก 105. เทวสูตร 55
แทงตลอดธาตุ 10
โทณสูตร 157
โทมนัส 66
โทษของกาม 294. โทษของการมีความล่าเอียง(อคติ) 146.
โทษของภพ 19. โทษที่ร้ายแรงกว่าเสียการพนัน 139
โทสะ 93, 208, 324. โทสะมีโทษมากแต่คลายเร็ว(ขิปปวิราคี) 93

ธ
ธนสูตร 278
ธมมคารโว 305. ธมมครุ 305. ธมมานุธมมปฏิปันโน 227. ธมมวิหารี 291
ธรรมสำหรับอยู่เป็นนิตย์(สตตวิหาร) 238. ธรรมสำหรับอยู่ผาสุกมี 308. ธรรมสำหรับผู้ป่วยและผู้พยาบาล 314.
ธรรมจักร 10. 53. 317.
ธรรมกถึก 11. 14. 204. ธรรมชาติที่แท้จริงของจิต 6. ธรรมฐิติ 133. ธรรมถอนความเศร้าโศก 280. ธรรมวาที 38. ธรรมที่สอนไว้ชั่วและสอนไว้ดี 19. ธรรมที่มีเจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติเป็นผล 290. ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ด้วยปัญญา 230. ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยสติ 230. ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยจักษุ 230. ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยกาย(นามกาย) 230. ธรรมที่ทำบุคคลให้เป็น

เทวดา) 97, ธรรมที่ทำให้คนเป็นผู้ใหญ่ 148, ธรรมที่ทำให้บุคคลตกนรก 245, ธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวสังคมโลก 154, ธรรมที่เป็นเกณฑ์วัดว่าใครเป็นสัตบุรุษหรืออสัต 244, ธรรมที่เป็นเหมือนล้อรถ 154, ธรรมที่เป็นไปเพื่อเจริญปัญญา 253, ธรรมที่ไม่ทำเริบ(อรหัตตผล) 304, ธรรมนิยาม 133, ธรรมบท 152, ธรรมฝ่ายขาว 24, ธรรมฝ่ายดำ 24, ธรรมฝ่ายวิชชา(วิชชาภาคิยา) 29, ธรรมระดับผู้อยู่ครองเรือน 244, ธรรมเลอะเลือน 297, ธรรมเป็นเหตุเจริญ 289, ธรรมเพื่ออยู่ผาสุก 303, ธรรมประมาณ(ธัมมัปปมาณิกา) 171, ธรรมปราโมทย 120, ธรรมอุโบสถ(อุโบสถเนื่องด้วยพระธรรม) 96
ธัมมกถิกสูตร 204, ธัมมิกสูตร 172, ธัมมาธิปไตย 71, 72, ธัมมปทสูตร 152, ธัมมารมณ์ 150, ธัมมวรรค 41, ธัมมุทธัจจวิคคหิตมานัส 216, ธัมมุทธัจจ์ 216
ธาตุ 133, ธาตุ 4 222
ธาตุอย่างกลาง(รูปธาตุ) 103, ธาตุอย่างเลว(กามธาตุ) 103, ธาตุอย่างประณีต(อรูปธาตุ) 103
ธิดี 13
ธุดงค์ 11

น

น ปทูฬนเหตุ 276
นโม ตสฺส ภควโต 34
นรก 247
นวสูตร 102, 173
นวังคสัตถุศาสน์ 141, 185, 227, 291
น อายาจนเหตุ 276
นอนเป็นสุข 68, นอนอย่างพระพุทธเจ้าคือเข้าฌาน 252
นักฌาน 12, 15, นักรบของพระราชา 132, นักพูด(วาที) 204, นักพูดผู้ได้ปฏิสัมภิทา 204
นัตถิกวาท 153
นับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา(สมโณ โน ครูติ) 89
นารทสูตร 280
น้ำมูตรเน่า 151, น้ำวน(อาวฏฏภย์) 195, น้ำหนองโค 182
นิกกมธาตุ 5
นิกกัฏฐสูตร 204
นิคัณฐสูตร 101, นิคัณฐ-อุโบสถ 95
นิจทาน 159
นิชชราวิสุทธิ 102
นิชฌามปฏิปทา 137
นิทานสูตร 66
นินหาตปาปโก 125
นิบาต 2
นิพพาน 128, 131, 156, 158, 223, 254, 266, 288, 319, 321, นิพพานสูตร 223, นิพพานเป็นสันทิฏฐิกังฯลฯ 76, นิพพานเป็นอารมณ์ให้เกิดสมาธิ 65
นิพพุตสูตร 76
นิพพิทา 261, นิพพิทาสูตร 290
นิพเพธภาคิยสัญญา 224
นิโรธ 151
นิยยานิกธัมมเทสนา 142
นิรัคคฬะ 159
นิรมิตมโนมัยกาย 11
นิรยสูตร 170, 324
นิวรณ์ 4, 125, 160, 169, 281, นิวรณวรรค 281, นิวรณปหานวรรค 4
นิสสรณะ 119

นิสันติสูตร 183
นาค 331, นาคสูตร 192
นาคิตสูตร 266
นามกาย 230, นามรูป 83
เนคมชานปทา 172
เนยยะ 202
เนรมิตตัวให้หยาบ 129
แนวปฏิบัติของพระอัครสาวกทั้งสอง 213
ในลัทธิอื่นไม่มีอริยบุคคล 247

บ

บทกวี 297, บทธรรมคุณ 76, บทพยัญชนะ (ตำบาลี)วางไว้ผิด 28
บวชด้วยศรัทธา 12, บวชคนเดียวแต่เกิดบุญแก่ผู้คนมากมาย 79, บวชเมื่อแก่ 288
บรรทมเป็นสุข 67
บรรพชา 80
บรรพชิต(ทั่วไป)นั้นมีโรคอยู่ 4 อย่าง 207, บรรพชิตผู้มีศีล 73
บริโภคสิ่งของที่ทำการสั่งสม 299, บริโภคกาม 34
บริษัท 36
บริสุทธิ์ 111
บังสุกุล 151, 298
บัญญัติของสัตบุรุษ 73
บัณฑิต 42, 50, 73, 162, 169, 193, บัณฑิตมีปัญญามาก 228
บัณเฑาะก์ (กะเทย) 307
บันดาลให้ข้าวออกรวง 111
บันลือสีหนาท 11, 248
บาปอกุศล 41
บำเพ็ญเพียร 282
บิณฑบาต(ปิณฑิยาโลโป) 151
บิดเบือนคำสอนของพระพุทธเจ้า 28
บุคคลชั้นด้อย(ปุริสชลุงโก) 134, บุคคลชั้นยอด 10, บุคคลที่ให้อิ่มได้ยาก 44, บุคคลที่ให้อิ่มได้ง่าย 44, บุคคลที่ไม่ควรสนทนาด้วย 91, บุคคลหาได้ยาก 44
บุญที่เนื่องกับคนจำนวนมาก 80
บุตรของเทพจาตุมหาราช 68
บุรพาจารย์ 64, 170
บุรพเทวดา 170
บุรุษอาชาไนย 190
บูชามารดาบิดา 64, 170, บูชายัญ 79, 158
เบญจขันธ์ 219, 224, 242
แบบแผนชีวิตดั้งเดิมของพระอริยเจ้า 151

ป

ปกปิดแล้วดี 131, ปกปิดแล้วไม่ดี 131
ปกป้องศาสดา 306
ปเจตนสูตร 54
ปฏิกูล 323
ปฏิจฉันนสูตร 131
ปฏิฆนิมิต 4
ปฏิชาครอุโบสถ 68
ปฏิภาณ 12, ปฏิภาณสูตร 202, ปฏิภาณเภวี 246
ปฏิบัติสบายแต่รู้ได้ช้า 212, ปฏิบัติสบายทั้งรู้ได้ไว 212, ปฏิบัติถูกหลักธรรม 227, ปฏิบัติธรรมต้องมีเหตุเกื้อหนุนตามลำดับ 260, ปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้ไว 211, ปฏิบัติลำบากทั้งรู้ได้ช้า 211, ปฏิบัติอย่างถูกต้องต่อสัจจะที่ได้รู้ 226
ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา 91
ปฏิปทา 211, 213, 137, ปฏิปทาวรรค 211
ปฏิรูปเทสวาสะ 154
ปฏิลีนสูตร 158
ปฏิสังขานพละ 25
ปฏิสัมภิทาสูตร 301, ปฏิสัมภิทาของพระสารีบุตร 219, ปฏิสัมภิทา 10, 12, 304
ปฐมสัมปทาสูตร 303, ปฐมสัญญาสูตร 288,

ปฐมสังวาสสูตร 165,
ปฐมสมยวิมุตตสูตร 326, ปฐมสมชีวิสูตร 166, ปฐมสมาธิสูตร 180, ปฐมสิกขาสูตร 109, ปฐมสีลสูตร 203, ปฐมวัฑฒิสูตร 288, ปฐมขมสูตร 213, ปฐมขตสูตร 136, 139, ปฐมคารวสูตร 260, ปฐมฌานสูตร 196, ปฐมจริตสูตร 205, ปฐมกาลสูตร 205, ปฐมญาณสูตร 121, ปฐมภยสูตร 194, ปฐมชนสูตร 75, ปฐมทุลลภสูตร 288, ปฐมธัมมวิหาริกสูตร 291, ปฐมนิทานสูตร 121, ปฐมราชสูตร 68, ปฐมวลาหกสูตร 185, ปฐมเสขสูตร 108, 302, ปฐมเมตตาสูตร 198, ปฐมเจโตวิมุตติสูตร 290, ปฐมโสเจยยสูตร 125, ปฐมโมรนิวาปสูตร 135, ปฐมโยธาชีวสูตร 292, ปฐมโกธสูตร 161, ปฐมโรหิตัสสสูตร 161, ปฐมโวหารสูตร 253, ปฐมโพธิกาล 127, ปฐมปัตถนาสูตร 318, ปฐมปาปณิกสูตร 55, ปฐมปุญญาภิสันทสูตร 164, ปฐมอัสสสูตร 134, ปฐมอัคคสูตร 175, ปฐมอัจฉริยสูตร 199, ปฐมอคติสูตร 146, ปฐมอคารวสูตร 258, ปฐมอาชานียสูตร 113, 254, ปฐมอิทธิ-ปาทสูตร 289, ปฐมอนาคตสูตร 295, ปฐมอนายุสสสูตร 314, ปฐมอนุรุทธสูตร 130, ปฐมอุรุเวลสูตร 147, ปฐมอุปัฏฐากสูตร 314
ปณิหิตอัจฉวรรค 6
ปโตทสูตร 190
ปทปรมะ 202
ปธานสูตร 144, 172, 174
ปธานิยังคะ 282
ปปติตสูตร 139
ปปัญจธรรม 220
ปมาทาทิวรรค 9
ปรโตโฆสะ 44
ปรโลก 90, 273
ปรักกมธาตุ 5
ปรานุวาทภัย 194
ปรายนวรรค 65, 66
ปรารถนา(ที่จะทำกรรม) 103, ปรารถนาได้บุตรเกิดในสกุล 274
ปราศจากความหวัง(วิคตาโส) 52
ปริกุปปสูตร 315
ปรินายก 317
ปริพาชก 33, 76, 77, 99, 111, 135, 152, 183, 226, ปริพาชกสูตร 76, 152, ปริพาชกชื่อดัง 152
ปริเยสนาสูตร 254
ปริสวรรค 36
ปริสา 132, ปริสาสูตร 112, 132
ปริหานิสูตร 208
ปเรสสูตร 73
ปลงผมและหนวดครอง กาสาวพัสตร์ 52
ปลาฉลาม(สุสุกาภย่-ภัยปลาฉลาม) 195
ปลิกจิต 204, ปลิกกาย 204
ปโลภสูตร 77
ปวิเวก 111
ปสาทสูตร 155, ปสาทกร-ธัมมาทิบาลี 20
ปหานะ 152, ปหานปธาน 145, ปหานสัญญา 29
ปัคคาหนิมิต 117
ปังกธาสูตร 110
ปัจจเวกขณญาณ 265, 266, ปัจจเวกขณนิมิต 265, ปัจจเวกขณปัญญา 230
ปัจจยวัตตสูตร 73
ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ

76
ปัจจัย 4 ของภิกษุโดยเฉพาะ 151. ปัจจัยให้มาตุคามแตกต่างกัน 240. ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ 44. ปัจจัยให้เกิดมิจฉาทิฐิ 44. ปัจจัยให้เกิดราคะ 44. ปัจจัยให้เกิดโทสะ 44 ปัจจัยให้เกิดสุขทุกข์ 271
ปัจเจกสัจจะ 158
ปัจฉาสมณสูตร 310. ปัจฉาสมณะ 311
ปัชโชตสูตร 205
ปัญจกนิบาต ตติยปัณณาสก์ 307. ปัญจกนิบาต ทุติยปัณณาสก์ 281. ปัญจกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ 256
ปัญจังคิกวรรค 260
ปัญญัตติสูตร 145.
ปัญญา 9. 10. 230. 250. 279. ปัญญาสัมปทา 169. ปัญญาสิกขา 110. ปัญญา รู้ได้ด้วยการสนทนา 233.
ปัญญาวิวัฏฏ์ 11.
ปัญญามาก 11. 13.
ปัญญาวิมุตติ 29. 262. 303. ปัญญาวิมุตต์ 57. 58. ปัญญาแน่นหนา 64. ปัญญาที่เป็นเสขะ 101. ปัญญาที่อ่อนกำลัง 281. ปัญญินทรีย 57. ปัญญินทรีย์ 215. ปัญญารักษาตน 263. ปัญญาเหมือนหม้อคว่ำ 64. ปัญญาเหมือนหน้าตัก 64. ปัญญาเป็นพละอันสุดยอด 258. ปัญญาพละเป็นเลิศ 259. ปัญญาวุฑฒิสูตร 253
ปัญหาสูตร 161
ปัณฑิตสูตร 73
ปัตตกัมมสูตร 168. ปัตตกัมมวรรค 168
ปัพพตสูตร 741
ประกาศตนเป็นพระอรหันต์ 303
ประทับบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ 85
ประเภทของคำถาม 91
ประมาท 7
ประโยชน์ของการเจริญกายคตาสติ 22. ประโยชน์ตน 259. ประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น 182. ประโยชน์ที่มุ่งหมายในพรหมจรรย์นี้ 250. ประโยชน์อัน(อริยสาวก)พึงได้จากโภคทรัพย์ 275. ประโยชน์ผู้อื่น 259
ปาจิตตีย์ 250
ปาฏิเทสนียะ 250
ปาฏิหาริย์ 80. ปาฏิหาริย์ 3 อย่าง 135
ปาณาติปาตสูตร 178
ปาราชิก 108. 249. 250
ป่า(อรญญ์) 29. ป่าเปลี่ยว 29
ปิณฑปาตปวิเวก 111
ปีของโลก 98. ปีมนุษย์ 98. ปีทิพย์ 98
ปุคคลวรรค 39. 56. 201
ปุญญาภิสันทวรรค 164
ปุตตสูตร 179
ปุณณกปัญหา 65. 160
ปุถุชน 7. 16. 124. 175. 196. 198. 231. 279. ปุถุชนไม่มีทั้งวิชชาและจรณะ 221
ปุนกูฏสูตร 259
ปุนพสุโว 139
ปุปผภาณี 63
ปุพพเปตพลี(ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย) 169. 275.
ปุพพสูตร 119
ปุพเพกตเหตุวาท(ปุพเพกตวาท) 81. ปุพเพกตปุญญตา 154
ปุริสเมธ 159
ปีในสวรรค์ 98
เปตเสยยา(นอนอย่างคนตาย) 252

เปมสูตร 242
เปยยวัชชะ 154
เปรียบเทียบการฝึกคนกับการฝึกม้า 188
เปลี่ยนภาษาในพระไตรปิฎก 332. เปลี่ยนวิบากของกรรม 225
โปตลิยสูตร 183
ไปมาหาสู่ 307. ไปมาหาสู่(โคจโร) หญิงแพศยา 307. ไปมาหาสู่ภิกษุณี 307

ผ
ผลกรรม 202. ผลสมาธิ 240. ผลสมาธิที่เป็นอเสขะ(สมาธิของพระอรหันต์) 101. ผลของกรรม 67. 90. ผลของทานที่เห็นได้ในปัจจุบัน 272. ผลของเจตนาในการทำ-พูด-คิด 60. ผลญาณที่เป็นอเสขะ 101
ผัสสทิสสูตร 317
ผัสสายตนะ 6 83. 267. ผัสสายตนะ 6 คับ 219. ผัสสายตนะของเทวดาในอรูปภพ 220
ผาสุวิหารสูตร 308. ผาสุวิหารธรรม 303. ผาสุวิหารวรรค 307.
ผาสุสูตร 303
ผ้ากาสี 114. ผ้าที่ทำด้วยผมมนุษย์ 133. ผ้าเปลือกไม้ 113
ผู้สดับมาก 141. ผู้สดับน้อย 141. ผู้อยู่ในธรรม 292. ผู้มีอุปาทานในการกระทำที่สุดแห่งทุกข์ 221. ผู้ควรสนทนาด้วย 289. ผู้ควรเดินทางไปได้ทั่วทิศ 310. ผู้ตรัสรู้ฉับพลัน 14. ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฐิ 16. ผู้รัตตัญญู 13. ผู้ล้างบาป 125. ผู้หลีกเว้น 158. ผู้ปฏิบัติผิดในบุคคล 4 ประเภท 140. ผู้อยู่ในธรรม 291
แผ่เมตตาจิตให้ทั่ว 171

ฝ
ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล 77
ฝึกม้า 188. ฝึกคน 189
ฝูงโคข้ามฟาก 173

พ
พญานุ 4 ตระกูล 172
พยากรณสูตร 303
พยาบาท 4. พยาบาท(ความเคียดแค้นชิงชัง)เป็นกลิ่นเหม็น 130. พยาบาทวิตก 117. 255
พยาบาลคนไข้ 15
พรหม 6. 16. 170. 198.
พรหมกายิกา 196. 199.
พรหมจรรย์ 55. 114. 150. 158. 250. 292. 299. พรหมจรรย์มีสิกขาเป็นอานิสงส์ 251. พรหมจรรย์มีสติเป็นใหญ่ 252. พรหมจรรย์มีวิมุตติเป็นแก่น 251. พรหมจรรย์มีปัญญาเป็นยอดยิ่ง 251. พรหมจริยสูตร 150. พรหมจารี 122. พรหมโลก 104. 105. 128. 198. พรหมโลกชั้นสูงสุด 5 ชั้น 198. พรหมสูตร 64. พรหมอุโบสถ(อุโบสถเนื่องด้วยพรหม) 96
พรานนก 305
พราหมณวรรค 75. พราหมณสูตร 76. พราหมณสัจจสูตร 226
พลวรรค 258. พลสูตร 254
พลัดพราก 286
พลิพัทธสูตร 187
พลี(การสละเพื่อช่วยเหลือหรือเพื่อบูชา) 275. พลีกรรม 287
พ่อค้าที่จะร่ำรวยด้วยโภคทรัพย์ 56. พ่อค้าที่อาภัพ 55

พระชั่ว-พระดี 35. พระชั่วที่คิดทำลายสงฆ์ 248
พละ 25. พละ 4 206. พละ 5 259. พละ 5 ของเสขบุคคล 256. พละ 5 ของอเสขบุคคล 256. พละของเสขะ 26. 259
พหุการธรรม(ธรรมมีอุปการะมาก) 253. พหุการสูตร 61. 253
พหูสูต 12. 15. 210. 292. พหูสูตผู้ทรงธรรม 227
พันโลกธาตุ(สหสฺสีโลกธาตุ) 127
พาล 28. 42. 50. 140. 162. 193. 245. พาลวรรค 28. 42. 50
พิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว 302. 304
พุทธบัญญัติ 48. พุทธบริษัท 244. พุทธานุภาพอยู่เหนือโลกธาตุ 106. พุทธวิสัย 176. พุทธสาวกระดับมาตรฐาน 45
เพียร(อาตปฺปี) 74. เพียรของบรรพชิตได้ชื่อว่าเป็นเลิศ 23. เพียรต้องประกอบด้วยองค์คุณ 5 อย่าง 282
เพื่อนร่วมสำนักเก่าของพระพุทธองค์ 127
โพชฌงค์ 8. 247
โพธิปักขิยธรรม 137. 284

ฟ
ฟ้อนรำ(นจฺจ่)คือความเป็นบ้า 120
ฟัง(เรียน) 88. ฟังผู้อื่นสรรเสริญพระรัตนตรัยแล้วได้สำเร็จโสดาบัน 15
ฟุ้งซ่านธรรม 216

ภ
ภตสูตร 257
ภพ 102. 103. 143. 158. 226
ภยวรรค 194
ภรรยาเทวดา 165
ภวตัณหา 139. 254. ภวเนตฺติ 139. ภวโยคะ 143. ภวสูตร 103
ภรัณฑุสูตร 127
ภัณฑคามวรรค 139
ภัณฑนสูตร 126
ภัททิยสูตร 234
ภัตตาหกสูตร 319
ภัตตุเทศก์ 146. ภัตตุเทสกสูตร 146
ภัย 4 อย่างของบรรพชิต 195. ภัย(สิ่งพึงกลัว) 194. ภัย(ที่อาจจะเกิดขึ้นได้)ในอนาคต 295. 296
ภัยคลื่น 195. ภัยจระเข้ 195. ภัยที่มารดาและบุตรช่วยเหลือกันไม่ได้ 84. ภัยที่จะเกิดจากความเสื่อมของภิกษุเอง 296. ภัยน้ำวน 196. ภัยปลาฉลาม 196
ญาณทัสสนะ 159. 160. 239. 281. ญาณพิจารณาทบทวนธรรมที่ได้บรรลุ 265
ภาวนา 152. ภาวนาปธาน 145. ภาวนาพละ 25
ภาษาอริยะ 253
ภิกขุสูตร 52. ภิกขุนีสูตร 208
ภิกษุกับความหวัง 52. ภิกษุกับช้างทรงของพระราชา 319. ภิกษุขี้นดี(ปุริสสทมฺโส) 134. ภิกษุชั่วเหมือนมหาโจร 74. ภิกษุชราที่หาได้ยาก 288. ภิกษุที่มีพฤติการณ์เหมือนมหาโจร 308. ภิกษุที่คู่ควรแก่ของทำบุญให้ทาน 321. ภิกษุที่จะประสบความสำเร็จในกุศลธรรม 56. ภิกษุที่ถึงความเป็นเทพ 231. ภิกษุที่ถึงความเป็นพรหม 231. ภิกษุที่ถึงอาเนญชา 231. ภิกษุที่ทรงวางพระทัย 258.

ภิกษุที่เคยเป็นผู้ให้ทาน 268. ภิกษุที่ไม่ควรคบเป็นมิตร 324. ภิกษุที่ไม่ควรเป็นผู้พยาบาลภิกษุไข้ 314. ภิกษุที่ไม่น่ารักไม่น่าเลื่อมใส 310. ภิกษุที่ไม่เหมาะจะเป็นผู้ติดตาม 310. ภิกษุเดินตามเขา 107. ภิกษุเหมือนนักรบ 292. ภิกษุไม่มีที่เคารพ 260. ภิกษุไข้ที่เป็นผู้พยาบาลยาก 314. ภิกษุประเภทอาชาไนย(บุริสาชานิย) 135. ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นชั่วคราว 326. ภิกษุผู้มีศรัทธา 45. ภิกษุผู้ไม่ควรปลีกอยู่คนเดียว 315. ภิกษุผู้ไม่อดทนต่อรูป(เป็นต้น) 320. ภิกษุผู้ได้เอตทัคคะ 13. ภิกษุทะเลาะวิวาทกัน 126

ภิกษุณี 312. ภิกษุณีที่ทรงติเตียน 311. ภิกษุณีผู้มีศรัทธา 45. ภิกษุณีผู้ได้เอตทัคคะ 14

ภูมิ(ปกติ-วิสัย)ของอสัตบุรุษ 30. ภูมิของสัตบุรุษ 30

โภชนสูตร 167. โภชนทานสูตร 274

ม

มงคลวรรค 136

มจลวรรค 178

มธุภาณี 63

มนุตนา 92

มนต์ของพราหมณ์ 131

มนาปทายีสูตร 277

มนุสสสูตร 119

มโนปริจาร 18 83. มโนโมเนยยะ 126

มมังการ 65

มรณสญฺญา อชฺฌเตฺต สุปติฏฺจิตา 290

มรณสัญญา 290

มรรคญาณ 108. มรรคสมาธิ 240. มรรคมีองค์ 8 247. มรรคปัญญา 257

มหาโจร 74. 308. มหาโจรสูตร 74. มหาตมะ(มีใจกว้างขวาง. มีใจสูงส่ง) 116. มหาปเทสสูตร 224. มหาภูตรูป 102. มหาบุรุษ 156. มหายัญ 159. มหาวรรค 81. 231. มหาศีล 4 260. มหาอภิญญา 14. มหาสมุทรกลายเป็นสุรา 120

มะม่วง 186

มัจฉริยสูตร 312

มัชฌิมาปฏิปทา 137

มัลลิกสูตร 240

มัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว 285. มัวเมาในความไม่มีโรค 285. มัวเมาในชีวิต 286

มาตุคาม 40. 131. มาตุปุตติกสูตร 283

มานะ 131. มานะละมานะ 209

มายาวี 234. มายากลับใจคน 234

มาร 16. 145

มาลุงกยปุตตสูตร 254

ม้าชั้นดี(อสฺสสทสฺโส) 134. ม้าชั้นด้อย(อสฺสขลุงฺโก) 134. ม้าอาชาไนยของพระราชา 113. ม้าอาชาไนย 135. 190. 254

มิจฉาทิฐิ 17. 18. 131. 301. 308

มิตตสูตร 132. 324

มิตรที่ควรคบ 132

มีใจน้อมไปด้วยศรัทธา 14. มีไว้นับจำนวน 319. มีความหวัง(อาสโส) 52. มีสติเป็นใหญ่ 250. มีส่วนแห่งความเป็นบ้า 176. มีราคะ 208. มีทั้งภิกษุที่ถึงความเป็นอริยะ 231

มุณฑราชวรรค 275

มุนี(โมเนยยะ) 126

มุสาสูตร 178
มูลสูตร 94
มูลิกสูตร 187
มูลเหตุ(รากเหง้า)ของกรรม 66
เมฆฝน(วลาหก) 185
เมา(มโท) 70
เมตตาจิต 7, 172. เมตตาเจโตวิมุตติ 5, 93
เมถุน 209
แม่-ลูกเสพเมถุนกัน 283
โมคคัลลานสูตร 213
โมฆบุรุษ 283, 305
โมเนยยสูตร 126
โมหะ 93, 208, 324. โมหะมีโทษมากด้วย คลายช้าด้วย 93
ไม่มีทางเยียวยาแก้ไขได้ 315. ไม่ยกตนข่มผู้อื่นด้วยความเป็นผู้มีภาวนาและมีปหาน 152. ไม่ยกตนข่มผู้อื่นด้วยความสันโดษ 152. ไม่ทรงอนุญาตการทำสถูปแก่ภิกษุผู้เป็นปุถุชน 253

ย

ยกย่องคนที่ควรตำหนิ 139
ยถาภูตญาณทัสสนะ 261
ยถาวาที ตถาการี 149
ยอดของโลกิยอภิญญา 160
ย่อหย่อนในความเพียร 24
ยักษ์ 331. ยักษ์ทั้งหลายปล่อยอมนุษย์ร้ายสู่โลก 77
ยัญ 79, 158
ยินดีในการคลุกคลีกับหมู่คณะ(สงคณิการามตา) 302. ยินดีในการนอน(นิทฺทารามตา) 302. ยินดีในการพูดคุย(ภสฺสารามตา) 302. ยินดีในการงาน(กมฺมารามตา) 302
ยุคนัทธสูตร 215. ยุคนัทธสมถวิปัสสนา 216
โยคะ 142. โยคธรรม 142. โยคสูตร 142. โยคักเขมี 143
โยธสูตร 132, 224. โยธาชีววรรค 132, 224, 290
โยนิโสมนสิการ 5, 8, 18

ร

รชนียสูตร 300
รถการวรรค 51
รอยขีดในดิน 131. รอยขีดในน้ำ 131, 132. รอยขีดในหิน 131. รอยพระบาท 157
ระดมความเพียร 8, 14
ระบบจักรวาลในโลกธาตุ 104
ระลึกชาติหนหลังได้ 13, 14. ระลึกถึงศีลของตน 96. ระลึกถึงเทวดา 97. ระลึกบุพเพนิวาส 13
รักเกิดจากความรัก 242. รักเมื่อแปรปรวน 267. รักเกิดจากความชัง 243
รักษาอุโบสถ 69, 94. รักษาอุโบสถเพื่อจะได้ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ 69
รัตตัญญู 11, 301
ราคสูตร 182
ราคะ 93, 130, 294, 323. ราคะ โทสะ โมหะ ต่างกันอย่างไร 93. ราคะมีโทษน้อยแต่คลายช้า(ทนฺธวิราคี) 93. ราคะโทสะโมหะ 100
ราชาของพระเจ้าจักรพรรดิ 53, 317
ราชพลี 275. ราชยุตฺตา 172. ราชวงศานุวงศ์(กษัตริย์อนุยนต์) 317. ราชวรรค 316. ราชสมบัติ 97. ราชสีห์แผดคำราม 155. ราชสูตร 317. ราชโอรสองค์ใหญ่ 52
ราสิสูตร 281
ราหุลสูตร 222
ริษยา 241
ริ้วโอฆะ(ห้วงกิเลส) 239
รุกฺขมูล 151. รุกขสูตร 187

รูปธาตุ (รูปธาตุเวปกฺก กมฺม์) 103, รูป-ประมาณ(รูปัปปมาณิกา) 170, รูปาทิวรรค 4, รูปพรหม 196, รูป-พระโพธิสัตว์ 331, รูปสูตร 170, รูปขันธ์ 146, รูปฌาน 128, 196, 222, 223, 230, รูปภพ 103
รู้ความต้องการของผู้รับทาน 273, รู้จักกาลในแต่ละกรณี 184, รู้ละเอียดลึกซึ้งในขันธ์ 5 145, รู้เฉพาะตนที่เกิดจากโลกุตรสมาธิ 263, รู้เห็นทุกสิ่ง แต่ไม่ติดในทุกสิ่ง 149, รู้ในอริยสัจ 4 ไม่ได้หมายถึงเป็นพระอรหันต์ 52
โรคสูตร 207, โรคทางกาย 207, โรคทางใจ 207
โรณสูตร 120
โรหิตัสสวรรค 159
ไร้ความหวัง(นิราโส) 52

ฤ
ฤกษ์ดี-ยามดี 136
ฤดูสารท 112
ฤทธิ์ 11, 13

ว
วคฺคา ปริสา 112
วจีสุจริต 205, วจีทุจริต 205, วจีโมเนยยะ 126
วชิรสูตร 61
วณิชชสูตร 177
วฑฺฒ 273
วลาหกวรรค 185
วัชชีปุตตสูตร 107
วัฏฏะ 263
วัณณสูตร 178, 312
วัตถุประสงค์ของสมาธิภาวนา 159
วันทนาสูตร 136
วันที่เทวดาลงมาดูชาวโลก 68
วัปปสูตร 237
วัสสการสูตร 156, 228
วัสสูปนายิกา(วันเข้าพรรษา) 25
วาจาสูตร 312
วาทีสูตร 204
วายามสูตร 312
ว่ายากสอนยาก 210
วิจิกิจฉา 5
วิชชา 237, 238, 254, วิชชา 3 ในอริยวินัย 79
วิญญาณ 103, วิญญาณ์พีชั่ 103
วิญญาตพฺพ์ 150
วิตก 126, 143
วิตถตสูตร 256, 259
วิตถารสูตร 211
วิธีตอบปัญหา(ปัญหา-พยากรณ์) 161, วิธีตอบปัญหาของพวกปริพาชก 93, วิธีรู้จักบุคคล 4 ประเภท 233, วิธีเจริญสัมมาสมาธิ 264, วิธีเจริญสมถะและวิปัสสนาให้ได้ผล 180, 117, วิธีเจริญอานาปานสติให้ได้ผล 304, วิธีไม่ให้กรรมส่งผลถึงภพหน้า 237, วิธีปฏิบัติในสมถะและวิปัสสนา 215, วิธีปฏิบัติให้กิเลสเสื่อมโทรมไป 237, วิธีคิดเพื่อจะได้ทุ่มเทใจทำความเพียร 295, วิธีที่จะอยู่ให้ผาสุก 308
วินัยเลอะเลือน 297
วินิปาติกะ 60
วิบัติ 124, วิบัติภัย 77
วิบาก 189, วิบากของกรรม 114 176, วิบากอันเลิศ 270
วิปจิตัญญู 202
วิปัลลาสสูตร 162
วิปัสสนา 29, 48, 117, 118, 138, 160, 180, 198, 215, 216, 230, 254, 292, 324, วิปัสสนาญาณที่เป็นเสขะ 101, วิปัสสนาปัญญา

257. วิปัสสนาอันมี สมถะนำหน้า 215. วิปัสสนาอันมีกำลัง 261. วิปัสสนาอย่างอ่อน 261. วิปัสสนูปกิเลส 216
วิภัชชพยากรณียปัญหา 91
วิภัตติสูตร 219
วิโมกข์ 230
วิวิตตสูตร 111
วิมุตติ 250. 252. 254. 262. 269. 318. วิมุตติสูตร 262. วิมุตติขั้นโลกิยะ 326. วิมุตตายตนะ 262. วิมุตติญาณทัสสนะ 261. วิมุตติปาริสุทธิ 236
วิราคะ 151. 155. 156. 261. 270. วิราคสัญญา 291
วิริยารัมภาทิวรรค 8
วิวัฏฏกัป 207. วิวัฏฏฐายีกัป 207
วิวาท 33
วิสมสูตร 136
วิสังโยคธรรม 142
วิสัยของพระสาวก 106. วิสัยของพระพุทธเจ้า 106
วิสาขสูตร 162
วิหิงสาวิตก 117. 255
วีตราคสูตร 300
วุฑฒิสูตร 133
วุฒิ(ความเจริญ) 134
เวทัลลกถา 297. 298
เวนาคสูตร 85
เวทนาขันธ์ 146. เวทนาที่สุดเพียงกาย 238. เวทนาที่สุดเพียงชีวิต 238
เวมานิกเปรต 60
เวสารัชชสูตร 141. เวสารัชชกรณสูตร 307. เวสารัชชญาณ 141

ศ

ศรามณะ 159
ศรัทธา 274. 275. 278
ศาลาภิกษุไข้ 313
ศาสดาที่ไม่หวังการปกป้องจากสาวก 305
ศิลปะแบบมถุรา 332
ศีล 278. ศีล สมาธิ ปัญญา มี 2 ระดับ 99. ศีล จิต และทิฐิ ที่วิบัติและที่ดีพร้อม 124. ศีลขันธ์ 261. ศีลที่เป็นเสขะ 101. ศีลวิบัติแล้ว การบรรลุธรรมใดๆ ก็มีไม่ได้ 261. ศีลรู้ได้ด้วยการอยู่ร่วมกัน 233. ศีลพรตชีวิต(หมายถึงความเพียรที่ทำได้ยาก) พรหมจรรย์ 103. ศีลอุโบสถ(อุโบสถเนื่องด้วยศีล) 96
ศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา 331
เศร้าโศก 279

ส

สกทาคามี 59. 108. 134. 179. 201. 203. 244. 248. 292
สงเคราะห์ญาติ 169. สงเคราะห์หมู่คณะด้วยสังคหวัตถุ 4 14
สงฆ์ประกอบด้วยความเติบใหญ่ 147
ส่งเสียงอื้ออึง 266
สตตํ ปหิตตฺโต 144
สติ 12. สติรักษาใจใน 4 เรื่อง 193. สติปัฏฐาน 259. สติปัฏฐานสูตร 313
สตรี 177. 240. 283. สตรีนั่นแหละคือปวงร้อยรัดแห่งมาร 283. สตรีเป็นพระพุทธเจ้าไม่ได้ 16
สมจิตตวรรค 30
สถานที่ 3 แห่งเป็นที่รำลึกถึงตลอดชีวิต 52
สถานภาพสตรีในชมพูทวีป 178
สทฺธาเทยฺย วินิปาเปติ 312
สนทนาสองต่อสองกับสตรี 284
สนิทสนมกับพระพุทธองค์ 15

สนิมิตตวรรค 41
สบทราบ(โมฆพุพ่) 150
สพรหมสูตร 170
สพพโลเก อนภิรตสญญี 290
สพพสงขาเรสุ อนิจจานุปสสี 290
สมณทุกขสูตร 315, สมณวรรค 107, สมณสูตร 107, 120, 248, สมณะสุขุมาล(สมณะสุขุมาลในหมู่สมณะ) 179,สมณะกับสมณะวิวาทกัน 33, สมณะบุณฑริก(สมณะบัวขาว) 179, สมณะปทุม(สมณะบัวหลวง) 179, สมณะอจละ(สมณะผู้ไม่หวั่นไหว) 179, สมณะผู้ละเอียดอ่อน 308
สมนุตปาสาทิโก 12
สมถยานิก 215, สมถะ 29, 48, 118, 254, สมถะและวิปัสสนาควบคู่กัน 216, สมถะอันมีวิปัสสนานำหน้า 216
สมบูรณ์ด้วยจรณะจึงสิ้นทุกข์ได้ 221
สมยสูตร 282
สมยวิมุตติ 326, สมยวิมุตต์ 326
สมวคคา ปริสา 112
สมัยคุปตะ 332
สมาตาปุตติกภัย 84
สมานัตตตา 154
สมาทปกสูตร 102
สมาธิ 117, 138, 215, 263, สมาธินิมิตที่ไม่มีการถือเรา 65, สมาธิสูตร 159, 263, 311,สมาธิวันละ 3 เวลา 55, สมาธินิมิต 117, สมาธิภาวนา 159,สมาธิขั้นอรหัต 262, สมาธิที่เป็นธรรมเกิดร่วมกัน(สัมปยุตตธรรม) 101, สมาธิที่เป็นเสขะ 101, สมาธิที่ได้จากการจงกรม 266, สมาธินิมิต 56, 263, สมาธิเกิดก่อนญาณเกิดหลัง 100, สมาธิเป็นสมถะ 138,สมาธิในอรหัตตผล 164, สมาธิอันหาประมาณมิได้ 263
สมาบัติ 8 326
สมาปัตติสูตร 257, สมาปัตติวรรค 47
สมุคคตสูตร 117
สราคสูตร 171
สรณียสูตร 52
สรภสูตร 86
สลากคคาหี 319
สวนนกยูง(โมรนิวาป) 135
สวากขาโต 100
สวิญญูสูตร 58
สสังขารสูตร 214
สสังขารปรินิพพายี 214, 215, สหัสสีจูฬนิกาโลกธาตุ 105
สอนภิกษุณีผู้หลงรัก 208
สะใภ้ใหม่ 174
สะสมบริขาร 210
สะอาด(โสเจยยะ) รู้ได้ด้วยคำพูดจา 233
สักกสูตร 100
สักกายะ 155, สักกายะ(วัฏฏะ) 223, สักกายสมุทัย 155, สักกายนิโรธ 155, สักกายนิโรธ(นิพพาน) 222, สักกายนิโรธคามินีปฏิปทา 155
สังขตธรรม 73, 155, สังขตสูตร 73
สังขาร 133, 216, 290, 291, สังขารสูตร 60, สังขารขันธ์ 146, สังขารโลก 119
สังขิตตสูตร 211, 256, 259
สังคหวัตถุ 154, 254, สังคหสูตร 154, 254, สังคาวสูตร 79
สังฆเภทกสูตร 248, สังฆสูตร 116, สังฆโสภณสูตร 141, สังฆอุโบสถ(อุโบสถเนื่องด้วยพระ

สงฆ์) 96
สังฆาทิเสส 250
สังวรปธาน 145. สังวรสูตร 144
สังวัฏฏกัป 206. สังวัฏฏกัป 206
สังวาส(การอยู่เป็นสามีภรรยากัน) 165
สังเวช 194. สังเวชนียสูตร 194
สังโยชน์ 24. 31. 109. 112. 122. 201. 215. 216. 290. 319. สังโยชน์เบื้องต่ำ 217. สังโยชนสูตร 179
สังสารวัฏ 290
สัจฉิกิริยสูตร 230. สัจฉิกรณียธรรม 230
สัจจะ 226. สัจจะของพราหมณ์ 226. สัจจะในสุญญตา 227
สัญเจตนา 217. สัญเจตนิยวรรค 217
สัญญา 223. 288. สัญญาวิวัฏฏ์ 11. สัญญา-จิต-ทิฐิ ที่วิปลาส 162. สัญญาขันธ์ 146. สัญญาวรรค 288. สัญญาวิปลาส 162
สัตบุรุษ 40. 45. 73. 92. 161. 174. 228. 248. 255. 272. 274. 276. 277. 325
สัตว์ที่ไม่สะดุ้งกับเสียงฟ้าผ่า 39. สัตว์นรก 203
สัทธรรม 37. 302
สัทธาสัมปทา 168. สัทธาวิมุตต์ 58. สัทธาธิมุตต์ 12. สัทธานิสังสสูตร 274
สันตเจโตวิมุตติ 32. 222
สันตุฏฐิสูตร 151
สันโดษ 152. สันโดษในกุศลธรรม 24
สันถารวรรค 46
สันทิฏฐิโก 76
สัปปุริสสูตร 174. 247. 276. สัปปุริสทานสูตร 325. สัปปุริสวรรค 244. สัปปุริสูปัสสยะ 154. สัมปรายิกัตถะ 168
สัพพัญญู 101
สัมผัสฌานก่อนจึงบรรลุนิพพาน 57
สัมมัปปธาน 144. 259
สัมมาทิฐิ 17. 18. 135. 240. 260. 302. 311. สัมมาทิฐิที่มีองค์คุณ 5 ทนุนเสริม 261. สัมมาทิฐิที่จะไปถึงวิมุตติได้ 261. สัมมาปาสะ 159. สัมมาวิมุตติ 135. 236. 240. สัมมาสัมพุทธปฏิญญา 142. สัมมาสมาธิ 240. 260. 261. 311. สัมมาสมาธิที่พร้อมด้วยองค์ 5 264
สัมปทา 124. 133. 168. 278. 303. สัมปทาสูตร 133. 278. 316
สัมปรายภพ 238
สัมมุขิธรรม 72. สัมมุขีสูตร 72
สาคตสูตร 239
สาธยาย 262
สามเณร(สมณุเทศ) 299
สามายิกวิมุตติ 327. สามายิกเจโตวิมุตติ 327
สามีเทวดา 165. สามีภรรยา 4 ประเภท 165. สามี-ภรรยาที่ปรารถนาไปเกิดเป็นคู่ครองกันอีก 166. สามีผี 165
สามุคิยสูตร 236
สารสูตร 206. สาระอันสูงสุด 289
สารันททสูตร 322
สาริปุตตสูตร 65. 214
สารีริกธาตุ 157
สาลสูตร 275. สาละคู่ 175
สาวกภาษิต 37. 298
สาวเตื้อ(ถุลลกุมารี) 307
สาวัชชสูตร 136. 203
สาฬหสูตร 91
สิกขสูตร 257
สิกขา 110. 250. สิกขาสูตร

183, สิกขานิสังสสูตร
250, สิกขาบท 48, 260, สิกขาบทเล็กน้อย 108, 109, สิกขาบทประมาทอาทิพรหมจรรย์ 108, สิกขาบทหลัก 150 ข้อ 107, สิกขาฝ่ายอภิสมาจาร (สิกขาบททั่วไป) 250, สิกขาฝ่ายอาทิพรหมจรรย์ (ปาราชิก) 251
สิ่งที่ครอบงำจิต 4, สิ่งที่ทุกคนควรพิจารณาเนืองๆ 285, สิ่งที่บุคคลปรารถนาแล้วได้มาโดยยาก 168, สิ่งที่เป็นเลิศ 155, สิ่งที่ใครก็ไม่อาจจะหวังได้ 278, สิ่งที่ไม่มีใครรับประกันได้ 224, สิ่งที่ไม่ควรทำโดยเด็ดขาด 27, สิ่งที่ไม่อาจจะได้มาด้วยการอ้อนวอน 276, สิ่งที่ไกลแสนไกลซึ่งกันและกัน 161, สิ่งไม่ปฏิกูล 324, สิ่งปฏิกูล 324
สิ้นราคะ โทสะ โมหะ 67
สีลปาริสุทธิ 236, สีลวิบัติ 124, สีลวิสุทธิ 239, สีลสัมปทา 124, 168, สีลสูตร 73, 144, 301, 309, สีลัพพตสูตร 103
สีหสูตร 155, 272, 304, สีหเสยยา(นอนอย่างราชสีห์) 252
สึกจากภิกษุไปอวดว่ารู้ธรรมทั่ว 86, สึกออกมาเป็นคฤหัสถ์ 257
สุกกวิปัสสก 215
สุข 40, สุขที่มีค่าสูงสุดของคฤหัสถ์ 170, สุขที่คฤหัสถ์ผู้บริโภคกามควรได้รับ 170, สุขที่จัดได้เป็นคู่ๆ 40, สุขวรรค 40
สุขุมาล 69, 70, 178, 179, 308, สุขุมาลสูตร 69, 308
สุคตา 100, สุคตาสูตร 210
สุคติ 270
สุจริต 136, 189
สุญญตสมาธิ 138, สุญญตา 37, 297
สุดยอดเหนือโลกทั้งปวง 145, สุดยอดของปาฏิหาริย์ 80, สุดยอดทางบริโภคกาม 145, สุดยอดทางเป็นใหญ่ 145, สุดยอดทางอัตภาพ(ใหญ่) 145
สุตะ 278, สุตกวี 246, สุตสูตร 225, 304
สุทัตตสูตร 167
สุนัขจิ้งจอก 87
สุปุพพัณหสูตร 137
สุปวาสาสูตร 167
สุภนิมิต 4, 93
สุริยจักรวาล 105
สุวิทูรสูตร 16
สุปฏิปันนา 100
สูตรทั้งหลายที่กวีแต่ง 37, 297, สูตรที่เป็นตถาคตภาษิต 37, สูตรนอกปัณณาสก์ 47, 137, 244
สุมนสูตร 268, สุมนวรรค 268
เสขปฏิปทา 221
เสขะ 48, 101, 108, 197, 302, 307, เสขพละ 214, เสขพลวรรค 256
เสด็จปรินิพพาน 175
เสตุฆาต 102
เสนาสนปวิเวก 111, เสนาสนะอันสงัด 29
เสพเมถุน 283, 294, เสพไม่รู้จักอิ่ม 120
เสยยสูตร 252
เสียงไพเราะ 11, เสียงฟ้าผ่า 39
เสวิตัพพสูตร 61
เสื่อมจากฤทธิ์ 305, เสื่อมที่ไม่เป็นเหตุให้ตกนรก 316, เสื่อมปัญญา 9
แสงปัญญา 205, แสงสว่าง 205

แสดงธรรม 26, 59, 73, 127, 235, 263
แสวงหาอันประเสริฐ(อริยปริเยสนา) 254
โสกสัลลหรณะ 280
โสขุมมสูตร 145, โสขุมมญาณ 145
โสเจยยะ 125
โสณกายนสูตร 247
โสดาบัน 16, 108, 112, 165, 179, 203, 244, 248, 292
โสดาพุ่ 149
โสตวสูตร 320
โสตานุคตสูตร 231, โสตาปัตติยังคะ 259, โสดาวธาน่ 92
โสภณวรรค 244
โสภาณี 307
ใส่ก้อนเกลือลงในขัน 115, ใส่ก้อนเกลือในแม่น้ำ 116

ห

หญิงหม้าย (วิธวา) 307
หนุ่ม-แก่ 34
หนักกาย 284
หนู(มูสิโก) 187
หมายถึงทิพยจักษุ 159
หมู่สงฆ์ 112, หมู่สงฆ์ 2 จำพวก 36, 38, หมู่สงฆ์ที่พึงปรารถนา 36, หมู่สงฆ์หยากเยื่อ 36
หม้อ(กุมโภ) 186
หลีกเร้น 158, 303
หลงลืมสติตาย 231
หลักการของบัณฑิตในการเลือกสิ่งที่พึงทำ 193, หลักการบริหารจัดการโภคทรัพย์ 168, หลักการเลือกคบคน 61, หลักการให้ทาน 77, หลักการพิจารณาก่อนปลงใจเชื่อ 88, 91, หลักบริหารเศรษฐกิจของอริยสาวก 275, หลักปฏิบัติเบื้องต้นสำหรับภิกษุบวชใหม่ 311, หลักปฏิบัติอย่างย่อของภิกษุ 107
หวังที่ได้โดยยาก 44
หลับน้อยตื่นมาก 319
หลอมทอง 118
ห้วงกิเลสข้ามไม่ได้ด้วยตบะ 239, ห้วงน้ำ(อุทกรหโท) 186
หอมทวนลม 104, หอมไปตามลม 104
หัตถกสูตร 67, 128
หัวเราะจนเห็นฟันอย่างพร่ำเพรื่อ 120
หานภาคิยสัญญา 223
หาเลี้ยงชีพในทางที่ผิด 249
ห้ามคนอื่นให้ทาน 77
หิตสูตร 259
เหาะ 87
เหตุแห่งวิมุตติ 262, เหตุแห่งความล้มเหลวในการปฏิบัติธรรม 284, เหตุแห่งความเสื่อมของภิกษุผู้ยังเป็นเสขะ 302, เหตุแห่งการวิวาท 33, เหตุแห่งการเกิดในภพใหม่ 102, เหตุที่ทรงโปรดการอยู่ป่า 29, เหตุที่ทรงไม่แสดงความเคารพต่อผู้เฒ่า 148, เหตุที่ทำให้จิตหลุดพ้นชั่วคราวเสื่อมได้ 326, เหตุที่ทำให้กลัวตาย-ไม่กลัวตาย 225, เหตุที่ทำให้ภิกษุคิดทำลายสงฆ์ 248, เหตุที่ทำให้พระสัทธรรมเลือนหาย 210, เหตุที่บรรลุธรรมได้ช้าหรือเร็ว 211, เหตุที่ได้พระนามว่าตถาคต 149, เหตุให้สำเร็จอรหันต์ 214, เหตุให้มีภพ 102, เหตุให้อายุสั้นและอายุยืน 314
เห็นทุกข์จึงออกผนวช 69, เห็นรูปลักษณ์น่าเชื่อ(ภัพพรูปตา) 89
ให้ของที่พอใจ 277, ให้แล้วดูหมิ่น 321, ให้เข้าฌานเพื่อเจริญวิปัสสนา 222,

ให้โภชนะเป็นทาน 274, ให้โอวาทแก่ภิกษุ 13, ให้โอวาทแก่ภิกษุณี 13

อ

อกตัญญูอกตเวที 30
อกัปปิยะ 277
อกัมมวาที 133, อกัมมนิยวรรค 5
อกิริยา 82, อกิริยวาท 153, อกิริยวาที 30, 133
อกุปปธรรม 307, อกุปปสูตร 304
อกุศล 89, 229, 257, 281, อกุศลกรรมบถ 137, อกุศลมูล 66, 94, อกุศลของโลภะ โทสะ โมหะ 94, อกุศลกรรม 121, อกุศลกรรมบถ 138, 255, อกุศลวิตกเหมือนแมลงวัน 129, อกุศลวิตกเป็นเหตุให้ภิกษุทะเลาะกัน 126, อกุศลธรรม 225, อกุสลสูตร 136
อคุควตี ปริสา 112
องค์แห่งความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์(ปาริสุทธิปธานิยังคะ) 236, องค์คุณของผู้บำเพ็ญเพียร 282
อคติ 36
อจฉราสงฆาฏมวตต์ปิ-ชั่ว ขณะดีดนิ้ว 7
อจินติตสูตร 176, อจินไตย 176
อเจลกะชีเปลือย 137
อญญาพยากรณานี 303
อตุตภาวปฏิลาโภ 217
อติตสูตร 120
อติถิพลี 169, 275
อติทิวา 302
อติเวล์ ทนุตวิทิสกหลิตๆ 120
อเตกิจฉา 315
อทันตวรรค 6
อธรรมวาที 38
อธัมมวรรค 9
อธิกรณ์ 40, 248, 324, อธิกรณ์ยืดเยื้อหรือไม่ยืดเยื้อ 26, อธิกรณวรรค 25
อธิจิต 117, อธิจิตตสิกขา 109
อธิปเตยยสูตร 71
อธิปไตย 71
อธิปัญญาสิกขา 109
อธิมุตติ 327
อธิศีลสิกขา 109, อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา 111
อนณสุข 170
อนตรปฏจโก 67
อนนุสสุตสูตร 258
อนวัชชสุข 170
อนัตตลักษณะ 138, อนัตตา 222, 224, 240, 291
อนันตริยกรรม 16
อนาคตภัย 296
อนาคามี 31, 59, 108, 112, 113, 129, 135, 140, 179, 197, อนาคามีที่ไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส 198
อนาปัตติวรรค 10
อนิจจลักษณะ 138
อนิมิตตสมาธิ 138
อนุกุลยัญ 159
อนุคคหสูตร 261
อนุตริยะ 10
อนุพุทธสูตร 139
อนุรักขนาปธาน 145
อนุโมทนาคาถา 274
อนุวัตตนสูตร 316
อนุสติ 10 17
อนุสัย 216
อนุสาสนีปาฏิหาริย์ 81, 135
อนุโสตสูตร 140
อเนกธาตุปฏิเวโธ นานาธาตุปฏิเวโธ 10
อบรมจิต 7
อปปฏิวาณิตา ปธานสมี 24
อปริหานิสูตร 158
อปัณณกสูตร 55, 124, อปัณณกปฏิปทา 55, 174, อปัณณกวรรค 174
อพรหมจรรย์ 125

อภยสูตร 225
อภิชฌา(ความละโมบ)คือของเน่า 130, อภิชฌาวิสมโลภะ 169
อภิญญา 265, 289, อภิญญาสูตร 253, อภิญญาวรรค 253
อภิธรรม 134, อภิธรรมในอภิวินัย 135, อภิธรรมกถา 297, 298
อภิวินัย 134
อภิสมาจาร 260
อภิสันทสูตร 278
อมาตาปุตติกภัย 84
อยสูตร 124
อโยคักเขมี 143
อโยนิโสมนสิการ 8, 18, 44
อรณวิหารี 11
อรรถน่ามาใช้ไม่ถูก 28
อรหันต์ 179, 230, 248, 292, อรหันต์ก็ถูกรังเกียจด้วยเรื่องที่ไม่เหมาะสมได้ 307, อรหันต์ไม่สะดุ้งกับเสียงฟ้าผ่า 39, อรหันต์ไม่ใช่ล้าเลิศไปทุกอย่าง 134, อรหันตอุโบสถ(อุโบสถเนื่องด้วยพระอรหันต์) 97
อรัญญสูตร 254, 304, 310
อริตตฌานโน-ไม่ทิ้งฌาน 7
อริยะ 231, อริยะไม่มีการหัวเราะ 120, อริยวังสสูตร 151, อริยมรรค 155, อริยมรรค มีองค์ 8 100, อริยมรรคมีองค์ 8 84, อริยกันตศีล 270, อริยธรรม 139, 276, อริยบุคคล 109, 198, 199, 201, 214, อริยบุคคลยังมีการต้องอาบัติ 108, อริยสงฆ์ 132, 190, 270, อริยสงฆ์เหมือนช้างศึก 192, อริยวงศ์ 151, 152, อริยโวหาร 253, อริยอุโบสถ 95, 97, 99, อริยสัจ 56, 83, 84, 134, 185, 224, 231, 240, 259, อริยสาวก 7, 124, 196, 224, 279, อริยสาวกกับม้าชั้นดี 190, อริยสาวกเหมือนนักรบ 240
อรูปฌาน 128, 222, 223, 230, 231, 326, อรูปธาตุ(อรูปธาตุเวปกฺกมฺม) 103, อรูปพรหม 218, อรูปภพ 103, 122
อวิชชา 143, 217, 224, 237, 238, 254, 290, อวิชชาโยคะ 143
อวิริยวาที 133
อวดอ้างคุณวิเศษของกันและกันให้ชาวบ้านฟัง 37
อสงไขย 206, อสงไขยกัปนับเป็นจำนวนปีไม่ได้ 206
อสังขตธรรม 73, 155, อสังขตสูตร 73
อสังขารปรินิพพายี 214, 215
อสัตบุรุษ 40, 45, 140, 161, 174, 228, 255, 325
อสัทธสูตร 301
อสนฺตฺฏฐิตา กุสเลสุ ธมฺเมสุ 24
อสัปปุริสทานสูตร 325
อสุจิสูตร 136
อสุภนิมิต 5, 93, 267, อสุภานุปสฺสี กาเย 290
อสรพิษ 187, 188
อสุรวรรค 180, อสุรสูตร 180
อสูร 68, 180
อเสขะ 101, 135
อเสขิยสูตร 309, อเสขบุคคล 31
อหังการ 65
อหิราชกุลานี 172, อหิสูตร 171
อเหตุวาท 82, อเหตุอปัจจยวาท 82
อ้อนวอน 276
อักขมสูตร 301, 320
อัครบัญญัติ (บัญญัติสิ่งสุด

ยอด) 145, อัครบุคคล 36
อังคสูตร 282
อังคิกสูตร 264
อังคุตตรนิกาย 2
อัจจายิกสูตร 111
อัจฉราสังฆาฏวรรค 7
อัจฉริยมนุษย์ 39
อัญญาวิโมกข์ 66
อัฏฐังคิกมหาอุโบสถ 99
อัฏฐานบาลี : สิ่งที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ 16
อัตถกวี 246, อัตถจริยา 154
อัตถิสุข 170
อัตตกิลมถานุโยค 137, อัตตันตปสูตร 241, อัตตาธิปไตย 71, อัตตานุวาทภัย 194, อัตภาพเล็ก 115, อัตตสัมมาปณิธ 154, อัตตหิตสูตร 183
อัปปมัญญาฌาน 198
อันตคาหิกทิฐิ 124, 125, 249
อันตราปรินิพพายี 201
อันตรายิกธัมมวาทะ 142
อันธกวินทสูตร 311
อันธวรรค 310, อันธสูตร 63
อันนนาถสูตร 170
อวัปปกาสสูตร 315
อัปปณิหิตสมาธิ 138
อัปปมัญญา 231
อัปปมาทสูตร 193
อัปปเมยยสูตร 122
อัปปสุตสูตร 140
อัปปสุปติสูตร 319
อัพยาปัชชสูตร 247
อัมพสูตร 186
อัศจรรย์ 4 อย่าง 200, อัศจรรย์ในพระพุทธองค์และพระอานนท์ 199
อัศวเมธ 159
อัสมิมานะ 158, 243, 291
อัสสาทสูตร 119, อัสสาทะ 119
อาการปริวิตักกะ 89
อากิญจัญญ์ 227
อาคันตุกทาน 273
อาคามี 218
อาคาฬหปฏิปทา 137
อาชีวก 100, อาชีวกสูตร 100
อาชีววิบัติ 125
อาตัปปสูตร 74
อาทิยสูตร 275
อาเทสนาปาฏิหาริย์ 135
อานันทวรรค 99, อานันทสูตร 65, 220, 309
อานาปานสติ 304
อาเนญชา 231, อาเนญชสูตร 123
อาปัตติสูตร 249, อาปัตติภยวรรค 248
อาปายิกสูตร 122, อาปายิกวรรค 122
อาพาธน้อย 13
อภาวรรค 205
อภาสูตร, ปภาสูตร 205
อามิส 37, 46, 263
อายาจนวรรค 45, อายาจนสูตร 221
อายุสั้น 314, อายุของเทวดาชั้นต่างๆ 98, อายุโดยประมาณของเทวดา 98
อาโลกสัญญา 159, อาโลกสูตร 205
อาวัฏฏนิมายา 234
อาหาร 290, อาหารละอาหาร 208
อาหาเร ปฏิกูลสญญี 290
อาฬไนย 64, 113, 170
อ้างตำรา(ปิฎกสัมปทาน) 88
อำมาตย์ของเทพจาตุมหาราช 68
อิสสาสูตร 312
อิสสรนิมมานเหตุวาท 82
อาทีนพ 119
อานิสงส์ของการให้ทาน 167, 272, 325, อานิสงส์ของการได้ฟังธรรมเนืองๆ 231, อานิสงส์การรักษาอุโบสถ 97, อานิสงส์แห่งการจงกรม 266, อานิสังสสูตร 248

อาบัติ 10, 44, 249
อารภสูตร 322
อารักขสูตร 193, อารักขเทวดา 287
อารัมภธาตุ 5
อาวรณสูตร 281
อาศัยมานะละมานะ 209, อาศัยตัณหาละตัณหา 209, อาศัยอาหารละอาหาร 209
อาสวะ 42, 157, 237, 238, อาสวักขยสูตร 290
อาสาวรรค 44
อาสิวิสสูตร 187
อยู่ด้วยเมตตา 15, อยู่เดียวดายให้ดูน่าเลื่อมใส 308, อยู่ในเสนาสนะอันสงัดในป่า 254, อยู่ไม่เห็นห่างจากฌาน 21, อยู่ป่า 12, 295, อยู่อย่างพรหม 112
อินทริยวรรค 206
อินทรีย์ 4 206
อิศวรนิรมิตวาท 82
อุกเขปนียกรรม 114
อุคคหสูตร 270
อุจจาสยนมหาสยนะ 85
อุคฆฏิตัญญู 202, อุคฆฏิตัญญุสูตร 202
อุชชยสูตร 158
อุฏฐานสูตร 202
อุตริมนุสสธรรม 80
อุทกรหทสูตร 186
อุทธัจจะ 131, อุทธัจจกุกกุจจะ 5
อุทธังโสโต 201
อุทยปัญหา 66
อุทายิสูตร 159
อุบัติ 197
อุบาสกคู่แรก 14, อุบาสกผู้มีศรัทธา 45, อุบาสกผู้ได้เอตทัคคะ 15
อุบาสิกาผู้มีศรัทธา 45, อุบาสิกาผู้ได้เอตทัคคะ 15
อุบกชานิมิต 117
อุโบสถ 94, อุโบสถที่เหมือนนิครนถ์ 95, อุโบสถศีล 69, อุโบสถในลัทธิอื่น 99, อุโบสถปาฏิหาริยปักษ์ 69, อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ 8 69, อุโปสถสูตร 94, 230
อุปกิเลส 163, อุปกิเลส 3 ชั้น 116, อุปกิเลสสูตร 163, 261, อุปกิเลสของจิตอย่างหยาบ 117, อุปกิเลสที่จรมา 7
อุปกสูตร 229
อุปัชฌายสูตร 284
อุปัฏฐาก 13, อุปัฏฐากสงฆ์ 14
อุปาทาน 131, อุปาทานขันธ์ 253, 267
อุปปาทสูตร 133
อุปนิสัยปัจจัย(อนุปนิโส) 92
อุปราช 319
อุปวานสูตร 221
อุเปกขโก-วางใจเป็นกลาง 323
อุภยสูตร 213
อุภโตภาควิมุตต์ 57
อุมมังคสูตร 227
อุมมาทสส วิมาตสส ภาคี 176
อุ่นใจ 90
อิฏฐสูตร 276
อิทธิบาท 289
อิทธิปาฏิหาริย์ 80, 135
เอตทัคคบาลี 11, เอตทัคคบุคคล 11
เอกธัมมาทิบาลี 4, 17
เอกนิบาต 4
เอกปุคคลบาลี 10
เอกังสพยากรณียปัญหา 91
เอาแพ้เอาชนะกันในอธิกรณ์ 38
โอณตสูตร 178
โอภาสสูตร 205
โอรัมภาคิยสังโยชน์ 201, 218
โอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าจักรพรรดิ 316, โอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าแผ่นดิน 318, 319
โอวาทสอนเจ้าสาว 269

นามานุกรม

(ชื่อพระสูตร, หมวดธรรม, สัตว์, และพืชพรรณต่างๆ จัดไว้ในดรรชนี)

ก

กกุธะ 305, กกุธเทวบุตร 305

กบิลพัสดุ์ 100, 127, 237

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย 332

กังขาเรวตะ 12

กัณฑกีวัน 323

กัณฑรายนะ 34

กัณหา โคตมะ 172

กัททมทหะ 33

กัสสปโคตต์ 110

กาติยานี 15

กาล 15

กาลามะ 88, 91

กาลี 15

กาสี 114

กาฬกะ 150, กาฬการาม 149, 150

กาฬุทายี 13

กีสาโคตมี 14

กุกกุฏาราม 280

กุณฑธานะ 12

กุรรมระ 15

กุสินารา 126, 157

กูฏาคารศาลา 101, 107, 234, 239, 272, 277, 286, 313, 322

เภสกฬามฤคทายวัน 166

เกสกัมพล 133

เกสปุตตนิคม 88

เกสี 188

โกลิยะ 167, 305

โกศล 85, 88, 110, 127, 150, 266

โกสัมพี 100, 177, 208, 215, 248, 305, 309

โกฬิบุตร 236, โกฬิยะ 236

ข

ขุชชุตตรา 15, 45

เขมา 13

ค

คีชฌกูฏ 86, 110, 152, 226, 229

คุปตะ 331

โคตมกเจดีย์ 127

ฆ

โฆสิตาราม 100, 177, 208, 215, 248, 305, 309

จ

จาตุมหาราช 98

จิตตะ (หรือจิตตคฤหบดีชาวเมืองมัจฉิกาสณฑ์) 14, 45

จุนที 269

จุลลปันถก 11

จูฬสุภัททา 150

ฉ

ฉันนะ 99

ฉัพยาปุตตะ 172

ช

ชมพู 85, ชมพูทวีป 97, 106

ชาติยาวัน 270

ชานุสโสณี 27, 76, 225

ชีวก โกมารภัจจ์ 15

เชตวัน 4, 23, 31, 32, 50,

58, 147, 162, 171, 185, 240, 277, 281

ด

ดาวดึงส์ 68, 69, 98
ดุสิต 98, 200

ต

ตปุสสะ 14
ตักศิลา 333
ติกัณณะ 78
โตเทยยพราหมณ์ 229

ถ

เถรวาท 332, 333

ท

ทัพพะ มัลลบุตร 12
เทวทัต 229, 305
โทณพราหมณ 157

ธ

ธัมมทินนา 14

น

นกุลมาตา 15, นกุลปิตา 15, 166
นันทะ 13
นันทกะ 13, 91
นันทนวัน 272
นันทา 14
นาคภัยะ 331, นาคนัยะ 331
นาดิตะ 267
นารทะ 280
นาลิยสากะ 277
นาฬิกะ 277
นิครนถ์ 95, 237, 239, นิครนถ์ นาฏบุตร 101
นิโครธาราม 100, 237
นิมมานรดี 98
เนรัญชรา 147

บ

บัณฑิตกุมารกะ 101
บุพพาราม 31, 94

ป

ปเจตนะ 54
ปฏาจารา 13
ปรนิมมิตวสวัตตี 16, 98
ปเสนทิโกศล 241, 268, 279
ปัชชเนลนิคม 167
ปังกธา 110
ปาตลิบุตร 280, 330
ปาวาลเจดีย์ 127
ปิณโฑละ ภารทวาชะ 11
ปิลินทวัจฉะ 12
ปุษยมิตร 332
เปชุณิยเศรษฐี 91
โปตลิยะ 183

พ

พรหม 16
พริหทรถ" 332
พลิทรณะ 126
พหุปุตตเจดีย์ 127
พักกุละ 13
พาราณสี 129
พาหิยะ 248
พาหิยะ ทารุจีริยะ 12
พุทธโฆส 3
โพธิสัตวาวทาน 331

ฟ

ฟาเหียน 329, 331

ภ

ภรัณฑุ กาลามะ 127
ภัคคะ 166
ภัญญะ 153
ภัณฑคาม 139
ภัททา 280, ภัททา กัจจานา 14, ภัททา กปิลานี (หรือ ภัททากาปิลานี, ภัททกาปิลานี) 14, ภัททา กุณฑลเกสา 14
ภัททิยะ 234, 270, ภัททิยะ กาฬิโคธาบุตร 11
ภารตวิทยา 332

ม

มคธ 225, 305, 311, 332
มโนรถปูรณี 3
มหากัจจานะ 11, 33, 34, 331

มหากัปปินะ 13
มหากัสสปะ 11
มหาโกฏฐิตะ 12, 58, 219
มหานาม 14, มหานามะ 100, 267, มหานามศากยะ 127
มหาปชาบดีโคตมี 13, 147
มหาปันถก 11
มหาโมคคัลลานะ 11, 45, 211, 213, 221, 237, 248, 305
มหายาน 333
มหาวัน 101, 107, 234, 239, 272, 277, 286
มหุรา 329
มโหลิ 330
มะเดาโล 329
มักขลิ โคสาล 18, 133
มันดานิบุตร 11
มันธาตุ 145
มัลลิกา 279, มัลลิกาเทวี 240, 279
มิคารมาตุปราสาท 31, 32, 91, มิคารเศรษฐี 91
มิลินท 333
มถุรา 329, 332, 333, มธุรา 34, 165, 328, 329, 330, 331, มธุวัน 329
มีนานเดอร์ 333
มุณฑะ 280
มุตตระ 330
เมณฑกเศรษฐี 270
เมารย 332, 333
โมฆราช 13
โมฑุโล 329

ย
ยมุนา 329, 330
ยามา 98

ร
รัฏฐปาละ 12
ราชคฤห์ 86, 110
ราชะ 13
รามบุตร 229
ราหุล 12, 222
เรวตะ ขทิรวนิยะ 11

ล
ลกุณฏกะ ภัททิยะ 11
ลิจฉวี 101, 234, 239, 286, 323

ว
วชิระ 152, 226
วรณา 33
วักกลิ 12
วังคีสะ 12, 246
วัจฉะ 78, วัจฉโคตต์ 77, 85
วัชชี 139, 287, วัชชีบุตร 107
วัปปะ 237
วัสสการพราหมณ์ 156, 225
วัสสะ 153
วิรูปักษ์ 172
วิสาขะ ปัญจาลิบุตร 162
วิสาขา(มิคารมาตา) 15, 94
เวนาคปุระ 85
เวรัญชา 165
เวสาลี 14, 127, 277, 322
เวหัปผลา 197, 199
เวฬุกัณฑกี นันทมาตา 45
เวฬุวัน 156, 225, 269

ศ
ศุงค 332
ศากยะ 237, ศากยวงศ์ 14

ส
สกุลา 14
สกุลุทายี 152, 226
สรภะ 86
สรวาสติวาท 332, 333
สวิฏฐะ 58
สหัมบดีพรหม 147
สักกะ 16, 69
สังกัสสะ 330
สังคารวะ 79, 80
สัตตัมพเจดีย์ 127
สัปปินี 86, 152, 226
สาเกต 150, 323
สาคตะ 13
สาคล 333
สาญจิ 332, 333
สาณวาสี 331

สาปุคะ 236
สามาวดี 15
สารันททเจดีย์ 127, 323
สาริบุตร 10, 11, 31, 32, 45, 58, 65, 177, 208
สาลปุปผกะ 277
สาวัตถี 31, 34, 171, 330
สาฬหะ 239
สิขาโมคคัลลานะ 247
สิขีพุทธเจ้า 104
สิคาลมาตา 14
สิงสปาวัน 67
สีวลี 12
สีหเสนาบดี 272
สุงสุมารคิระ 166
สุชาดา 15
สุทัตตะ อนาถบิณฑิกะ 14
สุทัสสา 198
สุทัสสี 198
สุทธาวาส 198, 277
สุธัมมาสภา 68
สุภกิณหา 60, 197, 199
สุภูติ 11
สุปปวาสา 15, 167
สุมนา 268
สุรเสนะ 329
เสตัพยะ 157
เสนานี 15
โสการักขะ 280
โสณกายนะ 247
โสณะ กุฏิกัณณะ 12, โสณะ โกลิวิสะ 12
โสณา 14
โสภิตะ 13

ห
หัตถกอุบาสก 45, 14, 128, หัตถกะ อาฬวะ 67

อ
อกนิฏฐา 198
อชปาลนิโครธ 147, 148
อชาตศัตรู 229
อตัปปา 198
อนาถบิณฑิกเศรษฐี 31, 121, 150, 167, 168, 170, 275, 276
อนุรุทธะ 11, 100, 248
อภัย 101, 239
อภิภู 104
อวิหา 128, 198
อสุรินทราหู 145, 163
อสูร 69
อโศกมหาราช 331
อัคระ 329, 330
อังคะ 270
อัญญาโกณฑัญญะ 11
อันธกวินทวิหาร 311
อันนภาระ 152, 226
อานนท์ 12, 65, 80, 99, 102, 103, 104, 176, 177, 200, 201, 208
อาภัสสรา 196, 199
อารยสถวิรวาท 332, 333,
อายุสรวาสติวาท 333
อารามทัณฑ์ 33
อาฬารดาบส กาลามโคตร 128
อาฬวี 14, 45, 67, 129
อุกกัฏฐะ 157
อุกกลชนบท 153
อุคคตฤหบดี 14, 277
อุคคตะ 14
อุคคหเศรษฐี 270
อุชเชน 333
อุตตรา นันทมาตา 15
อุทกดาบส รามบุตร 229
อุทายี 159, อุทายี (โลลุทายี) 106
อุบลวัณณา 13, 45
อุบาลี 13
อุปกะ มัณฑิกาบุตร 229
อุปคุปต์(อุปคุต) 331
อุปเสนะ วังคันตบุตร 12
อุปวานะ 221
อุรุเวลกัสสปะ 13
อุรุเวลา 147
อิจฉานังคละ 266
อินเดีย 333
อิสิปตนมฤคทายวัน 54, 129
เอราปถะ 172
เอเฟียยะ 229

ฮ
เฮี่ยงจัง 329, 330

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

เป็นหนังสือ ๑๘ เล่มชุด ประกอบด้วย

พระวินัยปิฎก	จำนวน	๔ เล่ม
พระสุตตันตปิฎก	จำนวน	๑๒ เล่ม
พระอภิธรรมปิฎก	จำนวน	๒ เล่ม

จัดทำเนื้อหาจากพระไตรปิฎกบาลี ๔๕ เล่ม ให้อ่านเข้าใจง่าย

ตามลำดับเล่ม หน้าต่อหน้า ตั้งแต่ต้นจนจบ

ผสมผสานทั้งสรุปความและเสริมคำอธิบาย

ทุกบททุกตอนมีระบบเนื้อหาให้ตรวจสอบและเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกบาลีได้

ศูนย์ประสานงานและบริการจัดส่งทั่วประเทศ

โทรศัพท์ : (02)243-1842, (02)243-4066, (02)668-6700, (02)668-6701, (08)1627-9409

โทรสาร : (02)243-0638 Email : bodhinet@dictaphone.co.th

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจริญวิทย์การพิมพ์

โทรศัพท์ : (02)629-1237, (02)280-0346